

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (MİLLETLERARASI HUKUK)
ANABİLİM DALI**

**ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK VE NÜKLEER
SİLAHLAR**

Doktora Tezi

Saeed BAGHERI

Ankara - 2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (MİLLETLERARASI HUKUK)
ANABİLİM DALI**

**ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK VE NÜKLEER
SİLAHLAR**

Doktora Tezi

Saeed BAGHERI

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Cavid ABDULLAHZADE

Ankara - 2015

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (MİLLETLERARASI HUKUK)
ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK VE NÜKLEER
SİLAHLAR

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Cavid ABDULLAHZADE

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

PROF. DR. SERTAÇ HAMİ BAŞEREN

DOÇ. DR. CAVİD ABDULLAHZADE

YRD. DR. ÜLKÜ HALATÇI ULUSOY

YRD. DR. UĞUR BAYILLIOĞLU

YRD. DR. BERAT LALE AKKUTAY

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 03.04.2015

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR CETVELİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK VE SİLAHLARA İLİŞKİN GENEL KURALLARI

I. GENEL OLARAK ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK.....	8
A. TANIM	8
B. İNSANCIL HUKUKUN ORTAYA ÇIKIŞI, AMACI VE KAYNAĞI	10
C. ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKUN KAPSAMI.....	19
1. Uluslararası Silahlı Çatışmalar.....	20
2. Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalar	22
a. 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin Ortak 3. Maddesi.....	22
b. Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunmasına Dair 1954 Lahey Sözleşmesi	24
c. 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek II No'lu Protokol (1997)	25
d. 1998 Roma Statüsü.....	26
D. İNSANCIL HUKUK KURALLARININ JUS COGENS NİTELİĞİ.....	27
II. SİLAHLI ÇATIŞMALAR SIRASINDA KULLANILAN SİLAHLARI SINIRLAYAN ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK KURALLARI..	30
A. SİLAHLI ÇATIŞMA TARAFLARININ SAVAŞ YÖNTEM VE ARAÇLARI KONUSUNDA SINIRSIZ TERCİH HAKKINA SAHİP OLMADIKLARI İLKESİ....	31
B. ASKERİ GEREKLİLİK.....	34
C. AYIRT ETME	35
D. ORANTILILIK	37

E. GEREKSİZ ACILARIN ÖNLENMESİ	38
III. NÜKLEER SİLAHLAR: BÖLGESEL VE ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR....	40
A. GENEL OLARAK NÜKLEER SİLAHLAR.....	40
1. Nükleer Silahların Tanımı.....	40
2. Nükleer Silahların İnsani Boyutu.....	42
B. NÜKLEER SİLAHLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN GELİŞİMİ	45
1. Nükleer Denemelerin Yasaklanmasına İlişkin Uluslararası Andlaşmalar	47
a. Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Andlaşması (1963)	48
b. Yeraltı Nükleer Silah Denemelerinin Sınırlanması Andlaşması (1974).....	50
c. Nükleer Deneme Yapılmayacağına Dair Taahhüt Süresinin Uzatılması (1993) ..	51
d. Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması (1996).....	53
2. Bölgesel Andlaşmalar	55
a. Antarktika Andlaşması (1959)	55
b. Tlatelolco Andlaşması (1967).....	56
c. Güney Pasifik Nükleer Serbest Bölgesi Andlaşması (1985).....	58
d. Bangkok Andlaşması (1995).....	59
e. Afrika Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Andlaşması (1996)....	60
f. Orta Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Andlaşması (2006).....	62
3. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Andlaşması (NPT)	63

İKİNCİ BÖLÜM

NÜKLEER SİLAHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİNE İLİŞKİN ANDLAŞMA (NPT) VE ULUSLARARASI HUKUK

I. NÜKLEER SİLAHSIZLANMA REJİMİNİ OLUŞTURAN ULUSLARARASI ANDLAŞMA (NPT).....	65
A. NPT’NİN OLUŞUMU, ANA HEDEFLERİ VE İLKELERİ	65

B. NPT REJİMİNİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ	68
C. NPT VE BARIŞÇIL NÜKLEER ENERJİ.....	78
II. NPT REJİMİNİN KAPSAMI	85
A. NPT'DEN KAYNAKLANAN YÜKÜMLÜLÜKLER	86
1. Nükleer Silah Sahibi Olmayan Devletlerin Yükümlülükleri	87
2. Nükleer Silah Sahibi Devletlerin Yükümlülükleri	89
B. NPT REJİMİNİN NİTELİĞİ	90
III. NPT REJİMİNDEKİ SON GELİŞMELER.....	93
A. NEGATİF GÜVENLİK GÜVENCESİ.....	94
B. BARIŞÇIL NÜKLEER TEKNOLOJİYE ERİŞİMİN KISITLANMASI....	98
C. NPT'NİN MEŞRUIYETİ.....	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜKLEER SİLAHLAR, KUVVET KULLANMA VE TERÖRİZM

I. KUVVET KULLANMA YASAĞININ NÜKLEER SİLAHLARA UYGULANMASI	109
A. KUVVET KULLANMA (JUS AD BELLUM) VE İNSANCIL HUKUK (JUS IN BELLO) BAĞLANTISI.....	109
B. İNSANCIL HUKUK VE MEŞRU MÜDAFAA HAKKI BÜTÜNLÜĞÜ	111
C. ULUSLARARASI ADALET DİVANI'NIN DANIŞMA GÖRÜŞÜ	113
1. Uygulanabilir Hukuk	119
2. Nükleer Silahlar ve Meşru Müdafaa.....	121
3. Genel Yasak	126
4. Uluslararası İnsancıl Hukuk	127
D. BM GÜVENLİK KONSEYİ KARARIYLA KUVVET KULLANILMASI HALİNDE UYGULANACAK HUKUK.....	131

1. Güvenlik Konseyi'nin Yetkileri ve Nükleer Silahların Uluslararası Barış ve Güvenliğe Etkisi	132
2. Meşru Müdafaa ve Kolektif Güvenlik Sistemi	135
3. Güvenlik Konseyi'nin Nükleer Silah Kullanımına İzin Vermesi	139
4. Güvenlik Konseyi'nin Yetki Kullanması.....	141
5. Kitle İmha Silahlarına İlişkin Andlaşmalarda Güvenlik Konseyi'ne Tanınan Yetkiler	144
II. TERÖRİZME KARŞI NÜKLEER SİLAHLARIN KULLANIMI	145
A. TERÖRİZME KARŞI KUVVET KULLANMANIN ŞARTLARI	146
B. TERÖRLE MÜCADELEDE NÜKLEER SİLAH KULLANIMININ GAYRİ MEŞRULUĞU	148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKTA NÜKLEER SİLAH KULLANMA YASAĞI

I. NPT VE İNSANCIL HUKUK.....	155
A. GENEL OLARAK ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK TAAHHÜTLERİ ...	155
B. NPT ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKA BAĞLILIK TAAHHÜDÜ	158
C. ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKA BAĞLILIK TAAHHÜDÜNÜN YERİNE GETİRİLMESİ	162
II. NÜKLEER SİLAHLARIN KULLANIMININ TAMAMEN YASAKLANMASI KURAMI.....	166
A. HUKUKİ BOYUT: ÇAĞDAŞ ULUSLARARASI HUKUK VE ULUSLARARASI GÜVENLİK.....	166
B. TEKNOLOJİK BOYUT: SİLAHLARIN MODERNLEŞTİRİLMESİ.....	169
C. SİYASİ BOYUT: CAYDIRICILIK POLİTİKASI VE SİLAHSIZLANMA SÜRECİ.....	171

III. MUHTEMEL, GENEL VE KAPSAMLI SİLAHSIZLANMANIN HUKUKİ	
ÇERÇEVESİ	181
SONUÇ.....	189
KAYNAKÇA	195

KISALTMALAR CETVELİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ajans	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
AJIL	<i>American Journal of International Law</i>
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CND	<i>Campaign for Nuclear Disarmament</i>
CTBT	<i>Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty</i>
ed.	Editor
et al	et alii
Ibid.	Ibidem
I.C.J.	<i>International Court of Justice</i>
ICRC	<i>International Committee of the Red Cross</i>
IPPNW	<i>International Physicians for the Prevention of Nuclear War</i>
IRRC	<i>International Review of the Red Cross</i>
mad.	madde
No.	Number
NPT	<i>Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons</i>
Nükleer Güvenlik Andlaşması	<i>Convention on Nuclear Safety</i>
p.	page
pp.	pages
PTBT	<i>Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water/ Partial Test - Ban Treaty</i>
s.	sayfa
ss.	sayfalar

SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TTBT	<i>Threshold Test Ban Treaty</i>
UAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UN	United Nations
USAK	Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu
vb.	ve benzeri
Vol.	Volume

GİRİŞ

Uluslararası hukuk, hem barış hem de savaş zamanı uygulanabilecek ve kültürlerin ve medeniyetlerin üstüne çıkabilecek bir evrensel boyut kazanmıştır. Uluslararası hukukta, devletlerin hiçbir şekilde şiddete başvurmaması için, mutlak bir kuralın temel dayanak olması gerektiği düşünülerek “kuvvet kullanma yasağı” ortaya koyulmuştur. Genel olarak, şiddetin sınırlandırılması medeniyetin özü olduğundan, tüm medeniyetler şiddeti asgaride tutmak için birçok kurallar geliştirmiştir. Dolayısıyla, uluslararası sistemde, devletlerin davranışlarında şiddet seviyesinin kontrolü oldukça büyük bir önem taşımaktadır.

Savaş araçları ve yöntemlerinin kontrolü uluslararası hukukun önemli konularından biridir. Silahlar, geleneksel ve modern savaşların temel araçlarıdır ve bu silahlar olmadan hiçbir savaşın yapılması mümkün değildir. Fakat burada önemli olan savaş araçları ve yöntemlerinin türüdür. Bu bağlamda, gereksiz acıya neden olan savaş araç ya da yöntemlerinin kullanılması yasağının, devletlerin uygulamasına göre hem uluslararası hem de uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilir bir uluslararası teamül hukuku normu oluşturduğu oldukça önemlidir. Bu açıdan savaş araçları ve yöntemlerinin insancıl hukukun genel ilkelerinden etkilenmekte olduğunu söyleyebiliriz. Genel olarak, insancıl hukuk kurallarına göre silahlı çatışmaların her bir tarafı insancıl hukuka saygı göstermeli ve silahlı kuvvetlerinin talimatı ile yönetimi ve kontrolü altında hareket eden diğer kişi ve grupların da saygı göstermesini sağlamalıdır.

Modern teknolojinin olumsuz ve olumlu etkileri arasındaki çelişki bütün devletleri meşgul etmiştir. Modern teknolojinin olumlu etkileri yüksek yaşam standartları anlamına gelir. Olumsuz etkileri ise iki yönlüdür: çevresel tehditler oluşturan teknolojiler ve güvenli için tehdit oluşturan modern silah teknolojileri. Bu ikisinden, modern silahlar teknolojisi bugün daha ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Fakat söz konusu silahların insanlığa karşı oluşturduğu tehdidi ölçmek kolay değildir. Yeni silahların geliştirilmesi ve çevrenin korunması arasında

çok yakın bir ilişki vardır. Örneğin, nükleer denemeler sonucu ortaya çıkan radyasyon çevreyi olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Aksine, nükleer silahların geliştirilmesinde kullanılan maddeler ve insan kaynakları sosyal çevreyi geliştirmek için de kullanılabilir. Başka bir ifadeyle, nükleer enerjinin geliştirilmesinde kullanılan teknoloji nükleer silah üretiminde kullanılan teknolojiden ayrı değildir.

Modern silahlar teknolojisi devletlerin iç politikaları ve iç hukuk düzenlerini etkilemesinin yanısıra uluslararası düzeni de etkilemektedir. Uluslararası hukuk ve uluslararası kuruluşlar bu düzenin temsilcileridir. Nükleer silahlar teknolojisi ile uluslararası hukuk arasındaki bağlantı İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki silahsızlanma ve silahların kontrolüne ilişkin müzakerelerde ortaya çıkmıştır ve bu müzakereler sonucunda birçok çok taraflı andlaşma yapılmıştır. Silahsızlanma ve silahların kontrolü müzakereleri aslında katılımcı devletlerin iç politikaları, özellikle silah politikalarını ortaya koymaktadır.

Teorik olarak, birçok temel hedefleri yansıtan beş genel silah politikası düşünülebilir: 1. Silahlı çatışmanın kaçınılmaz olduğu düşüncesiyle mümkün olduğunca en büyük silah üstünlüğüne ulaşmak: Bu politika, silahlı kuvvetleri toplayıp, karşı taraf üzerindeki yan etkilerini dikkate almayarak kontrolsüz bir silah yarışının başlamasını tetikleyecektir; 2. Caydırıcı amaçlı silahlanma; 3. Silahların kontrolü: Bu politika aslında savaş tehlikesini azaltmayı ve silah yarışmasını yavaşlatmayı hedefler; 4. Kapsamlı ve karşılıklı silahsızlanma; 5. Tek taraflı nükleer silahsızlanma. Çalışmamızda, genel bir bakış açısıyla söz konusu silah politikaları incelenecektir.

Çalışmamızın temel konusunu oluşturan “nükleer silahlar”, modern teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan olumsuz sonuçlardan en önemlisidir. Nükleer silahlar, nükleer reaksiyon ve nükleer fizyonun birlikte kullanılmasıyla ya da çok daha kuvvetli bir füzyonla elde edilen yüksek yok etme gücüne sahip silahlardır. Genellikle diğer savaş araçlarından farklı olarak çok daha fazla zarar vermek amacıyla kullanılabilir. Böyle bir silahın kullanımı tüm bir kenti ya da bir ülkeyi canlı, cansız ne varsa tamamen yok edecek güçtedir. Bu nedenle insancıl hukuk ışığında nükleer silahların kullanımı yönünden uluslararası hukukun analizi ve insancıl hukuk yaklaşımı esas alınarak silahlı çatışmalar sırasındaki silah

kullanımının sınırlandırılmasının değerlendirilmesi, devletlerin insancıl hukuka ilişkin yaklaşımlarını ortaya koymak yönünden oldukça önemlidir.

Ülkeyi savunmak için savaş yapmak bir değer olsa da, silahlı çatışmanın insani şekilde yürütülmesi, uygulanan uluslararası hukukta küresel bir değer olarak sivilleri, kentleri, savunmasız mekanları, yaralı ve hasta muharipleri, hastaneleri, tıbbi ve dini personelleri dokunulmaz hale getirerek söz konusu değerlerin güvence altına alınmasını sağlar. Bugünkü koşullarda barışın uluslararası toplumun son derece önemli bir ihtiyacı olduğunu söyleyebiliriz. Sürekli çabalar sayesinde uluslararası toplum, nükleer silahların azaltılması, belli bölge ve çevrelerin nükleer silahsızlanması, nükleer silahlanmanın kısıtlanması ve denenmesinin durdurulması amacını güden birçok çok taraflı andlaşmaya imza atsa da, mevcut nükleer silahlar ve söz konusu silahların çoğalması uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturmaya devam etmektedir.

İnsancıl hukukun en önemli amacı savaşları insancıllaştırmak ve savaşta kullanılacak savaş araç ve yöntemlerine ilişkin kurallar düzenlemektir. Bu açıdan nükleer silahların insancıl hukuk kapsamında değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Söz konusu silahların yayılması ve muhtemel kullanımının insancıl hukuk ile bağlantısı ve devletlerin insancıl kuralları kapsamında silahsızlanma taahhütlerini yerine getirip getirmemesinden doğacak olan sonuçlar ve genel ve kapsamlı silahsızlanma için yapılması gerekenlerin ortaya koyulması çalışmanın esas amacını oluşturmaktadır.

Nükleer silah kullanımının insancıl hukuk bağlamında değerlendirilmesi için uzman hukukçuların bu konuyla ilgili görüşlerinin ele alınmasının yanısıra, 1996 yılından sonra yani NPT rejimindeki son gelişmelerin ardından ortaya çıkan yeni tartışmaları ve dolayısıyla bu bağlamda gelişen insancıl hukuk kurallarının incelenmesi faydalı olacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada, genel olarak nükleer silahlar ve insancıl hukuk, özel olarak ise silahların kullanımı ve savaş araçlarına ilişkin uluslararası hukuk kurallarının ilişkisi değerlendirilecektir. Kuşkusuz, hem insancıl hukuk hem de uluslararası hukukun diğer alanları açısından Uluslararası Adalet Divanı'nın 1996 tarihli *Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Uluslararası Hukuka Uygunluğu ile İlgili Danışma Görüşü* en önemli kaynağımızı oluşturacaktır.

Ancak, Divan'ın Danışma Görüşü konumuza ilişkin tüm soruları yanıtlamamakta ve hatta bu yönden eleştirilmektedir. Zira, Divan doğrudan doğruya bir devletin varlığını sürdürme hakkının tehlikede olduğu olağanüstü bir meşru meşru müdafaa durumunda nükleer silah kullanılmasının hukuka uygunluğu ya da aykırılığı konusunda kesin bir sonuca varamamaktadır. Divan sadece meşru müdafaa durumunda nükleer silah kullanımının istisnai bir durum olduğunu ifade etmiştir, fakat devletin varlığının ne zaman ve nasıl tehdit edildiğine dair hiçbir açıklama yapmamıştır. Dolayısıyla, uluslararası hukukun bu konuda sessiz kalması, “devletlerin davranışlarını meşrulaştırıcı bir tutum” olarak yorumlanabilecektir. Bu değerlendirmenin yanısıra, yargıçların birçoğu nükleer silah kullanımına ilişkin hukuk düzeninin yetersiz kaldığı görüşündedir. Uygulanan uluslararası hukuk bugüne kadar nükleer silah kullanımını tamamen yasaklayamamıştır, ancak söz konusu silahların kullanımına izin verilmesi kalıcı barışın ve hayatın birincil aciliyetlerine aykırılık oluşturacaktır. Bu silahların icadı uluslararası toplumun yüksek değerleri ve en temel ihtiyaçlarıyla uyuşmamaktadır. Dolayısıyla, toplumsal yaşamayı koruyan uluslararası hukuk düzeni bu silahların var oluşu ve kullanımı karşısında nasıl sessiz kalabilir? Caydırıcılık politikası nükleer silahların kullanımını yasaklayan örfi bir kuralın kapsamını değiştirebilir mi? Ayrıca, nükleer silah sahibi olmayan devletlerin sessiz kalması veyahut caydırıcılık politikasını hoşgörmeleri kabul edilir bir durum mu? Bahsi geçen soruların yanıtlanması çalışmamızın en önemli amaçları arasında yer almaktadır.

Diğer taraftan, nükleer silahların kullanımı hususunda uluslararası hukukta bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. Bazı konvansiyonel silahlar ve ayrıca kitle imha silahlarının (örneğin kimyasal ve biyolojik silahlar) kullanımı hem “silahların kontrolü” hem de “insancıl hukuk” ışığında yasaklanmıştır. Ancak etkilerinin bu silahlardan daha tehlikeli, yok edici ve zarar verici olan nükleer silahların kullanımı bazı koşullarda meşru sayılmıştır. Halbuki şüphesiz, bu tür silahların kullanımı insancıl hukuka ve silahlı çatışmaların insancılaştırılması eğilimine aykırıdır. Uluslararası siyasetten kaynaklanan bu çelişkinin mevcut uluslararası hukuk düzenini son derece olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz. Bu nedenle, hem Divan'ın Danışma Görüşü hem de yargıçların muhalif görüşleri var olan uluslararası hukuk düzeninin ideal bir yere gelmesi için bir aşama olarak değerlendirilebilir. Bu görüşler aslında

silahsızlanmaya ilişkin bir uluslararası sözleşmenin yapılmasını hedefleyerek devletleri nükleer silahsızlanma üzerine iyi niyetli müzakereler yapmakla yükümlü kılmıştır. Silahsızlanma sözleşmenin yapılması, insancıl hukukun silahlı çatışmalar sırasında kullanılan savaş araç ve yöntemlerini sınırlaması açısından önemli bir başarıya ulaşmasını sağlayacaktır. Hukukçuların birçoğu boğucu, zehirleyici ve benzer gazlar ve biyolojik savaş araçları ve hatta çevre değişimi nedenlerine ilişkin uluslararası ahdi ve örfi hukuku yorumlarken bu hukuku, yarattığı etkilerden dolayı nükleer silahlara da uygulanabileceğini vurgulamışlardır. Ancak Divan bu genellemeyi ve söz konusu kuralların nükleer silahlara uygulanmasını kabul etmemiştir.

*Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Andlaşma (NPT)*¹ savaş ve barış zamanında uygulanması gereken bir uluslararası andlaşmadır. Andlaşma'nın 1. ve 2. maddeleri söz konusu Andlaşma hükümlerinin istisnasız bir şekilde her durumda bağlayıcı olduğunu ifade etmektedir. 2000 NPT Gözden Geçirme Konferansı Hazırlık Komitesi Andlaşma'nın hem savaş hem de barış zamanında uygulanacağına vurgu yapmıştır.²

Uluslararası hukukta genel olarak kitle imha silahlarının yasaklandığını söylemek mümkündür. Fakat bir bütün olarak kitle imha silahlarının tamamını yasaklayan çok taraflı bir düzenleme bulunmamaktadır. Ayrıca söz konusu silahların yasaklanmasına dair ortak bir tutumun varlığından bahsetmek mümkün değildir. Nitekim bu konuyla ilgili Danışam Görüşü veren Uluslararası Adalet Divanı, nükleer silahların

¹ Resmi adı ile *Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Andlaşma (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT))*, Washington, London, Moscow, 01.07.1968) orijinal metni için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/npt/text> [15.12.2014]; Andlaşma'nın Türkçe metni için bkz. *Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Andlaşma (NPT)*, Resmi Gazete tarihi: 28.02.1979, Resmi Gazete sayısı: 16823, erişim için bkz. <http://www.edam.org.tr/disarmament/TR/belgeler/NPT.pdf> [15.12.2014]. NPT ile ilgili detaylı bilgi Birinci Bölümün III. başlığı altında verilmiştir.

² **2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document**, Vol. III Part III Documents Issued at the Conference: Preparatory Committee for the 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, NPT/CONF.2000/PC. III/39, 19 May 1999, erişim için bkz. [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2000/28%20\(Part%20III\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2000/28%20(Part%20III)) [15.12.2014].

kullanımının bir uluslararası hukuk ihlali anlamına gelmeyebileceği sonucuna varmıştır.

Anlatılanlar ışığında, çalışmamızın birinci bölümde, uluslararası insancıl hukuk ve silahlara ilişkin genel kuralları ile ilgili bilgi verilecektir. Bu bağlamda, ilk olarak insancıl hukukun tanımı, ortaya çıkışı, amacı, kaynağı ve her türlü silahlı çatışma sırasında uygulanması konusu ele alınacaktır. Takiben, insancıl hukukun silahlı çatışmalar sırasında uygulanabilir temel ilkeleri ve kuralları detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Çalışmamızın ilgili bölümünün devamında, kitle imha silahları kategorisi içerisinde yer alan nükleer silahlar ve bu silahlara ilişkin bölgesel ve uluslararası düzenlemeler gözden geçirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, uluslararası hukuk ve nükleer silahsızlanma rejimini oluşturan uluslararası andlaşma (NPT) başlığı altında, ilk olarak NPT'nin arka planı, oluşum süreci, ana hedefleri ve ilkeleri ele alınacaktır. Buradan yola çıkılarak, NPT rejiminin hukuki çerçevesi ve bu rejimdeki son gelişmeler değerlendirilecektir. Son olarak, çalışmanın bir diğer önemli kısmını oluşturan barışçıl nükleer enerji hususunun NPT hükümleri çerçevesinde yorumlanmasına yer verilecektir.

Çalışmamızın devamında, kuvvet kullanma ve terörizm konusu ele alınırken, kuvvet kullanma (jus ad bellum) ile insancıl hukuk (jus in bello) bağlantısı ve ikisi arasındaki fark incelenecektir. Kuvvet kullanma yasağının istisnası olarak 'meşru müdafaa' durumunda nükleer silah kullanımı ve insancıl hukuk ile bağlantısı oldukça önemli bir konudur. Konuyu daha detaylı anlamak açısından, öncelikle Uluslararası Adalet Divanı'nın konuyla ilgili Danışma Görüşü ve daha sonra BM Güvenlik Konseyi'nin konuya ilişkin uygulaması değerlendirilecektir. Netice itibarıyla, çalışmanın üçüncü bölümü kuvvet kullanma yasağının nükleer silahlara uygulanması, meşru müdafaa halinde nükleer silah kullanımı ve son olarak da söz konusu silahların terörizme karşı mücadelede kullanılması hususuna ayrılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde, genel olarak insancıl hukukta nükleer silah kullanma yasağına yer verilmiştir. Bu bağlamda, öncelikle, devletlerin NPT çerçevesindeki taahhütleri ve bu taahhütlerin devletler tarafından yerine getirilmesi konusunun

incelenmesi faydalı olacaktır. Nükleer silah kullanımının yasaklanmasına ilişkin son gelişmeler ve nükleer silahların kullanımının genel bir biçimde yasaklanmasına ilişkin teori ve uygulamalar dördüncü bölümün esasını oluşturmaktadır. Son olarak, çalışmamızın konu ve kapsamı dikkate alınarak NPT'nin 6. madde ile amaçladığı genel ve kapsamlı 'nükleer silahsızlanma'nın hukuki çerçevesi ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK VE SİLAHLARA İLİŞKİN GENEL KURALLARI

I. GENEL OLARAK ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK

A. TANIM

Uluslararası insancıl hukukla nükleer silahların bağlantısını kurabilmemiz için çalışmamızın önemli kısmını ve uluslararası hukukun bir parçasını oluşturan insancıl hukukun anlamı ve içeriğini incelemekte fayda vardır.

“İnsancıl hukuk” (*jus in bello*) kavramı “savaş hukuku” yerine kullanılan yeni bir kavram olarak hukuk literatürüne yerleşmiştir. İnsancıl hukuku esas alan BM, her türlü karar ve uluslararası belgede, “savaş” kavramını kullanmayarak, bu kavramı insanlığın zihninden silmeye özen göstermektedir. İnsancıl hukuk kavramı tüm silahlı çatışmaların fiili veya potansiyel mağdurlarının korunmasına ilişkin kuralları, silahlı çatışma meydanındaki davranışlara ilişkin kuralları ve silahlı kuvvetlerin düşmana karşı hak ve yükümlülüklerini içeren kurallar bütünüdür.³

³ Robert KOLB, *Human Rights and Humanitarian Law*, in: Rüdiger WOLFRUM (ed.), **The Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, Vol. IV, Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 1041.

İnsancıl hukuk insanlık ilkesini en önemli amacı olarak ortaya koymaktadır.⁴ Ancak, çatışma sırasında savaşıyan tarafların durumuna bakılmaksızın bazı diğer ilkeler de uygulanmaktadır. Uluslararası örf ve adet hukuku niteliğinde olan bu ilkeler temel insancıl hukuk ilkelerini oluşturmaktadır.⁵

İnsancıl hukuk, her türlü silahlı çatışma ve benzeri sıcak gerginlik ortamında, silahlı çatışma ve sıcak savaşa taraf olamayan sivil insanların korunması, silahlı çatışmalardan doğabilecek tüm zararların önlenmesi⁶, savaş mağdurlarının sayısının azaltılmasına ilişkin uluslararası hukuk kurallarının bütününe içermektedir.⁷

Uluslararası Kızılhaç Komitesi ise, insancıl hukuku şöyle tanımlamıştır: “İnsancıl hukuk savaşta kullanılan araç ve yöntemleri sınırlandıran, çatışmanın tarafı olan veya olmayan insanları korumayı araştıran, silahlı çatışma zamanının kurallarından oluşan uluslararası hukukun önemli bir parçasıdır”.⁸

Aslında insancıl hukuk, hem uluslararası hem de uluslararası olmayan silahlı çatışmalardan kaynaklanan insani sorunları düzenlemeye yönelik oluşturulmuş hukuktur. Çatışmalardan zarar gören ya da görebilecek toplum kesimlerini ve onların mal ve mülklerini koruyan sözleşme ya da teamül kökenli hukuk kurallarıdır.⁹

⁴ **Resolution 1 of the 27th International Conference of the Red Cross and Red Crescent**, Geneva, 1999, with annexed declaration “The Power of Humanity” and “Plan of Action for the Years 2000-2003”, ICRC, Resource Centre, December 1999, erişim için bkz. <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/resolution/27-international-conference-resolution-1-1999.htm> [15.12.2014].

⁵ Rikke ISHOY, **Handbook on the Practical Use of International Humanitarian Law**, Copenhagen: Danish Red Cross Publications, 2008, pp. 41-42.

⁶ Ayşe Nur TÜTÜNCÜ, **İnsancıl Hukuka Giriş**, İstanbul: Beta Yayınları, 2006, ss. 1-2.

⁷ Adam ROBERTS, *Implementation of the Laws of War in Late 20th Century Conflicts*, Part I, Security Dialogue, Oslo: SAGE Publications, Vol. 29, No. 2, 1998, p. 142.

⁸ **What Is International Humanitarian Law?**, ICRC Resource Centre, 31-10-2002, erişim için bkz. <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/5kzf5n.htm> [15.12.2014].

⁹ KOLB, p. 1.

Uluslararası insancıl hukukun iki ayrı dalı vardır¹⁰:

1. “Cenevre Hukuku” savaşa katılmayan veya savaş dışı kalmış askeri personeli ve siviller gibi muhasemata (silahlı çatışmaya) aktif olarak dahil olmayan kişileri, silahlı çatışmalar nedeniyle savaş esirleri, yaralı ve deniz kazazedeleri, ölümler, sağlık ve din personeli gibi savaş mağdurları ile ilgili hususlardan oluşmuştur. Cenevre Hukuku ile kastedilen 1864, 1906, 1924 ve 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Ek Protokollerdir.¹¹

2. “Lahey Hukuku” ise, askeri operasyonların yönetiminde muhاریlerin (savaşanların) hak ve yükümlölüklerini belirlemesinin yanında düşmana zarar verme yöntemlerini sınırlandırır. Lahey Hukuku kural olarak, silahlı çatışmaların sevk ve idaresi, işgal ve tarafsızlık hukuku kurallarını ifade eder.¹² Lahey Hukuku ile kastedilen 1907 ve 1899, 1923 (taslak niteliğindeki Hava Savaşı Kuralları) ve 1954 (Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunması’na ilişkin) tarihli Sözleşmelerdir.¹³

Özel olarak silahlı çatışma döneminde uygulanan insancıl hukuk, savaş veya silahlı çatışmanın sona ermesi ile sona erer.

B. İNSANCIL HUKUKUN ORTAYA ÇIKIŞI, AMACI VE KAYNAĞI

¹⁰ Serap TELLİ AKİPEK, Ömer İlhan AKİPEK ve Erkan AKDOĞAN, **Devletler Hukuku Sistematiik Dizini (Nomenclature)**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2014, s. 104.

¹¹ Jean PICTET, **Fundamental Principles of International Humanitarian Law**, Dordrecht: Martinus Nijhof Press, 1985, pp. 1-2.

¹² Ibid., pp. 1-2.

¹³ Lahey Sözleşmeleri’nin orijinal metni için bkz. <http://www.droit-international-humanaire.org/telechargements/page.php?page=152505&PHPSESSID=80615c531fd89efd94361efcd36d37ff> [15.12.2014].

İnsancıl hukuk başlangıçta bütünüyle uygulamalardan ve geleneklerden kurulmuştur. Zamanla uluslararası konferanslar ve andlaşmalarla geliştirilmiştir.¹⁴

Savaş esnasında uygulanacak kuralların hukuksal oluşumu İsviçreli bir hümanist olan Henry Dunant'ın hareketi ile başlamıştır. 19. yüzyıl savaşlarında yaralı ve hasta düşmüş askerlere muamelelerin kötülüğünden etkilenerek, savaş esnasında yaralı, hasta ve esir düşmüşlere nasıl muamele yapılacağının hukuksal kurallara bağlanmasına ilişkin çalışmaları ile savaş kurallarının hukuksal oluşumunun ilk adımlarını atmıştır. 1859 yılında Fransız ve İtalyan kuvvetlerinin Avusturya ordularına yenilgisi ile biten savaşın kanlı çarpışmalarını Solferino'da savaş alanında şahsen izleyen Dunant'ın tanık olduğu dehşet verici gözlemlerini 1862 yılında yayınladığı “Bir Solferino Hatırası” adlı kitabı ile ortaya dökmesi, özlenen örgütlenmeyi sağlayan bir dönüm noktası olmuştur. Dunant kitabının sonunda barış zamanından itibaren, gayesi savaş zamanında gönüllüler tarafından yaralıları tedavi ettirmek olan cemiyetlerin kurulmasını ve bir kongrede bu derneklere temel olabilecek uluslararası sözleşmelere dayanan kutsal bazı prensiplerin formüle edilmesini önermiştir.¹⁵

Henry Dunant'ın önerisi sonrasında, 1863 yılında kurulan Kızılhaç Komitesi¹⁶ öncülüğünde düzenlenen diplomatik konferans sonucunda “*Savaş Halinde Bulunan Ordulardaki Yaralıların Durumlarının İyileştirilmesine İlişkin Sözleşme (1864 Cenevre Sözleşmesi)*” ilk Cenevre Sözleşmesi olarak 22 Ağustos 1864'te on beş Avrupalı devlet tarafından imzalanmıştır. Anılan Sözleşme modern insancıl

¹⁴ Frederic De MULINEN, **Handbook on the Law of War for Armed Forces**, Geneva: ICRC Publication, 1987, p. 2.

¹⁵ François BUGNION, **Red Cross, Red Crescent, Red Crystal**, Geneva: ICRC Press, 2007, pp. 4-5.

¹⁶ Kızılhaç, hasta ve yaralıların bakımından sorumlu sağlık hizmetlerinin korunmasının bir simgesi olarak benimsemiştir. Devletler, *Uluslararası Kızılhaç Komitesi*'nin, uluslararası insancıl hukuku yayma ve koruma rolüne ve bunları geliştirilerek tüm dünyaya yaygınlaştırılması görevine güvenmektedirler. Komite'nin görevleri, kendi statülerinde, Kızılhaç/Kızılay Hareketi'nde ve 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Ek Protokolleri olarak bilinen uluslararası andlaşmalarda belirlenmiştir. Bkz. Christos GIANNOU & Marco BALDAN, **Savaş Cerrahisi: Silahlı Çatışmalar ve Şiddet İçeren Diğer Tüm Koşullarda Kısıtlı Olanaklarla Çalışmak, I. Cilt**, (Çev: Mehmet ERYILMAZ), Ankara: Tuna Matbaacılık, 2010, p. 50.

hukukuun temelini oluşturmaktadır.¹⁷ İlk Cenevre Sözleşmesi sadece silahlı çatışma kurallarını belirlemek için atılan bir adım değildir, aynı zamanda imzası olan ulusların kendi yaralı askerlerinin bakım ve tedavisi için askeri sağlık hizmetlerini oluşturmalarını da onların bir görevi haline getirmiştir. Askerler artık topçuların önüne atılan yem olarak düşünölmeyecekti.¹⁸

Bu gelişmelerin devamında, 1868 yılında “*Savaş Zamanında Dört Yüz Gramdan Az Ağırlıktaki Patlayıcı Ateşleyicilerin Kullanılmasından Vazgeçildiğine İlişkin Bildiri (1868 Saint Petersburg Bildirisi)*”¹⁹ imzalanmış ve savaş acılarının mümkün olduğunca azaltılmasını sağlayacak olan ve daha çok savaşta kullanılması yasak silah türlerini düzenleyen kurallar ortaya konmuştur.²⁰ Bahsi geçen Bildiri, savaşta belirli silahların kullanılmasının yasaklandığı ilk resmi andlaşmadır. Bildirinin Başlangıç bölümü, insancıl hukukun üç önemli ilkesini hatırlatmaktadır: Savaş sırasındaki tek meşru amaç, düşmanın askeri kuvvetlerini zayıflatmaktır; düşman kuvvetlerine karşı kullanılabilir araçların bir sınırı vardır; insancıl hukuk savaş dışı (*hors de combat*) durumundaki kişilere karşı şiddet kullanılmasına göz yummaz.

İnsancıl hukuk veya Savaş Hukuku kurallarının kodifikasyonu (*codification*) Birinci Dünya Savaşı’ndan önce az sayıda uluslararası sözleşmeyle gerçekleştirilmiştir.²¹

¹⁷ Marco SASSOU & Antoine A. BOUVIER, **How Does Law Protect in War? Cases, Documents and Teaching Materials on Contemporary Practice in International Humanitarian Law, Volume I**, Second Ed., Geneva: ICRC Press, 2006, p. 122.

¹⁸ GIANNOU & BALDAN, p. 35.

¹⁹ 11.12.1868 tarihli, Saint Petersburg’da ilan edilen Bildiri (*Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight*, Saint Petersburg, 11.12.1868) metni için bkz. <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=568842C2B90F4A29C12563CD0051547C> [15.12.2014].

²⁰ Howard BALL, **Prosecuting War Crimes and Genocide. The Twentieth Century Experience**, Kanasas University Press, 1999, p. 13.

²¹ Örneğin, 16 Nisan 1856 tarihli *Paris Deniz Hukuku Beyannamesi*; 22 Ağustos 1864 tarihli *Cenevre Savaş Alanında Yaralıların Durumunun İyileştirilmesi Sözleşmesi* ve 20 Ekim 1868 tarihinde Sözleşmeye eklenen maddeler; 1868 Saint Petersburg Bildirisi; Tarafsızların Savaş Zamanındaki Yükümlölüklerini Öngören 7 Mayıs 1871 tarihli Vaşington Sözleşmesi; Kara Savaşının Kurallarını

1907 Lahey Sözleşmeleri çerçevesinde savaş kuralları, çatışmaların başlaması, kara savaşı kuralları, kara ve deniz savaşında tarafsızların durumu gibi kurallar düzenlenmiştir.²² 1907 Lahey Sözleşmeleri'nde silahlı çatışma usulleri ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş olmakla birlikte, insancıl hukuk yine de gerekli müeyyidelerden yoksun kalmıştır. 6 Temmuz 1906 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 28. maddesi, Sözleşme hükümlerine uymayan devletlere karşı bir ceza tayin etmekteydi. Ancak bu düzenlemelere rağmen, savaşı yasaklamak veya sınırlandırmak konusunda hiçbir ciddi çaba sarf edilmemiş olup, savaş devletler arasındaki uyuşmazlıkların halledilmesi hususunda normal bir yöntem olarak kabul edilmiştir.²³

Birinci Dünya Savaşı'ı ortaya çıkınca Almanya'nın Belçika'daki sivillere karşı insanlık dışı muameleleri ve ticaret gemileri batırması gibi faaliyetleri dikkat çekmiştir.²⁴ Söz konusu olaylardan dolayı savaşın insancılaştırılması hususundaki çalışmalara devam edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra insancıl hukuk konusunda önemli bazı uluslararası sözleşmeler kabul edilmiştir.²⁵

Düzenleyen 29 Temmuz 1899 tarihli Lahey Sözleşmeleri ve 6 Temmuz 1906 Savaş Alanında Yaralıların ve Hastaların Durumunun İyileştirilmesine İlişkin Cenevre Sözleşmesi.

²²1907 yılında toplanan uluslararası bir konferansta savaş hukukuna ilişkin 12 sözleşme imzlanmıştır. Bunlar: 1) III No'lu Çatışmaların Başlamasına Dair Sözleşme; 2) IV No'lu Kara Savaşı Kuralları Sözleşmesi; 3) V No'lu Kara Savaşında Tarafsızların Hak ve Yetkilerine Dair Sözleşme; 4) VI No'lu Çatışmaların Başlangıcında Ticaret Gemilerine Uygulanacak İşlemlere Dair Sözleşme; 5) VII No'lu Ticaret Gemilerinin Savaş Gemisi Durumuna Sokulmasına Dair Sözleşme; 6) VIII No'lu Denizaltı Mayınlarının Dökülmesine Dair Sözleşme; 7) IX No'lu Savaş Zamanında Denizden Bombalamaya Dair Sözleşme; 8) X No'lu Deniz Savaşı Kuralları Sözleşmesi; 9) XI No'lu Deniz Savaşında Müsadere Hakkının Sınırlandırılması Sözleşmesi; 10) XII No'lu Uluslararası Zorlun Mahkemesi Kurulmasına Dair Sözleşme; 11) XIII No'lu Deniz Savaşında Tarafsız Devletlerin Hak ve Görevlerine Dair Sözleşme; 12) XIV No'lu Balonlardan Patlayıcı Madde Atılmasının Yasaklanmasına Dair Sözleşme, başlıklarını taşımaktadır. Sözleşme metinleri için bkz. Edip F. ÇELİK, **Milletlerarası Hukuk, II. Cilt**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1982, ss. 399-401; Sözleşmelerin orijinal metinleri için bkz. <http://www.droit-international-humanitaire.org/telechargements/page.php?page=152505&PHPSESSID=80615c531fd89efd94361efcd36d37ff> [15.12.2014].

²³ İlhan LÜTEM, **Harp Suçları ve Devletlerarası Hukuk**, Ankara: AÜHF Yayınları, 1951, ss. 17-18.

²⁴ BALL, pp. 18-19.

²⁵ Örneğin, *Savaşta Zararlı Gazların ve Denizaltıların Kullanılmasının Yasaklanmasına Dair 6 Şubat 1922 Vaşington Sözleşmesi*; *17 Haziran 1925 tarihli Cenevre Gaz Protokolü*; *Deniz Savaşında Tarafsızlığa Dair 20 Şubat 1928 tarihli Havana Sözleşmesi*; *Tarihsel Eserlerin, Sanat Kurumları ve Bilimsel Yapıtların Korunmasına Dair 15 Nisan 1935 tarihli Vaşington Andlaşması*; *Denizaltı*

İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde insancıl hukuka ilişkin çalışmaların sürdürülmesi sonucu meydana gelen en önemli gelişmelerden biri, “*Genel Savaş Yasağı Sözleşmesi*”nin (Kellogg-Briand Paktı / Paris Paktı (1928)) imzalanmasıdır. Paris Paktı aslında savaşın ulusal politika olarak kullanılmasını yasaklayan bir uluslararası sözleşmedir. Sözleşmeye göre taraflar birbirleriyle ilgili sorunları barışçıl yollardan çözecek; eğer mesele çözülmezse Milletler Cemiyeti'nin hakemliğini kabul etmişlerdir.²⁶ Ancak bu Sözleşme de İkinci Dünya Savaşı'nı önleyememiştir. 1939'dan 1945'e kadar süren savaş milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuş ve milyonlarca çocuk, kadın ve erkeğin insanlık vicdanını derinden etkilemiş, hayal edilemeyen katliamlara yol açmış ve yüzyılın en kapsamlı savaş suçlarına sahne olmuştur.²⁷

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın önlenmesi çalışmalarına tekrar hız verilmiştir. Bu dönemde savaşın insancılaştırılmasına dair birçok uluslararası sözleşme kabul edilmiştir. Sözleşmelerden en önemlileri: 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri²⁸; Zehirli Maddeler İçeren ve Bakteriyolojik Silahların Depolanması, Üretilmesi, Geliştirilmesi ve Stoklanmasının Yasaklanmasına ve Bunların İmha Edilmesine Dair 10 Nisan 1972 tarihli Sözleşme²⁹; Kimyasal

Gemilerinin Savaş Kurallarına Dair 6 Kasım 1936 tarihli Londra Protokolü ve 14 Eylül 1937 tarihli Nyon Mutabakatı ve 17 Eylül 1937 tarihli bu Mutabakata ek Cenevre Sözleşmesi.

²⁶ Paris Paktı (**Treaty between the United States and other Powers Providing for the Renunciation of War as an Instrument of National Policy**, Signed at Paris, August 27, 1928; Ratification Advised by the Senate, January 16, 1929; Ratified by the President, January 17, 1929) olarak anılan Sözleşme metni için bkz. <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/kbpact.htm> [15.12.2014]. Sözleşmenin Türkçe metni için bkz. Ömer İlhan AKİPEK, **Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler**, Ankara: AÜHF Yayınları, 1966, s. 862; Sözleşmenin orijinal metni için bkz. http://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp [15.12.2014].

²⁷ BALL, pp. 38-40.

²⁸ Türkiye'nin de taraf olduğu kısaca, “Cenevre Sözleşmeleri” olarak anılan Sözleşmelerin (*The Geneva Conventions of August 12 1949*) Türkçe çevirisi için bkz. T.C Genel Kurmay Başkanlığı (ed.), **Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Metinler**, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, 2010; Sözleşmelerin orijinal metni için bkz. <http://www.icrc.org/eng/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/index.jsp> [15.12.2014].

²⁹ Türkiye'nin de taraf olduğu Sözleşme'nin Türkçe'ye resmi çevirisi için bkz. <http://www.edam.org.tr/Disarmament/TR/belgeler/btwc.pdf> [15.12.2014]. Sözleşmenin orijinal metni için bkz. <http://www.fas.harvard.edu/~hsp/1972.html> [15.12.2014].

Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Depolanması ve Kullanılmasının Yasaklanmasına Dair 13 Ocak 1993 tarihli Paris Sözleşmesi³⁰ ve çalışmamızın ana konusunu oluşturan *Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Andlaşması'dır (NPT)*. Sayılanlar dışında; 14 Mayıs 1954 tarihli Lahey Silahlı Çatışmalarda Kültür Varlıklarının Korunması Sözleşmesi ve Protokolü³¹; 8 Haziran 1977 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne I. ve II. Ek Protokoller; Beklenmeyen Etkileri ve Zararları Olduğu Düşünülen Bazı Konvansiyonel Silahların Kullanılmasının Yasaklanmasına Dair 10 Ekim 1980 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve Ek I, II, III, IV No'lu Protokolleri³²; 19 Kasım 1990 tarihli Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Hakkında Andlaşma³³; 17 Haziran 1994 tarihli Nükleer Güvenlik Sözleşmesi³⁴ ve 1996

³⁰ Kısaca, "Kimyasal Silahlar Sözleşmesi" olarak anabileceğimiz, 13.01.1993 tarihinde, Paris'te imzaya açılan Sözleşme'nin (**Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction**, Paris, 13.01.1993) metni için bkz. http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/1993_chemical_weapons.pdf [15.12.2014]. Türkiye'nin taraf olduğu bu Sözleşme'nin Türkçe'ye resmi çevirisi için bkz. <http://www.edam.org.tr/Disarmament/TR/belgeler/CWC.pdf> [15.12.2014].

³¹ Türkiye'nin 563 sayılı onay yasası 8 Kasım 1965 tarihinde taraf olduğu bu Sözleşme Protoklü'nün Türkçe metni için bkz. <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14270/silahli-bir-catisma-halinde-kultur-mallarinin-korunmasi-.html> [15.12.2014]; Sözleşmenin orijinal metni için bkz. http://portal.unesco.org/en/ev.phpURLID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html [15.12.2014].

³² Cenevre'de, 10.10.1980 tarihinde kabul edilen ve 10.04.1981 tarihinde imzaya açılan Sözleşme (**Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects**, Geneva, 10.10.1980) ve Ek Protokolleri için bkz. International Committee of the Red Cross (1989), pp. 194-214; ayrıca bkz. <http://www.icrc.org/ihl/INTRO/500?OpenDocument> [15.12.2014].

³³ 19 Kasım 1990'da imzalanan Andlaşma (**Treaty on Conventional Armed Forces in Europe**, 19 November 1990) metni için bkz. <http://www.osce.org/library/14087> [15.12.2014]. Türkiye'nin 18 Haziran 1992 tarihinde 3818 sayılı onay yasası ile taraf olduğu Sözleşme'nin Türkçe'ye resmi çevirisi için bkz. <http://www.basarmevzuat.com/dustur/kanun/5/0244/92-3250avguvanlik.htm> [15.12.2014].

³⁴ Viyana'da, 20.09.1994 tarihinde imzaya açılan, resmi adı *Nükleer Güvenlik Sözleşmesi* olan, başlığını Türkçe'ye yukarıdaki şekilde çevirebileceğimiz Sözleşme'nin (**Convention on Nuclear Safety**, Vienna, 20.09.1994) metni için bkz. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/inf449.shtml> [15.12.2014]; Türkiye'nin 14 Ocak 1995 tarihinde taraf olduğu bu Sözleşme'nin Türkçe'ye resmi çevirisi için bkz. <http://www.msb.gov.tr/asad/AskeriMevzuat/UluslararasıAntlasmalar/SilahliCatismaHukuku/SCH16.html> [15.12.2014]. Sözleşmenin orijinal metni için bkz. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/inf449.shtml> [15.12.2014].

Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Sözleşmesi de içerdığı kurallar itibariyle, kısmen veya tamamen çalışmamızı ilgilendirmektedir.³⁵

İkinci Dünya Savaşı tecrübeleri ışığında insancıl hukuk kurallarını yazılı hale getiren³⁶ 1949 Cenevre Sözleşmeleri ile aşağıdaki dört sözleşme anlaşılır:

- Birinci Sözleşme, Savaş Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Vaziyetlerinin Islahı İçin Sözleşme;
- İkinci Sözleşme, Denizdeki Silahlı Kuvvetlerin Yaralı, Hasta ve Kaza Geçirmiş Mensuplarının İyileştirilmesi Hakkında Sözleşme;
- Üçüncü Sözleşme, Savaş Tutsaklarına Uygulanacak İşlemlere İlişkin Sözleşme;
- Dördüncü Sözleşme, Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Sözleşme.

Anılan Cenevre Sözleşmeleri'ne 1977 yılında ek olarak iki Protokol kabul edilmiştir. I No'lu Protokol, "*Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına*", II No'lu Protokol ise, "*Uluslararası Olmayan Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına*" ilişkin kuralları kapsamaktadır.

Sözleşme ve Protokolleri hazırlama görevi BM tarafından *Uluslararası Kızılhaç Komitesi*'ne verilmiş ve Komite tarafından hazırlanan Sözleşme ve Protokoller kabul edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti 1953'te çıkarılan bir Kanun'la 10 Ağustos 1954'te Sözleşmelere taraf olmuştur, ancak Sözleşmelere Ek I ve II No'lu Protokollere taraf olmamıştır.³⁷

³⁵ Türkiye'nin 2 Kasım 1999 tarih ve 4462 sayılı onay yasası ile taraf olduğu Sözleşmenin Türkçe'ye resmi çevirisi için bkz. <http://www.edam.org.tr/disarmament/TR/belgeler/CTBT.pdf> [15.12.2014]; Sözleşmenin original metni için bkz. http://www.ctbto.org/fileadmin/content/treaty/treaty_text.pdf [15.12.2014].

³⁶ Eric JAWORSKI, *Military Necessity & Civilian Immunity: Where is the Balance?*, Chinese Journal of International Law, Vol. 2, No. 1, 2003, p. 184.

Bugünkü haliyle Cenevre Sözleşmeleri uzun bir çalışmanın sonucudur. Dört Cenevre Sözleşmesi ve bunların 1977 Ek Protokolleri başta olmak üzere diğer andlaşmalar ve uluslararası örf ve adet hukuku, uluslararası ve uluslararası olmayan çatışmalar esnasında nelere izin verilip verilmeyeceğini belirten uluslararası insancıl hukuku oluştururlar. Cenevre Sözleşmeleri tüm devletler tarafından onaylanmıştır ki bu hukuki yükümlülüklerle bağlı olduklarını göstermektedir.

Uluslararası insancıl hukukun kodifikasyonundaki kayda değer ilerleme, insancıl örf ve adet hukukunun göz ardı edilmesine neden olmamalıdır. İnsancıl örf ve adet hukukunun son derece önemli olmaya devam etmesinin üç önemli sebebi vardır:³⁸

İlk olarak, 1949 Cenevre Sözleşmeleri bugün neredeyse evrensel olarak devletler tarafından kabul edilmektedir, ancak bu durum Ek Protokoller dahil diğer önemli andlaşmalar için geçerli değildir ve dolayısıyla sadece taraf devletlerin ülkesinde veya onların arasındaki silahlı çatışmalarda uygulanabilir. Bununla beraber, bazen “genel” uluslararası hukuk olarak da tabir edilen uluslararası örf ve adet niteliğindeki insancıl hukuk kuralları, resmi olarak bunlara taraf olmamalarına rağmen tüm devletleri ve çatışma taraflarını bağlar.³⁹

İkinci olarak, uluslararası olmayan silahlı çatışmalara uygulanacak insancıl hukuk kuralları, bu tür çatışmaların doğurduğu koruma ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Söz konusu kuralların kabul edildiği diplomatik konferansta da ifade edildiği üzere, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve II No’lu Ek Protokol’ün ortak 3. maddesi sadece en temel kurallar dizisini temsil etmektedir. Devletler, çoğunlukla, muhasematın yürütülmesine ilişkin uluslararası örf ve adet hukukunun uluslararası ve

³⁷ Türkiye’nin taraf olmadığı 1977 Ek Protokollerin Türkçe çevirisi için bkz. T.C Genel Kurmay Başkanlığı, *Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Metinler*; Protokollerin orijinal metni için bkz. **Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, Resolutions of the 1974-77 Diplomatic Conference, Extracts from the Final Act of the 1974-77 Diplomatic Conference**, Geneva: ICRC, 1977, erişim için bkz. http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf [15.12.2014].

³⁸ Jean Marie HENCKAERTS & Louise DOSWALD-BECK, **Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules**, Cambridge University Press, 2009, p. xviii.

³⁹ Ibid.

uluslararası olmayan tüm silahlı çatışmalara uygulanacağı konusunda hemfikirler, fakat birçoğunun uygulaması diplomatik konferansta kabul ettiklerinin ötesine geçmektedir.⁴⁰

Son olarak, uluslararası örf ve adet hukuku, andlaşmaların yorumlanmasında yardımcı olabilir. Bir andlaşmanın iyi niyetle ve uluslararası hukukun tüm ilgili kuralları göz önüne alınarak yorumlanması gerektiği, yerleşik bir ilkedir.⁴¹

Uluslararası hukuk genel olarak, uluslararası ilişkilerdeki minimum standartları ve yaklaşımları yansıtır. Buna göre, yetkilendirilmemiş cebri önlenmesi için en önemli amaçtır. Herhangi bir meşruluğa dayanmayan yetkilendirilmemiş cebir, meşru şekilde cebri yöntemlerden farklı olarak, uluslararası işbirliği ile hedeflenen düzeni bozabilecek etkiye sahip olacaktır. İnsancıl hukukun da amacı şiddetin yoğun olarak yaşanmak zorunda kaldığı (silahlı çatışma veya savaş hali) durumlarda bu minimum düzeni tanımlamak ve de korumaktır.⁴² Dolayısıyla, uluslararası insancıl hukuk, büyük yıkım potansiyeline sahip olan silahlı çatışma eylemlerini düzenlemek ve savaş acılarını hafifletmek amacı ve iddiasındadır. Bunun için de, savaşın olabildiğince insancıl olması ve kurallara bağlanması gerekir. İşte bu amaç, yüzyıllarca süren bir çalışmanın ürünü olarak Cenevre Sözleşmeleri'nin Ek Protokollerinde somutlaşmıştır. Anılan Sözleşmeler uluslararası olan veya olmayan çatışma durumlarında silahlı güçler ve insani yardım örgütleri tarafından uyulması beklenen standartları belirlemektedir. Fakat uluslararası hukukun bir parçası olarak insancıl hukukunun bağlayıcı kurallarının oluşmasının ve gelişmesinin tek kaynağı sadece uluslararası sözleşmeler değildir. Bu konuda devletler arasında uygulanan örf ve adet hukukunun genel ilkeleri de önemli yer almıştır.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Detaylı bilgi için bkz. Wolfgang FRIEDMANN, **The Changing Structure of International Law**, New York: Columbia University Press, 1964; Louis HENKIN, **How Nations Behave: Law and Foreign Policy**, Second Edition, New York: Columbia University Press, 1979.

İnsancıl hukukta, hukuk genel ilkeleri olarak yer bulan kuralların neler olduğu nispeten daha belirgindir. Örneğin, “gereksiz acı vermeme” (*unnecessary suffering*) ve “insanlığa aykırı muamele yapmama” (*treatment inhumane*) ilkeleri birçok devletin iç hukukunda da yer bulmuştur.⁴³

Uluslararası insancıl hukukun ortaya çıkışını ve gelişimini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, örf ve adet hukuku kurallarının yanısıra yukarıda anılan bütünü sözleşmeler ve protokoller, özellikle Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri insancıl hukukun kaynağı olarak nitelendirilebilir.⁴⁴

C. ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKUN KAPSAMI

Uluslararası insancıl hukukun ortaya çıkmasının nedeni “savaş”⁴⁵ veya silahlı çatışma olgusudur. İnsancıl hukuk kuralları iki tür silahlı çatışma durumunda uygulanır: Uluslararası silahlı çatışmalarda ve uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda. İnsancıl hukuk kurallarının önemli bir bölümünün kodifiye edildiği 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve bunlara Ek Protokoller sadece söz konusu anlaşmalara taraf olan devletlere uygulanır.

⁴³ Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk Dersleri, IV. Kitap**, 4. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2000, s. 133.

⁴⁴ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, **International Legal Protection of Human Rights in Armed Conflict**, New York & Geneva: United Nations Publication, 2011, p. 12.

⁴⁵ Uygulanan uluslararası hukukta savaşın ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun sebebi, bir silahlı çatışmanın veya eylemin savaş sayılıp sayılmayacağı hususunda uluslararası hukukta objektif bir ölçütün benimsenememiş olmasıdır. Bu nedenle herhangi bir silahlı çatışma eyleminin savaş sayılıp sayılmayacağı hususundaki temel ölçüt ilgili devletlerin amacı olmaktadır. Savaşın en önemli tanımını Hugo Grotius (1583-1645) *Savaş ve Barış Hukuku* başlığını taşıyan üç ciltlik eserinin Birinci Cildi’nde yapmıştır. Grotius, savaşı “bir toplumun, bir ulusun veya devletler topluluğunun isteklerini diğer bir ulus ve devletler topluluğuna zorla kabul ettirmek amacıyla giriştikleri bir mücadele” olarak tanımlamıştır. Hugo GROTIUS, **The Rights of War and Peace, Book I**, Edited and With an Introduction by Richard Tuck, Indiana: Liberty Fund, 2005, p. 134.

Uluslararası bir silahlı çatışma en az iki devletin silahlı kuvvetleri arasındaki savaşı ifade eder. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar ise bir devletin topraklarında düzenli silahlı kuvvetler ile teşhis edilebilir silahlı gruplar arasındaki ya da birbiriyle çatışan silahlı gruplar arasındaki çatışmayı ifade eder.⁴⁶

1. Uluslararası Silahlı Çatışmalar

Uluslararası silahlı çatışmalar, iki veya daha fazla devletin silahlı kuvvetlerinin çatışmasıyla veya askeri hareket olmasa bile bir devletin savaş ilanıya veya bir fırsat anında bir devletin silahlı kuvvetlerinin bir diğer devletin kara parçasını işgal etmesiyle meydana gelir.⁴⁷ Bu tür çatışmalar sırasında uygulanacak insancıl hukuk kuralları, 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesi ve 1977 Ek I No'lu Protokol ile düzenlenmiştir. Bu Sözleşmeler ve I No'lu Ek Protokol, yaralı, hasta ve deniz kazası geçiren askeri personele yardım sağlama, savaş esirlerini ziyaret etme, sivillere yardım etme ve genel bir ifadeyle insancıl hukukun koruma altına aldığı kişilerin anılan hukuka uygun muamele görmelerini sağlama gibi belirli faaliyetleri yürütme yetkisini Kızılhaç Komitesi'ne vermiştir.

İnsancıl hukuk, esas olarak çatışma taraflarına yönelik olup çatışmaya katılmamış ya da aktif çatışma dışı kalmış her bireyi veya bireyler sınıfını korur.⁴⁸ Bunlar:

⁴⁶ İnsancıl hukuk kuralları gerilla savaşlarını kapsamamaktadır. Gerillalar; sıra dışı, ani, şok baskınlar yapar. Bu taktikleri düzenli silahlı güçler de düşman güçlerin hatlarına karşı yapabilirler. Düzensiz silahlı güçler karşıt rejimi veya egemen gücü devirmek için gerilla savaşını uygular. Anthony ROGERS, Paul MALHERBE & Bruno DOPPLER, **Fight it Right: Model Manual on the Law of Armed Conflict for Armed Forces**, Geneva: ICRC Press, 2000, p. 33.

⁴⁷ Ibid., p. 25; Uluslararası silahlı çatışmaların başlaması ve sona ermesi için bkz. PAZARCI (2000), ss. 158 ve 302.

⁴⁸ PAZARCI (2000), ss. 263-285.

- Kara savaşında yaralı veya hasta askerler ve silahlı kuvvetlerin sağlık hizmetleri mensupları;

- Deniz savaşında yaralı, hasta veya deniz kazası geçirmiş askerler ve deniz kuvvetlerinin sağlık hizmetleri mensupları;

- Savaş esirleri;

- Sivil halk; örneğin, mülteciler de dahil olmak üzere çatışma taraflarının topraklarındaki yabancı siviller, işgal edilen topraklardaki siviller, sivil tutuklular ve gözaltına alınmış kişiler ve sağlık personeli ve din adamları veya sivil savunma birimleridir.

Ulusal bağımsızlık mücadeleleri 1977 I. Protokol'ün 1. maddesinde tanımlanan şekliyle uluslararası silahlı çatışma grubuna alınmıştır.⁴⁹ Bahs geçen maddenin 4. fıkrasına göre, *“Yukarıdaki paragrafta sözü edilen durumlara, BM Andlaşması’nda ve BM Andlaşması’na uygun olarak Devletler Arası Dostane İlişkiler ve İşbirliği Hakkındaki Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi’nde hüküm altına alınan kendi kaderini tayin hakkını kullanan halkların, sömürgeci tahakküme, yabancıların işgaline ve ırkçı rejimlere karşı mücadele ettiği silahlı çatışmalar da dahildir”*.

Uluslararası silahlı çatışmalar sırasında uygulanacak kuralları şu şekilde sıralayabiliriz:⁵⁰

- Savaşta yasaklanan yöntemler; örneğin, kurallara sadakatsizlik, casusluk, kişilere karşı kuvvet kullanılması ve malların yağmalanması ve gereksiz yıkımı;

⁴⁹ Sömürgelerin bağımsızlığı döneminde uluslararası baskılar sonucunda bağımsızlık mücadeleleri “uluslararası silahlı çatışmalar” kategorisine girmiştir. 1977 Ek I No’lu Protokol’ün 1. maddesinin 4. fıkrası kendi kaderini tayin hakkını kullanan halkların, sömürgeci hakimiyete, yabancıların işgaline ve ırkçı rejimlere karşı mücadele ettiği silahlı çatışmaları “uluslararası silahlı çatışmalar” olarak nitelendirmiştir. Söz konusu maddede sömürge hakimiyeti, yabancı işgal ve ırkçı rejimlerin ne olduğu ile ilgili hiçbir açıklama getirilmese de, bu ifadelerin bağımsızlık döneminin siyasetini yansıttığı ortadadır. Bu yüzden 1. maddenin 4. fıkrasının modern bağımsızlık mücadelelerine uygulanıp uygulanamayacağı tartışılmalıdır. Detaylı bilgi için bkz. Noelle HIGGINS, *The Regulation of Armed Non-State Actors: Promoting the Application of the Laws of War to Conflicts Involving National Liberation Movements*, Human Rights Brief, Vol. 17, Issue 1, 2009, pp. 13-14.

⁵⁰ Detaylı bilgi için bkz. PAZARCI (2000), ss. 212-260.

- Çatışmalarada sivillerin, hasta ve yaralıların, savaş tutsaklarının sağlık ve din personelinin, malların ve çevrenin korunması;
- Kimi silahların, özellikle fırlatılan patlayıcı maddelerin, kimyasal, biyolojik ve bakteriyolojik, yakıcı silahların ve çalışmamızın konusunu oluşturan nükleer silahların yasaklanması.

2. Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalar

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanacak insancıl hukuk kuralları 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinde; 1954 "Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunmasına Dair Lahey Sözleşmesi'nin" 4. ve 19. maddelerinde; 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne 1977 Ek II No'lu Protokol'de ve 1998 Roma Statüsü madde 8/2/c ve 8/2/e'de düzenlenmiştir. Konuyu daha ayrıntılı anlayabilmek açısından söz konusu düzenlemelerin incelenmesi gerekmektedir.

a. 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin Ortak 3. Maddesi

Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinde kabul edilen insancıl ilkeler uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma durumunda insana karşı saygının temelini oluşturmaktadır. Bu maddede, bir devlet ülkesinde uluslararası olmayan bir silahlı çatışma çıkması durumunda, çatışma tarafları olan hükümet kuvvetleri ve karşı kuvvetlerin her birinin de asgari olarak uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda uygulanacak uluslararası insancıl hukuk bazı kurallarına saygı

göstermesi koşulu belirtilmiştir.⁵¹ Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinde Sözleşme'ye taraf bir devletin toprağında çıkacak silahlı çatışmadan bahsedilmiştir. Ancak maddede öngörülen yasaklar, uluslararası silahlı çatışmalar için de geçerlidir. "Mini Sözleşme" olarak isimlendirilen ortak 3. madde hükmü insancıl hukukun gelişim sürecinde önemli bir kilometre taşıdır.⁵²

Ortak 3. madde bağlamında uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışmadan bahsedebilmek için iki ayrı kıstas öngörülmektedir. Bu kıstaslardan ilki, çatışmanın "*Yüksek akit taraflardan birinin toprakları-ülkesi üzerinde çıkmış olması*"dır. İkinci kıstas ise "*Yüksek akit tarafın ülkesi üzerinde bir 'silahlı çatışmanın' çıkmış olması*"dır. Bilindiği gibi "silahlı çatışma" kavramının evrensel düzeyde kabul edilen bir tanımı henüz mevcut değildir. Buna rağmen, bahse konu madde bağlamında uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışmadan bahsedildiğinde kimi özellikler taşıması gerekmektedir. Bu özellikler arasında asilerin silahlı bir çatışmaya taraf olabilmesi için belli düzeyde teşkilatlanmış olması gereklidir. Bu teşkilatlanma düzeyi en azından ortak 3. maddede öngörülen yükümlülükleri yerine getirebilme ölçüsünde olmalıdır. Yine asilerin ülkede belirgin bir toprak parçası üzerinde etkin denetim kurmuş olması gereklidir. Hükümetin asileri bastırmak için etkin bir direnişte bulunması ve bu maksatla düzenli ordu birliklerini kullanması gereklidir. Dilerse hükümet muhaliflere savaşan taraf statüsü de tanıyabilmektedir. Görüldüğü gibi ortak 3. madde eşkıyalık, sokak hareketleri ve terörizm gibi münferit ve öngörülme-yen şiddet olaylarını aşan fakat savaşan taraflık statüsünün tanınması ölçüsüne varmayan uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uygulanmaktadır.⁵³

⁵¹ HENCKAERTS & DOSWALD-BECK, P. 497.

⁵² Ercüment TEZCAN ve Fatma TAŞDEMİR, **Silahlı Çatışmalar Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Suriye İç Savaşının Analizi**, 1. Baskı, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, 2010, s. 6.

⁵³ Fatma TAŞDEMİR, **Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku**, Ankara: Adalet Yayınevi, 2009, ss. 91-101.

Ortak 3. madde hükümlerinin ihlali Uluslararası Ceza Mahkemesi 1998 Roma Statüsü'nün 8. maddesinde savaş suçu olarak tanımlanmıştır. Anılan madde, uluslararası silahlı çatışmalarda ve uluslararası nitelik taşımayan silahlı çatışma esnasında işlenen savaş suçlarını yargılama yetkisini Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) vermiştir (mad. 8/2/e).

b. Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunmasına Dair 1954 Lahey Sözleşmesi

Silahlı çatışmalar esnasında, çatışan tarafların kültür mallarının⁵⁴ korunmasına ilişkin 1954 Lahey Sözleşmesi⁵⁵; hükümlerine saygı göstererek, kültürel malların ve korunma tesislerinin askeri gereklilik hali nedeniyle kaçınılmaz olmadıkça hedef alınmamasını, tahrip edilmemesini, yağmalanmamasını ve kaçınılmamasını amaçlamaktadır (mad. 4).

Sözleşmenin 19. maddesine göre ise, uluslararası nitelikte olmayan, yüksek akit taraflardan birinin ülkesinde silahlı bir çatışma halinde, hasım taraflardan her biri, bu Sözleşmenin hiç değilse kültür mallarına karşı saygılı bulunmasıyla ilgili hükümlerine riayetle mükellef olacaklardır. Çatışmada hasım taraflar, özel andlaşma yoluyla işbu Sözleşmenin diğer hükümlerinden bir kısmını veya tamamını yürürlüğe koymaya gayret edeceklerdir. BM Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) bu

⁵⁴ Kavram hakkında bilgi için bkz. Serap AKİPEK, **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Malları**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1999.

⁵⁵ 1954 Lahey Sözleşmesi (**1954 Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Protocols**, Hague, 14 May 1954), 14 Mayıs 1954 tarihli Birinci Protokolü ve 26 March 1999 tarihli İkinci Protokolü için bkz. https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/cultural_property.pdf [15.12.2014]. Sözleşme'nin Türkçe çevirisi için bkz. <http://www.kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Lahey-Sozlesmesi-UNESCO,-1954.pdf> [15.12.2014].

yolda, çatışan hasım taraflara hizmetlerini sunabilir. Yukarıdaki hükümlerin tatbiki, çatışan hasım tarafların hukuki durumu üzerinde hiçbir suretle müeesir olmayacaktır.

c. 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek II No'lu Protokol (1997)

Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek II No'lu Protokol, uluslararası nitelik taşımayan silahlı çatışmalarda çatışma kurbanlarının korunmasıyla ilgilidir. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uygulanabilir uluslararası hukuk kurallarının gelişimi 1990 sonrası dönemde çarpıcı bir biçimde devam etmiştir. Bu alanda kaydedilen gelişmeler uluslararası nitelikteki silahlı çatışmaları düzenleyen uluslararası hukuk kurallarının uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uyarlanması; uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların uluslararası ceza hukukunda düzenlenmesi ve uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda insan hakları hukukunun uygulanması şeklinde üç ana çizgide devam etmektedir. Bu üç yaklaşım “uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların uluslararası hukuku”nun doğmasına yol açmıştır. Dolayısıyla günümüzde ahdi ve örfi olarak uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları düzenleyen önemli bir uluslararası hukuk külliyatı vardır.⁵⁶

1977 II No'lu Protokol, Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesini geliştirmektedir. Protokol'ün 1. maddesi ortak 3. maddeden farklı olarak yüksek yoğunluktaki silahlı çatışmalara uygulanmaktadır. 1. maddenin hükmü şöyledir:

“1) 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak 3. maddesini, mevcut koşullarını ya da uygulanmasını değiştirmeksizin geliştiren ve destekleyen bu Protokol, bir yüksek akit tarafın ülkesinde; bu tarafın silahlı kuvvetleri ile sorumlu bir komutanın yönetiminde ülkesinin bir bölümünde sürekli ve düzenli (concerted) askeri

⁵⁶ TEZCAN ve TAŞDEMİR, s. 6.

harekat yürütmeye izin verecek ve bu Protokol'ü uygulayacak düzeyde denetim sağlayan, ayrılıkçı silahlı kuvvetler ya da örgütlenmiş silahlı gruplar arasında cereyan edebilecek tüm silahlı çatışmalara uygulanacaktır.

2) Bu Protokol, silahlı çatışma olarak değerlendirilmeyen, sokak hareketleri, ayrı ayrı ve öngörülmeyen bir biçimde şiddet eylemleri ve benzeri öteki eylemler gibi iç gerginlikler ve iç karışıklıklar durumlarında uygulanmayacaktır.”

d. 1998 Roma Statüsü

Silahlı çatışmalar konusu 1998 Roma Statüsü'nde de ele alınmıştır. Statü'nün 8/2/a ve 8/2/b maddeleri uluslararası silahlı çatışmaları; 8/2/c ve 8/2/e maddeleri ise uluslararası nitelik taşımayan silahlı çatışmaları düzenlemektedir.

İçerik olarak Statü'nün tanımı, 1977 II No'lu Ek Protokol'den farklılıklar göstermektedir. Şöyle ki, bahse konu maddenin hükmü ayrılıkçı silahlı kuvvetler ya da örgütlenmiş silahlı grupların sorumlu bir komutanın yönetiminde olma ve ülkesinin bir bölümünde sürekli, düzenli ve planlı askeri harekat yürütmeye izin verecek düzeyde denetim sağlama koşullarını içermemektedir.

Statü'nün anılan maddesinde yer alan iç silahlı çatışma kavramı, günümüze kadar insancıl hukukun kapsamına girmeyen, hükümet güçlerinin müdahalesi olmaksızın örgütlenmiş silahlı gruplar arasında gerçekleşen silahlı çatışmaları da kapsamaktadır.

Roma Statüsü'nün madde 8/3'üne “*Uluslararası nitelik taşımayan silahlı çatışmalarla ilgili Statü'deki hiçbir hüküm, (mad. 2/c ve 2/d paragraflarındaki hiçbir ifade) bir hükümetin, devlet dahilinde kanun ve düzeni sürdürme ve yeniden kurma veya devletin ülkesel birliğini ve toprak bütünlüğünü tüm hukuki araçlarla savunma*

sorumluluğuna etki etmez” şeklinde bir hüküm eklenmiştir. 1977 II No’lu Ek Protokol’ün mad. 3/1’den iktibas edilen bu hükmün Statü’ye yerleştirilmesiyle, Statü hükümlerinin iç silahlı çatışma konusunda devlet egemenliğini aşındıracak şekilde yorumlanması engellenmeye çalışılmıştır.⁵⁷

D. İNSANCIL HUKUK KURALLARININ JUS COGENS NİTELİĞİ

İnsancıl hukuk devlet çıkarlarını değil, insanı korur. İnsancıl hukukun temel kuralları mutlak kurallardır. Bu hukuk dalı, işleyişini olumsuz etkileyen andlaşmaları yasaklayarak bireylerin haklarını korur.⁵⁸

Meşru müdafaa hakkı ve kolektif güvenlik sistemi uluslararası hukukun “*jus cogens*” (emredici) ⁵⁹ kurallarına dayanmamaktadır, ancak silahlı çatışmaların insancıl kuralları kapsam olarak “*erga omnes*” (tüm devletleri kapsayan) kuralları, bağlayıcılık açısından ise, *jus cogens* kurallar niteliğini taşımaktadır.⁶⁰ *Jus cogens*

⁵⁷ Anthony CULLEN, *Key Developments Affecting the Scope of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law*, Military Law Review, Vol. 183, 2005, p. 105. 66-109.

⁵⁸ Marco SASSOLI, *State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law*, IRRC, Vol. 84, No. 846, p. 414.

⁵⁹ Genel olarak, soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar, insancıl hukukun temel ilkeleri, insan hakları sözleşmeleri, halkların kendi kaderini tayin hakkı ve çevrenin korunması, *jus cogens* kurallarının en önemli örnekleri olarak bilinmektedir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Stefan KADELBACH, *Jus Cogens, Obligations Erga Omnes and other Rules - The Identification of Fundamental Norms*, in: Christian TOMUSCHAT and Jean-Marc THOUVENIN (eds.), **The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus Cogens and Obligations Erga Omnes**, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, pp. 21-40.

⁶⁰ Jacob ERKSMAN & Ruth KHALASTCHI, *Nuclear Weapons and Jus Cogens: Peremptory Norms and Justice Pre-empted?*, in: L. Boisson DE CHAZOURNES & Philippe SANDS (eds.), **International Law, the International Court of Justice and Nuclear Weapons**, Cambridge University Press, 1999, pp. 194-196.

kurallar herhangi bir örgütün yetkilerinin doğal kısıtlamasıdır.⁶¹ Bu yüzden BM Hukuku, özellikle BM Andlaşması'nın 25., 42. ve 51. maddeleri insancıl hukuka tabi olacaktır. Başka bir ifadeyle, "yok sayılamaz" kurallar uluslararası toplumun menfaatlerini devletin çıkarlarına karşı garantiye aldığı için mutlak geçerliliğe sahiptir. Bu konu uluslararası hukukun *jus cogens* niteliğinde olmayan kurallarıyla çelişkilidir. Söz konusu kamu çıkarları nedeniyle, kesin ve yok sayılamaz kurallar hiçbir koşulda çiğnenemez özelliğe sahiptir. Bu kuralların gerekçesi temel toplumsal değerler ve çıkarların üstünlüğünü sağlamak ve toplum yararı gözetilerek uluslararası toplumun çıkarlarının garantörü olan hukuki ilişkilerin parçalanmasını engellemektir.⁶² İnsancıl hukukun yok sayılamazlığı bu hukuk dalının *jus cogens* niteliğine sahip olduğunun bir göstergesidir. Genel uluslararası hukukta *jus cogens* kuralları tanımak güç olsa da, insancıl hukuk kapsamında bu kuralları tanımlamak zor değildir. Zira insancıl hukukta gereksiz yıkımı önlemek, asgari adalet, düzen, medeniyet ve savaşta insanlığın korunmasını sağlayan mutlak kurallara büyük bir ihtiyaç vardır.⁶³

Kuşkusuz kuvvet kullanma yasağı *jus cogens* bir kuraldır ve uluslararası kamu düzeni açısından önem taşımaktadır.⁶⁴ Uluslararası Adalet Divanı Nikaragua Davası'nda kabaca bu konuyu ele alarak BM Andlaşması'nın 2/4 maddesindeki kuvvet kullanma yasağının *jus cogens* kuralı niteliğinde olduğunun altını çizmiştir.⁶⁵ Güvenlik Konseyi'nin BM Andlaşması'nın 7. bölümü çerçevesinde kuvvet kullanımına karar verebilmesi kuvvet kullanma yasağını göz ardı edebilme hakkına

⁶¹ Alexander ORAKHELASHVILI, *The Impact of Peremptory Norms on the Interpretation and Application of UN Security Council Resolutions*, EJIL, Vol. 16, No.1, 2005, p. 60.

⁶² Ibid., pp. 62-63.

⁶³ L. HANNIKAINEN, **Peremptory Norms (Jus Cogens) in International Law**, Helsinki: Finnish Lawyers Pub. Co., 1988, p. 211.

⁶⁴ Detaylı bilgi için bkz. Gunther JAENICKE, *International Public Order*, in: Rudolf BERNHARDT (ed.), **Encyclopedia of public international law**, Vol. 7, North-Holland, 1995, pp. 1348-1351.

⁶⁵ Bkz. *Military and Paramilitary Activities in und against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*. Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, para. 190, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf> [15.12.2014].

sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Kuvvet kullanma izni orantılılık ilkesine uygun olarak verildiği takdirde hukuka aykırılık oluşturmayacaktır. Mantıksal olarak bu yaklaşım kolektif güvenlik sistemine uygun bir yaklaşımdır. Kuvvet kullanılmasına karar verilmesi için barış ve güvenliğin tehdit edildiğinin tespit edilmesi gerekir. Zorlayıcı önlemlerin yapılması ise barış ve güvenliğin tekrardan sağlanması için gereklidir. Zorlayıcı önlemler genellikle kısa süreli olduğu için kuvvet kullanımına tercih edilir, fakat kuvvet kullanımını içermeyen önlemler kör olabilir ve genellikle ayırım yapamayan silahların kullanımı sırasında sivil halka daha fazla zarar vermemk için daha çok dikkatli olmak gerekir.⁶⁶ “Barış ve güvenliğin” korunmasında hem kuvvet kullanma hukuku hem de silahlı çatışmalarda insanların korunması - silahlı saldırı, meşru müdafaa veya BM’nin zorlayıcı önlemleri sırasında - açısından insanlığın güvenliği de belirleyicidir. Bu açıdan ciddi bir tehdidin oluşumuyla nükleer silahların kullanımı ile uluslararası barış ve güvenlik bağdaşmamaktadır. Aslında insancıl hukukun ihlali uluslararası barış ve güvenliğin korunması için bir neden olarak gösterilemez. Zira Güvenlik Konseyi de insancıl hukukun ihlalini barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak nitelendirmiştir.⁶⁷ Dolayısıyla barış ve güvenlik, barış ve güvenliğin korunması için tehdit edilemez.

Güvenlik Konseyi’nin belirli bir tehdidi engellemek için nükleer silah kullanılmasına karar vermesi kabul edilemez. Söz konusu tehdidin nükleer silahlarla engellenmesi mümkün olsa da bu tür silahların kullanımı tehdit oluşturan devetin bekası, vatandaşları ve diğer devletlerin de hayatını ciddi şekilde tehlikeye sokacaktır ve bu durumda orantılılık ilkesine riayet edilmesinden söz etmek mümkün olmayacaktır. Sonuç olarak Konsey’in bu tür silahların kullanılmasına izin vermesinin uluslararası barış ve güvenliğin korunması mantığı ile bağdaşması imkansızdır. Bu konuda, kuvvet kullanma yasağı Güvenlik Konseyi’nin kararlarını

⁶⁶ Gareth EVANS & Mohamed SAHNOUN, **The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty**, Ottawa: International Development Research Centre, 2001, p. 29.

⁶⁷ UN Security Council, “**International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY)**”, S/RES/808, 22.02.1993, p. 2, erişim için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/808\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/808(1993)) [15.12.2014].

gölgesi altına alarak Konsey'in kolektif güvenlik sistemini bu genel yasağa ve devletlerin sınırları içerisinde yaşayan insanların barış ve güvenliğine uygun olarak hareket etme yükümlülüğü getirmektedir. Mevcut nükleer silahlar tehdidinin engellenmesi uluslararası toplumun hayatına tehdit oluşturan zorlayıcı önlemlerle değil, nükleer silahsızlanma sürecinin sürekli takibi ile gerçekleştirilebilir. İnsancıl hukuk ilkelerinden ziyade insan haklarına ilişkin uluslararası kurallar da Güvenlik Konseyi'nin ihlalci devletlere karşı hukuki ve meşru önlemler alma yetkisini sınırlamaktadır.

II. SİLAHLI ÇATIŞMALAR SIRASINDA KULLANILAN SİLAHLARI SINIRLAYAN ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK KURALLARI

İnsancıl hukuk kuralları silahlı çatışmalar sırasında devletlerin davranışlarını sınırlamaktadır. Bu bağlamda, devletler çatışma sırasında kullanacakları taktikler ve silahların sadece askeri hedeflere yönelik olacağını, gerekli, orantılı ve kurbanların gereksiz yere acılarına neden olmayacağını kabul etmişlerdir.⁶⁸ Uluslararası Adalet Divanı'nın 1996 tarihli Danışma Görüşü'nün 61. ve 434. paragraflarında, ayırt etme, muhariplere gereksiz acı vermeme, ayırım gözetmeksizin vuran silahların kullanılmaması ve devletlerin gereksiz acıya neden olan savaş araç ya da yöntemlerinin kullanılması yasağını insancıl hukukun temel ilkeleri olarak nitelendirmiştir.⁶⁹

⁶⁸ Jozef GOLDBLAT, *International Law of Arms Control and Disarmament*, Geneva: Clarendon Press, 1990, p. 188.

⁶⁹ Türkçe'ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz Uluslararası Adalet Divanı'nın 08.07.1996 tarihli Danışma Görüşü (*Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996* (bundan sonra "1996 Danışma Görüşü" olarak kısaltılacaktır) için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf> [15.12.2014].

Kitle imha silahlarının üretimi, geliştirilmesi ve elde edinilmesinden amaç bu silahların kullanımı olduğu için kullanım yasağı ister istemez bu silahların üretim aşamısını da etkileyecektir. Bu halde savaş zamanında uygulanan insancıl hukuk kuralları söz konusu silahların kullanım öncesi barış zamanındaki durumu (silah üretimi ve elde edilmesi) da etkileyecektir. Bu bağlamda, silahsızlanma ve insancıl hukuk arasında bir bağlantının oluştuğunu görebiliriz.

A. SİLAHLI ÇATIŞMA TARAFLARININ SAVAŞ YÖNTEM VE ARAÇLARI KONUSUNDA SINIRSIZ TERCİH HAKKINA SAHİP OLMADIKLARI İLKESİ

İnsancıl hukukun temel ilkelerinden “*Sınırlama İlkesi*” olarak da adlandırılan bu ilke savaşan tarafların “savaş araç ve yöntemlerinin seçiminde herhangi bir şekilde kısıtlanmamış bir hakka” sahip olamayacakları kuralıdır. Sınırlama ilkesi, insancıl hukukun varlık nedeni ve de açıklayıcı ögesidir. Temeli Cenevre Sözleşmeleri’ne dayanan insancıl hukuk, silahlı çatışma dönemlerinde savaşa katılmayan veya savaş dışı kalmış kişileri korumaya, özellikle kullanılan savaş yöntem ve araçlarını sınırlandırmaya çalışan bir dizi kurallardan oluşmaktadır.

Siyasal bir topluma koşulsuz, mutlak ve nihai güç olarak empoze edilen egemenlik kavramı, daima, esas itibarıyla bir kamu ve uluslararası hukuk kurgusu olmuştur.⁷⁰ Ancak bu, devletlerin uluslararası ilişkilerinde tamamen özgür davranma hakkına sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Uluslararası insancıl hukuk ilk baştan devletler arasında ortaya çıkan silahlı çatışmaların insancılaştırması amacıyla bazı silahların kullanımını yasaklayarak devletlerin bu konuda sınırsız tercih hakkına sahip olmadıklarını vurgulamıştır. Bir başka ifadeyle, savaş sırasında devletlerin

⁷⁰ Jiri PRIBAN, *Multiple Sovereignty: On Europe’s Self-Constitutionalization and Legal Self-Reference*, Ratio Juris, Vol. 23, No.1, March 2010, p. 51.

ulaşmaya çalışmaları gereken tek meşru hedef dışmanın askeri kuvvetlerini zayıflatmaktır.⁷¹ Dolayısıyla herhangi bir silahlı çatışmada, çatışma taraflarının savaş yöntemleri ve savaş araçları seçme hakkı sınırsız deėildir⁷² ve insancıl hukuk askeri operasyonların yönetiminde muhariplerin (savaşanların) hak ve ykmllklerini belirlemesinin yanında dışmana zarar verme yöntemlerini sınırlandırır.⁷³

İnsancıl hukuk açısından silahlı çatışmaların yegane meşru amacı dışmanın askeri gücünü azaltmak ve “muhariplerin savaş halinden çıkarmak”⁷⁴ ve savaşa devam etmelerini engellemektir. Dolayısıyla minimum şiddetin uygulanması bu amaca varılması için yeterli olacaktır. 1863 tarihli “*Lieber Kodu*”nun⁷⁵ 29. maddesi uyarınca, “barış normal bir durumdur ancak savaş istisnadır ve tüm modern savaşların nihai amacı yeni bir barış durumudur”. Bu durumda devletler silahlı çatışmalarında gereksiz acıya neden olan savaş araç ya da yöntemlerinin kullanılması yasağı ile bir zorunluluk olarak karşı karşıya kalmışlardır. Bu yüzden, devletlerin uygulamasına göre bu genel kural, hem uluslararası hem de uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilir bir uluslararası ahdi hukuk kapsamına

⁷¹ 1868 Saint Petersburg Bildirisi, Giriş kısmı.

⁷² 1949 Cenevre Sözleşmeleri’ne Ek I No’lu Protokol (1977), mad. 35; 1899 ve 1907 tarihli Lahey Sözleşmeleri, mad. 22.

⁷³ **The Laws of War on Land, Manual Published by the Institute of International Law**, Oxford Manual, Adopted by the Institute of International Law at Oxford, September 9, 1880, article 4), erişim için bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/1880a.htm> [15.12.2014].

⁷⁴ ROGERS, MALHERBE & DOPPLER, pp. 33-34.

⁷⁵ Kısaca “Lieber Kodu” (**General Orders No. 100 : The Lieber Code: Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field**, Washington: 24 April 1863) olarak anılan kanun, 1863’te Amerikan iç Savaşı Sırasında 100 No’lu Genel Emir olarak yürürlüğe konmuştur. Lieber Kodu, ABD’nin Savaş Halindeki Ordularının Hkmeti için Talimatlar olarak Profesör Francis Lieber tarafından kaleme alınmıştır. Bugün tanındığı ismiyle Lieber Kodu, savaş kuralları ve adetlerinin sonraki kodifikasyonunu ve diğer devletlerin benzer düzenlemeleri kabul etmelerini güçlü biçimde etkilemiştir. Aynı zamanda 1874 Brüksel Konferansı’na sunulan savaş kuralları ve adetleri hakkında uluslararası bir sözleşme taslağının temelini oluşturmuşlardır. Konferans’ta bağlayıcı bir sözleşmenin kabul edilmemesine rağmen, Konferans çalışmalarının çoğu daha sonra 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri ve Beyanları’nın oluşturulmasında kullanılmıştır. Bu andlaşmalar teamülün tüm veğhelerini kodifiye etmemişler, fakat teamülün süre giden etkisi, ilk olarak 1899 II No’lu Lahey Sözleşmesi’nin girişine eklenen ve “Martens Kaydı” olarak tabir edilen hüküm ile teyit edilmiştir. Bkz. HENCKAERTS & DOSWALD-BECK, p. xxxi. Lieber Kodu’nun metni için bkz. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/lieber.asp [15.12.2014].

girerek ve devletler tarafından uygulanarak bir uluslararası teamül hukuku normu oluşturmuştur.⁷⁶

Özetle, çatışmanın tüm tarafları, sivil halk arasında arızı olarak oluşabilecek yaşam kaybını, yaralanmayı ve sivil nitelikteki mallara verilecek zararı önlemek ya da en azından asgariye indirmek için, savaş araç ve yöntemlerinin seğıimine ilişkin mümkün olan her türlü önlemi almak zorundadır. Bahsi geçen kural aynı anda orantılılık ilkesinin uygulanmasından bağımsız olarak uygulanmalıdır.⁷⁷

Günümüzde, uluslararası hukukta silahlı çatışma araçları ve yöntemleri bakımından özellikle üç ana prensibin uygulanmaya çalışıldığı görölmektedir. Bunlar;

1. Herhangi bir silahlı çatışmada, çatışma taraflarının savaş yöntemleri ve savaş araçları seğıme hakkı sınırsız değıildir;

2. Haddinden fazla yaralanmaya ve gereksiz acı çekilmesine yol açan niteliğıe sahip silahların, mermilerin, savaş araç ve yöntemlerinin kullanılması yasaktır;

3. Doğal evreye ve geniş alana yayılan, uzun vadeli ve ciddi hasar vermesi amaçlanan ya da vereceğı tahmin edilen savaş yöntemlerini ve araçlarını kullanmak yasaktır.⁷⁸

Savaş araçları ve yöntemlerinin ahdi hukuk ile düzenlenmesi, 1868 *Saint Petersburg Bildirisi*, 1899 ve 1907 *Lahey Sözleşmeleri* ve 1925 *Cenevre Gaz Protokolü*'ne kadar geri gider ve daha yakın tarihte 1972 *Biyolojik Silahlar Sözleşmesi*, *Cenevre Sözleşmeleri*'ne Ek 1977 *Protokolleri*, 1980 *Bazı Konvansiyonel*

⁷⁶ HENCKAERTS & DOSWALD-BECK, p. 237.

⁷⁷ HENCKAERTS & DOSWALD-BECK, pp. 61-63.

⁷⁸ 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek I No'lu Protokol (1977), mad. 35.

Silahlara Dair Sözleşme ile beş Protokolü, 1993 *Kimyasal Silahlar Sözleşmesi* ve anti personel mayınları yasaklayan 1997 *Ottawa Sözleşmesi* konuyu ele almıştır.⁷⁹

B. ASKERİ GEREKLİLİK

Uluslararası insancıl hukukun en temel ilkelerinden biri de “*askeri gereklilik*” ilkesidir. Askeri gereklilik, saldırının durdurulması için başka bir yolun kalmaması şeklinde tanımlanabilmektedir. Yani, uluslararası hukuka uygun olmak şartıyla, düşmanın en kısa zamanda teslim olmasını ve saldırıyı durdurmasını sağlayacak önlemlerin alınması açısından, haklılığı sağlayan nedenleri ifade etmektedir.⁸⁰

Belirtilen ilkenin amacı, silahlı çatışmalar sırasında şiddeti kısıtlamaktır. Ne var ki uygulamada hukuktan kaçma veya hukuku esnetme amacıyla bu ilkeden yararlanılmıştır. Lieber Kodu’nun 14. maddesi, uygar halklar arasında tanınan askeri gereklilik ilkesini, devletlerin savaş amaçlarına varması için gerekli, modern savaş prosedürlerine uygun ve hukuki uygulamaları olarak tanımlamıştır.

Uygulanan uluslararası hukukta düşmanın zayıflatılması için gerekli olan kuvvet oranının tespiti ve bu üst sınırın üzerine çıkılmaması savaşan taraflardan beklenmektedir. Dolayısıyla günümüz uygulamasında askeri gereklilik aşırıya kaçan şiddet eylemlerinin engellenmesine hizmet etmektedir.

Askeri gereklilik ilkesi, 1949 Cenevre 4. Sözleşme’nin 53. maddesinde bu şekilde ele alınmıştır: “İşgal eden devlet; şahıslara ve devlete ait menkul veya gayrimenkul malları, ancak askeri operasyonların “*kesin bir şekilde gerekli*” kıldığı hallerde imha edebilir”. Bu ilke ayrıca 1977 Ek I No’lu Protokol’ün 51/5/1 maddesinde, “*Kazara sivil yaşam kaybına, sivillerin yaralanmasına, sivil hedeflerin*

⁷⁹ HENCKAERTS & DOSWALD-BECK, p. xxxvi; ayrıca bkz. Erkan AKDOĞAN, **21. Yüzyılda Yeni Silah Teknolojileri, Silahların Kontrolü ve Uluslararası Hukuk**, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2010, s. 12, 20 ve devamı.

⁸⁰ Enver BOZKURT, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara: Nobel Yayınevi, 2003, ss. 60-61.

zarar görmesine ya da bunların hepsine neden olması beklenen ve tahmin edilen somut ve direkt askeri avantaj ile çok ilişkili olacak olan bir saldırı” ayırım gözetmeyen saldırılar olarak kabul edilmektedir.

C. AYIRT ETME

Ayirt etme ilkesine göre silahlı çatışma tarafları, siviller ile savaşçıları her zaman birbirinden ayirt etmek zorundadır. Saldırıları yalnızca savaşçılara yönelik olabilir. Sivillere karşı saldırı yapılamaz. Bu ilke 1977 Ek Protokollerde pekiştirilmiş ve daha ayrıntılı hale getirilmiştir: “Çatışmada taraf olanlar her zaman sivil halk ile askerleri ve sivil nesneler ile askeri nesneleri birbirinden ayrı tutacaklar, operasyonlarını doğrudan askeri hedeflere yönelteceklerdir.”⁸¹

Ayirt etme ilkesi hem uluslararası hem de uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilir bir uluslararası teamül hukuku normu oluşturmaktadır. Söz konusu insancıl hukuk ilkesi silahlı çatışmalarda silahların nasıl kullanılacağını düzenlemektedir. Genel olarak insancıl hukukun temel amacı sivilleri hedefsiz saldırılar karşısında korumaktır. Dolayısıyla, anılan temel ilkeye göre, sivil halkın ve sivil hedeflerin saygı görmesini ve korunmasını sağlamak için, çatışma tarafları daima, sivil halk ile savaşçıları, sivil hedefler ile askeri hedefleri birbirinden ayırmalı ve buna uygun olarak operasyonlarını sadece askeri hedeflere yöneltmelidirler.⁸²

Siviller ile savaşçıların silahlı çatışmalarda ayirt edilmesi ilkesi ilk olarak “devletlerin savaş sırasındaki yegane meşru amacının düşmanın askeri güçlerinin zayıflatılması” olduğunu belirten 1868 Savaş Zamanında Dört Yüz Gramdan Az Ağırlıktaki Patlayıcı Ateşleyicilerin Kullanılmasından Vazgeçildiğine İlişkin Saint Petersburg Bildirisi’nin başlangıcında dile getirilmiştir.

⁸¹ 1949 Cenevre Sözleşmeleri’ne Ek I No’lu Protokol (1977), mad. 48 ve II No’lu. Protokol, mad. 13.

⁸² 1949 Cenevre Sözleşmeleri’ne Ek I No’lu Protokol (1977), mad. 48.

Bugün uygulanan uluslararası hukukta söz konusu kural, 1977 Ek I No’lu Protokol’ün hiçbir çekinceye konu olmayan 48. maddesiyle 51. ve 52. maddelerin 2. fıkralarında, 1977 Ek II No’lu Protokol’ün 13. maddesinin 2. fıkrası, 1980 *Klasik Silahlara İlişkin Sözleşme*’nin 1981 II No’lu Protokolü’nde⁸³, ve 1997 *Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Ottawa Sözleşmesi*’nde⁸⁴ yer almaktadır. Ayrıca, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü’nün 8/2/b/i ve 8/2/e/i maddeleri uyarınca, “genel olarak sivil halka ya da muhasemata doğrudan katılmayan sivillere karşı bilinçli saldırıda bulunmak” uluslararası ve uluslararası olmayan bir silahlı çatışmada vuku bulduğu takdirde savaş suçu oluşturmaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı ise, 1996 Danışma Görüşü’nde uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda siviller ile savaşçıları ayırt etme zorunluluğunun uluslararası insancıl hukukun “temel ilkelerinden” ve “uluslararası teamül hukukunun ihlal edilemez ilkelerinden” biri olduğunu belirtmiştir.⁸⁵

Uluslararası ve uluslararası nitelik taşımayan silahlı çatışmalarda ayırt etme ilkesinin ihlal edildiğine dair BM Güvenlik Konseyi birçok kararında uluslararası ya da uluslararası olmayan silahlı çatışmalarda sivillere yönelik saldırıları kınamış ya da bu saldırıların durdurulması çağrısında bulunmuştur.⁸⁶

⁸³ 10 Nisan 1981 tarihinde, New York’ta imzaya açılan Protokol (**Protocol II to the Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects**, New York: 10 April 1981) metin için bkz. http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc_p2/text [15.12.2014].

⁸⁴ Türkçe’ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz (**Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction**, Oslo, 18 September 1997) Sözleşme metni için bkz. http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ha/cpusptam/cpusptam_e.pdf [15.12.2014]. Türkiye Cumhuriyeti’nin 12 Mart 2003 tarihinde taraf olduğu Sözleşmenin Türkçe metni için bkz. <http://www.msb.gov.tr/asad/AskeriMevzuat/UluslararasıAntlasmalar/SilahlıCatismaHukuku/SCH18.html> [15.12.2014]. Sözleşme ile ilgili detaylı bilgi için bkz. **Banning Anti-Personnel Mines: The Ottawa Treaty Explained**, ICRC, Geneva, 1998, erişim için bkz. http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/380834FEEED60AC9C125742C004AF42B-icrc_dec1998.pdf [15.12.2014].

⁸⁵ 1996 Danışma Görüşü, para. 78.

⁸⁶ Örneğin bkz. **UN Security Council, S/RES/564 (1985)**, 31.05.1985, Karar metin için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/564\(1985\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/564(1985)) [15.12.2014]; **UN Security**

D. ORANTILILIK

Orantılılık ilkesi, ayırt etme ve gereksiz acı ve ıstıraba sebep olmama ilkeleriyle doğrudan bağlantılıdır. Anılan iki ilkenin dengelenmesini amaçlayan orantılılık ilkesi, savaşın insancıl hukuk kurallarını ihlal edemeyeceklerini, tam aksine bu kurallara uyulması gerektiğini düşünüp buna göre hareket etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Orantılılık ilkesi beklenen doğrudan ve somut askeri avantaja göre, sivil halk arasında aşırı düzeyde yaşam kaybına, yaralanmaya, sivil malların zarar görmesine ya da bunların hepsine birden neden olabilecek saldırılarda bulunmayı yasaklar.⁸⁷ Başka bir ifadeyle, orantılılık; belli bir hareket tarzının neden olacağı can ve mal kaybının, o hareket ile kazanılacak askeri avantaja oranla fazla derecede olmamasını ifade etmektedir. Sivil şahıslara ve mallara da zarar verilmekten kaçınılmasını, en azından bunun asgariye indirilmesini gerektirmektedir.⁸⁸

İnsancıl hukukun diğer genel ilkeleri gibi, orantılılık ilkesi de devletlerin uygulamasına göre, hem uluslararası hem de uluslararası nitelik taşımayan silahlı çatışmalarda uygulanabilir bir uluslararası teamül hukuku normu oluşturmaktadır.⁸⁹

Orantılılık ilkesine göre, silahlı çatışma tarafları savaş sırasında uluslararası sınırları ve silahlı çatışmaların meşru hedefini aşan silahların kullanımı yasaktır. Kuşkusuz, kitle imha silahları, özellikle çalışmamızda ele alınacak olan nükleer silahlar ve bazı konvansiyonel silahlar bu yasağın kapsamında yer alırlar.

Council, S/RES/771 (1992), 13.08.1992, Karar metin için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/viewdoc.asp?symbol=S/RES/771\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/viewdoc.asp?symbol=S/RES/771(1992)) [15.12.2014]; **UN Security Council, S/RES/913 (1994)**, 22.04.1994, Karar metni için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/viewdoc.asp?symbol=S/RES/913\(1994\)](http://www.un.org/en/ga/search/viewdoc.asp?symbol=S/RES/913(1994)) [15.12.2014].

⁸⁷ **The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations**, Department of the Navy, Office of the Chief of Naval Operations and Headquarters, U.S. Marine Corps, and Department of Transportation, Washington: U.S. Coast Guard, Chapter 5: Principles and Sources of the Law of Armed Conflict, 2007, erişim için bkz. <http://www.ficnl.org/uploads/media/USNavyCommandersHandbook1995.pdf> [15.12.2014]; ayrıca bkz. Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek I No'lu Protokol (1977), mad. 51/5.

⁸⁸ Sadi ÇAYCI, **Silahlı Kuvvet Kullanılması**, Ankara: Genelkurmay Yayınevi, 1995, s. 70.

⁸⁹ HENCKAERTS & DOSWALD-BECK, p. 49.

Dolayısıyla, çatışma taraflarının düşmanı zayıflatmak için başvuracakları kuvvet kullanma yöntem ve araçları düşmanın kullandığı araçlar ile orantılı olmalıdır.

E. GEREKSİZ ACILARIN ÖNLENMESİ

İnsancıl hukukun bir diğer bölümü de çatışma sırasında bazı yöntem ve araçların kullanılmamasını sağlamak amacına yöneliktir. Bu kural, gereksiz ya da başka bir şekilde aşırı zarar vereceği hesaplanan hiçbir silah ve diğer araç ve yöntemlerin kullanılamayacağı biçiminde ifade edilmektedir.

Devletlerin uygulamasına göre gereksiz acıların önlenmesi ilkesi, hem uluslararası hem de uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilir bir uluslararası teamül hukuku kuralı oluşturmaktadır.

Gereksiz acılara sebep olacak savaş yöntem ve araçlarının yasaklanması aralarında *Saint Petersburg Bildirisi* ve *Lahey Sözleşmeleri*'nin de bulunduğu birçok andlaşmada yazılıdır. *Saint Petersburg Bildirisi* (1868) söz konusu ikeyi aşağıdaki gibi formüle etmiştir:

“Savaş sırasında devletlerin ulaşmaya çalışmaları gereken yegane meşru hedef düşmanın askeri kuvvetlerini zayıflatmaktır. Bu amaçla mümkün olan en çok sayıda erkeği yaralamak yeterlidir. Yaralanan erkeklerin acılarını artırmak veya onların ölümünü kaçınılmaz kılmak için silahların gereksizce kullanımıyla bu hedefin dışına çıkılacaktır. Dolayısıyla, söz konusu silahların kullanımı insancıl hukuk kurallarına aykırıdır.”

Gazlara ilişkin 1925 *Cenevre Protokolü*'nde belirtilen kimyasal ve biyolojik silahların kullanımının yasaklanması da esasında bu ilkeden esinlenmiştir. Söz konusu insancıl hukuk kuralına başka belgelerde de rastlanmaktadır. Özellikle 1977 *Ek I No'lu Protokol* (mad. 35/2), 1980 *Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesi* (Dibace) ve II No'lu Protokolü (mad. 6), 1997 *Ottawa Sözleşmesi* (Dibace) ve *Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü*'nde (mad. 8/2/b) bu ilkenin yeniden belirtilmesi, işbu yasağın geçerli olduğunu göstermektedir. Bahse konu insancıl hukuk ilkesi, 1863

*Lieber Kodu'nun 15. ve 16. maddeleri, Savaş Hukuku ve Teamülleriyle ilgili Uluslararası Bir Bildiri Taslağı (1874) (Brüksel Bildirisi Taslağı)*⁹⁰ (mad. 13/e) 1907 *Lahey Sözleşmesi*'nin başlangıcında da yer almıştır.

Uluslararası Adalet Divanı da 1996 tarihli Danışma Görüşü'nde, "insancıl hukuku oluşturan metinlerde yer alan iki temel ilke"ye atıfta bulunmuştur. Bunlardan yukarıda atıfta bulunulan birincisi, "sivil nüfusu ve hedefleri korumayı" amaçlayan ayırt etme ilkesi, ikincisi ise "muhariplere gereksiz ıstırap vermekten kaçınma yükümlülüğü"dür.⁹¹

Genel olarak aşağıdaki silahlar uygulamada bütün hallerde ya da belli şartlarda aşırı acıya sebep olan silahlar olarak anılmaktadırlar: Ucu dikenli mızraklar; testere dişli süngüler; ucu açılarak genişleyen mermiler; infilaklı mermiler; zehirli silahlar, ki bunlara yaralarda daha da acıya sebep olacak maddeler içeren mühimmat da dahildir; biyolojik ve kimyasal silahlar; asıl etkisi X ışınlarıyla görülemeyecek parçalarla yaralamak olan silahlar, ki bunlara cam parçaları ile doldurulan mühimmat da dahildir; bazı tuzaklar; anti personel mayınlar; kendi kendini imha mekanizması olmayan torpidolar; yangın çıkarıcı silahlar; kör edici lazerli silahlar ve son olarak nükleer silahlar. Bahsi geçen örnekler üzerinde anılan tüm silahların aşırı acıları yasaklayan uluslararası teamül hukuku kuralını ihlal eder nitelikte olduğuna dair bir uzlaşma mevcut değildir, ancak aralarından bazılarının yasak olduğu yönünde andlaşmalar mevcuttur.⁹²

⁹⁰ 27 Ağustos 1874 tarihinde Brüksel'de ilan edilen Bildiri Taslağı (**Project of an International Declaration Concerning the Laws and Customs of War**, Brussels, 27 August 1874) için bkz. <http://www.icrc.org/ihl/INTRO/135> [15.12.2014].

⁹¹ 1996 Danışma Görüşü, para. 74-87.

⁹² Detaylı bilgi için bkz. HENCKAERTS & DOSWALD-BECK, pp. 43-44.

III. NÜKLEER SİLAHLAR: BÖLGESEL VE ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR

A. GENEL OLARAK NÜKLEER SİLAHLAR

1. Nükleer Silahların Tanımı

Nükleer Denemeleri Tamamen Yasaklayan Andlaşma ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Andlaşma (NPT) görüşmeleri sırasında kitle imha silahları⁹³ kategorisi içerisinde yer alan en etkili silah tipi olan nükleer silahların tanımı yapılmamıştır. Ancak bugün itibariyle hukuksal olarak yapılan en önemli tanım *Silahların Kontrolüne İlişkin Brüksel Andlaşması'nın III No'lu Protokolü'nün II No'lu Eki*⁹⁴ çerçevesinde yapıldığını görmekteyiz. Protokol'ün 1. paragrafında nükleer silahlar, “nükleer bir yakıt ya da radyoaktif izotop içeren ve patlama, başka denetlenemeyen nitelikte nükleer dönüşme ya da nükleer yakıtın ya da radyoaktif izotopların radyoaktifliği sonucu yaygın yıkım, genel etkili zarar ya da yaygın zehirlenme doğuracak yetenekteki her türlü silah” olarak tanımlanmıştır.⁹⁵

⁹³ Kitle imha silahları (*Weapons of Mass Destruction*) ile kastedilen, nükleer, kimyasal, biyolojik ve radyolojik silahlardır. Bu silahlar yüksek kitle imha kapasitesine sahip silahlardır. Uluslararası toplumda uluslararası andlaşmalarla kitle imha silahlarının kullanımı sınırlandırılmaya ve yasaklamaya çalışılmışlardır. Bu alanda faaliyetler karmaşık ve politik olarak, milli, bölgesel ve uluslararası siyasi-askeri güvenlik gibi hassas süreçleri içerir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. W. Seth CARUS, **Defining “Weapons of Mass Destruction”**, Washington: National Defense University (Center for the Study of Weapons of Mass Destruction), 2006, p. 7; ayrıca bkz. **Comprehensive Report of the Special Advisor to the DCI on Iraq's WMD (Duelfer Report)**, Central Intelligence Agency, September 30, 2004, Vol. III, “Glossary and Acronyms”, p. 15, erişim için bkz. <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-DUELFERREPORT/pdf/GPO-DUELFERREPORT-3.pdf> [15.12.2014].

⁹⁴ Türkçe'ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz, 23 Ekim 1954'te Paris'te imzalanan ve 6 Mayıs 1955'te yürürlüğe giren Protokol ve ekleri (**Protocol No. III on the Control of Armaments and its Annexes**, Paris, October 23, 1954) için bkz. http://avalon.law.yale.edu/20th_century/we005.asp [15.12.2014].

⁹⁵ Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk**, 6. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2008, s. 585.

Nükleer silahların en önemli özelliği, çok geniş bir bölgede canlı-cansız her şeyi tümenden yok etme kapasitesine sahip olması ve zararlı etkilerini çok uzun bir zaman dilimi içerisinde de gösterebilmesidir.⁹⁶ Söz konusu silahlar ilk olarak “atom bombası” olarak adlandırılmıştır. Nükleer silahlar, yok edici etkilerini sağlayan nükleer reaksiyonlara ve tasarımlarındaki ayrıntılara göre çeşitli biçimlerde gruplandırılabilirler.

Genel olarak nükleer silahlar iki bölüme ayrılır: stratejik nükleer silahlar (*strategic nuclear weapons*) ve taktik nükleer silahlar (*tactical nuclear weapons*).⁹⁷ Stratejik ve taktik nükleer silahlar arasındaki ayrım, bir taraftan stratejik hedeflerin askeri tanımlarını, diğer taraftan ise nükleer silahların taktik kullanımını yansıtmaktadır.⁹⁸ Kıtalararası menzilli balistik füze (*intercontinental ballistic missiles*), denizaltından fırlatılan balistik füzeler (*submarine-launched ballistic missiles*) ve doğrudan düşman anavatanına saldırabilir stratejik bombardıman uçaklarına yüklü yüksek tahribat kapasiteli bütün silahlar stratejik nükleer silahlar olarak kabul edilir.⁹⁹ Stratejik nükleer silahlar taktik nükleer silahlara kıyasla, genellikle sivil hedeflere yöneltilebilmektedir.¹⁰⁰ Sınırlı bir nükleer çatışma durumunda stratejik askeri hedeflere yöneltilecek kısa ve orta menzilli balistik füzeler (*short-range ballistic missiles*) yüklü bütün silahlar ise taktik nükleer silahlardır.¹⁰¹ Ancak bu silahlara ilişkin silahların kontrolü kuralları, genel olarak tek taraflı taahhüt veya karşılıklı sözlü beyanlar ile varılan mutabakatlardan oluşmaktadır. Bir başka

⁹⁶ 1996 Danışma Görüşü, para. 36.

⁹⁷ Nükleer silahların konumuz bakımından tasnifi hakkında genel bilgi için bkz. Amy F. WOOLF, *Nonstrategic Nuclear Weapons*, Congressional Research Service, 2014, pp. 5-6, erişim için bkz. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL32572.pdf> [15.12.2014]. Ayrıca bkz. AKDOĞAN, ss. 118-123.

⁹⁸ Ibid., p. 5.

⁹⁹ **Steps toward the Abolition of Nuclear: The Evolution of Nuclear Weapons**, Types of Nuclear Weapons, Weapons (2013), erişim için bkz. <http://www.pcf.city.hiroshima.jp/Peace/E/pNuclear42.html#> [15.12.2014].

¹⁰⁰ Paul P. CRAIG & John A. JUNGEMAN, **Nuclear Arms Race: Technology and Society**, 2nd Edition, New York: McGraw-Hill Pub. Co., 1990, p. 70.

¹⁰¹ *Steps toward the Abolition of Nuclear: The Evolution of Nuclear Weapons, Types of Nuclear Weapons*, Weapons (2013).

ifadeyle, söz konusu silahlar küçük çapta ve yaygın şekilde kullanılabildiğinden, sıkı ve ciddi bir denetime tabi tutulabilmeleri, en azından teknik olarak, mümkün olmamıştır.¹⁰²

2. Nükleer Silahların İnsani Boyutu

Birçok devlet ve sivil toplum kuruluşuna (Nükleer Silahsızlanma Kampanyası / *Campaign for Nuclear Disarmament (CND)*, Nükleer Silahların Yasaklanması için Uluslararası Fizikçiler Birliği / *International Physicians for the Prevention of Nuclear War (IPPNW)* vb.) göre, nükleer silahsızlanma için başvurulması gereken en önemli yöntem, nükleer silahların her türlü kullanımı ve bu silahların meydana getireceği felaketler karşıtı siyasal bir hareketin oluşturulmasıdır. Nükleer silahların yıkıcı insani sonuçları doğrultusunda BM Genel Kurulu 1946'da bu konuyla ilgili ilk kararını çıkarmıştır ve bu tarihten itibaren bu durum tekrarlanan ve devamlı bir mücadeleye dönüşmüştür. Anılan mücadelenin ilk verimi, Dünya Sağlık Örgütü'nün girişimi ile başlamış¹⁰³ ve Uluslararası Adalet Divanı'nın BM Genel Kurulu'nun talebi¹⁰⁴ üzerine verdiği 1996 tarihli Danışma Görüşü ile sonuçlanmıştır. Divan,

¹⁰² Jozef GOLDBLAT, **Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements**, Whitshire: Sage Publications, 2002, p. 99.

¹⁰³ Dünya Sağlık Örgütü, 1993'te Uluslararası Adalet Divanı'ndan nükleer silahlarla ilgili bir danışma görüşü istemiştir. Örgüt'ün Divan'a yönelttiği soru şöyledir: "Sağlığa ve çevresel etkilerine bakıldığında, bir devletin savaşta veya başka bir silahlı çatışmada nükleer silahlar kullanması Dünya Sağlık Örgütü Kurucu Andlaşması da dahil olmak üzere uluslararası hukuk altındaki yükümlülüklerinin ihlali olacak mıdır?". Divan, Danışma Görüşündeki sorunun, talepte bulunan Dünya Sağlık Örgütü'nün faaliyet alanı dışında kaldığı gerekçesiyle yetkisizlik kararı vermiştir. Bkz. 1996 Danışma Görüşü, para. 14.

¹⁰⁴ Mayıs 1994'te BM Genel Kurulu Dünya Sağlık Örgütü'nün yönelttiği soruya "nükleer silah tehdidi"ni de ekleyerek, Divan'a soruyu bu şekilde yöneltmiştir: "Herhangi bir durumda nükleer silahların tehdidi veya kullanımına uluslararası hukuk uyarınca izin verilmiş midir?". Bkz. **UN General Assembly, "General and Complete Disarmament", A/RES/49/75**, 90th Plenary Meeting, 15.12.1994, erişim için bkz. <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r075.htm> [15.12.2014].

devletin bekasının söz konusu olmadığı durumlarda meşru müdafaa halinde nükleer silah kullanımını her koşulda dışlamıştır. Anlatılanlar ışığında, Divan'ın Danışma Görüşü 1997 tarihli *Model Nükleer Silahlar Andlaşması*'ni¹⁰⁵ hazırlayanlar için önemli bir motivasyon olmuştur.¹⁰⁶ *Nükleer Yayılmanın Önlenmesi ve Silahsızlanma Komisyonu (International Commission on Nuclear Non-proliferation and Disarmament)*¹⁰⁷ 2009 yılında, nükleer silahsızlanma için silahların kontrolü anlayışından ziyade insancıl hukukun ne kadar önemli olduğunun altını şu ifadelerle çizmiştir: “Nükleer silahsızlanma, aslında nükleer silahların ciddi şekilde insanlığa aykırı olduğu ve kullanımının büyük çapta olumsuz etki bırakmasından dolayı bir insani zorunluluktur. Önemli olan, bu silahların kullanımını engellemektir. Ancak bu amaca varmanın tek yolu söz konusu silahların tamamen yok edilmesidir. Nükleer silahları tamamen yok etme amacı ise, bu konuda hemfikir olan devletler ve sivil

¹⁰⁵ Başlığını Türkçe'ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz Model Andlaşma (**Model Nuclear Weapons Convention: Convention on the Prohibition of the Development, Testing, Production, Stockpiling, Transfer, Use and Threat of Use of Nuclear Weapons and on Their Elimination**) metni için bkz. http://inesap.org/sites/default/files/inesap_old/mNWC_2007_Unversion_English_N0821377.pdf [15.12.2014].

¹⁰⁶ Model Nükleer Silahlar Andlaşması, Uluslararası Adalet Divanı'nın Nükleer Silahlara İlişkin 1996 tarihli Danışma Görüşü'ne bir yanıt olarak 1997 yılında hazırlanmıştır. Andlaşma 2007 yılında, Kosta Rika tarafından BM Genel Sekreterliği'ne sunulmuş ve 1997 tarih ve A/C.1/51/7 sayılı tartışma taslağı temelinde gözden geçirilerek güncellenmiştir. Andlaşma, nükleer silahsızlanmanın gerçekleşmesinin imkansız bir rüya olduğuna dair kaniye doğrudan karşı çıkar. Bu Andlaşma nükleer silahsız bir dünyanın nasıl bir yer olacağına dair bir vizyon ortaya koyar ve nükleer silahsızlanmanın aslında nasıl gerçekleşeceğini anlatıp pratik bir şekilde tarafların nükleer silahları güvenli bir şekilde ortadan kaldırmasını sağlayacak adımları ortaya koyar. Andlaşma, nükleer silahların üretimini, geliştirilmesini, denenmesini, transferini, kullanımı ve kullanma tehdidini yasaklamaktadır. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Felicity HILL, Jorgen SCHEFFRAN & Alyn W.M. DATAN, **Securing Our Survival (SOS): The Case for a Nuclear Weapons Convention**, Cambridge: International Association of Lawyers Against Nuclear Arms, 2007, pp. 48-105.

¹⁰⁷ Komisyon, Japonya ve Avustralya Hükümetlerinin ortak girişimidir. Avustralya Başbakanı Kevin Rudd 9 Haziran 2008 tarihinde böyle bir komisyonun kurulmasına ilişkin öneride bulunmuştur. İki taraf 9 Temmuz 2008 tarihinde konu üzerinde anlaşarak Komisyon'un yapılış temellerini atmışlardır. 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı'nın hazırlık çalışmalarını üstlenmek ve Konferans sonunda küresel bir uzlaşmaya varılması, Komisyon'un en önemli amaçlarını oluşturmaktadır. Komisyon 30 Temmuz 2010 tarihinde iki yıllık görevine son vermiştir. Detyalı bilgi için Bkz. <http://www.icnnd.org/Pages/default.aspx> [15.12.2014].

*toplumları motive ederek insancıl hukuk ve insan hakları temelinde müzakereler yapmaktan geçer”.*¹⁰⁸

2010 yılında gerçekleşen NPT Gözden Geçirme Konferansı’nın Nihai Senedi de aynı hususu vurgulamıştır. Senet’te, “nükleer silahların her türlü kullanımının meydana getireceği yıkıcı insani sonuçlarından derin kaygı duyulduğu ve devletlerin her zaman uygulanabilecek uluslararası hukuk ve insancıl hukuk kurallarına uyması gerektiği” bir daha teyit edilmiştir.¹⁰⁹

2012 NPT Hazırlık Komitesi’nde (NPT Preparatory Committee) on altı devlet “Nükleer Silahsızlanmanın İnsani Boyutuna İlişkin Bildiri” yayınlamışlardır. İsviçre Büyükelçisi Benno Laggner tarafından okunan Bildiri’de nükleer silahların yıkıcı insani sonuçlarının bütün ayrıntılarıyla ele alınması gerektiğine vurgu yapılmıştır.¹¹⁰ Hazırlık Komitesi’nin Başkanı tartışılan konuları şöyle özetlemiştir:

“Taraf devletler, nükleer silahların her türlü kullanımının meydana getireceği insani felaketlerden derin kaygı duyduklarını ifade ederek, bu silahların kullanımı gerçekleştirildiğinde insani yıkıcı sonuçlarının kaçınılmaz olacağından ve etkilenmiş bölgelere acil yardım yapılamayacağından ciddi kaygı duyduklarını vurgular,

¹⁰⁸ **Eliminating Nuclear Threats: A Practical Agenda for Global Policymakers**, International Commission on Nuclear Non-proliferation and Disarmament (Gareth Evans & Yoriko Kawaguchi Co-chairs), Canberra & Tokyo, ICNND, 2009, pp. 218–219, paragraph 20.18, erişim için bkz. www.icnnd.org/reference/.../icnnd_report-eliminatingnuclearthreats.pdf [15.12.2014].

¹⁰⁹ **2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document**, Vol. I Part I Review of the Operation of the Treaty, as provided for in its article VIII(3), taking into account the decisions and the resolution adopted by the 1995 Review and Extension Conference and the Final Document of the 2000 Review Conference, NPT/CONF.2010/50 (Vol.I), 28.05.2010, pp. 19-20, erişim için bkz. <http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/558132/publicationFile/132071/NVV-Abschlussdokument.pdf> [15.12.2014].

¹¹⁰ Türkçe’ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz Bildiri (**Joint Statement on the Humanitarian Dimension of Nuclear Disarmament**, UN General Assembly First Committee, 67th Session, New York: 22 October 2012) metni için bkz. <http://www.psr.org/resources/un-humanitarian-statement-on.pdf> [15.12.2014].

*gerçekleşmekte olan gözden geçirme aşamasında ele alınması gerektiğini ifade ederler”.*¹¹¹

Bu siyasal hareket, 22 Ekim 2012 tarihinde BM Genel Kurulu’nun Birinci Komitesi’nde, İsviçre Büyükelçisi Benno Laggner’ın aynı Bildiri’yi bu kez otuz dört devleti temsil ederek okumasıyla devam etmiştir. Bildiri’ye göre, nükleer silahların benzersiz yıkıcı kapasitesi ve kontrol edilemez etkilerinden dolayı, bütün uluslararası insancıl hukuk kuralları, özellikle muharıplerle siviller arasında ayırt etme ilkesi, orantılılık ve saldırı önlemleri bu silahlar için “tamamen geçerlidir”. Aynı şekilde, gereksiz acıya neden olan savaş araç ya da yöntemlerinin kullanılması yasağı ve çevreye ağır ve uzun vadeli zarar verebilecek şekilde askeri bir hedefe saldırı yöneltmek yasağı da nükleer silahlar için geçerlidir. Nükleer silahlar, var olduğu sürece, insanlığın hayatta kalması için en ciddi tehdit olacaktır. Bu silahların “felaket yaratıcı ve yıkıcı insani sonuçları” bir bütün olarak bütün devletleri ilgilendirir. Dolayısıyla hiçbir koşulda bir daha kullanılmamalıdır. Bunu temin etmek için yegane yöntem, etkili bir uluslararası denetim altında bütün nükleer silahların geri dönüşü olmayan ve doğrulanabilir bir şekilde ortadan kaldırılmasıdır.¹¹²

B. NÜKLEER SİLAHLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN GELİŞİMİ

Silahlı çatışmanın tüm tarafları, sivil halk arasında arızı olarak oluşabilecek yaşam kaybını, yaralanmayı ve sivil nitelikteki mallara verilecek zararı önlemek ya

¹¹¹ Preparatory Committee for the 2015 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Chairman’s Factual Summary (Working Paper), Vienna, NPT/CONF.2015/PC.I/WP.53, 30 April–11 May 2012, para. 9, erişim için bkz. <http://www.acronym.org.uk/sites/default/files/2012%20PrepCom%20Chairman%27s%20Factual%20Summary%20%28Working%20Paper%29.pdf> [15.12.2014].

¹¹² Joint Statement on the Humanitarian Dimension of Nuclear Disarmament, p. 2.

da en azından asgariye indirmek için, savaş araç ve yöntemlerinin seçimine ilişkin mümkün olan her türlü önlemi almak zorundadır. Gereksiz ve aşırı acıya neden olan savaş araç ya da yöntemlerinin kullanılması insancıl hukuka aykırıdır.¹¹³ Tarihi gelişmelere baktığımızda, ilk nükleer denemeler yapıldı ve ardından nükleer silahların üretilmesinden sonra uluslararası çabaların bu silahları kısıtlama yönünde arttığını görüyoruz. Nükleer silahsızlanma bu çabaların nihai amacını oluşturmaktaydı.¹¹⁴ Ancak bu amaç farklı nedenlerle, özellikle Batılı güçlerin nükleer silahları tekelleştirme çabaları ve nükleer caydırıcılık gibi teorilerin ileri sürülmesi sonucu gerçekleşmemiştir. Bu konuda yapılan uluslararası andlaşmalar bu çabaların ne kadar ciddi olduğunun bir göstergesidir. Söz konusu andlaşmalar, genel olarak iki farklı hedefe odaklanmıştır: Bölgelerin nükleer silahlardan arındırılması ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi.

Kısaca bu tarihi süreci gözden geçirdiğimizde¹¹⁵ devletlerin nükleer silahlara ilişkin çıkar çatışmalarından net bir görüntü ortaya çıkacaktır. İşte bu çıkar çatışmaları nükleer silah kullanma yasağına ilişkin genel bir prosedürün oluşumunu engellemiş ve nükleer silahsızlanma rejiminin başarısızlığına neden olmuştur.

Bu bölümde özetle bu gelişmelere göz atılarak nükleer silahlara ilişkin en önemli düzenlemeler ele alınacaktır.¹¹⁶

¹¹³ 1868 Saint Petersburg Bildirisi, Giriş kısmı.

¹¹⁴ Bu çabalar önemli nedenlerle yapılmıştır: Silahlanma yarışı savaşların nedenidir ve bir ülkede askeri çevreleri güçlendirerek toplum içinde totaliter eğilimlerin doğmasına yol açar. Silahlanma aslında etik olarak yanlıştır. Ancak silahsızlanmanın gerçekleştiği takdirde savaş ortadan kalkıp ve uluslararası güvenlik sağlanacaktır. Silahsızlanma ayrıca ekonomik kaynakların daha yararlı alanlara ayrılmasını sağlar. Bkz. Hedley BULL, **The Control of the Arms Race: Disarmament and Arms Control in the Missile Age**, New York: Frederick A. Praeger Publishers, 1961, pp. 4–5.

¹¹⁵ AKDOĞAN, s. 118 ve devamı.

¹¹⁶ Bu bölümde nükleer silahlarla ilgili olarak ele aldığımız uluslararası düzenlemeler sadece bu silahlara ilişkin en önemli gelişmeleri kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle, nükleer denemeler, nükleer silahsızlanma ve nükleer silahlardan arındırılmış bölgelere ilişkin yapılan en önemli uluslararası çok taraflı düzenlemeler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Nükleer silahlar konusunda yapılan diğer ikili ve çok taraflı uluslararası andlaşmalar için bkz. “Treaties & Agreements”, *Arms Control Association*, erişim için bkz. <http://www.armscontrol.org/treaties> [15.12.2014].

1. Nükleer Denemelerin Yasaklanmasına İlişkin Uluslararası Andlaşmalar

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yerküremizde yaşanan en büyük çevre felaketleri, silahlanma yarışının tetiklediği nükleer denemeler sonucu orataya çıkmıştır. Gelişmiş devletlerin deniz aşırı bölgelerde, insanların yaşamadığı varsayımı ile patlattıkları bombaların serpintileri, pek çok yaşamın sönmesine neden olmuş, doğaya büyük zararlar vermiştir. Gelişmiş devletler, savaş araçlarının barışçıl amaçlarla kullanımına örnek gösterdikleri nükleer güç odaklarına, bir kurtarıcı gibi sarılmışlardır.

Nükleer teknolojiyle ilk tanışan ve nükleer silah üretme kapasitesine erişerek bu silahları üreten ilk devlet ABD olmuştur. Hiroşima ve Nagazaki’de, ürettiği bu silahları kullanan ABD, bu teknolojinin sonucuyla karşılaştıktan sonra, nükleer silahların yayılmasını engellemek maksadıyla belirli bir süre bu konudaki bilgilerini gizli tutmaya karar vermiştir. Ancak 1949 yılında SSCB nükleer silah geliştirebilme kapasitesine erişince, ABD bu teknolojiye ilişkin bilgilerini müttefiki olan Birleşik Krallık ile paylaşmıştır.¹¹⁷

*Trinity*¹¹⁸ olarak adlandırılan ilk nükleer deneme 16 Temmuz 1945’te yapılmıştır. Ardından 6 Ağustos 1945’te Hiroşima’ya atılan atom bombası (Little Boy adı verilmiştir) bu tür bir bombaydı ve 14.5 kiloton yani 14.500 ton TNT’ye eşdeğer bir patlama gücü vardı. Patlama olmadan önce yakıtın sadece % 1.5’i parçalanmaya uğramıştır. Bunu 9 Ağustos’ta Nagazaki üzerinde patlatılan plütonyum bazlı “Fat

¹¹⁷ Pierre CHAO & Robin NIBLETT, **Trusted Partners: Sharing Technology within the US – UK Security Relationship**, Center for Strategic and International Studies, 2006, p. 12.

¹¹⁸ *Trinity*, bir nükleer silah için yapılmış ilk nükleer test teknolojisidir. 16 Temmuz 1945’te New Mexico’daki Socorro’nın 56 km kadar güneydoğusunda yapılmıştır. Trinity bir iç patlamalı plütonyum bombanın testidir. Aynı tipte tasarlanmış olan “Fat Man” isimli bomba bu denemeden birkaç hafta sonra Japonya’nın Nagasaki şehrine atılmıştır. Trinity patlamasının gücü 20 kiloton TNT’nin oluşturduğu şiddete eşit ve bu deneme ile Atom Çağı’nın başladığı kabul edilmektedir. Bkz. F. Morton SZASZ, **The Day the Sun Rose Twice: The Story of the Trinity Site Nuclear Explosion, July 16, 1945**, Albuquerque: University of New Mexico Press, 1984, p. 5.

Man” izlemiştir. Yirmi üç kiloton patlayıcı eşdeğerinde olan bu bomba % 17 verimliliğe sahipti.¹¹⁹

İlk kez 1954’te Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru, nükleer denemelerin doğuracağı olumsuz sonuçlardan kaygılandığını bildirerek, nükleer silah denemelerinin askıya alınması çağrısında bulunmuştur.¹²⁰ Denemelerin yarattığı kaygıların artması sonucu, Kanada, Çekoslovakya, Fransa, Polonya, Romanya, SSCB ve ABD 1958 yılında nükleer denemelerin tanımlanması amacıyla Cenevre’de toplanmışlardır.¹²¹ Ancak, bu müzakerelerin sadece nükleer silahları sınırlamak ve diğer devletlerin edinmemesi amacıyla yapıldığını söyleyebiliriz. Her şeye rağmen çalışmalar devam etmiş ve daha sonra nükleer denemelerin yasaklanmasına ilişkin birçok andlaşma yapılmıştır.

a. Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Andlaşması (1963)

5 Ağustos 1963’te ABD, Birleşik Krallık ve SSCB *Atmosferde, Fezada ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerinin Yasaklanması Hakkında Andlaşması*’nı imzalamışlardır. *Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Andlaşması (Partial Test - Ban Treaty (PTBT))*¹²² olarak anılan bu Andlaşma aynı yıl yürürlüğe girmiştir ve Şubat 2015 itibariyle yüz yirmi altı tarafı bulunmaktadır. Ancak Fransa ve Çin’in PTBT’ye

¹¹⁹ Detaylı bilgi için bkz. Nina TANNENWALD, **The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945**, New York: Cambridge University Press, 2007, p. 74.

¹²⁰ Rebecca JOHNSON, **Unfinished Business: The Negotiation of the CTBT and the End of Nuclear Testing**, New York and Geneva: United Nations Institute for Disarmament Research Geneva, 2009, p. 9.

¹²¹ Ibid., p. 13.

¹²² 5 Ağustos 1963’te Moskova’da imzaya açılan Andlaşma (**Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water/ Partial Test - Ban Treaty**, Moscow, 05.08.1963) metni için bkz. http://disarmament.un.org/treaties/t/test_ban/text [15.12.2014].

taraf olmaması ciddi bir sorun olarak görülmektedir. ABD, SSCB ve Birleşik Krallık'ın hem silahlanma yarışını dizginleme hem de özellikle atmosferden dağılan (yağan) nükleer atıklara önlem alma amacıyla önayak olduğu PTBT, sadece yer altında yapılan denemeleri yasaklamamıştır. Bir başka deyişle, *Kısmi Deneme Yasağı Andlaşması* nükleer silahların yayılmasını dolaylı olarak kısıtlayan ilk uluslararası andlaşma olmuştur ancak yeraltı nükleer denemeler bu Andlaşma kapsamı dışında kalmıştır.¹²³

Andlaşma'ya göre, taraflar su altında, atmosferde ve uzayda nükleer deneme yapmamayı ve bu tür denemelerin yapılmasına yardım etmemeyi yükümlenmişlerdir (mad. 1).

Andlaşma'nın en önemli amacı nükleer silahlanmanın sona erdirilmesi olmuştur. İmzalanması ve yürürlüğe girmesini takiben, *On Sekiz Uluslu Silahsızlanma Komitesi* nezdinde; ABD ve SSCB'nin, kendi görüşleri doğrultusunda nükleer silahsızlanmanın sağlanmasını öngören bir uluslararası andlaşmanın kabul edilmesi amacıyla bazı girişimleri olmuştur.¹²⁴ Bahse konu Andlaşma devletlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir ancak bazı devletler özelde de Çin ve Fransa Andlaşma'ya taraf olmamışlardır. Hatta bir yıl sonra yani 1964'te, Çin Halk Cumhuriyeti nükleer güç haline geldikten sonra Shinkyang eyaletinin Lop Nor bölgesinde ilk nükleer denemesini gerçekleştirmiştir.¹²⁵

¹²³ J. ELLIOT & R. REGINDD, **The Arms Control Disarmament and Military Security Dictionary**, Oxford: Cil PressLtd., 1989, pp. 251-252.

¹²⁴ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Paul KESARIS, **Committee on Disarmament, 1962 - 1984: Meetings and Documents**, University Publications of America, Inc., 1985, erişim için bkz. <http://www.worldlii.org/int/other/UNGARsn/1966/18.pdf> [15.12.2014].

¹²⁵ Çin, 16.10.1964 tarihinde kendi toprakları üzerinde başarılı bir nükleer deneme yapmıştır. Bkz. Virginia I. FORAN, *Preventing the Spread of Arms: Nuclear Weapons*, in: Jeffrey A. LARSEN & Gregory J. RATTRAY (eds.), **Arms Control toward the 21st Century**, Boulder, Co: Lynne Rienner, 2002, p. 179.

b. Yeraltı Nükleer Silah Denemelerinin Sınırlanması Andlaşması (1974)

3 Temmuz 1974 tarihinde yeraltındaki nükleer denemeleri sınırlandırma amacıyla ABD ve SSCB arasında *Yeraltı Nükleer Silah Denemelerinin Sınırlanması Andlaşması* imzalanmıştır.¹²⁶ Yeraltında yüz elli kilotondan daha güçlü nükleer silah denemesi yapılmasını yasaklayan ve “Eşik Andlaşması” (*Threshold Test Ban Treaty / TTBT*) adını alan bu Andlaşma’ya göre, taraflar bütün yeraltı denemelerinin durdurulması hususunda bir anlaşmaya varmak için görüşmelerini sürdüreceklerdir.

28 Mayıs 1976’da ise, ABD ve SSCB arasında barışçıl amaçlarla yeraltı nükleer denemelerin yapılmasına ilişkin olarak *Barışçıl Nükleer Denemeler Andlaşması*¹²⁷ imzalanmıştır. Eşik Anlaşması’nın müzakereleri sırasında iki tarafın barışçıl nükleer denemelerin sınırlandırılması amacıyla mutabık kaldığı bu Andlaşma 7 Ekim 1974’de Moskova’da başlayan müzakereler sonucunda Mayıs 1976’da imzalanmıştır. Anlaşma, Eşik Andlaşması’nda (TTBT) söz konusu olmayan tüm alanlardaki barışçıl nükleer denemeleri kapsamı altına almıştır. Tarafların kendi yetki alanlarında ve TTBT’de belirtilen test alanlarının coğrafi sınırları dışında ve başka bir ülkenin talep etmesi halinde o ülkenin topraklarında bir barışçıl nükleer deneme gerçekleştirme, uygulanmasına katılma veya destek verme hakkı vardır. Anlaşma, barışçıl nükleer denemeler için bir sınırlama getirmiştir. Taraflar, yüz elli kilotonu geçen yeraltında bireysel barışçıl nükleer deneme veya anlaşılmış ölçüm standartlarıyla ölçülmüş olma şartıyla, toplamı 1.5 megatonu geçen yeraltında topluca barışçıl nükleer deneme gerçekleştirmeyecekleri konusunda anlaşmışlardır (mad. 3).

¹²⁶ Başlığını Türkçe’ye yukarıdaki şekilde çevirebileceğimiz Andlaşma (**Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Underground Nuclear Weapon Tests**, Moscow, 03.07.1974) metni için bkz. Jozef GOLDBLAT, **Agreements for Arms Control: A Critical Survey**, London: Jaylor and Francis, 1982, p. 149; ayrıca bkz. <http://www.state.gov/t/isn/5204.htm> [15.12.2014].

¹²⁷ Tükçe’ye yukarıdaki şekilde çevirebileceğimiz Andlaşma (**Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Underground Nuclear Explosions for Peaceful Purposes**, Washington and Moscow, 28.05.1976) metni için bkz. <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/pne1.html#2> [15.12.2014].

Genel olarak Andlaşma, taraf devletler için barışçıl nükleer denemelerini askeri denemeler merkezi dışında yapacakları mükellefiyeti getirmiştir.

1974 ve 1976'da imzalanan bu iki Andlaşma Vaşington ve Moskova arasında birlikte hareket etmeyi kolaylaştıran girişimler olmuştur. Ancak, bu Andlaşmalar uluslararası alanda bir fikir birliği doğmasına yol açamamıştır.

c. Nükleer Deneme Yapılmayacağına Dair Taahhüt Süresinin Uzatılması (1993)

1990 yılında SSCB son nükleer denemesini yapmıştır. SSCB'nin ardılı olan Rusya 1991'de *Kısmi Nükleer Deneme Yasağı Andlaşması*'ndan (PTBT) kaynaklanan nükleer deneme yapılmayacağına ilişkin taahhüdünü tek taraflı olarak ilk başta dört ay için ve daha sonra Temmuz 1993'e kadar üç kez art arda uzatmıştır. 1993 yılında anılan Andlaşma'nın tarafları söz konusu Andlaşma'nın nükleer denemeleri tamamen yasaklayan bir andlaşmaya değiştirilmesi için bir "Düzeltilme Konferansı"¹²⁸ düzenlenmişlerdir. Aynı yılda ve düzenleme konferansı yapıldıktan sonra Birleşik Krallık son nükleer denemesini gerçekleştirmiştir.¹²⁹

1993 yılında bağımsızlığına yeni kavuşan Kırgızistan, Kazakistan'ın Semipalatinsk kenti yakınında bulunan nükleer deneme merkezini kapatacağını bildirmiştir. Fransa ise, nükleer deneme yapmayacağına dair taahhüdünün süresini 1992 ve daha sonra bu süreyi Ocak 1993'te tekrar uzatmıştır. Aynı şekilde, Ocak

¹²⁸ Conference on Disarmament, Decision on Agenda Item 1 "Nuclear Test Ban", Adopted by the Conference on Disarmament, U.N. Doc. CD/1212 (August 10, 1993) in: *Report of the Conference on Disarmament to the General Assembly of the United Nations*, 3 September 1993, pp. 15-16, erişim için bkz. <http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/Archive/1993.pdf> [15.12.2014].

¹²⁹ Detaylı bilgi için bkz. Jenifer MACKBY, *Nonproliferation Verification and the Nuclear Test Ban Treaty*, Fordham International Law Journal, Vol. 34, Issue 34, p. 699.

1993'te ABD'deki yönetim değişikliği sonucunda yeni yönetim, nükleer silahların güvenliği ve güvenilirliğinin nükleer deneme dışındaki yöntemlerle sağlanabileceğini düşündüğünden nükleer deneme yapılmayacağına dair taahhüdün süresini uzatmıştır. Aynı yılda Birleşik Krallık Başbakanı John Major ABD'nin bu süre uzatımını onaylamıştır.¹³⁰

1994 yılında nükleer silahların tamamen yasaklanmasına ilişkin görüşmeler *BM Silahsızlanma Konferansı*¹³¹ bünyesinde oluşturulan *Ad-hoc Komite* tarafından başlatılmıştır. 1994'te Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin, *Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması*'nın 1995 yılında imzalanması gerektiğini ifade etmiştir. Çin Dışişleri Bakanı ise, söz konusu Andlaşma'ya ilişkin görüşmelerin 1996'ya kadar yapılması gerektiğini beyan etmiştir.¹³² 1995 yılında ABD eski Başkanı William Jefferson "Bill" Clinton, ABD'nin nükleer denemelerin yasaklanmasına ilişkin taahhüdünün süresini Andlaşma'nin yürürlüğe gireceği tarihe kadar uzatacağını bildirdi. Aynı yılda, NPT Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı ve BM Genel Kurulu söz konusu Andlaşma'ya ilişkin görüşmelerin 1996 yılında yapılmasını istedi. Aynı zamanda Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Fransa'nın Mayıs 1996'ya kadar bütün nükleer denemelerini sonlandırıp Andlaşma'yı imzalayacağını belirtmiştir.¹³³

¹³⁰ **SIPRI Yearbook 1986: World Armaments and Disarmament**, Stockholm International Peace Research Institute, 1986, pp. 58-59.

¹³¹ BM Silahsızlanma Konferansı (*The Conference on Disarmament (CD)*) uluslararası toplumun tek taraflı silahsızlanma müzakere forumu olarak 1978 yılında düzenlenen *BM Genel Kurul Silahsızlanmaya İlişkin Özel Oturumu* sonucunda 1979 yılında kurulmuştur. Konferans; "*On Uluslu Silahsızlanma Komitesi*" (1960), "*On Sekiz Uluslu Silahsızlanma Komitesi*" (1962-1968), "*Silahsızlanma Komitesi Konferansı*" (1969-1978) (*Conference of the Committee on Disarmament*) ve 1979 - 1983 yılları arasında "*Silahsızlanma Komitesi*" (*the Committee on Disarmament*) adı ile faaliyet gösteren komite ve konferansların devamı niteliğindedir. Bugün itibarı ile BM çatısı altında yürütülen silahsızlanma çabaları bu Konferans inisiyatifi ile geliştirilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. [http://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/BF18ABFEFE5D344DC1256F3100311CE9?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/BF18ABFEFE5D344DC1256F3100311CE9?OpenDocument) [15.12.2014].

¹³² Zou YUNHUA, **China and the CTBT Negotiations**, California: Center for International Security and Cooperation, Stanford University Press, Septemeber 1998, p. 4.

¹³³ Kim TAY, **Test Ban Verification Matters: Entry into Force**, London: Verification Technology Information Centre, September 1994, p. 8.

d. Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması (1996)

*Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması*¹³⁴ BM Genel Kurulu'nun 245 sayılı Kararı çerçevesinde, 24 Eylül 1996'da imzaya açılmıştır. Andlaşma yüz elli sekiz olumlu oya karşılık, üç olumsuz oyla (Hindistan, Bütan, Libya) kabul edilmiş, beş devlet (Küba, Suriye, Lübnan, Mauritius, Tanzanya) de çekimser oy kullanmıştır.¹³⁵

BM Silahsızlanma Konferansı, bünyesindeki *Nükleer Denemelerin Yasaklanması Komitesi*'ni, Aralık 1993 ayı içinde *Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması*'ni hazırlamakla görevlendirmiştir. Andlaşma müzakereleri, 1994 yılından itibaren Konferans'ta sürdürülmüştür. Çalışmalar neticesinde ortaya çıkan taslak metin 10 Eylül 1996 tarihinde BM Genel Kurulu'nda onaylanmış ve 24 Eylül 1996 tarihinde imzaya açılmıştır. Hindistan'ın Konferans'ta oy birliğine katılmaması ve kararı engellemesi nedeniyle ortaya çıkacak engeli aşmak için Andlaşma BM Silahsızlanma Konferansı yerine, BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.

Andlaşma'nın 1. maddesi uyarınca,

“1. Her taraf devlet, yetki alanı veya kontrolü altındaki herhangi bir yerde, her türlü nükleer silah deneme patlamasını veya diğer nükleer patlamaları, yapmamayı yasaklamayı ve önlemeyi taahhüt eder.

2. Her taraf devlet, her türlü nükleer silah deneme veya diğer nükleer patlamalara sebep olmaktan, teşvik etmekten veya bunların

¹³⁴ 24 Eylül 1996 tarihinde New York'ta imzaya açılan Andlaşma (**Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty (CTBT)**), New York, 24.09.1996) metni için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/ctbt/text>. [15.12.2014]; Andlaşma'nın Türkçe'ye çevirisi için bkz. http://www.msb.gov.tr/asad/AskeriMevzuat/Uluslararası_Antlaşmalar/Silahli_Catisma_Hukuku/SCH_19.html [15.12.2014].

¹³⁵ Lawrence SHEINMAN, *Comprehensive Test Ban Treaty*, 1 April 2003, erişim için bkz. <http://www.nti.org/analysis/articles/comprehensive-test-ban-treaty/> [15.12.2014].

uygulanmasına herhangi biçimde bizzat katılmaktan kaçınmayı da taahhüt eder”.

Andlaşma'nın yürürlüğe girebilmesi için Andlaşma'nın II No'lu Eki'nde isimleri verilen kırk dört devletin onayı gerekmektedir. Bugün itibariyle Ek'te verilen devletlerden otuz beş devlet Andlaşma'yı onaylamıştır. Türkiye Cumhuriyeti de bu devletler içindedir. Çin, Kuzey Kore, Hindistan, İran, Pakistan, ABD, Mısır ve İsrail hala Andlaşma'yı onaylamamışlardır.¹³⁶

Hemen belirtmemiz gerekirse, 16 Temmuz 1945'te ilk nükleer denemelerin yapıldığı tarihten *Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması* ile nükleer denemeler tamamen yasaklanıncaya kadar yer üstünde iki binden fazla nükleer silah denemesi gerçekleştirilmiş¹³⁷, yasaklandıktan sonra ise yeraltında ve deniz altında denemelere devam edilmiştir. Gerçekleştirilen çok sayıda nükleer deneme, devletlerin nükleer silah geliştirme niyetinde olduklarının bir göstergesidir. Başka bir ifadeyle, anılan nükleer denemelerin barışçıl amaçlarla yapıldığını söylemek zordur.

¹³⁶ Bkz. <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/CTBT.shtml> [15.12.2014].

¹³⁷ Olov BERGKVIST and Ragnhild FERM, **Nuclear Explosions 1945-1998**, Stockholm: Swedish Defence Research Establishment (FOA) and the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), 2000, p. 6.

2. Bölgesel Andlaşmalar

a. Antarktika Andlaşması (1959)

1 Aralık 1959'da nükleer silahlara ilişkin olarak *Antarktika Andlaşması*¹³⁸, on iki devlet tarafından (Arjantin, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Şili, Fransa, Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, Güney Afrika, SSCB ve ABD) imzalanmıştır. Bugün itibariyle Antarktika Andlaşması elli devlet tarafından imzalanarak onaylanmış durumdadır.¹³⁹

Andlaşma, Antarktika Kıtası'nın askeri amaçlarla kullanılmaması ve her tür silahın denenmesi, üs ve tahkimat yapılması, manevra vb. askeri nitelikli her önlemi yasaklamıştır. (mad. 1/1).

Andlaşma ile bölgede nükleer denemeler ve nükleer atıkların bulundurulması yasaklanırken, kıta üzerindeki bilimsel çalışmalarda işbirliği yapılması gibi konular da karara bağlanmıştır (mad. 2).

Andlaşma metnine göre, Andlaşma'nın ana hedeflerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Antarktika'nın barışçıl amaçlarla kullanılması, nükleer silahların yerleştirilmesi ve askeri denemelerin yasaklanması (mad. 1 ve 5),

2. Mevcut veya potansiyel toprak iddialarının dondurulması ve yeni iddiaların tanınmayacak olması (mad. 4);

3. Bilimsel araştırmaların teşviki (mad. 1/2);

¹³⁸ 1 Aralık 1959 tarihinde Vaşington'da imzaya açılan ve 23 Haziran 1961'de yürürlüğe giren Andlaşma (**Antarctic Treaty**, United States of America / Washington, 1 December 1959) metni için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/antarctic/text>. [15.12.2014]. Andlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.ats.aq/e/ats.htm>. [15.12.2014].

¹³⁹ Ibid.

4. Milletlerarası bilimsel işbirliğinin desteklenmesi (mad. 9/1/c).

Nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler konusunda ilk ciddi uluslararası adım, ortak bir alan olarak kurgulanan Antarktika bölgesine ilişkin Andlaşma'yla atıldığını söyleyebiliriz. Ayrıca Andlaşma tarafları, 1961'den başlayarak bir dizi ek andlaşmalarla bütün kıta için geçerli olacak bir Antarktika Andlaşmalar Sistemi de oluşturmuşlardır. Bu sistemin ilk halkası *1964 Antarktik Flora ve Faunası'nın Korunması için İttifak Edilen Önlemler Sözleşmesi*'dir.¹⁴⁰ Bu Sözleşme özel koruma alanları oluşturarak sınırları içinde kuş ve hayvanların öldürülmesi, yaralanması ve yakalanmasını yasaklamıştır. Bu çerçevede Antarktika bölgesi "Özel Koruma Alanı" olarak ilan edilmiştir. Ancak bu bölgenin içine açık denizler girmemekte, sadece kıtayı ve buzul kütlelerini kapsamaktadır.¹⁴¹ Yapılan bu düzenlemelerle, bölge bugünkü nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge haline gelmiştir.

b. Tlatelolco Andlaşması (1967)

Tlatelolco Andlaşması¹⁴² olarak anılan Latin Amerika kıtasını nükleer silahlardan arındıran bu Andlaşma Meksiko'da 1967 yılında imzalanmıştır. Tlatelolco Andlaşması, bölge devletleri tarafından belirli bir bölgeyi nükleer silahlardan arındıran ilk andlaşma olarak oldukça önemlidir. Söz konusu Andlaşma nükleer

¹⁴⁰ Türkçe'ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz Sözleşme (**Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora**, Brussels, 13.06.1964) metni için bkz. <http://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/AgreedMeasuresfortheConservationofAntarcticFaunaandFlora.pdf> [15.12.2014].

¹⁴¹ Bu konuyla ilgili olarak bkz. Kemal BAŞLAR, *Antarktika Andlaşmalar Sistemi (1961-2001): 40 Yılın Ardından Antarktika'nın Hukuki Rejimi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 2, 2003, ss.77-99.

¹⁴² 14 Şubat 1967'de Mexico City'de imzalanan Andlaşma (**Latin America Nuclear Weapons Free Zone Treaty (Treaty of Tlatelolco)**, Mexico City, 14.02.1967), metni için bkz. <http://cns.mii.edu/inventory/pdfs/tlat.pdf> [15.12.2014].

silahlardan arındırılmış bölgeye ilişkin ikinci andlaşmadır.¹⁴³ Andlaşma'nın 18. maddesi uyarınca, Andlaşma'nın kapsadığı bölgelerde barışçıl nükleer denemeler dışında taraf devletlerin her türlü nükleer denemerli yasaklanmıştır. Andlaşma'nın bir diğer önemli özelliği ise, NPT'den farklı olarak “nükleer patlayıcı” yerine “nükleer silahlar” kavramını tercih etmesi (mad. 5) ve böylece “barışçıl nükleer patlayıcıları” da dolaylı olarak yasak kapsamı dışında bırakmasıdır.

Otuz üç devletin taraf olduğu Tlatelolco Andlaşması'yla nükleer silah kullanımının yasaklandığı bölge, Latin Amerika ve Karayipler bölgesidir (mad. 1).

Andlaşma'nın iki protokolü bulunmaktadır. ABD, Fransa, Birleşik Krallık ve Hollanda tarafından imzalanıp onaylanan Birinci Protokol'e göre taraflar Andlaşma'nın en önemli hükümlerini kendi bölgelerinde uygulayacakları hususunda anlaşmışlardır.¹⁴⁴ İkinci Protokol bütün nükleer silah sahibi devletler tarafından imzalanıp onaylanmıştır. Söz konusu Protokol uyarınca, taraflar Andlaşma'nın hedefleri ve hükümlerine saygı göstereceklerine ve taraf devletlere negatif güvenlik güvenceleri (örneğin, nükleer saldırılarda bulunmayacakları) sağlayacaklarına dair taahhüt vermişlerdir.¹⁴⁵ Ancak bölge dışından taraf olan ABD, Andlaşma'nın temel mantığına aykırı bir tutum benimsemiştir. ABD İkinci Protokol'ü onaylanmıştır, fakat Protokol hükümlerine iki önemli çekince koymuştur. İlk olarak, uluslararası hukukun konuyla alakalı ilkelerine uygun olarak, Protokol'e taraf devletler diğer devletlere (Protokol'e taraf olmayan devletler) transit ve ulaşım ayrıcalıkları tanıyıp tanımamakta özel güç ve hukuki yetkiye sahiplerdir ve belirtilen yetki Andlaşma şartlarından etkilenmez. İkinci olarak ise, herhangi bir taraf devletin nükleer güçlerin desteği ile yapacağı silahlı saldırının Andlaşma'nın getirdiği “bölgede nükleer silah

¹⁴³ U.S. Arms Control and Disarmament Agency, **Arms Control and Disarmament Agreements**, New Branwwick, N. J. Transation Books, 1984, p. 65.

¹⁴⁴ Birinci Protokol (**Additional Protocol I to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean**, Mexico City, 14.02.1967) metni için bkz. http://disarmament.un.org/treaties/t/tlateloco_p1/text [15.12.2014].

¹⁴⁵ İkinci Protokol (**Additional Protocol II to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean**, Mexico City, 14.02.1967) metni için bkz. http://disarmament.un.org/treaties/t/tlateloco_p2/text [15.12.2014].

kullanmama yükümlülüğü”ne (İkinci Protokol, mad. 3) aykırılık oluşturarak negatif güvenlik güvencelerini kısıtlayacaktır.¹⁴⁶

Bugüne değin Andlaşma hükümleri devletler tarafından ihlal edilmemiştir. Fakat Şubat 2012’de Arjantin, Birleşik Krallık’ın Güney Atlantik bölgesine nükleer denizaltı göndererek Birinci Protokol’den kaynaklanan taahhütlerini ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Ne var ki Birleşik Krallık Başbakan Yardımcısı Nick Clegg söz konusu iddianın asılsız olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁷

c. Güney Pasifik Nükleer Serbest Bölgesi Andlaşması (1985)

“Rarotonga Andlaşması” olarak anılan *Güney Pasifik Nükleer Serbest Bölgesi Andlaşması*¹⁴⁸ 11 Aralık 1986’da Pasifik Okyanusu devletleri arasında resmen imzalanmıştır. Başta Avustralya ve Yeni Zelanda’nın da aralarında bulunan on üç devlet söz konusu Andlaşma üyeleridir. Andlaşma’nın 6. maddesi, taraf devletlerin her türlü nükleer denemelerini yasaklamıştır.¹⁴⁹

Rarotonga Andlaşması, Tlatelolco Andlaşması’nı izleyerek “nükleer patlayıcı” yerine “nükleer silahlar” kavramını tercih etmiş, ancak taraf devletlerin her türlü nükleer denemelerini, hatta barışçıl denemelerini de yasaklamıştır (mad. 6). Bu

¹⁴⁶ **United States of America: Ratification of Additional Protocol II to the Treaty of Tlatelolco**, 12 Mayıs 1971, para. 3(I), erişim için bkz. http://disarmament.un.org/treaties/a/tlateloco_p2/unitedstatesofamerica/rat/mexico+city [15.12.2014].

¹⁴⁷ **Argentina Submarine Claim ‘Baseless’, Says Nick Clegg**, BBC News, 27 March 2012, erişim için bkz. <http://www.bbc.co.uk/news/ukpolitics-17524714>. [15.12.2014].

¹⁴⁸ Türkçe’ye yukarıdaki şekilde çevirebileceğimiz Andlaşma (**South Pacific Nuclear-Free Zone (SPNFZ) Treaty of Rarotonga**, Rarotonga, 6 August 1985) metni için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/rarotonga/text> [15.12.2014].

¹⁴⁹ Erdem DENK, *Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar*, AÜSBF Dergisi, Cilt 66, Sayı 3, 2011, ss. 22-23.

denemelerin yasaklanması en önemli nedeni 1970'lerin başlarında Fransa'nın "Güney Pasifik"te nükleer denemeler gerçekleştirmesiydi.¹⁵⁰

Dünya yüzeyinde nükleer silahlardan arındırılmış üçüncü bölge olarak, Güney Pasifik devletleri tarafından imzalanan Rarotango Andlaşması konusunda en dikkat çekici nokta, bazı bölge devletlerinin Andlaşma'ya taraf olamamasıdır. Zira Mikronezya, Marshall Adaları ve Palau, ABD'yle imzaladıkları özel bir andlaşma (*Compact of Free Association*) nedeniyle, ABD'nin nükleer denizaltılarına ülkelerine giriş imkanı tanımak durumundadır.¹⁵¹

d. Bangkok Andlaşması (1995)

Kısaca Bangkok Andlaşması olarak anılan *Güneydoğu Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Andlaşması*¹⁵², 1995 tarihinde Güneydoğu Asya Devletleri Birliği (ASEAN) çerçevesinde Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam'dan oluşan on devlet tarafından imzalanmıştır. Andlaşma daha ayrıntılı ve kapsamlı bir düzenleme içermektedir. Andlaşma'da öngörülen bir dizi düzenleme arasında yer alan ana hatlar imzacı

¹⁵⁰ Fransa'nın nükleer denemeleri için Güney Pasifik'in doğusunda bulunan deniz aşırı sömürgelerini oluşturan Tuamotu takımadalarındaki Mururoa ve Fangataufa mercan adaları belirlenmiştir. Mururoa ve Fangatufa adaları, doğa ve çevre araştırmacıları için yeryüzünün ender bulunan el değmemiş güzellik alanlarıydı. İki adanın Fransız devletiyle olan sorunları, 6 Şubat 1964 tarihinde nükleer deneme yapılmasına ilişkin kararla başlamıştır. İlk nükleer deneme 2 Temmuz 1966'da yapılmıştır. Uygulama, karadan havaya gönderilen kırk dört atışla gerçekleştirilmiştir. 5 Haziran 1975 tarihli ikinci deneme, Fangataufa mercan adasından yeraltına doğru yapılmıştır. 1975 yılından sonra yeraltına yüz yirmi yedi atış içeren nükleer deneme, Mururoa mercan adasında gerçekleştirilmiştir. Bkz. Güney DİNÇ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, ss. 316-317.

¹⁵¹ DENK, s. 123.

¹⁵² 15 Aralık 1995 tarihinde Bangkok'ta imzalanan ve 28 Mart 1997'de yürürlüğe giren Andlaşma (*Southeast Asia Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty (SEANWFZ)*), 15 December 1995, Bangkok, Thailand) metni için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/bangkok/text> [15.12.2014].

devletlerin nükleer silah geliştirmemesini, üretmemesini ya da başka yollardan nükleer silah edinmemesini, bulundurmamasını ve nükleer silah testi gerçekleştirmemesini öngörmektedir (mad. 3/1). Andlaşma ayrıca nükleer silah sahibi devletlerin Andlaşma kurallarına uyması ve taraf devletlere karşı nükleer silah kullanmaması ya da nükleer tehditte bulunmamasını da içermektedir (mad. 2). Söz konusu Andlaşma, üye devletlerin topraklarını, kıta sahanlıklarını ve özel ekonomik alanlarını kapsamaktadır (mad. 1/a).

Söz konusu Andlaşma'nın 1. maddesi, taraf on devletin kara ülkeleriyle birlikte iç sular, karasuları, takımda suları, münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı, deniz yatağı gibi deniz alanlarını ve ilgili tüm hava sahasını kapsamaktadır. Ayrıca, Andlaşma'nın 3. maddesinin birinci fıkrası uyarınca, nükleer silah geliştirme, üretme, elde etme, kontrol etme, yerleştirme, taşıma, deneme ve kullanma, madde 3/2'ye göre de bu gibi faaliyetlere izin vermeme yükümlülüğü söz konusudur.

e. Afrika Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Andlaşması (1996)

1996 tarihli ve elli üç tarafı olan “Pelindaba Andlaşması” olarak anılan *Afrika Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Andlaşması*¹⁵³ ile Afrika kıtası nükleer silahlardan arındırılmış bölge ilan edilmiştir. Ancak, Andlaşma'nın 1. maddesinin 'a' bendi uyarınca, Afrika ana karasıyla birlikte kıtada değerlendirilen ada ülkeleriyle adaları da kapsamaktadır.

Pelindaba Andlaşması'nın 1/a maddesi uyarınca, “nükleer silahlardan arındırılmış Afrika bölgesi”, “tüm ana kıtayla birlikte imza sırasında Afrika Birliği

¹⁵³ 24 Nisan 1996'da imzaya sunulan ve 15 Temmuz 2009'da yürürlüğe giren Pelindaba Andlaşması (**Treaty of Pelindaba on the African Nuclear-Weapon-Free Zone (ANWFZ)**, Pelindaba, Africa, 24.04.1996) ve üç protokolü için bkz. http://www.opanal.org/NWFZ/Pelindaba/pelindaba_en.htm [15.12.2014].

üyesi ada devletlerinin ve bu örgütün kararlarında Afrika'nın parçası olarak değerlendirdiği tüm adaların ülkelerini" kapsamaktadır. Aynı maddenin 'b' fıkrasına göre, "bu maddenin 'a' fıkrasında geçen "ülke" ifadesi de "kara ülkesiyle birlikte, iç sular, karasuları, takımda suları ve bunların üstündeki hava sahasıyla altındaki deniz yatağı ve toprak altı (*sea bed and subsoil*)" anlamına gelmektedir. Böylece, tanımlanan bölgede tüm nükleer faaliyetleri yasaklayan bu Andlaşma, 4. maddenin ikinci bendinde taraf devletlerin limanlarına yabancı (nükleer) gemiler ve uçaklar tarafından yapılacak ziyaretler konusunda -Andlaşma'nın amaç ve hedefleri saklı kalmak şartıyla - karar verme hakkını ise devletlere bırakmıştır.

Andlaşma'ya eklenen üç Protokolden I No'lu Protokol'de, hukuksal olarak nükleer silah sahibi olan ABD, Birleşik Krallık, Çin, Fransa ve Rusya, taraf devletlere karşı veya bölgede nükleer silah kullanmaktan ve kullanma tehdidinden kaçınmaya davet edilmektedir (mad. 1).¹⁵⁴ II No'lu Protokol ise, aynı beş devleti bölgede nükleer deneme yapmamaya ve bu yönde her türlü yardımdan ve teşvikten kaçınmaya çağırılmaktadır (mad. 1). Andlaşma'nın III No'lu Protokolü, bölgede bağımlı toprakları bulunan İspanya ve Fransa'ya açık olan, bu devletlere Andlaşma'nın kimi ilgili hükümlerine uyma yükümlülüğü getirmektedir (mad. 1 ve 4).

¹⁵⁴ ABD ve Rusya imzaladıkları bu Andlaşma'yı henüz onaylamadıkları için Ek Protokoller de onlara yükümlülük getirmemektedir. Bu yüzden, ABD imza sonrasında bir açıklama yaparak ilgili hükümlerin kendisine karşı kitle imha silahlarıyla yapılacak bir saldırı karşısında meşru müdafaa hakkını kullanırken nükleer silaha başvurma hakkını ortadan kaldırmadığını duyurmuştur. Bkz. George BUNN, *The Legal Status of U.S. Negative Security Assurances to Non-Nuclear Weapon States*, *The Non-Proliferation Review*, Vol. 4, No. 1, 1997, p. 11.

f. Orta Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Andlaşması (2006)

Orta Asya’da nükleer silahlardan arındırılmış bölge oluşturulması için bölge devletlerinin 1997’de başlatmış oldukları çabalar 8 Eylül 2006’da imzalanan bir Andlaşma ile hayata geçirilmiştir.¹⁵⁵ Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Tacikistan Dışişleri Bakanları tarafından 8 Eylül 2006 tarihinde Kazakistan’ın Semipalatinsk¹⁵⁶ kentinde imzalanan Andlaşma 21 Mart 2009’da yürürlüğe girmiştir.¹⁵⁷

Kısaca Semipalatinsk Andlaşması olarak anılan bu düzenleme çerçevesinde, nükleer silahların üretilmesi, bulundurulması ve yaygınlaştırılması yasaklanarak (mad. 3), bölge devletlerinin barışçıl amaçlarla nükleer enerji kullanmasına hiçbir engel öngörülmemiştir (mad. 7).

Bahse konu Andlaşma, nükleer güç sahibi SSCB’den ayrılan bu bölgeyi nükleer silahlardan ve çalışmalardan arındırma amacıyla yapılmıştır (mad. 2). Andlaşma’nın en önemli özelliği, dört tarafı nükleer devletlerle (Hindistan, Pakistan, Çin, Rusya Federasyonu, yakın çevredeki ABD üsleri ve hatta İsrail) çevrili bir bölgede cereyan etmesidir. Ancak ABD başta olmak üzere Birleşik Krallık ve Fransa bu duruma

¹⁵⁵ Nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler bazı temel prensipler üzerine kurulmalıdır: Bu bölgelere yönelik yapılacak andlaşmalar isteğe bağlı (voluntary) ve bölge devletlerinin tamamı tarafından kabul edilmiş olmalıdır. Bölge tüm nükleer silahlardan arındırılmalı, girişim bölge içinden gelmeli ve andlaşmayla uyumlu davranıldığının tespiti için etkin bir doğrulama sistemi bulunmalıdır. Andlaşma, nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımını teşvik etmeli ve süresiz olmalıdır. Bkz. **Guidelines and Principles for the Nuclear-Weapon-Free Zones**, United Nations Office for Disarmament Affairs, erişim için bkz. <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NWFZ.shtml> [15.12.2014].

¹⁵⁶ Kazakistan’da 29 Ağustos 1991’de SSCB döneminde nükleer denemelerin ana üssü olarak kullanılan Semipalatinsk, Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in inisiyatifi ile kapatılmıştır. 2009 yılına gelindiğinde ise, üssün kapatılmasının on sekizinci yıldönümü dolayısıyla, Kazak yönetiminin girişimleri sonucu BM Genel Kurulu’nun 2 Aralık 2009 tarih ve 64/35 sayılı Kararı ile 29 Ağustos “Uluslararası Nükleer Denemelere Karşı Gün” ilan edilmiştir. Bkz. <http://www.un.org/en/events/againstnucleartestsday/> [15.12.2014].

¹⁵⁷ 8 Eylül 2006 tarihinde Kırgızistan’ın Semipalatinsk kentinde imzaya açılan ve 21 Mart 2009’da yürürlüğe giren Andlaşma (**Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia (CANWFZ)**, Kyrgyzstan/Semipalatinsk, 8 September 2006) metni için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/canwfz/text> [15.12.2014].

itirazlarını bildirmişlerdir. Çünkü ABD, hem Rusya'yla mevcut güvenlik andlaşmalarına hanel gelmemesi gerektiğini beyan etmiş hem de komşu devletlerin taraf olmasına kapı açan düzenlemeleri eleştirerek ilgili hükmün metinden çıkarılmasını sağlamıştır.¹⁵⁸ Ayrıca ABD, bölgenin nükleer silahların transit geçişine kapanması anlamına gelebilecek hükümleri de pek yerinde bulmamıştır. Nitekim ABD, Birleşik Krallık ve Fransa, BM Genel Kurulu'nun Andlaşma'yı memnuniyetle karşılayan 6 Aralık 2006 tarih ve A/RES/61/69 sayılı Kararı'na¹⁵⁹ karşı oy kullanmışlardır.¹⁶⁰

Günümüz itibarıyla nükleer silahlarla ilgili birçok düzenleme yapılmıştır. Ancak bu bölümde özetle ele aldığımız düzenlemeler bu konuda atılan en önemli adımlar olarak nitelendirilebilir.¹⁶¹

3. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Andlaşması (NPT)

Nükleer silahlanmanın engellenmesine yönelik atılan diğer bir adım da, nükleer silahların kontrolsüzce tüm dünya devletlerine yayılmasını önlemeye yönelik imzalanan andlaşmadır. BM çatısı altında devam eden görüşmeler sonucunda 'Non-

¹⁵⁸ Scott PARRISH & William POTTER, *Central Asian States Establish Nuclear-Weapon-Free-Zone Despite U.S. Opposition*, James Martin Center for Nonproliferation Studies, 2006, erişim için bkz. <http://cns.miis.edu/stories/060905.htm> [15.12.2014].

¹⁵⁹ BM Genel Kurulu'nun A/RES/61/69 sayılı Karar çerçevesinde Antartict Andlaşması kabul edilmiştir. Karar metni için bkz. [https://gafo-vote.un.org/UNODA/vote.nsf/91a5e1195dc97a630525656f005b8adf/a005e76892c775b68525720b005c91ef/\\$FILE/A%20RES%2061%2069.pdf](https://gafo-vote.un.org/UNODA/vote.nsf/91a5e1195dc97a630525656f005b8adf/a005e76892c775b68525720b005c91ef/$FILE/A%20RES%2061%2069.pdf) [15.12.2014].

¹⁶⁰ Nikolai SOKOV, *Russia Sees Gains From Creation of Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone*, WMD Insights, Issue 9, 2006, pp. 38-40, erişim için bkz. http://cns.miis.edu/wmd_insights/WMDInsights_2006_10.pdf [15.12.2014].

¹⁶¹ Nükleer silahsızlanma konusunda yapılan diğer düzenlemeler için bkz. United Nations Office for Disarmament Affairs, **Disarmament Treaties Database**, erişim için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/> [15.12.2014].

Proliferation Treaty' (NPT) (Nükleer Silahsızlanma Andlaşması) veya *Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Andlaşması* nükleer silahsızlanma amacıyla 1 Temmuz 1968'de İrlanda'nın önerisi ile Vaşington, Londra ve Moskova'da imzaya açılmış ve egemen devletlerin büyük bir çoğunluğu tarafından da imzalanarak 5 Mart 1970 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Günümüzde nükleer silahsızlanma adına en önemli basamak olarak kabul edilen bu Andlaşma genel olarak nükleer güç sahibi olmayan taraf devletler için hazırlanmış ve hiçbir şekilde nükleer güç veya onu elde etmek için kullanılabilecek herhangi bir maddeyi devralamayacakları hususu belirtilmiştir. Ancak Andlaşma, iyi niyetle taraf olan devletlerin güttükleri hedefler doğrultusunda ilerlemiştir. BM Genel Kurulu 1965 tarih ve 2028 sayılı Kararı¹⁶² ile nükleer silah sahibi devletler ve nükleer silah sahibi olmayan devletlere doğrudan veya dolaylı olarak nükleer silah çoğaltmalarını önlenmesi beklentisiyle, Andlaşma'nın önemli ve ana hatlarını açıklamıştır. Ancak, Genel Kurul'a göre Andlaşma ortak sorumluluk ve yükümlülükler açısından nükleer güce sahip devletlerle diğer taraf devletler arasında makul ve mantıklı bir denge yaratmalıdır.¹⁶³

Andlaşma'nın imzalanmasından altı yıl sonra, 1974 tarihinde Hindistan, Rajastan'ın Pokaran bölgesinde ilk nükleer denemesini yaparak söz konusu denemenin barışçıl amaçlı olduğu belirtmiştir. Hindistan NPT'ye karşı olarak hiçbir zaman onun içeriğini kabul etmemiştir. Dolayısıyla, anılan nükleer denemeler hukuki açıdan Andlaşma hükümlerine aykırı olmayarak Hindistan'ı etkilememiştir.¹⁶⁴

NPT hakkında daha ayrıntılı bilgi ve değerlendirme aşağıda ikinci bölümde yer almaktadır.

¹⁶² UN General Assembly, "Non-Proliferation of Nuclear Weapons", A/RES/2028 (XX), 1384th Plenary Meeting, 20.11.1965, erişim için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/217/91/IMG/NR021791.pdf?OpenElement> [15.12.2014].

¹⁶³ Georges FISCHER, *La Non-Prolifération Des Armes Nucléaires*, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1969, p. 48.

¹⁶⁴ Onkar MARVAH & Ann SCHULZ, *Nuclear Proliferation and the Near-Nuclear Countries*, Cambridge: Ballinger Press, 1975, p. 11.

İKİNCİ BÖLÜM

NÜKLEER SİLAHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİNE İLİŞKİN ANDLAŞMA (NPT) VE ULUSLARARASI HUKUK

I. NÜKLEER SİLAHSIZLANMA REJİMİNİ OLUŞTURAN ULUSLARARASI ANDLAŞMA (NPT)

A. NPT’NİN OLUŞUMU, ANA HEDEFLERİ VE İLKELERİ

Nükleer teknolojiyle ilk tanışan ABD nükleer silah üretme kapasitesine erişerek bu silahları üreten ilk devlet olmuş ve ürettiği silahları Japonya’nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerinde kullanmıştır. Ancak bu teknolojinin sonucuyla karşılaşınca, nükleer silahların yayılmasını engellemek istemiş ve bu amaçla belirli bir süre bu konudaki bilgilerini gizli tutup kimseyle paylaşmamaya karar vermiştir. 1949 yılında Sovyetler Birliği’nin de nükleer silah geliştirebilme kapasitesine sahip olmasından sonra, ABD bu teknolojiye ilişkin bilgilerini müttefikleri ile paylaşmaya karar vermiştir.¹⁶⁵ ABD nükleer enerji teknolojisini paylaşma kararı aldıktan sonra, büyük devletler arasında artarak devam eden bir nükleer silahlanma yarışı başlamıştır. ABD’nin ardından SSCB, Birleşik Krallık ve Fransa ilk nükleer denemelerini gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemde, yani 1960’lı yılların başında, ABD Başkanı Kennedy’nin isteğiyle yapılan bir çalışmada, gelecek yirmi yıl içinde, yani 1980’lere dek yaklaşık kırk kadar devletin nükleer silah geliştirebileceği tespit edilmiştir.¹⁶⁶ Bu tespit özellikle ABD ve SSCB’nin kaygılanmasına neden olmuştur, ancak bu durumun engellenmesi konusunda iki devlet arasında görüş birliği sağlanmamıştır.

¹⁶⁵ CHAO & NIBLETT, p. 12.

¹⁶⁶ Sarah J. DIEHL & James C. MOLTZ, **Nuclear Weapons and Non-proliferation: A Reference Handbook**, Second Edition, Santa Barbara: ABC-Clio Information Services, 2008, pp. 14-16.

Bu durum 1964 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk nükleer silah denemesini gerçekleştirmesine kadar sürmüştür. Ancak bu tarihten sonra ABD ve SSCB aynı safta yer alma noktasına gelebilmişlerdir. Nihayetinde daha önce İrlanda'nın girişimiyle başlayan ve BM çatısı altında nükleer silahsızlanma amacıyla devam eden görüşmeler sonucunda *Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Andlaşması (NPT)*, 1 Temmuz 1968 tarihinde İrlanda'nın önerisi ile imzaya açılmış ve devletlerin büyük bir çoğunluğu tarafından da imzalanmıştır.¹⁶⁷ Soğuk Savaş'ın yumuşama sürecinde, nükleer silahlara ilişkin yapılan NPT'nin temel amacı, nükleer silahların yayılmasının önüne geçilmesidir. Andlaşma, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi dışında, Andlaşma'yı imzalayan tüm devletlerin nükleer silah bulundurmasını veya almasını yasaklamıştır (mad. 2). Buna karşılık, nükleer güçler, nükleer teknolojinin barışçıl uygulamalarının arayışında nükleer silahı olmayan devletlere teknik destek vermeyi, nükleer silah yarışının sonlandırılması için müzakere etmeyi, nükleer silah sayısını azaltmayı ve nihayetinde silahsızlanmayı kabul etmiştir. Nükleer silahı olmayan devletler nükleer enerjiye geçişte, nükleer materyalin silah kullanımı için saptırılmamasını sağlamak üzere *Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (International Atomic Energy Agency / IAEA)*¹⁶⁸ nükleer tesislerde yapacağı denetime izin vermesi gerekmektedir (mad. 3). Nükleer silah sahibi devletlerin, bu silahları nükleer silahı olmayan devletlere transfer etmemeyi ve nükleer silahları olmayan devletler ise teklif edilmesi durumunda bunları kabul etmemeyi taahhüt etmişlerdir (mad. 2 ve 3).

Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, silahsızlanma ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımı, NPT'nin üç ana hedefini oluşturmaktadır. Andlaşma, barışçıl amaçla kullanılan nükleer teknolojinin insanlığa faydalarını kabul etmiş ve aynı teknolojinin nükleer silah yapımında da kullanılabileceğinden, barışçıl amaçlar

¹⁶⁷ Ibid., pp. 4-6.

¹⁶⁸ 1957'de nükleer enerjinin barışçıl kullanımının temini için kurulan Ajans, 8 Aralık 1953'te ABD Başkanı Eisenhower'ın BM Genel Kurulu'nda "Barış için Atom" önerisiyle, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlamak ve kontrol etmek amacıyla ihtiyaç duyulan uluslararası kontrol mekanizması boşluğunu gidermek üzere meydana getirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. David FISCHER, **History of the International Atomic Energy Agency: The First Forty Years**, Vienna: A Fortieth Anniversary Publication, 1997, pp. 29-58.

dışındaki kullanımına kısıtlama getirilmesi gereğini benimsemiştir. Bu amaçla, NPT’de “Nükleer Silah Sahibi Devletler” (*Nuclear Weapon States*) ve “Nükleer Silah Sahibi Olmayan Devletler” (*Non-Nuclear Weapon States*) ayrımı yapılmıştır. Andlaşma’da nükleer silah sahibi devletler, 1 Ocak 1967’den önce bir nükleer silahı test etmiş olan devletler şeklinde tanımlanmıştır. Andlaşma’nın yapıldığı tarihte BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesi olan ABD, SSCB, Birleşik Krallık, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti beş resmi nükleer silah sahibi devletlerdir. Hindistan ve Pakistan’ın nükleer silah sahibi olduğu bilinmektedir. İsrail’in ise nükleer silah sahibi olduğu yönünde güçlü şüpheler vardır. Anılan devletlerin hiçbiri NPT’yi imzalamamıştır. Andlaşma’nın 6. maddesinde, “*bahsi geçen devletlerin zamanla ellerindeki nükleer silahlardan kurtulacağı...*” ibaresinin yer almasına karşın bu devletler kendilerini bağlayacak bir hükmün Andlaşma’da yer almasına imkan vermemişlerdir. Bazı devletler, özellikle Hindistan, Andlaşma’nın yapısında var olan bu farklı düzenlemeyi ayrımcılık olarak nitelendirmiş ve Andlaşma’ya taraf olmayacağını açıklayarak 1974 yılında ilk nükleer silah denemesini gerçekleştirmiştir.¹⁶⁹ Pakistan ise, NPT’ye taraf olmayacağını açıklayarak 1998’de ilk nükleer denemesini gerçekleştirmiştir.¹⁷⁰ Anılan iki devlet NPT’ye taraf olmadıkları için “nükleer silah sahibi devlet” statüsünde yer almayıp, “fiilen nükleer silah sahibi devlet” veya “nükleer güç olma yolunda ilerleyen devlet” sıfatıyla tanınmaktadırlar.¹⁷¹

¹⁶⁹ DIEHL & MOLTZ, p. 17.

¹⁷⁰ Ibid., p. 24.

¹⁷¹ Salih ÖZGÜR, **Geleceğe Yönelen Tehdit: Kitle İmha Silahları**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006, ss. 92-95.

B. NPT REJİMİNİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

NPT rejimini düzenleyen “hukuki çerçeve” aslında ABD’nin iki ayrı dönemde nükleer silahların çoğalmasına yönelik politikasının mirasıdır:

Birinci dönem (1953-1970) nükleer silah sahibi olmayan devletleri nükleer silah üretmekten uzaklaştırarak nükleer enerjisinin barışçıl kullanımı konusunda işbirliği yapmalarına teşvik etmeye odaklanmıştır.¹⁷² ABD’nin nükleer enerji için barışçıl uygulamalar geliştirilmesine ilişkin BM üyelerine yaptığı çağrısı sonucunda “Barış için Atom” (*Atoms for Peace*) programı oluşturulmuştur. 8 Aralık 1953 tarihinde, ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower BM Genel Kurulu’na, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımını yaygınlaştıracak fakat aynı zamanda nükleer enerjinin askeri amaçlarla kullanımını önleyecek, uluslararası bir sistemin kurulmasını öngören bir plan önermiştir.¹⁷³ Dekolonizasyon sürecinde ortaya çıkan yeni devletlerin nükleerleşme taleplerinin ortaya çıktığı bu dönemde, “*Barış için Atom*” önerisi barışçıl nükleer enerji için Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ve NPT gibi uluslararası örgütlerin ve andlaşmaların oluşumuna yol açmıştır.¹⁷⁴ Bahsi geçen program devletler arasındaki nükleer ticareti desteklemeye çalışmıştır ve bu sektörde ABD en rekabetçi tedarikçilerinden biri olmuştur. Programa göre, devletler nükleer işbirliğinin avantajlarından yararlanabilmek için nükleer silah peşinde olmayacaklarını taahhüt edeceklerdi.¹⁷⁵

¹⁷² George BUNN, *The Nuclear Nonproliferation Treaty: History and Current Problems*, Arms Control Association, 2009, p. 2, erişim için bkz. http://iis-db.stanford.edu/pubs/20875/bunn_the_nuclear_nonproliferation_treaty_history_and_current_problems.pdf [15.12.2014].

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Necmi DAYDAY, *Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)*, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 10, 2007, s. 33.

¹⁷⁵ Peter R. LAVOY, *The Enduring Effects of Atoms for Peace*, Arms Control Today, Vol. 33, December 2003, erişim için bkz. http://www.armscontrol.org/act/2003_12/Lavoy#topofpage [15.12.2014].

İkinci dönem ise 1970'lerin ortalarında başlayarak günümüze kadar devam etmektedir. Bu dönemde üzerinde durulan en önemli nokta nükleer teknolojinin kontrolü ve nükleer silah sahibi olmayan devletlerin hassas teknolojilere erişimini önlemek için yan mekanizmalar oluşturmak olmuştur. Bu dönem Zangger Komitesi (*Zangger Committee*)¹⁷⁶ ve Nükleer Tedarikçiler Grubu (*Nuclear Suppliers Group*)¹⁷⁷ gibi bir dizi denetim mekanizması ve daha sonra Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi ve Silahların Yayılmasına Karşı Güvenlik Girişimi'nin (*Proliferation Security Initiative*)¹⁷⁸ oluşumuna yol açmıştır. NPT ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı gibi resmi mekanizmaların ve gayri resmi koalisyonlar ile tedarikçi devletler arasında işbirliğine dayalı 'birleşim', çağdaş silahsızlanma rejiminin (silahların kontrolü) başlıca temellerini oluşturmuştur.¹⁷⁹

Özellikle gelişmekte olan devletlerde nükleer enerjiye gösterilen ilginin artması nükleer enerjinin hasmane amaçlarla nükleer silah geliştirilmesi ve kullanılması tehlikesi nedeniyle nükleer silah sahibi devletlerin duyarlılığının artmasına neden olmuştur. Bu yüzden ABD nükleer enerjinin kötüye kullanılmasını önlemek için çok taraflı bağlayıcı uluslararası andlaşmalar hazırlanması yönünde tartışmaların başlamasına öncülük etmiştir.¹⁸⁰ 1967'de BM Genel Kurulu NPT'yi - nükleer

¹⁷⁶ Nükleer madde, malzeme ve teknolojileri konu alan ihracatın kontrol altına alınması amacıyla, on beş devlet tarafından 1971 yılında kurulan bu Komite, Nükleer Tedarikçiler Grubu'nun çift kullanımlı ürünler listesinin ikinci bölümü dışında kalan radyoaktif ve nükleer maddelerin ithal/ihrac listelerini hazırlamaktadır. Türkiye'nin 1999 yılında üye olduğu Zangger Komitesi'nin otuz sekiz üyesi bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/zangger-committee-zac/> [15.12.2014].

¹⁷⁷ 1974 yılında kurulan Nükleer Tedarikçiler Grubu (NTG), Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı bünyesinde, nükleer teknolojide kullanılan maddelerin ve çift kullanımlı maddelerin ihracatını belirli denetim ilkelerine bağlamak amacıyla faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin 2000 yılında üye olduğu Nükleer Tedarikçiler Grubu'nun kırk dokuz üyesi bulunmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/nuclear-suppliers-group-nsg/> [15.12.2014].

¹⁷⁸ Silahların Yayılmasına Karşı Güvenlik Girişimi kitle imha silahlarının çoğalması tehdidine karşı oluşan çok uluslu bir etkilendirme. 2015 itibarıyla girişim yüz üç devlet tarafından desteklenmektedir. Bkz. <http://www.psi-online.info/> [15.12.2014].

¹⁷⁹ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. s. AKDOĞAN, s. 221 ve devamı.

¹⁸⁰ ABD'nin nükleer silahlara yönelik politikası onun 1945'te ilk atom bombasının üretimi ile 1949'da SSCB'nin atom bombasını yapmaya başlaması ve ABD'nin oluşturduğu nükleer tekeline son verdiği kısa dönemde oluşmuştur. Bu dönemde, ABD nükleer teknolojiye erişimi kısıtlayıp, sadece yurtiçi denetimleri geliştirerek bu yeni silah teknolojisi üzerindeki tekeli korumak için çalışmıştır.

silahların önlenmesine ve barışçıl nükleer enerjiyi geliştirerek barışçıl nükleer işbirliğinin avantajları karşılığında silahsızlanmaya dair çok taraflı taahhütleri saklı tutarak - nükleer silahların yayılmasını kısıtlayan bir mekanizma olarak kabul etmiştir. NPT'nin temelini oluşturan en önemli fikirler “Barış için Atom” programı, BM Genel Kurulu’nun nükleer silah sahibi devletlerin cephanelerini geliştirmeyeceklerine, nükleer silahların üretimi konusunda diğer devletlere bilgi vermeyeceklerine, nükleer silah sahibi olmayan devletlerin bu tür silahları üretmeyeceklerine veya başka yollarla elde etmeyeceklerine dair taahhüt vermelerine ilişkin 1961 tarihli Uzlaşma Kararı’ndan kaynaklanmaktadır.¹⁸¹ Karar ABD ve SSCB arasında müzakerelerin başlamasını ve daha sonra diğer nükleer silah sahibi olmayan devletlerin katılımıyla NPT’nin yapılmasını sağlamıştır.

NPT uluslararası güvenlik sisteminde silahların kontrolüne ilişkin başarılı bir andlaşma örneğidir. Ayrıca, uluslararası ilişkiler açısından bir işbirliği rejiminin ortaya çıkması için en önemli faktörlerden biridir. Uluslararası ilişkilerin temel bir varsayımına göre güvenlik alanında bir rejimin oluşması ve istikrarlı olması mümkün değildir. Ancak bu varsayıma rağmen NPT ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi rejimi oluşmuş ve nükleer cephaneler oluşturma ve kullanma konusunda da bir nükleer tabunun oluşumunu sağlamıştır.¹⁸²

Bununla birlikte, SSCB’nin ilk nükleer silah denemesini gerçekleştirmesi uluslararası yayılmayı önleme politikasının ilk gerçek dönemine yol açmıştır. Bu yüzden ABD askeri amaçlı nükleer programlardan vazgeçilmesine uygulanabilir bir taahhüde tabi olarak nükleer enerjinin barışçıl amaçlı kullanımını desteklemiştir. 1950’lerin ortalarında çift kullanımlı teknolojilere dayalı olan atom enerjisi programlarının uluslararası güvenlik için tehdit oluşturabileceği belirgin hale gelmiştir. ABD hükümeti nükleer enerji sektörünü geliştirmek isteyen devletlerle pazarlık yaparak onların nükleer silah geliştirme eğilimlerinin yönünü barışçıl ve ticari nükleer güç tesislerine doğru değiştirmeye çalışmıştır. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. George H. QUENTER, **Nuclear Monopoly**, New Jersey: Transaction Publishers, 2000.

¹⁸¹ UN General Assembly, “Prevention of the Wider Dissemination of Nuclear Weapons”, A/RES/1665 (XVI), 1070th Plenary Meeting, 04.12.1961, erişim için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0167/18/IMG/NR016718.pdf?OpenElement> [15.12.2014].

¹⁸² Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Richard PRICE & Nina TANNENWALD, *Norms and Deterrence: The Nuclear and Chemical Weapons Taboos*, in: Peter KATZENSTEIN (ed.), **The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics**, New York: Columbia University Press, 1996, pp. 114-152; ayrıca bkz. TANNENWALD, pp. 240-293.

NPT rejimi nükleer güçler ve nükleer silah elde etmesi olası olan zayıf devletler arasındaki bir zımnî ittifak üzerine inşa edilmiştir. Söz konusu devletler aslında nükleer silah edinme kapasitesine sahip olan devletlerin nükleer silah sahibi olmalarını önlemek amacıyla istikrarlı bir rejimin kurulması için anlaşılmışlardır. Nükleer caydırıcılığı teşvik eden anarşik bir uluslararası güvenlik sisteminden nükleer silahların yayılmasını içeren bir kurala (NPT) doğru hareket edilmesi 20. yüzyılda silahların kontrolüne ilişkin en önemli başarı olarak adlandırılabilir.¹⁸³ Bugün evrensel nitelikte olan, silahların yayılmasının önlenmesi normları ve silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin çok taraflı girişimler NPT’den çok daha sınırlıdır.¹⁸⁴ Oysa NPT rejimi silahların yayılmasının önlenmesi rejiminin merkezinde yer almaktadır.¹⁸⁵

“Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi”, “barışçıl nükleer işbirliği” ve “nükleer silahsızlanma” NPT’nin üç önemli direğidir. Ayrıca, NPT’nin sonucu ile bağlantılı olarak nükleer güçler BM Güvenlik Konseyi’nin 1995 tarihli ve 984 sayılı Kararı¹⁸⁶ çerçevesinde nükleer silah sahibi olmayan devletlere negatif güvenlik güvencesi vermişlerdir. Her şeye rağmen, nükleer silah sahibi olmayan devletlerin

¹⁸³ Michael E. BROWN et al. (eds.), **Going Nuclear: Nuclear Proliferation and International Security in the 21st Century**, Cambridge: MIT Press, 2010.

¹⁸⁴ Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, Biyolojik Silahlar Sözleşmesi, Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması’nın, Silahların Yayılmasına Karşı Güvenlik Girişimi, Nükleer Tedarikçiler Grubu ve birçok ikili ve çok taraflı silahsızlanma andlaşmaları, silahların yayılmasının önlenmesi rejiminin diğer bileşenlerine örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, söz konusu normlar Uluslararası Adalet Divanı’nın 1996 tarihli Danışma Görüşü’nde, BM Güvenlik Konseyi’nin çeşitli kararlarında ve BM Silahsızlanma Konferanslarında da belirtilmiştir.

¹⁸⁵ Nükleer silahların kontrolünü esas alan yaklaşım için bkz. Amy F. WOOLF, Paul K. KERR and Mary B. NIKITIN, **Arms Control and Nonproliferation: A Catalog of Treaties and Agreements**, Washington DC: Congressional Research Service (CRS), 2014, erişim için bkz. <http://fas.org/sgp/crs/nuke/RL33865.pdf> [15.12.2014].

¹⁸⁶ Güvenlik Konseyi’nin 984 sayılı Kararı nükleer silahların bu silahlara sahip olmayan devletlere karşı kullanılmayacağına dair negatif güvenlik güvencesi verilmesi konusunda en son gelişmelerden biridir. Konsey, Karar’ın birinci paragrafında nükleer silah sahibi olan tüm devletlerin bu silahları nükleer silah sahibi olmayan NPT taraflarına karşı kullanmayacaklarına dair güvenlik teminatı vermelerini istemiştir. Negatif güvenlik güvencesi sadece NPT’den kaynaklanan yükümlülükler doğrultusunda hareket eden nükleer silah sahibi olmayan devletleri kapsamaktadır. Karar metni için bkz. **UN Security Council, S/RES/984 (1995)**, 11.04.1995, erişim için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/984\(1995\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/984(1995)) [15.12.2014].

nükleer silahların yayılmasını önleme yükümlülüğü mutlak değildir. Andlaşma'dan 10. maddesi uyarınca, Andlaşma'dan çekilmek mümkündür. Belirtilen maddeye göre, *“ taraflardan her biri, ulusal egemenliğini uygulayarak, Andlaşma'nın konusuna giren olağanüstü olayların ülkesinin yüksek çıkarlarını tehlikeye düşürdüğüne karar verirse, Andlaşma'dan çekilme hakkına sahip olacaktır”*. NPT rejiminin temel mimarisinin bir parçasını oluşturan bu madde, başta nükleer güçler olmak üzere bir kaçış yolu olarak kullanılmaktadır. Bütün devletlerin savunma hakları da dahil olmak üzere, uluslararası güvenlik sisteminin değerleri arasında denge sağlamak NPT rejiminin en önemli amacıdır ve Andlaşma'dan çekilme hakkı bunun kanıtıdır. Aslında Andlaşma'yı hazırlayanlar negatif güvenlik güvencelerinin nükleer silah sahibi olmayan devletlerin ulusal güvenliğinin temin edilmesinde veya caydırıcılık endişelerinin ortadan kalkmasında yeterli olmadığı takdirde Andlaşma'dan çekilme gibi önlemler almışlardır.¹⁸⁷

NPT'nin yaklaşımı, nükleer silah elde etmeyi ve bu amaçla nükleer cephanelerin oluşturulmasını engellemektir. NPT rejimi, nükleer silahların yayılmasının önlenmesine odaklı bir rejim olarak nükleer silah sahibi olmayan devletleri barışçıl nükleer teknolojiye erişimini sağlanacağı karşılığında nükleer cephanelerini ortadan kaldırmaları için teşvik eder. 2015 itibarıyla “yüz doksan devlet” NPT'ye taraf bulunmaktadır. Andlaşma'yı imzalayan devlet sayısı ise “doksan üç”tür.

Andlaşma metninde kullanılan ifadelerle göre, Mayıs 1995'te NPT'nin gözden geçirilmesi ve uzatılıp uzatılmayacağını kararlaştırmak üzere bir konferans toplanacaktır. 1995 NPT Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı sonucunda, Andlaşma süresiz hale getirilmiş, Andlaşma'dan doğan yükümlülüklerin uygulanmasının devam etmesi için ana hatlar benimsenmiş ve gelecekteki gözden geçirme konferansları için gelişmiş bir inceleme süreci oluşturulmuştur.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz. George BUNN & Roland TIMERBAEV, *The Right to Withdraw from the Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT): The Views of Two NPT Negotiators*, Yaderny Kontrol (Nuclear Control) Digest, Vol. 10, No.1-2, 2005, pp. 20-29.

¹⁸⁸ **1995 Review and Extension Conference of the Parties to the Treaty on the Non- Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document**, Part I Organization and Work of the Conference,

Anlatılanlar ışığında NPT'nin nükleer silahların yayılmasının önlenmesine dair uluslararası politikanın hukuki ve kurumsal çerçevesini oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Andlaşma, devletlerin nükleer silah geliştirmeme taahhüdü ve nükleer tesislerinin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından denetlenmesine izin vermeleri konusunda Ajans ile nükleer silahlara sahip olmayan devletler arasında bir anlaşma yapılmasını sağlar. Bu denetleme rejimi Ajans'ın Statüsü'ne¹⁸⁹ dayanır¹⁹⁰ ve *Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması* ve bu Andlaşma ile kurulan Komite aracılığıyla dolaylı yoldan desteklenmesi hedeflenmiştir. Ajans'ın Statüsü, NPT'nin 3. maddesinin nükleer silah sahibi olmayan devletler tarafından uygulanmasını doğrulamak için Ajans ile ilgili devlet arasında ikili andlaşmaların yapılmasını düzenler.¹⁹¹ Ajans'ın yaptırım gücü yok iken onun denetlemesi sonucunda ortaya çıkan herhangi bir tutarsızlığı değerlendirme yetkisinin BM Andlaşması'nın 7. bölümü çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi'ne ait olduğu kabul edilmektedir. Güvenlik Konseyi'ne sevk edilen denetleme rejimi uygulama tedbirlerinin artırılmasıyla nükleer silahların gizlice yayılmasını önlemek için tasarlanmıştır. Güvenlik Konseyi, BM'nin, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu en yetkili organıdır. Dolayısıyla, Ajans'ın uyguladığı rejime aykırı davranılması, Güvenlik Konseyi tarafından; uluslararası barış ve

NPT/CONF.1995/32 (Part I), 11.05.1995, pp. 8-9, 12, erişim için bkz. http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/1995-NPT/pdf/1995-NY-NPTReviewConference-FinalDocumentDecision_3.pdf [15.12. 2014].

¹⁸⁹ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Statüsü için bkz. **Statute of the IAEA**, Geneva, 23.10.1956, erişim için bkz. <http://www.iaea.org/sites/default/files/statute.pdf> [15.12.2014].

¹⁹⁰ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. AKDOĞAN, s. 52 ve devamı.

¹⁹¹ NPT'ye taraf ve nükleer silah sahibi olmayan devletler içinde Benin, Cape Verde, Cibuti, Gine, Gine Bissau ve Doğu Timor Ajans ile *kapsamlı güvenlik kontrolü andlaşması* imzalamışlar ancak yürürlüğe koymamışlardır. Ekvator Ginesi, kapsamlı güvenlik kontrolü andlaşmasını Ajans'ın Yöneticiler Kurulu'nun onaylanmasına rağmen imzalamamıştır. Eritre, Liberya, Mikronezya, Sao Tome & Principe ve Somali gibi devletler kapsamlı güvenlik kontrolü andlaşmalarını değerlendirilmesi için Yöneticiler Kurulu'na sunmamışlardır. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. **NPT Comprehensive Safeguards Agreements: Overview of Status**, International Atomic Energy Agency, 21.05.2014, erişim için bkz. http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/nptstatus_overview.html [15.12.2014]. Ajans ile NPT'ye taraf ve nükleer silah sahibi olmayan devletler arasında akdedilen ek protokoller için bkz. **IAEA Safeguards Overview: Comprehensive Safeguards Agreements and Additional Protocols**, International Atomic Energy Agency, 14.10.2014, erişim için bkz. http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/sg_overview.html [15.12.2014].

güvenliğin ihlali veya ihlali tehdidi şeklinde değerlendirilmesi halinde gerekli görülen güvenlik tedbirleri alınabilir.¹⁹²

Etkin denetlemelerle caydırıcılık yaratmak için denetim ve doğrulama rejiminin gerçek tehdidi ortaya çıkarması gerekmektedir. 1991’de gerçekleşen Körfez Savaşı’nın sonucu olarak Irak’ın gizli nükleer programının kapsamının ortaya çıkarılması neticesinde yetkililer güvenlik tedbirleri sistemini güçlendirmenin yollarını araştırmaya başlamıştır. Bu bağlamda, 15 Mayıs 1997 tarihinde Ajans’ın Yöneticiler Kurulu, “Model Ek Protokol”ü (*The Model Additional Protocol*)¹⁹³ onaylamıştır.¹⁹⁴ NPT’ye taraf ve nükleer silah sahibi olmayan her bir devlet ile ayrıca akdedilecek Protokol’ün amacı Ajans denetçilerine daha fazla araştırma yetkisi vererek onların nükleer kayıt uzmanlarından “nükleer dedektif’e dönüşmelerini sağlamaktır. Protokol, çekirdeği bölünebilir maddelerin, barışçıl amaçla kullanımında sapılmamasını sağlamak üzere denetçilerin yetkilerini büyük oranda genişletmiştir. Herhangi bir devlet Protokol’ü onayladıktan sonra nükleer yakıt döngüsünün tüm yönlerini açıklamak, Ajans denetçilerinin bir nükleer tesisteki tüm

¹⁹² DIEHL & MOLTZ, p. 63.

¹⁹³ Protokol metni için bkz. **Model Protocol Additional to the Agreement(s) between State(s) and the International Atomic Energy Agency for the Application of Safeguards (INFCIRC/540)**, International Atomic Energy Agency, 1997, erişim için bkz. http://www.armscontrol.org/pdf/iaea1997additional_protocolataglance.pdf [15.12.2014].

¹⁹⁴ 1968 yılında nükleer silah üretme, geliştirme ve kullanma potansiyeline sahip olan devletlerin sayısının azaltılması uluslararası bir andlaşma kapsamında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, silahların kontrolü alanında egemenlik ilkesinin sınırlanması, yani devletlerin nükleer silah üretme, geliştirme ve kullanma konusunda bağımsız bir şekilde davranmasının kısıtlı hale getirilmesi uluslararası hukuk literatürüne dahil olmuştur. Aynı zamanda, 1990’lı yıllar bu rejimin dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Kuzey Kore ve Irak’ın gizlice nükleer yeteneğini geliştirmesinin ortaya çıkması nükleer silahların yayılmasını önleyen bir mekanizmanın takviye edilmesi gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir. Bu bağlamda, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı bünyesinde nükleer silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin uluslararası taahhütlerin denetlenebileceğine hükmeden 1993 tarihli 93+2 Program başlatılmış ve üç yıl kadar sürmüştür. Programın amacı, Ajans denetlemelerinin güçlendirilmesi olup, 1997 yılında “Model Ek Protokol” olarak adlandırılan denetleme rejiminin ortaya çıkmasına imkan tanımıştır. Ajans, 1990’lı yıllardan sonra hızla yayılmaya başlayan gizli nükleer yakıt programlarını daha iyi izlemek amacıyla 1997 yılında “Model Ek Protokol”ü yeni bir izleme sistemi olarak uygulamaya koymuştur. Bkz. Program’ın (*The IAEA’s Programme ‘93+2’*) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rich HOOPER, *The IAEA’s Additional Protocol*, Disarmament Forum, No. 3, 1999, pp. 7-16. 1993 tarihli 93+2 Program hakkında bkz. Suzanna V. MOYLAND, **Verification Matters the IAEA’s Programme ‘93+2’**, London: Verification Technology Information Centre, 1997.

binalarda yirmi dört saat içerisinde kısa süreli denetimler yapmalarına izin vermek ve uydu görüntülerini denetim amacıyla Ajans'ın kullanmasına bırakmak gibi yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır. Bahsi geçen Protokol, taraf devletlere hassas nükleer teknolojilerin üretimi ve ihracatını bildirim yükümlülüğü de getirmektedir.¹⁹⁵

NPT rejiminin en önemli sorunu, uygulandığı tutarsızlıklardan kaynaklanmaktadır. Bu konuda kimyasal silahlar rejimi ve nükleer silahlar rejimi arasındaki çelişki aydınlatıcıdır. Kimyasal silahlar için evrensel bir sözleşmenin (Kimyasal Silahlar Sözleşmesi) mevcut olduğunu görüyoruz. Sözleşme kimyasal silahların yasaklanması ve ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Ayrıca, Sözleşme çerçevesinde uygulayıcı bir organ inşa edilmiştir (Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü / *The Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW)*). Örgüt denetleme ve tetkik görevlerini yürütmektedir. Örgütün kırk bir üyeden oluşan Yürütme Kurulu devletlerden gelen raporları esas alarak taraf devletlerin Sözleşme hükümlerine uyup uymadığını tespit eder.¹⁹⁶ Bahsi geçen Sözleşme'ye kıyasla, NPT'ye taraf devletlerin Andlaşma'ya uyulmasını sağlayacak mekanizmalar çok daha kısıtlıdır ve NPT ile ilgili gerçek uygulamalar Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda, Yöneticiler Kurulu'nda ve BM Güvenlik Konseyi'nde gerçekleşmektedir. Nitekim silahsızlanmaya ilişkin taahhütlerin güvence altına alınması ve uygulama ile ilgili genel bir tartışma yapılması için önemli bir toplantı - Gözden Geçirme Konferansları ve Hazırlık Toplantıları - dışında başka herhangi bir mekanizma mevcut değildir.¹⁹⁷ Diğer taraftan, NPT evrensel nitelikte bir andlaşma

¹⁹⁵ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Theodore HIRSCH, *The IAEA Additional Protocol: What It Is and Why It Matters?*, The Nonproliferation Review, Fall-Winter 2004, pp. 140-166, erişim için bkz. <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/113hirsch.pdf> [15.12.2014].

¹⁹⁶ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. **Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons, Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction**, C.N.246.1994.TREATIES-5, pp. 23-26, erişim için bkz. https://www.opcw.org/index.php?eID=dam_frontend_push&docID=6357 [15.12.2014].

¹⁹⁷ Örneğin, 2000 NPT Gözden Geçirme Konferansı nükleer silah sahibi devletlerin 6. maddedeki silahsızlanma taahhütlerini yerine getirmelerinin altını çizmiştir. Ayrıca Konferans esnasında taraf devletler silahsızlanma amacıyla "On Üç Pratik Adım" üzerine anlaşmışlardır. "On Üç Pratik Adım"ı aşağıdaki gibi özetleyebiliriz: Gecikmeden ve koşulsuz olarak *Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması*'nın yürürlüğe girmesi, nükleer denemelerin durdurulması ve denemelerin

olarak geniş çapta bağlayıcı olsa da Andlaşma'nın dışında kalan devletlerin bir bölümü nükleer silahlara sahipken diğer bir bölümünün nükleer silah sahibi olmayı hedeflediğine inanılmaktadır (ilk gruba giren devletler ile kastedilen Hindistan, Pakistan ve İsrail'dir; diğeri ile kastedilen ise Kuzey Kore'dir). Dolayısıyla Andlaşma sadece NPT'ye taraf olan ve nükleer silah sahibi olmaktan yasaklanan devletleri esas almaktadır. NPT'nin içerdiği kuralların, uluslararası “örf ve adet hukuku” oluşturmadığı varsılırsa¹⁹⁸ NPT'nin taraf olsun olmasın tüm devletlerce

yapılmayacağına ilişkin taahhüt süresinin uzatılması, *Çekirdeği Bölünebilir Nükleer Maddelerin Üretimini Yasaklama Andlaşması*'nın yapılmasına ilişkin müzakerelerin sürdürülmesi, nükleer silahsızlanma için bir alt organ oluşturulması, “geri dönülmez nükleer silahsızlanma”nın gerçekleştirilmesi, nükleer cephaneliklerin ortadan kaldırılması, 1991 tarihli *START I Andlaşması* (ABD ve SSCB Arasında Stratejik Saldırı Silahlarının Azaltılması ve Sınırlandırılması Andlaşması / *Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms*), 1993 tarihli *START II Andlaşması* (ABD ve SSCB Arasında Stratejik Saldırı Silahlarının Daha Fazla Azaltılması ve Sınırlandırılması Hakkında Andlaşma / *Treaty between the United States of America and the Russian Federation on Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms*) ve 1972 yılında ABD ve SSCB arasında imzalanan *Anti Balistik Füze Sistemlerinin Sınırlandırılması Andlaşması*'nın (*Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems*) uygulanması, ABD, Rusya ve Ajans arasındaki üçlü girişimin tamamlanması ve uygulanması, nükleer silahsızlanma için nükleer silah sahibi devletlerin adım artması, aşırı bölünebilir malzemeler, genel ve tam bir silahsızlanma, silahsızlanmanın ilerlemesi hakkında verilen düzenli raporlar ve nükleer silahlardan arınmış bir dünyanın doğrulanması. Bkz. **2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document**, Vol. I Part I Review of the Operation of the Treaty, Taking into Account the Decisions and the Resolution adopted by the 1995 Review, NPT/CONF.2000/28, Vol. 1, Part I, 2000, para. 14-15, erişim için bkz. <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/pdf/finaldocs/2000%20-%20NY%20-%20NPT%20Review%20Conference%20-%20Final%20Document%20 Parts %20I%20and%20II.pdf> [15.12.2014]. “On Üç Pratik Adım” ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Sharon SQUASSONI, *Grading Progress on 13 Steps toward Disarmament*, Carnegie Endowment for International Peace, Policy Outlook, 2009, pp. 1-10, erişim için bkz. http://carnegieendowment.org/files/13_steps.pdf [15.12.2014]. ABD ve SSCB arasındaki andlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. AKDOĞAN, ss. 122 ve devamı.

¹⁹⁸ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne göre, örf ve adet hukuku bir “genel uygulama” (*objektif veya maddi unsur / general practice*) ve bu uygulamanın zorunlu hale gelmesini gerektiren bir hukuk kuralının varlığı ile zorunlu hale geldiği “inancı” (*subjektif veya manevi unsur / opinion juris*) ile oluşabilir (mad. 38/1/b). Dolayısıyla bir andlaşmanın örf ve adet niteliğinde olması sadece andlaşma taraflarının değil, andlaşmaya taraf olmayan devletlerin tutumuna da bağlıdır. Başka bir ifadeyle, bir andlaşma hükümlerinin andlaşmaya taraf olmayan devletler tarafından da uygulandığı zaman o andlaşma örf ve adet niteliği kazanmış olacaktır (örneğin, 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek 1977 tarihli Protokoller ve 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi). Bu durumda nükleer silah sahibi olmayan devletler ve nükleer caydırıcılık şemsiyesi altında olan devletlerin uygulamasını dikkate almak zorundayız. Nükleer silah sahibi olmayan devletlerin tutumu, örneğin 6. maddenin örf ve adet niteliği kazanmadığı yönündedir. Bu da bazı devletlerin nükleer silahlara sahip olabileceği inancından kaynaklanmaktadır. Aslında 6. maddenin daha çok nükleer silah sahibi devletlere yönelik olduğunu söylemek yanlış olmaz. Esasen nükleer silah sahibi olmayan devletler nükleer silah sahibi devletlerin silahsızlanması şartıyla nükleer silah edinme hakkından vazgeçmişlerdir. Dolayısıyla, 6. maddenin nükleer silah sahibi devletler tarafında ihlal edildiğini göz

uygulanmasının beklenmesi uluslararası hukukun özüne aykırıdır. Uluslararası Adalet Divanı 1996 tarihli Danışma Görüşü’nde bu konuyu şöyle değerlendirmiştir:

*“Nükleer silahların hukuki statüsü ile ilgili sürekli devam eden görüş farklılıkları uzun vadede uluslararası hukuk ve beraberinde uluslararası düzenin istikrarını bozacaktır. Bu duruma son vermek için uygulanması gereken en önemli yöntem nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılmasıdır”.*¹⁹⁹

Divan’ın Danışma Görüşü NPT rejimindeki bu dengesizliği teyit etmiştir. Yukarıda anlatılanları dikkate alarak NPT rejiminin tutarsızlığı ve dolayısıyla Andlaşma’nın hukukiliğinin eleştirilere açık olduğunu söylemek zor olmayacaktır. 2000 ve 2005 NPT Gözden Geçirme Konferansları arasındaki gelişmelere bakıldığında nükleer silahsızlanmayı hedefleyen “On Üç Pratik Adım”dan sadece bazılarının gerçekleştiği ve nükleer güçlerin girişimleri ve nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer programlarındaki gelişmelerin sonucunda NPT rejimi üzerinde önemli baskıların var olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, tutarlı bir nükleer silahsızlanma rejimine ve Andlaşma’nın 6. maddesinin hedeflediği nükleer

önünde bulundurarak, bu maddenin örf ve adet hukukunu yansıtmadığını söyleyebiliriz. Zira uluslararası örf ve adet hukukunun temel şartlarından biri olan “*opinio juris*” gerçekleşmemiştir.

¹⁹⁹ 1996 Danışma Görüşü, para. 98. Pasifik Okyanusu’nda bulunan Marshall Adaları 25 Nisan 2014 tarihinde nükleer silah sahibi dokuz devlete (ABD, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa, Çin, Hindistan, Pakistan, İsrail ve Kuzey Kore) karşı Uluslararası Adalet Divanı’nda dava açmıştır. 1946-1958 yılları arasında ABD, Marshall Adaları’nda altmış yedi nükleer deneme gerçekleştirmiştir. Belirtilen denemeler ülke insanları üzerinde yıkıcı ve onarılamaz hasarlar bırakmıştır. Davacı, anılan devletlerin NPT’nin 6. maddesi esasında nükleer silahsızlanmaya ilişkin taahhütlerini yerine getirmediklerini gerekçe olarak göstermiştir. Marshall Adaları, nükleer silah sahibi devletleri nükleer silahsızlanma yönünde iyi niyet bildirsinde bulunmalarını talep etmiştir. Davacı ayrıca, tazminat talebinde bulunmayarak, sadece nükleer silah sahibi devletlere uyarıda bulunulmasını istemiştir. Açılan davanın dikkat çekici tarafı ise; Hindistan, İsrail, Pakistan ve Kuzey Kore’nin davalı olarak gösterilmesidir. Marshall Adaları nükleer silahsızlanmanın uluslararası örf ve adet kuralı niteliğinde olduğunu öne sürerek, anılan devletlerin - NPT’ye taraf olmamalarına rağmen - Andlaşma hükümlerine uymak zorunda olduklarını ifade etmiştir. Divan henüz kararını açıklamamıştır, ancak davanın sonucu Divan’ın nükleer silahsızlanmaya ilişkin yorumuna ve silahsızlanmayı uluslararası hukukun örf ve adet hukuku kuralı olarak kabul edip etmeyeceğine bağlıdır. Marshall Adaları’nın talepleri hakkında bkz. *The Republic of the Marshall Islands Files Applications Against Nine States for Their Alleged Failure to Fulfil Their Obligations with Respect to the Cessation of the Nuclear Arms Race at an Early Date and to Nuclear Disarmament, I.C.J.*, 25 April 2014, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/presscom/files/0/18300.pdf> [15.12.2014].

silahlardan arındırılmış bir dünyaya ulaşmak için NPT'deki denetim ve kontrol rejiminin yapısı gözden geçirilmelidir. Bu bağlamda BM Genel Kurulu'nun 1997 tarihli Kararı'nda onayladığı gibi yeni bir Nükleer Silahlar Sözleşmesi için görüşmeler yapılması “iyi bir başlangıç” olabilir.²⁰⁰ Fakat böyle bir sözleşmenin yapılışı diğer önlemlere göz yummak anlamına gelmemelidir. Başka bir ifadeyle, sözleşme için hazırlık ve görüşmelerin yapılması diğer tedbirlerin paralelinde onlarla ilgili bilgilendirme yapılarak, söz konusu tedbirleri tetikleyerek, ilgili görüşmeler gerçekleştirilerek ve alınan tedbirleri uygulamaya geçirerek ilerleyebilir.

C. NPT VE BARIŞÇIL NÜKLEER ENERJİ

NPT nükleer silahların yayılmasını önlemeye çalışsa da esas olarak ‘barışçıl’ nükleer enerjiyi desteklemeyi amaçlamaktadır. NPT'nin barışçıl nükleer enerjiye ilişkin yaklaşımını daha detaylı anlayabilmek açısından Andlaşma'nın 1. ve 2. maddelerini de dikkate alarak 4. ve 5. maddelerinin incelenmesi gerekmektedir.

4. maddenin hükmü şöyledir:

“1. Bu Andlaşma'nın hiçbir hükmü, ayrıcalık gözetmeksizin ve 1. ve 2. maddelere uygun olarak, Andlaşma'ya taraf olan bütün devletlerin, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla araştırılmasının, üretiminin ve kullanılmasının geliştirilebilmesi ile ilgili vazgeçilmez haklarını olumsuz biçimde etkiler şekilde yorumlanmayacaktır.

2. Bu Andlaşma'ya taraf bütün devletler, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlayacak ekipman, materyal, bilimsel ve teknolojik bilgilerin mümkün olan en geniş ölçüde alışverişini

²⁰⁰ Bkz. yukarıda dipnot 103.

kolaylaştırmayı üstlenirler ve bu alışverişe katılma hakkına sahiptirler. Bunu gerçekleştirebilecek Andlaşma'ya taraf devletler, dünyanın kalkınmakta olan bölgelerinin ihtiyaçlarını gereğince göz önünde tutarak, özellikle işbu Andlaşma'ya taraf nükleer silahlara sahip olmayan devletlerin topraklarında, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla uygulanmasının daha da geliştirilmesine, tek başlarına veya diğer devletlerle veya uluslararası örgütlerle birlikte, katkıda bulunmak üzere işbirliği de yapacaklardır”.

Anılan maddenin birinci bendinde Andlaşma'ya taraf devletlerin nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla araştırması, üretimi ve kullanması hakkı “vazgeçilmez” olarak nitelendirilmiştir.²⁰¹ Nükleer silah sahibi olmayan devletler nükleer teknolojileri satın alarak, “gerçek” anlamda nükleer silahların yayılması koşullarını yaratıp, silah düzeyinde materyal üretme yeteneklerini geliştirebileceklerdir. Örneğin, birçok analist Japonya'nın bu konumda olduğunu savunmaktadır. Yaklaşık kırk ton barışçıl plütonyum stoklayan Japonya NPT'den çekilme kararı alırsa söz konusu stokları nükleer bomba yapımı için kullanabilir. Bu materyallerin birçok kısmı Fransa ve Belçika şirketleri tarafından yeniden işlenmiş ve Japonya'ya geri gönderilmiştir. Ancak bugün Japonya kendi yeniden işleme tesislerine ve kendi imkanlarıyla bu gibi çalışmaları yapma yeteneğine sahiptir.²⁰² ABD'nin ise Eylül 1975 tarihine kadar nükleer reaktörlerin yarısından fazlasını Andlaşma'ya taraf olmayan devletlere (Hindistan, Pakistan ve İsrail) sattığı bilinmektedir.²⁰³ Bir diğer örnek ise İran'dır.

²⁰¹ NPT'nin güvenlik denetimini düzenleyen 3. maddesi uyarınca, nükleer silahlara sahip olma hakkı olmayan devletler, nükleer materyalin nükleer silah programlarına yönlendirilmesinin önlenmesi için Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından yürütülen güvenlik denetimi altında olmayı kabul eder. Buradan çıkarabileceğimiz sonuca göre, devletler “vazgeçilmez hak”larını sadece Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın güvenlik denetimi ve kontrolü altında kullanabileceklerdir. Fakat bu madde nükleer silah sahibi devletleri değil, sadece nükleer silah sahibi olmayan devletleri kapsamaktadır. Dolayısıyla NPT siyasi, ekonomik ve endüstriyel sebeplerden dolayı nükleer silahların yayılmasını önlemekten çok, endüstriyel kapasitesi yüksek olan güçlerin çıkarları doğrultusunda düzenlendiği söylenebilir. Ajans'ın güvenlik denetimi hakkında detaylı bilgi için bkz. **The Statute of the IAEA**, article 9/I.

²⁰² DIEHL & MOLTZ, pp. 61-62.

²⁰³ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Yazarı Yok), *Nuclear Materials Transfers*, CQ Almanac 1976, 32nd ed., Washington DC: Congressional Quarterly, 1977, pp. 318-320, erişim için bkz. <http://library.cqpress.com/cqalmanac/cqal76-1189879> [15.12.2014].

Başta ABD olmak üzere nükleer silah sahibi devletler İran'ın nükleer teknoloji zenginleştirerek nükleer silah üretme yeteneğini yükseltmekte olduğuna inanmaktadırlar. Ne var ki NPT üyesi ve nükleer silah sahibi olan Rusya, İran ile olan barışçıl nükleer enerji işbirliği ve ticaretini 4. madde çerçevesinde (ayrımcılık yapmadan) devam ettirmekte kararlıdır.²⁰⁴ Bu durum nükleer silah geliştirme yeteneğine sahip olan devletlerin silah üretme kapasitesini daha da yükseltebilecektir.

Pakistan ve Hindistan'ın 1998 yılında gerçekleştirdikleri nükleer denemeler ilk bakışta söz konusu devletlerin nükleer enerji ile uğraştıklarına işaret ediyor olsa da, NPT'ye taraf olan ABD ve Rusya gibi nükleer tedarikçilerin bu tutumu (nükleer enerji ticareti) Andlaşma'nın konu ve amacını tehlikeye sokacaktır. Böylece NPT dışında kalan yeni tedarikçilerin ortaya çıkışı da kaçınılmaz olacaktır.²⁰⁵ Bu açıdan NPT'nin 4. maddesi, Andlaşma'nın amaçlarından birini teşkil eden “nükleer silahsızlanma”yı (mad. 6), başka bir deyişle Andlaşma'nın üç önemli direğinden birini olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Nükleer enerjinin nükleer silahların yayılmasını önleme konusunda yarattığı riskten ziyade, sürdürülebilir ve ekonomik olmadığını da söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla barışçıl amaçlarla başlatılan bir nükleer enerji girişiminin nükleer silahlanmayla sonuçlanması imkansız değildir. 4. maddeye göre, nükleer silah sahibi olmayan devletler kendi topraklarında barışçıl amaçlı nükleer enerji geliştirme hakkına sahiptir. Ancak Andlaşma imzalandıktan sonra nükleer teknolojinin kullanımı konusunda çok ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Bugün NPT'ye taraf olmayan bazı devletlerin nükleer silah kapasitesine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Pakistan, Hindistan ve İsrail). Dolayısıyla bazı devletler (İran) en kısa zamanda nükleer güçlerin silahsızlanmasını talep ederken bazıları (ABD) da nükleer enerji geliştiren devletler üzerindeki denetimlerin daha sıkılaştırılması arzusundadır. Bir grup devlet (İran ve diğerleri) Andlaşma'nın 4. maddesi gereği

²⁰⁴ DIEHL & MOLTZ, pp. 61-62.

²⁰⁵ Ibid., p. 64.

vazgeçilmez haklarından bahsederken, diğer bir grup ise (ABD ve diğerleri) böyle bir kapasiteye sahip olan devletin nükleer silah üretebileceği inancındadır. Bu nedenle 4. maddedeki barışçıl nükleer enerji geliştirme hakkına dayanarak zenginleştirme faaliyetlerine başlayıp ve daha sonra Andlaşma'dan çekilerek Kuzey Kore gibi nükleer bir gücün ortaya çıkması Andlaşma'daki boşluktan kaynaklanmaktadır. Bu boşluğu kaptamak için birçok devletin ve sivil toplum örgütünün gündeme getirdiği bir öneri, NPT'ye taraf ve NPT'den ve genel uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini iyi niyetle yerine getiren devletlerin talebi üzerine düşük zenginleştirilmiş reaktör yakıtı sağlamak için uluslararası bir "nükleer yakıt bankası"nın açılmasıdır.²⁰⁶ Böyle bir girişim ulusal nükleer yakıt programların gelişimini engelleyebilecektir. Ancak İran gibi bazı kritik devletler bu öneriye karşı çıkmışlardır. Zira nükleer yakıt bankası bir çifte standart olarak ve gelişmekte olan devletlerin nükleer bağımsızlığını sınırlandırarak NPT çerçevesindeki haklarını ihlal edecektir.²⁰⁷

NPT'nin müzakeresi esnasında müzakereci devletler (başta ABD ve SSCB olmak üzere) nükleer patlayıcı teknolojinin ekonomik yararlardan yoksun olduğunu ve yayılmasının kabul edilemez bir risk oluşturacağını altını çizerek nükleer silah sahibi olmayan devletlerin bu teknolojiyi elde etmesi durumunda hatta Ajans tarafından dahi denetlenmesinin mümkün olamayacağını ifade etmişlerdir. Bu nedenle NPT'nin nihai metninde nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer patlayıcı teknolojiye erişimi ve barışçıl kullanımı yasaklanmıştır.²⁰⁸ Nükleer teknolojinin barışçıl uygulanmasından sağlanacak yararlardan ayrıcalık

²⁰⁶ Nükleer yakıt bankası hakkında detaylı bilgi için bkz. Pavel PODVIG, *Big Bank Theory - A New Approach to Nuclear Fuel Provision*, Jane's Intelligence Review, 2011, pp. 1-8, erişim için bkz. http://russianforces.org/podvig/pdf/JIR_18_Feb_2011_Podvig_Fuel_banks.pdf [15.12.2014]. Ayrıca bkz. Daniel HORNER and Oliver MEIER, *Talks on Fuel Bank Stalled at IAEA*, Arms Control Today, Vol. 39, Issue 8, 2009, pp. 24-26, erişim için bkz. http://www.armscontrol.org/files/October_2009_Digital_Issue_Final.pdf [15.12.2014].

²⁰⁷ PODVIG, p. 5.

²⁰⁸ Detaylı bilgi için bkz. George BUNN & John B. RHINELANDER, *Looking Back: The Nuclear Non-Proliferation Treaty Then and Now*, Arms Control Today, Vol. 38, 2008, pp. 50-56, erişim için bkz. http://fsi.stanford.edu/sites/default/files/Bunn_Looking_Back.pdf [15.12.2014].

gözetilmeksizin bütün devletlerin faydalanması ilkesine uygun olarak Andlaşma'nın 5. maddesi bir çerçeve çizmiştir. 5. madde şöyledir:

“İşbu Andlaşma'ya taraf her devlet, Andlaşma gereğince, uygun uluslararası gözlemlene ve uygun uluslararası yöntemlerle, barışçıl nükleer patlamaların yararlarını, bu Andlaşma'ya taraf nükleer silahlara sahip olmayan devletlere ayrıcalık gözetmeksizin açık bulundurmayı ve bu gibi devletlerden, kullanılan patlayıcı araçlar karşılığı alınacak bedeli mümkün olan düşük düzeyde tutmayı ve araştırma ve geliştirme giderlerini hesaba katmamak için gerekli önlemleri almayı üstlenir. Andlaşma'ya taraf nükleer silah sahibi olmayan devletler bu gibi yararları, özel bir uluslararası andlaşma veya andlaşmalar uyarınca ve nükleer silahlara sahip olmayan devletlerin yeterli şekilde temsil edildiği uygun bir uluslararası örgüt aracılığı ile sağlayabileceklerdir. Bu konudaki görüşmeler, Andlaşma yürürlüğe girdikten sonra, mümkün olan en kısa zamanda başlayacaktır. Andlaşma'ya taraf nükleer silahlara sahip olmayan devletler, isterlerse, ikili andlaşmalara dayanarak da bu faydalardan yararlanabilirler”.

Görüldüğü üzere 5. madde “barışçıl nükleer patlamalar”a izin vermiştir. Fakat nükleer patlamaların barışçıl amaçlı veya askeri amaçlı olup olmadığını ayırt etmek kolay olmadığı için Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ve diğer uluslararası örgütlerin denetimine ihtiyaç duyulduğu (öneğim mad. 3) gibi 5. maddenin, henüz yürürlüğe girmemiş olan CTBT'nin 1. maddesindeki “temel yükümlülükler”e aykırılık oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır, zira nükleer denemeler nükleer silahların yayılması riskini artırdığından dolayı CTBT ile nükleer denemeler genel ve kapsamlı bir biçimde yasaklanmak istenmiştir.²⁰⁹

NPT'nin müzakere tarihçesine bakıldığında, nükleer silah sahibi olmayan devletlerin birçoğunun On Sekiz Uluslu Silahsızlanma Komitesi'nde nükleer

²⁰⁹ Nükleer denemeler hakkında bkz. AKDOĞAN, s. 40 ve devamı.

teknoloji ve barışçıl kullanımını veya 5. maddenin nükleer teknolojinin barışçıl kullanımının “*potansiyel yararları*”na ilişkin çizdiği çerçevenin ayrımcı olmadığına inandıkları görülmektedir. Örneğin, 25 Ocak 1968’de Polonya temsilcisi Mieczyslaw Blusztajn, On Sekiz Uluslu Silahsızlanma Komitesi’nin 359. Oturumu’nda takip eden ifadeleri kullanmıştır: “*Ben bir kez daha bütün devletlerin barışçıl nükleer patlamalara ilişkin haklarının tehlikede olmadığını vurgulamak isterim. Ancak halledilmesi gereken tek mesele, bu hakkın kullanım şartları ve prosedürünün dikkate alınmasıdır. Başka bir ifadeyle, nükleer materyal üretiminden vazgeçen devletler nükleer patlayıcıların kullanımından elde edilebilir yararlardan mahrum edilmemelidir*”.²¹⁰

Bulgaristan temsilci Kroum Christov ise 30 Ocak 1968’de, Komite’nin bir sonraki (360.) oturumunda Polonya temsilcisinin ifadelerini hatırlatarak şöyle demektedir: “*Andlaşma’da nükleer materyal üretimi ve nükleer patlama gerçekleştirmek hakkından bahsetmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla, Andlaşma böyle bir hakkı devletlere tanımadığı için herhangi bir ihlal söz konusu değildir*”.²¹¹

Dolayısıyla, bugün geriye dönüp bakıldığında, barışçıl amaçlarla nükleer teknolojinin yayılmasını sınırlamak için NPT müzakerecilerinin (ABD ve SSCB) sarfettiği çabaların haklı ve doğru yönde olduğu anlaşılmaktadır. Aslında barışçıl nükleer patlayıcıların “*potansiyel yararları*” hiçbir zaman gerçekleşmemiştir, zira madencilik veya kanal kazma işleri için daha güvenli ve ekonomik seçenekler olarak alternatif ve nükleer olmayan patlayıcılar ortaya çıkmıştır.²¹²

²¹⁰ **Final Verbatim Record of the Conference of the Eighteen-Nation Committee on Disarmament, Meeting 359, ENDC/PV.359**, Conference of the Eighteen-Nation Committee on Disarmament (United Nations), Geneva, 25.01.1968, p. 6, para. 11, erişim için bkz. <http://quod.lib.umich.edu/g/genpub/4918260.0359.001/6> [15.12.2014].

²¹¹ **Final Verbatim Record of the Conference of the Eighteen-Nation Committee on Disarmament, Meeting 360, ENDC/PV.359**, Conference of the Eighteen-Nation Committee on Disarmament (United Nations), Geneva, 30.01.1968, p. 7, para. 16, erişim için bkz. <http://quod.lib.umich.edu/e/ndc/4918260.0360.001/7?page=root;size=100;view=image> [15.12.2014].

²¹² Robert ZARATE, *The NPT, IAEA Safeguards and Peaceful Nuclear Energy: An “Inalienable Right” But Precisely to What?*, in: Henry D. SOKOLSKI (ed.), **Falling Behind: International Scrutiny of the Peaceful Atom**, Carlisle, Pensilvanya: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2008, pp. 253-254.

1995 NPT Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı'nda kararlaştırıldığı üzere, NPT'nin 5. maddesinde öngörülen nükleer patlamaların barışçıl uygulanmasının “*potansiyel yararları*” gerçekleşmemiştir. Konferans, nükleer patlamaların barışçıl uygulanmasının potansiyel yararlarının hiçbir zaman ortaya çıkmadığına değinerek, bu uygulamaların sonucunda ortaya doğabilecek radyoaktif ve çevresel etkiler ve nükleer silahların olası çoğalması tehlikesine ilişkin ciddi endişeler duyulduğunu da ifade etmiştir. Ayrıca, Konferans'ta teyit edildiği üzere, NPT'nin yürürlüğe girdiğinden bu yana hiçbir devlet Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndan nükleer patlamaların barışçıl uygulamalarına ilişkin hiçbir hizmet talebinde bulunmamıştır. Konferans, ayrıca Andlaşma'ya taraf devletlerin herhangi birinin yürürlükte olan barışçıl nükleer patlama programına sahip olmadığını beyan etmiştir.²¹³

Yukarıda anlatılanlara rağmen NPT çerçevesinde barışçıl nükleer enerji alanında elde edilen sonuçlar tartışılır hale gelmiştir. 1968 yılında NPT'nin imzalanmasının hemen ardından, ABD yetkilileri, ABD ülkesi dışındaki askeri üslerinin barışçıl amaçlarla kullanılacağını iddia ederek nükleer yakıt elde eden devletlerin - nükleer silah sahibi olmayan devletler - en kısa zamanda nükleer cephanelere sahip olabileceği yönünde uyarıda bulunmuştur; fakat bu uyarılar göz ardı edilmiştir.²¹⁴ Sonuç itibarıyla, NPT yürürlüğe girdikten sonra, İsrail, Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore gibi devletlerin nükleer silah geliştirdiğine inanılmaktadır. Böylece, bahse konu devletler barışçıl nükleer enerji ile nükleer silahlar arasındaki bağlantıyı ortaya koymuşlardır. Ancak, NPT rejimi dışındaki devletlerde (rejimden sonradan ayrılan Kuzey Kore dahil) yaşanan gelişmelerin nükleer silah sahibi devletlerin ciddi destekleri ile gerçekleştirildiği de göz ardı edilemez.²¹⁵ Aslında NPT ve Ajans'ın geçmişi barışçıl nükleer enerjinin bir gerçek olmadığını kanıtlamıştır. Barışçıl

²¹³ **1995 Review and Extension Conference of the Parties to the Treaty on the Non- Proliferation of Nuclear Weapons**, Report of Main Committee III, NPT/CONF.1995/MC.III/1, Section V: Review of Article V, para. 2, 05.05.1995, erişim için bkz. <http://www.un.org/Depts/ddar/nptconf/21d6.htm> [15.12.2014].

²¹⁴ Avner COHEN, **Israel and the Bomb**, New York, NY: Columbia University Press, 1998, p. 299.

²¹⁵ Jacques-Yves COUSTEAU, *Civil Nuclear Power and Nuclear Weapons Proliferation*, 2007, p. 1, erişim için bkz. http://www.no2nuclearpower.org.uk/reports/Civil_Nukes_Proliferation.pdf [15.12.2014].

nükleer enerjinin desteklenmesi aslında nükleer silahların yayılmasını hızlandırmıştır. Hindistan, Pakistan, İsrail ve Kuzey Kore'deki nükleer reaktörlerin ürettiği maddeler daha sonra nükleer silahların üretimi için kullanılmıştır. Nükleer maddelerin yayılmasını sınırlandırırken nükleer enerjiyi desteklemek işe yaramayacaktır. Dolayısıyla Ajans'ın çözüm olarak ortaya koyduğu bu yaklaşım sürdürülebilir ve kapsamlı bir çözüm değildir. Nitekim bugün iklim değişikliği ve nükleer silahların yayılmasından doğabilecek tehlikeyi durdurmak için, nükleer enerjinin giderek sonlandırılması ve yerine daha ucuz, güvenli, temiz ve sürdürülebilir yöntemlerle enerji ihtiyacımızı karşılayarak dünya barışını destekleyebileceğimizi ifade eden yeni bir yapının oluşturulması gerektiğinden bahsedilmektedir.²¹⁶

II. NPT REJİMİNİN KAPSAMI

Yüz doksan tarafı bulunan Andlaşma'nın, taraf devletlere - nükleer silah sahibi olan ve nükleer silah sahibi olmayan devletler - getirdiği yükümlülükler Andlaşma'nın kapsamı açısından önem taşımaktadır. Andlaşma'ya taraf devletlerin iki ayrı grupta sınıflandırılması NPT rejiminin en önemli niteliklerinden biri olarak değerlendirilebilir. İki grup devletten, bazılarının Andlaşma'nın içeriğini eleştirerek NPT rejiminin meşruiyeti meselesini gündeme getirmesi de üzerinde durulan önemli konulardan birini oluşturmaktadır.

NPT; 1 Ocak 1967 öncesinde nükleer silah sahibi olmaları açısından devletlere yükümlülükler getirmiştir.²¹⁷ Nükleer silah sahibi olmayan devletlere nazaran, nükleer silah sahibi devletlerin yükümlülükleri daha önemsiz ve göz ardı edilebilir

²¹⁶ Ibid., p. 5.

²¹⁷ NPT, 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer bir silah ya da diğer patlayıcı araç yapıp patlatmış olan devletleri, nükleer silah sahibi devletler olarak tanımlamıştır (mad. 9/3).

yükümlülüklerdir. Nükleer silah sahibi devletler hiçbir zorunlu denetim altında olmadan yine nükleer silah üretme ve yayma gücüne sahiptir ve NPT'den doğan ayrıcalıklı haklar da bunun bir göstergesidir. Başka bir ifadeyle, NPT nükleer silahların üretimini tamamen yasaklamadığı ve nükleer silah sahibi devletler bu konuda özel hakka sahip oldukları için, söz konusu yasak sadece 1 Ocak 1967'ye kadar nükleer silah sahibi olmayan devletleri kapsamaktadır. Yani, NPT rejimi sırf yatay yayılmayı (*horizontal proliferation*) önleyen bir rejimdir.²¹⁸

Dolayısıyla, NPT'nin temel mantığı, hızla çoğalan nükleer silahları sınırlandırmak, silah denemelerine son vermek, silahlanma yarışını veya dikey yayılma (*vertical proliferation*) ve diğer devletlerin “Nükleer Kulüp”e üyeliğini durdurmak, en önemlisi de, Andlaşma'nın 6. maddesinde belirtilmiş olduğu gibi, tam bir küresel nükleer silahsızlanma talep etmektir. Bütün bunlara karşın, “Nükleer Kulüp” dışında kalan, fakat NPT'yi imzalamış olan nükleer silah sahibi olma hakkı olmayan devlete, nükleer gücü yalnızca barışçıl amaçlarla kullanması için her türlü fırsatın verileceği belirtilmiştir.²¹⁹

Bahsi geçen konuların NPT rejiminin kapsamı başlığı altında incelememizin faydalı olacağını düşünüyoruz.

A. NPT'DEN KAYNAKLANAN YÜKÜMLÜLÜKLER

NPT rejimi nükleer silah sahibi devletlerin sayısının artmasını ve 1 Ocak 1967'ye kadar nükleer silah sahibi olmayan devletlerin bu silahları bulundurmasını

²¹⁸ Bertrand GOLDSCHMIDT, *The Negotiation of the Non-Proliferation Treaty (NPT)*, IAEA Bulletin, Vol. 22, No. 3/4, 1980, p. 73.

²¹⁹ Alexei ARBATOV, *Horizontal Proliferation: New Challenges*, Russia in Global Affairs, Vol. 2, No. 2, 2004, p. 139.

engellemeyi amaçlamaktadır.²²⁰ Bu rejim Andlaşma'nın çeşitli maddelerinde uluslararası ahdi hukuk niteliği kazanmıştır. Ayrıca, Andlaşma'nın 6. maddesi, sıkı ve etkili uluslararası denetim altında genel ve tam nükleer silahsızlanma ilkesine yer vermiştir. Nükleer silah sahibi devletlerin nükleer silah sahibi olmayan devletlere karşı nükleer saldırıda veya saldırı tehdidinde bulunmayacağına dair taahhüt vemesi Bağlantısızlar Hareketi'nin (*Non-Aligned Movement*)²²¹ - gelecekte nükleer silahsızlanma amacıyla - NPT rejimini kabullenmesinde çok önemli etkisi olmuştur.²²² Esasen, 6. maddedeki nükleer silahsızlanma bugüne değin gerçekleşmemiştir.²²³

1. Nükleer Silah Sahibi Olmayan Devletlerin Yükümlülükleri

Nükleer silah sahibi olmayan devletlerin yükümlülükleri nükleer silah sahibi devletlere kıyasla daha büyük ve kapsamlıdır. Bu açıdan NPT'nin 1. maddesiyle 2. maddesi kıyaslanamaz. NPT'den kaynaklanan yükümlülükler taraflarına göre -

²²⁰ NPT rejiminin kapsamının geniş olmasına rağmen, Andlaşma'da kritik bir boşluk vardır. Nükleer silah sahibi olan dokuz devletten üçü (İsrail, Pakistan ve Hindistan) halen Andlaşma'ya taraf olmamış, biri (Kuzey Kore) ise Andlaşma'dan çekilmiştir. Böylece, NPT rejiminin uygulanmasında bir sorun olmasa dahi, nükleer silah sahibi devletlerin hemen hemen yarısı bu rejim hükümlerinin dışında kalmıştır.

²²¹ Bağlantısızlar Hareketi 1961 yılında Batı İttifakı ve Doğu Bloku'nun olduğu Soğuk Savaş döneminde kurulmuştur. Birliğin amacı, üye devletlerin milli bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini (Doğu ve Batı Bloku'ndan) sömürgecilikten, yayılmacılıktan, ırkçılıktan ve her türlü dış baskı, istila, işgal ve dış müdahaleden korumak olarak açıklanmıştır. Soğuk Savaş yıllarında Bağlantısızlar Hareketi iki blok karşısında tarafsız olduğunu belirterek üçüncü dünya milletlerini savunacağını, bağımsız ve adilce bir tavır alacağını vurgulayarak BM için bir çeşit adalet mihverine dönüşmüştür. Günümüz itibarıyla, Bağlantısızlar Hareketi'nin yüz yirmi üye ve yirmi bir gözlemci tarafı vardır. Bkz. <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/non-aligned-movement-nam/> [15.12.2014].

²²² Tariq RAUF & Rebecca JOHNSON, *After the NPT's Indefinite Extension: The Future of the Global Nonproliferation Regime*, Non-proliferation Review, Vol. 3, 1995, p. 29.

²²³ Andlaşma'nın 6. maddesinin detaylı incelenmesi için bkz. aşağıda Dördüncü Bölüm, III. Başlık.

nükleer silah sahibi devletler ve nükleer silah sahibi olmayan devletlere - değişmektedir.

1 Ocak 1967'ye kadar nükleer silahlara sahip olmayan ve bu silahları edinmeyen devletler NPT'ye taraf olarak 1995 yılına kadar nükleer silahları edinme hakkından vazgeçmişlerdir. Aynı yılda düzenlenen Konferans'ta Andlaşma'nın süresiz olarak uzatılmasıyla birlikte belirtilen taahhüt de sürekli hale getirilmiştir.²²⁴

NPT'nin 2. maddesi, Andlaşma'ya taraf nükleer silah sahibi olmayan devletlerin söz konusu silahlara sahip olmasını iki ayrı şekilde engellemektedir: Nükleer silahları kimden olursa olsun, doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde devralmaması ve bu silahları üretmemesi. "Nükleer silah devralmama yükümlülüğü"nün geniş yorumlanması söz konusu yükümlülüğün devlet dışı aktörlere de uygulanmasını sağlar. Fakat, Andlaşma'yı düzenleyenlerin belirtilen yükümlülüğü devletlere yönelik olarak getirdiği anlaşılmaktadır.²²⁵

Nükleer silah sahibi olmayan devletlerin bir diğer yükümlülüğü ise, "nükleer silah üretmeme ve elde etmemek"tir. Bu yükümlülük devralmama yükümlülüğünden daha geniş kapsamlı bir yükümlülüktür. Buna göre, yurt içinde nükleer silah üretme ve edinme amacıyla yapılan eylemler yasaklanmıştır. Şüphesiz, devletler için nükleer

²²⁴ Sürekli olarak Andlaşma'dan çekilme hakkı, Andlaşma'nın ahdi içeriğinden kaynaklanan bir durumdur. Bu hak Andlaşma'nın 10. maddesinde öngörülmüş ve geçerliliğini yine korumaktadır. Andlaşma'dan çekilme hakkının birçok siyasal nedenleri vardır, ancak hukuki açıdan bu hakkın kullanımı olanaklıdır. Andlaşma'nın 10. maddesi uyarınca, "Taraf devletler, ulusal egemenliğini uygulayarak, Andlaşma'nın konusuna giren olağanüstü olayların ülkesinin yüksek çıkarlarını tehlikeye düşürdüğüne karar verirse, Andlaşma'dan çekilme hakkına sahiptir". NPT'den çekilme konusunda detaylı bilgi için bkz. BUNN & TIMERBAEV, pp. 20-29.

²²⁵ Bu nedenle BM Güvenlik Konseyi 28 Nisan 2004 tarihli ve 1540 sayılı Kararı'nda BM Andlaşması'nın 7. bölümüne atıf yaparak devletler arasındaki nükleer silah (ve diğer kitle imha silahları) değişimine ilişkin taahhütleri devlet dışı aktörlere de uygulama çabasında bulunmuştur. Karar çerçevesinde 1540 Komitesi kurulmuştur. Komite 1540 sayılı Karar çerçevesinde kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi yönündeki gelişmeleri takip etmektedir. Tüm devletlerin Komite'ye ulusal raporlarını sunması gerekmektedir. Komite devletlerden gelen ulusal raporlarla devletlerin BM kararlarına ilişkin uygulamalarını izlemektedir. Karar'da tüm devletlerin silahların kontrolü ve silahsızlanmaya ilişkin taahhütlerinin yerine getirilmesine vurgu yapılarak, tüm devletler taraf oldukları silahsızlanma andlaşmalarını uygulamaları için teşvik edilmiştir. Karar metni için bkz. **UN Security Council, "Non-proliferation of weapons of mass destruction", S/RES/1540 (2004)**, 28.04.2004, Karar metni için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1540\(2004\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1540(2004)) [15.12.2014].

silahların kendi ülkelerinde ve kendi kaynaklarıyla üretimi bu silahları yabancı kaynaklardan devralmaktan daha faydalı olacaktır. Devletlerin nükleer teknolojisi ve bu alanda sarfettiği bütün çabalar nükleer silah üretme yönünde olmadığı sürece, sırf diğer devletlerden birkaç nükleer başlık devralarak askeri gücünü arttırması hemen hemen imkansızdır. Ancak belirtmemiz gerekirse, Andlaşma'nın metninde kullanılan “edinmek” (*acquire*) ve “devralmak” (*receive*) kavramları arasındaki fark açık ve net değildir. Bu doğrultuda, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Kuzey Kore'ye ilişkin 29 Kasım 2002 tarihli Kararı'nda, Kuzey Kore'nin nükleer silah sahibi olma hakkının kullanımına dair bildirisini onaylamamış ve Andlaşma'nın 1. maddesine aykırı bir tutum olduğunu açıklamıştır.²²⁶

2. Nükleer Silah Sahibi Devletlerin Yükümlülükleri

NPT'nin 1. maddesi Andlaşma'ya taraf nükleer silah sahibi devletlerin; nükleer silah sahibi olmayan herhangi bir devlete, nükleer silahları veya diğer nükleer patlayıcı araçların kontrolünü elde etmesi için herhangi bir şekilde yardım, özendirme veya isteklendirmede bulunmasını yasaklamaktadır.²²⁷

1. maddenin yanısıra, nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge oluşturulmasına yönelik bölgesel andlaşmalar da bu hedefe ulaşılmasını sağlamaya yöneliktir.²²⁸ 1. maddeye göre, nükleer silah sahibi olmayan devletler diğer devletlerin silahlarını

²²⁶ **Report by the Director General on the Implementation of the NPT Safeguards Agreement Between the Agency and the Democratic People's Republic of Korea**, International Atomic Energy Agency: Board of Governors, GOV/2002/60, 29 November 2002, erişim için bkz. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2002/gov2002-60.pdf> [15.12.2014].

²²⁷ Andlaşma'nın zayıf tarafı, nükleer silahların yayılmasının engellenmesi için nükleer silah sahibi devletlerin işbirliği yapmasını yasaklamamasıdır. Bkz. GOLDBLAT (2002), p. 77.

²²⁸ Bölgesel andlaşmalar için bkz. yukarıda Birinci Bölüm, III. Başlık (B).

almamalı ve nükleer silah sahibi devletler ise, bu silahları NPT'ye taraf diğer devletlerin ülkesine yerleşmemelidir.

Nükleer silah sahibi devletlerin 1. maddede belirtilen yükümlülüğü uygulayıp uygulamadığı NPT rejiminin işlevinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Zira 1970'lerden sonra, NPT'ye taraf olmayan ve nükleer silah elde eden bütün devletler (Hindistan, Pakistan, İsrail ve Kuzey Kore) nükleer silah sahibi devletlerle işbirliği yaparak nükleer silahları elde edebilmişlerdir. 1. maddeyle nükleer silah sahibi devletlerin diğer devletlere nükleer silah transferi yasaklanmış olduğu gibi, ilk kez uluslararası andlaşmalarda söz konusu silahları üretmesi ve yayması da yasaklanmıştır. Bu yüzden, devletlerin nükleer silahları elde etmesi için herhangi bir şekilde yardım, özendirme veya isteklendirmede bulunulması da yasaklanmıştır (mad. 1). Kuşkusuz bu tür girişimlerde bulunan devletlerin tanımı NPT'de bulunmamaktadır. Ancak genel olarak devletlerin kendi iradesi ve kapasitesinin ötesinde nükleer silah üretmelerini sağlayan her türlü eylem bu tanım kapsamında yer almaktadır. Buna göre, NPT'nin amacı - nükleer silahların yayılmasını önlemek - göz önünde bulundurulursa devletlerin söz konusu silahların elde edilmesi için hiçbir şekilde yardımda bulunmama yükümlülüğü - nükleer silah üretilse de üretilmese de - bağımsız bir yükümlülüktür. Aslında, yardım etmeme yükümlülüğü ile kastedilen, nükleer silahların üretiminin gerçekleşmesini sağlayan dolaylı yardımlar değil, bu silahların doğrudan doğruya üretimi için herhangi bir şekilde yapılan doğrudan yardımlardır.

B. NPT REJİMİNİN NİTELİĞİ

Nükleer silah sahibi devletler Andlaşma'nın nükleer silahların üretimine ve yayılmasına dair getirdiği yükümlülöklere rağmen yeni silahlar üretme yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda dikkat çeken konu ise, bu devletlerin (örneğin, ABD ve Rusya) "mini nükleer" (*mini nukes*) olarak bilinen akıllı, caydırıcı amaçlı küçük ve

hedef kilitlenmiş yeni nesil nükleer silahlar geliştirme konusunda attıkları adımlardır.²²⁹ Bir yandan nükleer silahların geniş ve hedef dışı alanları etkileme sorununa çözüm olarak sunulan yeni nesil silahlar, öte yandan günümüze kadar bir şekilde yapılmış hukuksal düzenlemelerin tanımlamakta olduğundan farklı bir silah türü olması mevcut hukuksal yapının etkisiz veya ilgisiz olduğu yönündeki görüşlere de kapı aralama riski taşımaktadır.²³⁰ Dolayısıyla nükleer silah sahibi devletler sadece NPT esasında silahsızlanma yönünde iyi niyetli görüşmeler yapmakla yükümlü kılınmışlardır (mad. 6). Bir görüşe göre, nükleer silah sahibi beş devletin (ABD, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa ve Çin) nükleer silah sahibi olması geçici bir ayrıcalıktır ve “nükleer silahların yayılmasının önlenmesi” silahsızlanmanın ön koşuludur.²³¹

NPT’nin içerdiği yükümlülükler, özellikle nükleer silah sahibi olamama yükümlülüğü ahdi yükümlülük niteliğindedir, zira sadece Andlaşma’ya taraf devletleri kapsamaktadır. Dolayısıyla Andlaşma’nın örf ve adet hukuku niteliğinde olmadığından, siyasal açıdan nükleer silah sahibi olamama taahhüdünün Andlaşma’ya taraf olmayan devletlere (Hindistan, Pakistan, İsrail ve Kuzey Kore) uygulanmasına ilişkin henüz hukuki bir zemin hazırlanmış değildir. Bu yüzden NPT, andlaşmaların etkisinin nisbiliği ilkesine uygun olarak sadece Andlaşma’ya taraf devletleri bağlayacaktır.²³²

NPT rejimi nükleer silah sahibi beş devletin nükleer silah bulundurmasına izin verirken, nükleer silah sahibi olmayan tüm devletlerin nükleer silah geliştirmesini ve

²²⁹ Charles V. PENA, *Mini-Nukes and Preemptive Policy a Dangerous Combination*, Policy Analysis, No. 499, 2003, pp. 3-5, erişim için bkz. <http://www.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa499.pdf> [15.12.2014].

²³⁰ Ibid., pp. 5-7.

²³¹ Tariq RAUF, *The Future of the Non-Proliferation Treaty*, in: Michael BARLETTA & Amy SANDS (eds.), **Nonproliferation Regimes at Risk: Occasional Paper, No. 3**, Monterey/California: Monterey Institute of International Studies, 1999, pp. 9-10.

²³² Bu konu hakkında bkz. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, mad. 26. Sözleşme (**Vienna Convention on the Law of Treaties**, Vienna, 23 May 1969) metni için bkz. <http://legal.un.org/avl/pdf/ha/vclt/vclt-e.pdf> [11.01.2014], Sözleşme’nin Türkçe çevirisi için bkz. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/Viyana_69.pdf [15.12.2014].

bulundurmasını yasaklamaktadır. Belirtilen asimetrik düzenleme uluslararası hukukun temel ilkelerinden olan “devletlerin egemen eşitliği”ne aykırıdır.²³³ Andlaşma’daki “eşitsizlik” NPT rejiminin meşruiyetini tartışılır hale getirmiştir.²³⁴

Andlaşma, beş devleti (ABD, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa ve Çin) nükleer silah sahibi devletler olarak belirlemiştir. Bu açıdan sadece Andlaşma’nın yapıldığı zaman nükleer silah sahibi devletler “nükleer devletler” olarak nitelendirilebilir. Andlaşma’nın 9. maddesi uyarınca, “...*İşbu Andlaşma bakımından, nükleer silah sahibi devlet, 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer bir silah ya da diğer patlayıcı araç yapıp patlatmış olan devlettir*”. Belirtilen tarihten sonra nükleer silah sahibi olacak hiçbir devlet, nükleer devletlerin sahip olduğu hak ve ayrıcalıklardan faydalanamazlar. Bir başka ifadeyle, 1 Ocak 1967 itibarıyla sadece nükleer silah sahibi beş devlet hukuki olarak nükleer silah sahibi devletler statüsünde yer alır ve bu tarihten sonra herhangi bir devlet nükleer edinme hakkına sahip değildir. Fakat NPT yapıldıktan sonra bazı devletler Andlaşma’nın içeriğini redderek hatta nükleer silah sahibi devletlerin işbirliği ile nükleer silah edinme ve üretimi için gayret etmişlerdir. Örneğin, Hindistan, Pakistan ve İsrail NPT’ye taraf olmadığı için “nükleer silah sahibi devletler” statüsünde yer almamaktadırlar. Bahsi geçen devletler literatürde “fiilen nükleer silah sahibi devletler” olarak tanımlanmaktadır.²³⁵ Belirtilen devletlerin NPT rejimi dışında kalması NPT rejimine tabi nükleer silah sahibi olmayan diğer devletlere nazaran “ayrıcalıklı” bir duruma sahip olmaları sonucunu doğurmuştur. Kaldı ki Kuzey Kore, 2003 yılında hem NPT rejiminden hem de

²³³ Devletlerin egemen eşitliği ilkesi gereğince, tüm devletlerin aynı derecede uluslararası hukuki kişiliğe sahip olması gerekir. Dolayısıyla devletlerin aynı haklara ve yükümlülöklere sahip olması gerekmektedir. Bu açıdan, tüm devletler eşit olarak güvenlik hakkı, meşru müdafaa hakkı ve özellikle diğer devletlerin desteğine ihtiyaç duymadan silah üretme gibi haklara sahiptir. Bkz. Nina TANNENWALD, *Justice and Fairness in the Nuclear Nonproliferation Regime*, International Affairs, Vol. 27, No. 3, 2013, p. 304. Devletlerin egemen eşitliği ilkesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Malcolm N. SHAW, *International Law*, 5th Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 242.

²³⁴ NPT rejimin meşruiyeti için bkz. aşağıda sayfa 101-107.

²³⁵ Shannon N. KILE, Vitaly FEDCHENKO, Bharath GOPALASWAMY and Hans M. KRISTENSE, *World Nuclear Forces*, SIPRI Yearbook, Stockholm International Peace Research Institute, 2011, p. 353, erişim için bkz. <http://www.sipri.org/yearbook/2011/files/SIPRIYB1107-07A.pdf> [15.12.2014].

Ajans'tan ayrılarak herhangi bir uluslararası denetime tabi olmayı reddetmiştir.²³⁶ Ancak Andlaşma'nın 3. maddesi uyarınca, NPT'ye taraf ve nükleer silah sahibi olmayan devletler, nükleer materyalin nükleer silah programlarına yönlendirilmesinin önlenmesi için Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından yürütülen güvenlik kontrolü rejimi altında olmayı kabul eder. Dolayısıyla fiilen nükleer silah sahibi devletler; “gayri meşru” bir şekilde nükleer silah sahibi olsalar da uluslararası andlaşmaların etkisinin nisbiliği gereği NPT rejiminin kapsamı dışında oldukları için NPT hükümlerine tabi tutulmamakta, sadece Ajans'ın güvenlik kontrolü rejimine tabi bulunmaktadır.

III. NPT REJİMİNDEKİ SON GELİŞMELER

2005 NPT Gözden Geçirme Konferansı'nın başarısızlığı²³⁷ dahil olmak üzere 2000 yılından sonraki gelişmeler NPT rejimi açısından dikkat çekicidir.

2000 yılını izleyen dönemde nükleer silahların yayılmasının önlenmesi yönündeki en önemli adımlar nükleer silah sahibi devletler, özellikle ABD tarafından atılmıştır. NPT'nin üç ana direğini oluşturan “nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, silahsızlanma ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımı” bu dönemde gerçek anlamda saldırıya uğramıştır. Bush yönetimi, silahsızlanma taahhütlerinin

²³⁶ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Larry A. NIKSCH, *North Korea's Nuclear Weapons Program*, Library of Congress Washington DC Congressional Research Service, 2006, pp. 1-14, erişim için bkz. <http://fpc.state.gov/documents/organization/74904.pdf> [15.12.2014].

²³⁷ 2005 NPT Gözden Geçirme Konferansı Andlaşma'ya taraf yüz elli üç devletin katılımıyla 27 Mayıs 2005 tarihinde New York'ta gerçekleştirilmiştir. Fakat Konferans, nükleer silah sahibi devletlerin ayrıcalıklı olarak mümkün olduğunca nükleer silahlarını ve cephanelerini korumak istedikleri için hiçbir başarı elde edememiştir. Dolayısıyla Konferans, NPT karşısındaki zorluklara, özellikle nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve güvenliğin geleceğine ilişkin hiçbir somut anlaşmaya varılmadan sona ermiştir. Konferans'ın başarısızlığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Harald MÜLLER, *The 2005 NPT Review Conference: Reasons and Consequences of Failure and Options for Repair*, Stockholm: Weapons of Mass Destruction Commission, 2005.

sorgulanması, nükleer enerji konusunda yeni sınırlamalar getirilmesi ve daha düşük verimli, “kullanışlı” yeni nesil nükleer silahların geliştirilmesi için çağrıda bulunarak nükleer silahların nükleer silah sahibi olmayan devletlere karşı kullanılabilmesini kabul etmiştir.²³⁸

A. NEGATİF GÜVENLİK GÜVENCESİ

Aralık 2001’de, Vaşington yönetimi füze savunma sistemini takip etmek için 1972 Anti-Balistik Füze Andlaşması’ndan (*Anti-Ballistic Missile Treaty/ABM Andlaşması*) çekilme kararını resmen açıkladı. ABD Başkanı George W. Bush ABD’nin bugünkü savunma ihtiyaçlarını karşılamadığını vurgulayarak, terör odaklarından füzeyle yapılabilecek saldırılara karşı bir füze savunma sistemi kurmaları gerektiğini, ABM Andlaşması’nın ise böyle bir sistemin kurulmasına olanak vermediğini belirtmiştir.²³⁹ ABD’nin füze savunma sistemini geliştirme çabaları NPT’nin 6. maddesindeki taahhüdün ihlali olarak algılanmıştır. Zira, söz konusu maddede yukarıda değinildiği gibi “nükleer silahlanma yarışının durdurulmasına ilişkin etkili önlemler üzerinde iyi niyetle müzakerelere devam edilmesi”nden bahsedilmiştir. “On Üç Pratik Adım” üzerine nükleer güçlerle görüşmeler yapan nükleer silah sahibi olmayan devletler koalisyonu (“Yeni Gündem

²³⁸ **Rationale and Requirements for U.S. Nuclear Forces and Arms Control, Executive Report**, National Institute for Public Policy, Volume I, January 2001, p. 7, erişim için bkz. <http://www.nipp.org/National%20Institute%20Press/Archives/Publication%20Archive%20PDF/volume%201%20complete.pdf> [15.12.2014]; ayrıca bkz. Glenn BUCHAN, *Nuclear Weapons and U.S. National Security Strategy for a New Century*, in: Zalmay KHALILZAD & Jeremy SHAPIRO (eds.), **Strategic Appraisal: United States Air and Space Power in the 21st Century**, Santa Monica: Rand Publications, 2002, pp. 225-273.

²³⁹ **Remarks by President BUSH on National Missile Defense**, The Rose Garden, Washington, DC, December 13, 2001, erişim için bkz. <http://2001-2009.state.gov/t/ac/rls/rm/2001/6847.htm> [15.12.2014].

Koalisyonu” / *New Agenda Coalition*)²⁴⁰ ABD’nin ABM Andlaşması’ndan çekilmesiyle mağdur duruma düştüğünü iddia etmiştir. Koalisyon, ABD’nin Andlaşma’dan çekilmesinin ve balistik füze savunma sistemi oluşturmak istemesinin “*yeryüzünde ve uzayda yeni bir nükleer silahlanma yarışı*” tehdidini yükseltmekte olduğuna dair 2002 Hazırlık Komitesi toplantısında bir rapor sunmuştur.²⁴¹

ABD’nin ABM Andlaşması’ndan çekilmesini takiben Bush; Ocak 2002 tarihli bir konuşmasında ABD’nin nükleer silahların yayılmasının önlenmesi amacıyla askeri yaklaşımlar izleyebileceğini açıklamıştır.²⁴² Bush’un belirtilen konuşmayla ortaya koyduğu tavır uluslararası toplumda gerilimin artmasına neden olmuştur. Anılan konuşma, ayrıca, nükleer silahların yayılmasını önlemek yerine nükleer caydırıcılığı teşvik ettiği izlenimi uyandırması nedeniyle ciddi endişeler yaratmıştır. Muhalifler, özellikle ABD’nin Avrupalı müttefikleri belirtilen tavır tek taraflı bir uygulama olarak değerlendirmişlerdir. Muhaliflere göre, askeri tehdit yoluyla nükleer silahların yayılmasının önlenmesi çabası, NPT rejiminin zayıflamasına, daha önemlisi nükleer silah sahibi devletlerin artmasına ve dolayısıyla uluslararası hukukun ihlaline neden olacaktır.²⁴³

²⁴⁰ 9 Haziran 1998 tarihinde altı devlet (Brezilya, Mısır, İrlanda, Meksika, Yeni Zelanda ve Güney Afrika) tarafından oluşturulan “Yeni Gündem Koalisyonu”, nükleer silahlılaşma ve silahların yayılmasını önlemeyi amaçlamaktadır. NPT ve Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması’nın yaygınlaştırılması, Bölünebilir Nükleer Maddelerin Üretimini Yasaklama Andlaşması’nın yapılmasına ilişkin müzakerelerin başlaması ve doğrulama rejimlerinin geliştirilmesi Koalisyon’un önceliklerini oluşturmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. **New Agenda Coalition**, Global Security Newswire, erişim için bkz. <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/new-agenda-coalition/> [15.12.2014].

²⁴¹ **Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons**, NPT/CONF.2005/PC.II/16, Second Session, Geneva, 28 April - 9 May 2003, para. 20, erişim için bkz. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2005/PC.II/16 [15.12.2014].

²⁴² George W. BUSH, **State of the Union Address**, Washington DC, 29 January 2002, erişim için bkz. <http://www.presidentialrhretoric.com/speeches/01.29.02.html> [15.12.2014].

²⁴³ Mitchell B. REISS, *The Nuclear Tipping Point: Prospects for a World of Many Nuclear Weapons States*, p. 11, erişim için bkz. http://www.brookings.edu/~media/press/books/2004/nucleartippingpoint/nucleartippingpoint_chapter.pdf [15.12.2014].

Ocak 2002’de ABD’nin Nükleer Silah Stratejisi (*Nuclear Posture Review*)²⁴⁴ nükleer silah sahibi devletlerin NPT çerçevesindeki taahhütleri ile gerilimde olan ABD doktrinine yeni bir unsur eklemiştir. ABD’nin 2002 yılındaki Nükleer Silah Stratejisi’nde ABD’nin nükleer saldırılara hazır olması gerektiği vurgulanmıştır. Belirtilen Strateji’de bir liste hazırlanmış ve bu listede yedi devletin nükleer saldırı potansiyeline sahip olduğu belirtilmiştir. İran, Irak, Libya, Kuzey Kore, Suriye, Çin ve Rusya bu listede yer almaktadır.²⁴⁵ Nükleer bir saldırı için potansiyel hedefler olarak listelenen devletlerden bazıları nükleer silah sahibi olmayan devletlerdir. Potansiyel olarak nükleer silah sahibi olmayan NPT taraflarına karşı “ilk kullanım” (*first use*) doğrudan doğruya “*negatif güvenlik güvencesi*”ne aykırıdır. Negatif güvenlik güvenceleri NPT rejiminin özendirici yapısını oluşturmaktadır. Rapor ayrıca ABD’nin nükleer silah altyapısının yeniden canlandırılması için çağrıda bulunmuş ve yeni veya değiştirilmiş nükleer silahların gelişimi konusunu ele almıştır. Bahsi geçen Strateji’de ABD’nin ne NPT’nin 6. maddesi çerçevesinde nükleer cephanelerini ortadan kaldırması taahhüdünden ne de 2000 NPT Gözden Geçirme Konferansı’nda gerçekleşen “On Üç Pratik Adım” doğrultusundaki silahsızlanma taahhüdünden bahsedilmiştir.²⁴⁶ ABD’nin tavrı, “*Kitle İmha Silahlarının Yayılması ile Mücadele için Ulusal Strateji*” (2002 National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction) ile güçlendirilmiştir.²⁴⁷

²⁴⁴ ABD’nin Nükleer Silah Stratejisi nükleer silahların ABD güvenlik stratejisindeki rolünün ne olması gerektiğini belirleyen bir süreçtir. Detaylı bilgi için bkz. **Nuclear Posture Review Report**, United States Department of Defence, April 2010) metni için bkz. <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf> [15.12.2014].

²⁴⁵ Philipp C. BLEEK, *Nuclear Posture Review Leaks; Outlines Targets, Contingencies*, Arms Control Today, Vol. 32, April 2002, erişim için bkz. http://www.armscontrol.org/act/2002_04/nprapril02 [15.12.2014].

²⁴⁶ 2002 tarihli ABD Nükleer Silah Stratejisi ile ilgili detaylı bilgi almak için bkz. Stephen YOUNG & Lisbeth GRONLUND, *A Review of the 2002 US Nuclear Posture Review*, Union of Concerned Scientists Working Paper, May 14, 2002, erişim için bkz. http://www.ucsusa.org/assets/documents/nwgs/npr_review.pdf [15.12.2014].

²⁴⁷ **National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction**, White House, 11 December 2002, erişim için bkz. <http://www.state.gov/documents/organization/16092.pdf> [15.12.2014].

ABD silahsızlanma taahhütlerini ihmal etmekle nükleer silah sahibi olmayan devletlere karşı negatif güvenlik güvenceleri inkar etmiştir. NPT müzakerelerine baktığımızda negatif güvenlik güvencelerinin NPT rejiminin odak noktasını oluşturduğunu görebiliriz. Bahse konu güvenceler nükleer silah sahibi devletlerin, nükleer silahlarını NPT'ye taraf ve nükleer silah sahibi olmayan devletler üzerinde kullanmayacağını garantisidir.²⁴⁸ *Nükleer Güvenlik Sözleşmesi Raporu (2009)*, kitle imha silahlarına sahip olmalarından bağımsız olarak devletlerin birbirlerine daha geniş kapsamlı güvenlik güvenceleri verebileceğini öngörmektedir.²⁴⁹ Negatif güvenlik güvenceleri 1968 yılında NPT'nin imzaya açılmasıyla birlikte BM Güvenlik Konseyi'nin 255 sayılı Kararı'yla ortaya koyulmuştur.²⁵⁰ Anılan güvenceler NPT metnine dahil edilmemiştir, ama 1995 NPT Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı'nda teyit edilmiştir. Nükleer silah sahibi olmayan devletler NPT çerçevesindeki taahhütlerinin belirsiz uzantısı olan negatif güvenlik güvencelerini kabul ederek söz konusu güvencelerin ne kadar önemli olduğunu bir daha vurgulamışlardır.²⁵¹

NPT rejimi güvenlik ve teknoloji ile ilgili güvenceler sağlayarak nükleer silahlara sahip olmayan devletlerin ekonomik veya askeri güvenliğini etkilemeyecek şekilde söz konusu silahlara olan talepleri azaltmak amacıyla tasarlanmıştır. Ancak ABD'nin 2002 Nükleer Silah Stratejisi bu mantığa doğrudan doğruya aykırılık oluşturmaktadır. Zira anılan Strateji çerçevesinde ABD; nükleer silah sahibi olmayan devletlere karşı nükleer silah kullanabileceğini ilan etmiştir. Kısa bir süre sonra

²⁴⁸ Rebecca JOHNSON, *Is the NPT up to the Challenge of Proliferation?*, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR): Disarmament Forum, December 2004, p. 12, erişim için bkz. http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/48053/chaptersection_singledocument/9a37319d-8c7b-4670-9f3c-a171f899899c/en/03_NPT+and+Proliferation.pdf [15.12.2014].

²⁴⁹ **Nuclear Weapon Free Zones and the Middle East (A Report of the Monterey Nonproliferation Strategy Group)**, Monterey: James Martin Center for Non-Proliferation Studies, August 2009, pp. 1-7, erişim için bkz. http://cns.miis.edu/mnsg/pdfs/0908_mnsg_mideast_nwzfz.pdf [15.12.2014].

²⁵⁰ **UN Security Council, S/RES/255 (1968)**, 19.06.1968, Karar metni için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/255\(1968\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/255(1968)) [15.12.2014].

²⁵¹ **UN Security Council, S/RES/984 (1995)**, 11.04.1995, erişim için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/984\(1995\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/984(1995)) [15.12. 2014].

Fransa kendi ülkesine karşı yapılan herhangi bir konvansiyonel saldırıyı önlemek için nükleer silah kullanabileceğini açıklamıştır.²⁵²

Sonuç itibarıyla, ABD ve kısa bir süre sonra diğer nükleer güçler tarafından benimsenen “ilk kullanım” politikası hem negatif güvenlik güvencelerini geçersiz kılabilir hem de NPT’ye taraf olan ve nükleer silah sahibi olmayan devletlere karşı nükleer tehditler oluşturabilecektir.

B. BARIŞÇIL NÜKLEER TEKNOLOJİYE ERİŞİMİN KISITLANMASI

ABD eski Başkanı Bush, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı aracılığıyla barışçıl nükleer teknoloji ve enerji kaynaklarına erişimin kolaylaştırılması yerine seçici bazda nükleer enerji sahibi olmayan NPT taraflarının zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojilerine erişiminin kısıtlanmasını önermiştir. Bush ilk başta devletleri uranyum zenginleştirmekten ve plütonyum yeniden işleme çalışmalarından vazgeçmeye teşvik ederek güvenilir ve makul maliyetle barışçıl nükleer enerjiye erişimlerini sağlayacağını ifade etmiştir.²⁵³ Bu durumda nükleer enerjiye sahip olmayan devletler NPT kapsamındaki yerli nükleer yakıt temin etme hakkından vazgeçeceklerdir. Bush ikinci derecede, Nükleer Tedarikçiler Grubu’na üye devletlere zenginleştirme ve yeniden işleme teknolojisini sadece daha önce uranyumu tamamen zenginleştirmiş ve plütonyum işleme tesislerini edinmiş devletlere ihraç etmelerini önermiştir. “Bu

²⁵² Molly MOORE, *Chirac: Nuclear Response to Terrorism Is Possible*, Washington Post Foreign Service, January 20, 2006, erişim için bkz. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/19/AR2006011903311.html> [15.12.2014]; ayrıca bkz. Nicola BUTLER, *Chirac Reasserts French Nuclear Weapons Policy*, Disarmament Diplomacy, Issue No. 82, Spring 2006, erişim için bkz. <http://www.acronym.org.uk/dd/dd82/82chirac.htm> [15.12.2014].

²⁵³ **Remarks by President Bush on Weapons of Mass Destruction Proliferation**, National Defense University, 11 February 2004, erişim için bkz. <http://www.cfr.org/weapons-of-mass-destruction/remarks-weapons-mass-destruction-proliferation/p6762> [15.12.2014].

*girişim nükleer silah üretmek amacıyla bölünebilir maddeler üretmek isteyen devletlere engel olacaktır”.*²⁵⁴

Bahsi geçen her iki durumda da Bush, gelişmekte olan devletlere daha sıkı kısıtlamalar empoze ederken nükleer silah sahibi olmayan bazı devletlere - ABD ile olumlu ilişkileri bulunan gelişmiş devletler - istisna uygulayarak enerji programlarını geliştirmeleri konusunda istekliydi. Bush’un önerisi daha önceden zenginleştirme ve yeniden işleme tesislerine sahip olan devletlerin bu imkanlarını kısıtlamakla nükleer silah sahibi olan ve nükleer silah sahibi olmayan devletler arasında yeni bir ayrım yaratmıştır. Belirtilen öneri aslında sadece önceden nükleer tesislere sahip olan devletler tarafından bu tesislerin nükleer silah sahibi olmayan devletlere transferini - nükleer silah edinmekten vazgeçtikleri takdirde - kısıtlıyordu.²⁵⁵ Oysa nükleer silah sahibi olmayan devletler NPT rejimine katılarak Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı denetimi altında barışçıl nükleer enerjinin transferini kolaylaştırmak için nükleer silah cephane kurmak niyetinde olmadıklarını açıklamışlardır.

Nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer enerji elde etme hakları onların enerji bağımsızlığı açısından son derece hayati ve önemlidir. Bu hak devletlerin ekonomik kalkınması için tartışılmayacak kadar önemli sayılır. NPT altında barışçıl nükleer programları yürütmek amacıyla uranyum zenginleştirme ve plütonyum işleme tesislerinin satın alınmasına izin verildiği için söz konusu teknolojilere erişimin kısıtlanması önerisi nükleer enerji sahibi olmayan devletlerin NPT çerçevesindeki haklarının yeniden müzakere edilmesini gerektirecektir. Belirtilen hakların her türlü kısıtlanması doğrultusunda yapılan çabalar tartışılmalıdır. Oysa G8’in (*Group of Eight / Dünya’nın Gayri Safi Milli Hasılası*)²⁵⁶ Haziran 2004 tarihli

²⁵⁴ Ibid.; Nükleer Tedarikçiler Grubu’nun benimsediği ihracat kontrolleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Brandon KING, *The Nuclear Suppliers Group (NSG) at a Glance*, Arms Control Assosiation, October 2002, erişim için bkz. <http://www.armscontrol.org/system/files/NSG.pdf> [15.12.2014].

²⁵⁵ **Remarks by President Bush on Weapons of Mass Destruction Proliferation (2004).**

²⁵⁶ Türkçe’ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz G8 dünyanın en yüksek sekiz devletinden (ABD, Japonya, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Kanada ve Rusya) oluşan bir gruptur. Bu devletlere en son Rusya dahil olmuştur. Grup 1975 yılından bu yana her yıl düzenli olarak ekonomik zirveler düzenlemektedir. G8 uluslararası hükümetler fonu olup Dünya ekonomisinin yaklaşık olarak yüzde altmış beşini temsil eder. Her yıl bir devlet lideri grubun liderliğini üstlenir. Belirlenen lider

eylem planında Bush'un önerisini desteklemiş olması aslında Grup üyelerinin sahip olduğu barışçıl nükleer programlardan kaynaklanır. Grup üyelerinin sahip olduğu programlar nükleer ticaretlerini haklı kılmaktadır.²⁵⁷ Başkan Bush'un önerisi gelişmiş nükleer enerji programlara sahip olmayan devletler tarafından ciddiye alınırsa devletler hemen kendi nükleer enerji programlarını düzenlemek için mümkün olduğunca teknolojiyi elde etmek isteyecekleri gibi muhtemel bir yarışa gireceklerdir.

Bush'un önerilerini takiben, 4 Şubat 2005 tarihinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın genel direktörü Mohamed ElBaradei NPT rejiminin güçlendirilmesi için bazı öneriler sunmuştur. ElBaradei, özellikle NPT rejimini tamamlamak üzere Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından oluşturulan Model 1997 Ek Protokol'e bağlılığın evrenselleştirilmesini; NPT'nin 10. maddesinde öngörülen "çekilme hakkı"nın ortadan kaldırılmasını; nükleer yakıt döngüsünün hassas ve çift kullanımlı yönlerinin çok uluslu kontrolünü; *Çekirdeği Bölünebilir Nükleer Maddelerin Üretimini Yasaklama Andlaşması (Fissile Material Cut-off Treaty)* için müzakerelerin başlatılmasını; *Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması*'nın yürürlüğe koyulması ve nükleer güçlerin silahsızlanma taahhütlerinin gözden geçirilmesini önermiştir.²⁵⁸ ElBaradei'nin bahsi geçen her iki Andlaşma'ya ilişkin önerilerinin gerçekleşmesi nükleer güçler arasında anlaşmazlığa neden olabilir. Ancak ElBaradei'nin nükleer yakıt döngüsünün hassas ve çift kullanımlı yönlerinin çok uluslu kontrolüne ilişkin önerisi ve daha sonra zenginleştirme ve yeniden işleme tesislerinin yapılmasının beş yıl boyunca

aynı zamanda o seneki G8 toplantısının ana gündemini belirler. G8 toplantıları liderin ülkesinde yapılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zachary LAUB, *The Group of Eight (G8) Industrialized Nations*, The Council on Foreign Relations, 3 March 2004, erişim için bkz. <http://www.cfr.org/international-organizations-and-alliances/group-eight-g8-industrialized-nations/p10647> [15.12.2014].

²⁵⁷ **G-8 Action Plan on Nonproliferation**, Sea Island Summit, 4 June 2004, erişim için bkz. <http://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2004/action-2.pdf> [15.12.2014].

²⁵⁸ Paul KERR and Miles POMPER, **Tackling the Nuclear Dilemma: An Interview With IAEA Director-General Mohamed ElBaradei**, Arms Control Today, Vol. 35, 2005, erişim için bkz. http://legacy.armscontrol.org/act/2005_03/ElBaradei [15.12.2014].

durdurulmasının²⁵⁹, nükleer silah sahibi olmayan devletler arasında fazla sorun yaratmayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

ElBaradei, Şubat 2005'te "nükleer yakıt döngüsünün hassas yönlerini"nin kontrolüne ilişkin çok taraflı yaklaşımların incelenmesi amacıyla bir uzmanlar grubu oluşturmuştur. Grubun gerçekleştirdiği toplantıdan çıkan raporda, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na özellikle zenginleştirme ve yeniden işleme faaliyetlerinin uluslararası kontrol altındaki tesislerle sınırlandırılması ve kullanılmış yakıtların yönetiminin çok uluslu düzenlemelerle sıkı bir şekilde kontrol altına alınması önerilmiştir.²⁶⁰

ElBaradei'nin yakıt döngüsüne ilişkin tavsiyeleri 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda ele alınmıştır. Anılan Konferans'ta nükleer yakıtın temin edilmesinin güvence altına alınması için mekanizmalar oluşturulması, NPT çerçevesindeki hakların ihlal edilememesi ve ulusal yakıt döngüsü politikalarının saklı kalması kaydıyla, teknik, hukuksal ve ekonomik sorunlarla mücadele edilirken, nükleer yakıt döngüsü ile çok taraflı yaklaşımların geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.²⁶¹

Yukarıda değinilenleri göz önünde bulundurarak, bugün gelişmiş denetimler gibi potansiyel öneriler aracılığıyla dayanıklı bir yakıt döngüsünün gelişimi, bölgesel çok uluslu yakıt merkezlerinin farklı teknolojileri ve diğer olası formülleri gelecekte nükleer silahların yayılmasının önlenmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak bu stratejiler NPT'nin 4. maddesine göre nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer enerji elde etme hakkı ile uyumlu olmalıdır. Nükleer alanda işbirliği yapılması

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Multilateral Approaches to the Nuclear Fuel Cycle: Expert Group Report Submitted to the Director General of the International Atomic Energy Agency**, International Atomic Energy Agency, INFCIRC/640, 22 February 2005, pp. 41-96, erişim için bkz. <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/2005/infcirc640.pdf> [15.12.2014].

²⁶¹ **2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document**, p. 9.

gerektiğinin dikkate alınmaması ve nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer teknolojiye erişiminin kısıtlanması NPT rejimini haksız bir şekilde zayıflatacaktır.

C. NPT’NİN MEŞRUIYETİ

NPT yürürlüğe girdiği andan itibaren meşruiyet itirazlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin Hindistan, Andlaşma’nın devletleri iki ayrı gruba - nükleer silah sahibi devletler ve nükleer silah sahibi olmayan devletler - ayırması ve NPT’nin “nükleer ayrımcılığın” (“*nuclear apartheid*”) gayri meşru bir formu olduğunu belirterek söz konusu yaklaşıma itiraz etmiştir.²⁶² Ancak Hindistan’ın vurguladığı eşitsizliğe rağmen devletler Andlaşma’nın silahsızlanma ve silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin yükümlülüklerine bağlanmak amacıyla Andlaşma rejimine katılmayı kabul etmişlerdir.²⁶³

NPT müzakere sürecine baktığımızda, Almanya, Kanada, Brezilya gibi devletler daha NPT çerçevesindeki taahhütlerin kabulünden önce silahsızlanma konusunda ısrarlıydılar. NPT rejiminin ruhunu teşkil eden en önemli mesele, nükleer silahların varlığından daha ziyade bu silahların yayılması tehlikesine ve elde edenlerin kimliğine odaklanmaktır.²⁶⁴

²⁶² TANNENWALD, p. 345.

²⁶³ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı genel direktörü Mohamed ElBaradei Andlaşma’nın güçlendirilmesine ilişkin önerilerinde, “*silahsızlanma ve yayılmanın önlenmesi arasındaki bağlantıyı koruyamadan böyle bir düzenlemenin gerçekleşmesi düşünülemez*” ifadesini kullanmıştır. Bkz. Mohamed ELBARADEI, *Preserving the Non-Proliferation Treaty*, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR): Disarmament Forum, December 2004, p. 6, erişim için bkz. <http://www.unidir.org/files/publications/pdfs/the-2005-npt-review-conference-en-345.pdf> [15.12.2014].

²⁶⁴ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. JOHNSON (2004), p. 12.

Nükleer silah sahibi devletlerin 2000 yılından sonra nükleer silahsızlanmaya ilişkin yaklaşımları özellikle ABD, Birleşik Krallık ve Fransa'nın tutumu sonucu değişmiş: genel ve kapsamlı nükleer silahsızlanmanın gerçekleşmesi daha da zorlaşmıştır. Söz konusu devletler silahsızlanma doğrultusunda somut adımların atılması amacıyla nükleer cephanelerini yenilemeye ve genişletmeye karar vermişlerdir. Örneğin, ABD 2002 tarihli Nükleer Silah Stratejisi'ni uygularken Birleşik Krallık, ABD desteği ile yeni nesil nükleer denizaltılar geliştirme planlarını açıklamış²⁶⁵, Fransa ise ilk kullanım politikasını benimsemiştir.²⁶⁶ Dolayısıyla nükleer güçlerin bu tutumu Hindistan'ın itirazda bulunduğu gayri meşruluk iddiasını ağırlaştırmıştır. Aslında nükleer silah sahibi devletlerin tavrı Andlaşma'ya riayet etme konusunda istikrarsızlığa ve Andlaşma'daki eşitsizliğin derinleşmesine yol açmıştır.

Nükleer güçlerin silahsızlanma taahhütlerini yerine getirmemesi nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer enerjiye erişiminin kısıtlanmasını hemen hemen imkansız kılmıştır. Hatta 1995 yılında nükleer silah sahibi olmayan devletlerin birçoğu NPT rejiminden kaynaklanan taahhütleri kabul ettikleri için üzüntü duyduklarını açıkça ifade etmişlerdir.²⁶⁷

Uluslararası Adalet Divanı tarafından 1996 tarihli Danışma Görüşü'nde Andlaşma'nın 6. maddesi yorumlanırken NPT'deki silahsızlanma yükümlülüğünün zorunlu ve bağlayıcı olduğu ifade edilmiştir. Nükleer silah sahibi devletler söz konusu maddedeki silahsızlanma taahhütlerini sadece “*silahsızlanma görüşmelerinin yapılması gerektiği*” şeklinde tanımlamışlardır. Ancak Divan, silahsızlanmayı bütün boyutlarıyla sıkı ve etkili bir uluslararası denetim altına almaya yönelik müzakereleri iyi niyetle sürdürme ve bir sonuca ulaştırma yükümlülüğünün olduğuna karar

²⁶⁵ Ian DAVIS, *The UK Trident Vote Explained*, British American Security Information Council, erişim için bkz. http://www.basicint.org/sites/default/files/BN070315_1.pdf [15.12.2014].

²⁶⁶ Fransa'nın yeni nükleer doktrini için bkz. David S. YOST, *France's New Nuclear Doctrine*, International Affairs, Vol. 82, No. 4, 2006, pp. 701–721.

²⁶⁷ Eineje E. ONOBU, *Statement to the 2002 NPT Preparatory Committee*, First Session of the Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the States Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 8-19 April 2002, bkz. http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/prepcom02/statements/8April_Nigeria.pdf [15.12.2014].

vermiştir.²⁶⁸ Ayrıca nükleer güçlerin 2000 NPT Gözden Geçirme Konferansı'ndaki girişimleri NPT'den kaynaklanan taahhütleri daha da önemli hale getirmiştir. Konferans'ın Nihai Senedi'nde "6. maddenin uygulanması için ilerici ve sistematik girişimler" içeren "On Üç Pratik Adım" ortaya konulmuştur.²⁶⁹ 2000 NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda benimsenen "On Üç Pratik Adım" ile 6. maddedeki yükümlülüklerin bağlayıcı niteliği teyit edilerek özel öneriler sunulmuştur, ancak NPT'ye hukuki bir değişiklik getirilmemiştir. Belirtilen Senet ve NPT müzakerelerine dayanarak 6. maddeyi değerlendirirsek, nükleer silah sahibi devletlerin 6. madde çerçevesindeki taahhütlerini yerine getirmemesini Andlaşma'nın genel ihlali olarak kabul etmek gerekir.²⁷⁰ Ancak belirtilen devletlerin NPT'den kaynaklanan taahhütleri ihlal etmesi nükleer silah saibi olmayan devletlerin taahhütlerini ortadan kaldırmamaktadır. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne göre, *"çok taraflı bir andlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali diğer tarafların oybirliği ile andlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almalarını veya andlaşmayı kendileriyle kusurlu devlet arasındaki ilişkiler bakımından, ya da, bütün taraflar arasında, sona erdirmeye hakkını verir"* (mad. 60/2/a). Fakat bahsi geçen hüküm yegane seçenek değildir ve nükleer silah sahibi olmayan devletler için cazip olmayabilir. Bu durumda Andlaşma'ya uymayan devletlerden, taahhütlerini yerine getirmeleri talebinde bulunulması alternatif bir yöntem olarak düşünülebilir. Başka bir ifadeyle, nükleer silah sahibi olmayan devletler zorlayıcı önlemler alacak bir durumda olmadıkları için alternatif olarak nükleer güçlerden Andlaşma hükümlerine uymasını isteyebilirler. Dolayısıyla nükleer silah sahibi devletler söz konusu taahhütlere uymadıkları takdirde nükleer silah sahibi olmayan devletler Andlaşma'dan kaynaklanan taahhütlerini askıya

²⁶⁸ 1996 Danışma Görüşü, para. 105/2/f.

²⁶⁹ **2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document**, Vol I Part I, para. 15, Subsections 1-13.

²⁷⁰ Christine CHINKIN & Rabinder SINGH, *UK Trident Replacement a 'Material Breach' of the NPT*, Disarmament Diplomacy, Issue No. 81, Winter 2005, erişim için bkz. <http://www.acronym.org.uk/dd/dd81/81news01.htm> [15.12.2014].

alabileceklerdir, fakat nükleer silah sahibi olmayan devletlerin böyle bir yola başvurusu da kolay olmayacaktır.

2009 yılında ABD'nin yeni Başkanı Obama, nükleer silahların olmadığı bir dünyada barış ve güvenlik için yeni bir dönemin başladığını açıklamıştır. Belirtilen açıklama aslında Obama ve dönemin Rusya Cumhurbaşkanı Medvedev arasında gerçekleşen bir görüşmeden sonra yapılmıştır. Her iki taraf da NPT'nin güçlendirilmesi amacıyla iki taraflı olarak nükleer cephanelerini azaltacaklarını ve silahsızlanmayı taahhüt etmişlerdir. Başkan Obama, Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'da yaptığı konuşmada ABD'nin nükleersiz bir dünya için üstlendiği taahhütlerin unsurlarını şöyle açıklamıştır: “... ABD'nin Rusya ile silah kontrolü müzakerelerinin yeniden başlatılması, Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması'nın onaylanması ve askeri amaçlar için bölünebilir nükleer maddelerin üretimini yasaklama andlaşmasının yapılması ...”.²⁷¹ Obama geçen on yılda NPT'nin hasar gördüğü noktaları yeniden onarmaya karar verdiğini açıklamıştır. Bu yüzden, NPT rejiminin güçlendirilmesi için işbirliği yapılması gerektiğini, nükleer güçlerin silahsızlanması, nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer silah edinmeyeceği ve tüm devletlerin barışçıl nükleer enerjiye erişebileceğini vurgulamıştır. Obama ayrıca NPT'yi güçlendirmek amacıyla bazı ilkelere uyulması gerektiğini ve uluslararası denetim rejiminin güçlendirilmesi için bazı kaynaklara ve daha fazla yetkiye ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.²⁷²

ABD'nin NPT rejimine ilişkin yeni politikalar sunmasına rağmen, son gelişmeler NPT rejiminin bazı devletlerin caydırıcı amaçlarla nükleer silah edinmesi sonucunda zarar göreceğine işaret etmektedir. Finansal maliyetler, teknik zorluklar ve nükleer

²⁷¹ **Remarks by President Obama in Prague**, White House, April 5, 2009, erişim için bkz. http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered [15.12.2014].

²⁷² Ibid.; Obama yönetiminin NPT rejimi hususundaki gündeme getirdiği bu ciddiyet ve Silahsızlanma Konferansı'nda başarılı bir “yeni çalışma programı” olarak kabul edilmiştir. Bkz. **Draft Decision for the Establishment of a Programme of Work for the 2009 Session, (CD 1863)**, Conference of Disarmament, 19 May 2009, erişim için bkz. http://www.securit_ycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Disarm%20CD1863.pdf [15.12.2014].

cephane edinme çabalarının uluslararası güvenliğe vereceği hasarlar gibi bazı önemli hususlar çok ciddi engeller oluşturmuştur. Öte yandan, yeni nükleer güçlerin ortaya çıkışı, nükleer silah sahibi olmayan devletlerin raporlama taahhütlerini ihlal etmesi, ABD'nin mevcut yönetime bağlı olarak silahsızlanma ve yayılmanın önelenmesine ilişkin taahhütlerinden uzak hareket etmesi NPT rejimini istikrarsızlaştırmıştır. Aslında Obama Prag'daki konuşmasıyla çifte standartlı bir program izlemiştir. Başka bir ifadeyle, ABD bir taraftan nükleer silahsız bir dünyadan bahsederken, diğer taraftan Andlaşma'nın 6. maddesindeki silahsızlanma taahhüdünü yerine getirmemektedir.²⁷³ Bugün ABD ve diğer Batılı devletler İsrail'in durumunu görmezden gelerek İran'ın nükleer enerji geliştirmesine karşı çıkmaktadırlar. ABD ve İsrail liderleri bir araya geldikleri zaman İran ve Filistin üzerine konuşarak, nükleer silahlardan arındırılmış Orta Doğu bölgesine ilişkin konuların açılmasına pek istekli olmamışlardır. Nükleer silah sahibi ABD, nükleer faaliyetlerinden dolayı İran gibi devletlere baskı yapmakta kararlıyken, İsrail'e yönelik nükleer cephanelerini ortadan kaldırması yönünde aynı baskıyı uygulamamaktadır. Ayrıca İsrail'in, İran'dan daha tehlikeli olduğu savunulabilir. İsrail'in komşularına karşı düzenlediği saldırılar bunu kanıtlamak için yeterli bir neden olarak kabul edilmelidir. Hatta 1969 yılında İsrail'in; nükleer kabiliyetine dair çeşitli yayın kurumlarından çıkan haberler hem ABD hem İsrail yetkililerince yalanlansa da özellikle 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda mağlubiyet veya devletin varlığının ortadan kalkması ihtimaline karşı on üç adet nükleer bombayı hazırda bekletmiş olduğu bilinmektedir.²⁷⁴

Anlatılanlar ışığında NPT rejiminin meşruiyeti tartışılır. Meşruiyet bir norm veya bir kurumun uygun, doğru ve yerinde olmasını ifade eder. Eşitlikçilik meşruiyeti tanımlayan en önemli boyuttur.²⁷⁵ Buradan yola çıkarak, herhangi bir rejim; çifte standartları olmadan istisnasız bir şekilde aynı koşullarda tüm taraflara eşit ve hukuka uygun olarak uygulandığı sürece, o rejimin gayri meşruluğundan bahsetmek

²⁷³ David KRIEGER & Richard FALK, *President Obama and a Nuclear Weapons-Free World: A Dialogue*, Peace & Conflict Review, Vol. 4, Issue 1, 2009, p. 2.

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ TANNENWALD (2013), p. 314.

çok zordur. Bu açıdan NPT rejiminin çifte standartlı olması, tutarsız bir şekilde uygulanması, diğer devletlerin nükleer güç olmasını tetiklemesi, birçok açıdan uluslararası barış ve düzenin istikrarını bozacak potansiyeller yaratması ve metnindeki eşitsizlik Andlaşma'nın meşruiyetini yok etmektedir. NPT rejiminin gayri meşruluğu aslında nükleer silah sahibi devletlerin NPT müzakerelerinde paylarına düşeni yerine getirmemesinin sonucudur. Başka bir ifadeyle, nükleer silah sahibi olmayan devletler Andlaşma'nın 6. maddesi uygulandığı takdirde nükleer silah edinmekten vazgeçeceklerini taahhüt etmişlerdir. NPT'nin meşruiyeti anılan taahhüde dayanır; fakat bu taahhütler hiçbir zaman ciddi şekilde yerine getirilmemiştir. Bu durum dünya düzeninin temelini oluşturan “nükleer silahların yayılmasının önlenmesi”nin ihlaline neden olmuştur.²⁷⁶ Belirtilen ihlal NPT rejiminin jeopolitik yönlendirme dinamikleri ile daha da ciddi hale gelmiştir. Örneğin, İsrail, Hindistan ve Pakistan'ın nükleer program geliştirmesine gizli bir şekilde izin verilirken, Kuzey Kore'nin NPT'den tek taraflı olarak çekilmesi yasak ve kışkırtıcı bir girişim olarak ele alınmıştır.²⁷⁷

NPT rejimine meşruiyet kazandıran, “silahsızlanma”nın gerçekleşmesidir. Silahsızlanma aslında NPT rejiminde etik ve pratik bir temeldir. Dolayısıyla silahsızlanmaya ulaşma stratejisi NPT rejiminin savunulabilir en önemli başarısı olacaktır.

Bugünün dünyasında, geniş ve politik bir propaganda mekanizması yürürlükte olmasına rağmen bazı devletlerin nükleer silahlara sahip olduğu halde diğerlerinin nükleer enerji geliştirmesini engelleyen kıvrık bir mantık hiç kimse için kabul edilebilir değildir. NPT'nin bu zayıf tarafından dolayı yeni nükleer güçler ortaya çıkarak Andlaşma'nın yapılışından önceki dönem gibi keyfi bir şekilde nükleer faaliyetlerini geliştirmişlerdir. Nükleer silah sahibi devletler ise bunu, NPT

²⁷⁶ Richard FALK, *The Illegitimacy of the Non-Proliferation Regime*, The Brown Journal of World Affairs, Vol. IV, Issue 1, 1997, p. 78.

²⁷⁷ Ibid.

üyelerinin nükleer enerjinin barışçıl kullanımına dair haklarını engellemek için bir bahane olarak kullanmaya başlamışlardır.²⁷⁸

Bugün özellikle üçüncü dünya ülkelerinde NPT rejimi çok zayıf bir statüye sahiptir ve tarafsız bir rejim olmaksızın jeopolitik güç savaşlarının yansıması olarak algılanmaktadır.²⁷⁹ Kanaatimizce “gelişmekte olan devletlerin nükleer teknolojiye erişim yönündeki meşru talepleri” ile “nükleer silahların yayılmasının kontrolü yönündeki uluslararası toplumun meşru çıkarları” arasında denge sağlanamaması NPT rejiminin en önemli yönetim sorunudur. Söz konusu dengenin sağlanması, Andlaşma’nın iki gruba ayırdığı devletler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldıracaktır.

NPT rejiminin seçici olarak dışladığı bazı devletlere karşı uygulanması Andlaşma’nın eleştirilere ve itirazlara maruz kalmasına neden olmuştur. NPT’nin bu yaklaşımı genellikle dünya düzeninin yapısını zedelemektedir. Bu yaklaşım ayrıca NPT rejiminin hedeflediği önceliklerden sapmasına neden olmuştur. Bu analize göre, mevcut NPT rejimi, Andlaşma’nın kombinasyonu ve jeopolitik uygulaması ciddi şekilde kusurludur. Bu durumda iki çözüm yöntemi tavsiye edilir: “Nükleer silahsızlanma taahhüdünün sürdürülmesi için Andlaşma’nın müzakere edildiği gibi uygulanması” ya da “Uluslararası Adalet Divanı’nın 1996 Danışma Görüşü dikkate alınarak nükleer silahların kısıtlı ve hukuka uygun olarak kullanımı yönündeki görüşlerin benimsenmesi ve NPT müzakerelerinde üzerinde durulan silahsızlanma taahhüdünün gerçekleşmesi için gayret edilmesi”.²⁸⁰

²⁷⁸ Phillip MARGULIES, **Global Issues: Nuclear Nonproliferation**, New York: Facts on File, 2008 p. 207.

²⁷⁹ FALK, p. 79.

²⁸⁰ Ibid., p. 81.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜKLEER SİLAHLAR, KUVVET KULLANMA VE TERÖRİZM

I. KUVVET KULLANMA YASAĞININ NÜKLEER SİLAHLARA UYGULANMASI

A. KUVVET KULLANMA (JUS AD BELLUM) VE İNSANCIL HUKUK (JUS IN BELLO) BAĞLANTISI

Meşru müdafaa hakkı bağlamında nükleer silah kullanımına uygulanması gereken hukuku anlayabilmek açısından ilk önce kuvvet kullanma hakkı ve insancıl hukuk arasındaki fark ve ikisi arasındaki bağlantının incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Uluslararası Adalet Divanı 1996 tarihli Danışma Görüşü ile nükleer silah tehdidi ya da kullanımını insancıl hukuka genel olarak aykırı bulmakla birlikte, bir devletin varlığını sürdürme hakkına bağlı olarak meşru müdafaaanın olağanüstü koşulları bakımından görüş bildirmemesi, meşru olarak kuvvet kullanımını düzenleyen hukuk veya “Kuvvet Kullanma” (*jus ad bellum*) ile “Savaş Sırasındaki Hukuk” veya “insancıl hukuk” (*jus in bello*) arasındaki ilişkiyi tartışmalı kılmıştır.²⁸¹ Bu açıdan kısaca kuvvet kullanma ile insancıl hukukun fark ve ikisi arasındaki bağlantıya değinmekte fayda vardır.

Uygulanan uluslararası hukuk bireysel ya da kolektif meşru müdafaa (BM Andlaşması, mad. 51) ve Güvenlik Konseyi’nin zorlayıcı önlemleri (BM Andlaşması, mad. 39) hariç, kuvvet kullanmayı yasaklamaktadır. Oysa insancıl

²⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Timothy L.H. MCCORMACK, *A Non-liquet on Nuclear Weapons - The ICJ Avoids the Applieation of General Prineiples of International Humanilarian Law*, IRRC, No. 316, 1997, pp. 76-91.

hukuk kuvvete başvurma nedenlerini veya hukukiliğini dikkate almaksızın bir çatışma gerçeğini ele alarak, çatışmanın yalnızca insani endişe taşıyan yönlerini düzenler. İnsancıl hukuk kuralları savaşıyan taraflara, çatışmanın nedenlerine veya bu tarafların dayandığı nedenlerin haklı olup olmadığına bakmayarak askeri operasyonların yürütülmesi konusunda belli sınırlar koyar.²⁸²

Uluslararası silahlı çatışma durumunda hangi devletin BM Andlaşması'nı ihlal ettiğini belirtmek oldukça güçtür. İnsancıl hukukun uygulanması suçlu tarafın açık şekilde kınanmasını içermez. Çatışma taraflarından her biri çatışmanın mağduru olduğunu iddia edeceği için, tarafları suçlamak insancıl hukukun uygulanmasında anlaşmazlık yaratarak uygulamaya engel oluşturabilir. Ayrıca, insancıl hukuk hangi tarafa ait olduklarına bakılmaksızın, savaş mağdurlarını ve temel haklarını korumayı amaçlar. Bu açıdan insancıl hukukun (*jus in bello*) kuvvet kullanma hukukundan (*jus ad bellum*) bağımsız olduğu söylenebilir. Fakat bu anlayış insancıl hukukun kuvvet kullanma ile bağlantısız olduğu anlamına gelmez. Son uygulamalar, insancıl hukukun diğer devletlere müdahale gerekçesi olarak kullanıldığının bir göstergesidir. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi 1992 yılında insancıl hukuk kurallarının ihlalini gerekçe göstererek Somali'ye müdahale etmiştir. 1995 yılında ise, Bosna Hersek'te, 1992 yılında başlayan ve 1995 yılına kadar devam eden, binlerce sivil Boşnağın katledildiği ve on binlerce kadının sistematik tecavüze uğradığı Bosna Savaşı'na ABD kuvvetleri öncülüğündeki NATO, "Kararlı Güç Harekatı" (*Operation Deliberate Force*) olarak askeri müdahale gerçekleştirmiştir.²⁸³ Sonuç itibarıyla, insancıl hukuk kurallarının kaynağını oluşturan geniş kapsamlı siyasi konuları birbirinden ayırt etmek kolay değildir. Bu durumda sürekli ihlalcilere karşı askeri güç kullanılması uygulamanın en önemli biçimlerinden bir olabilecektir.²⁸⁴

²⁸² Jasmine MOUSSA, *Can Jus ad Bellum Override Jus in Bello? Reaffirming the Separation of the Two Bodies of Law*, IRR, Vol. 90, No. 872, December 2008, p. 965.

²⁸³ Mats R. BERDAL, *Lessons Not Learned: The Use of Force in 'Peace Operations' in the 1990s*, International peacekeeping, Vol. 7, Issue 4, 2000, pp. 9-19, erişim için bkz. <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/99737/FS0400.pdf?sequence=1> [15.12.2014].

²⁸⁴ Adam ROBERTS, *The Laws of War: Problems of Implementation In Contemporary Conflicts*, Duke Journal of Comparative & International Law, Vol. 6, No. 11, 1995, p. 77.

B. İNSANCIL HUKUK VE MEŞRU MÜDAFAA HAKKI BÜTÜNLÜĞÜ

Uluslararası Adalet Divanı 1996 Danışma Görüşü'nün 41. ve 42. paragraflarında gereklilik ve orantılılık koşullarına uygun yapılan meşru müdafaayı örf ve adet hukuku kuralı niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda meşru müdafaanın amacıyla kuvvete başvurulması silahlı çatışmalarda uygulanacak insancıl hukuk kurallarına uygun olmalıdır. Divan'ın bu görüşü genellikle itirazlara maruz kalmamıştır. Ancak Danışma Görüşü'nün 105. paragrafının 2/E bendi tartışma konusu olarak özellikle de Yargıç *Weeramantry*, *Koroma* ve *Shahabuddeen*'in itirazlarına maruz kalmıştır. Zira Divan 2/E bendinin birinci paragrafında nükleer silah kullanma veya kullanma tehdidini genel olarak uluslararası hukukun silahlı çatışmalara uygulanabilir kuralları, özellikle insancıl hukuk ilke ve kurallarına aykırı olacağını ifade ederek, ikinci paragrafta doğrudan doğruya bir devletin varlığını sürdürmesinin tehlikede olduğu meşru müdafaanın olağanüstü durumlarında, nükleer silah tehdidi ya da kullanımının hukuka uygun ya da hukuka aykırı olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca varamadığını bildirmiştir. Kanaatimizce Divan nükleer silahların kullanımına izin veren ve kullanılmasını insancıl hukuk kurallarına uygun gören herhangi bir uluslararası hukuk kuralının mevcut olmadığı için sessiz kalmayı tercih etmiştir.

BM Andlaşması'nın 51. maddesi uyarınca, yapılan meşru müdafaanın eylemleri sadece insancıl hukuka uygun olduğu takdirde uluslararası sorumluluk gerektirmeyecektir. Bir görüşe göre, Uluslararası Adalet Divanı bazı istisnai durumlarda nükleer silah kullanımını insancıl hukuka uygun olabileceğini kabul etmiştir. Başka bir ifadeyle, Divan 105. paragrafın 2/E bendinin ikinci paragrafında kullandığı “*genel olarak uluslararası hukukun silahlı çatışmalara uygulanabilir kuralları*” ifadesi ile nükleer silah kullanımını bazı istisnai durumlarda hukuka uygun bulmuştur.²⁸⁵ Keza, Divan nükleer silahların kullanımının silahlı çatışmalara uygulanabilir hukuk kurallarına uygun olmadığına dair yeterli faktörlerin mevcut

²⁸⁵ Christofer GREENWOOD, *The Advisory Opinion on Nuclear Weapons and the Contribution of the International Court to International Humanitarian Law*, IRRC, No. 316, 1997, p. 73.

olmadığını ifade etmiştir.²⁸⁶ Ancak Divan BM Andlaşması'nın 51. maddesi esasında “orantılılık ilkesi”ne riayet edilerek meşru müdafaa'nın olanaklı olduğuna değinerek, sadece insancıl hukuka aykırılık oluşturmeyen silahların kullanımı mümkün olacağını vurgulamıştır.²⁸⁷ Dolayısıyla, meşru müdafaa halinde nükleer silah kullanımının insancıl hukuktan ayrı değil, onun ışığında yorumlanmalıdır. Divan ise, meşru müdafaa eylemlerini insancıl hukuktan ayrı olarak değerlendirmemiştir. Şüphesiz, meşru müdafaa - ister nükleer silah veya diğer kitle imha silahları olsun - hiçbir koşulda insancıl hukuktan geçiş için bir temel oluşturmayacaktır. Özetle, Divan'ın Danışma Görüşü'nün meşru müdafaa ve insancıl hukuk arasında bir çatışmaya yol açmadığını ve savaşılanların eşitliği ilkesini zayıflatmadığını söyleyebiliriz. Bu açıdan insancıl hukuk ile meşru müdafaa bir bütün olarak değerlendirilmelidir.²⁸⁸

Uluslararası hukukun tarihi gelişimi ve özellikle silahlı çatışmaların meşruiyeti bağlamında yapılan değerlendirmelere bakıldığında, söz konusu çatışmaların meşru veya gayri meşruluğu konusunda ortak bir görüşün olmadığını görüyoruz. Ayrıca, BM Andlaşması uyarınca, saldırı eylemini ve saldırgan tarafın kim olduğunu BM Güvenlik Konseyi saptar. Fakat Konsey, sadece bazı olağanüstü durumlarda saldırgan tarafın kim olduğunu saptamış; genellikle bu konuda görevini yerine getirmemiştir. Genel olarak saldırgan tarafın belirlenmesinin teorik ve pratik olarak oldukça zor olduğundan ziyade, Güvenlik Konseyi barış ve güvenliğe tehdit oluşturacak olan bu sorunu çözmekten kaçınmıştır. Bu durumda, insancıl hukukun uygulanmasının saldırgan taraf ile saldırıya uğrayan tarafın tespit edilmesine tabi tutulması, insancıl hukukun uygulanmasını ya tamamen durduracaktır ya da söz konusu hukuk kuralları çatışmanın büyük bir kısmında askıya alınacaktır. Bu yüzden, meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanımı haklı kılınarak, insancıl savaş

²⁸⁶ 1996 Danışma Görüşü, para. 95.

²⁸⁷ Ibid., para. 41-42.

²⁸⁸ İnsancıl hukuk ilke ve kuralları Divan'ın Danışma Görüşü'nün merkezinde yer almaktadır (para. 74-95).

kısıtlamaları ve şiddet içeren eylemlerin insancıl hukuk kuralları çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği göz ardı edilemez.

C. ULUSLARARASI ADALET DİVANI'NIN DANIŞMA GÖRÜŞÜ

Nükleer silah bulundurma konusunda yasaklayıcıdan ziyade sınırlayıcı bir düzenlemenin geçerli olduğu için söz konusu silahların kullanılmasının yasaklanması gündeme gelmiştir. Söz konusu silahların kullanımının hukukiliğini kavrayabilmek için Uluslararası Adalet Divanı'nın 1996 Danışma Görüşü'ne bakılmalıdır. Özellikle meşru müdafaa hakkı çerçevesinde veya meşru müdafaanın olğanüstü durumlarda nükleer silah kullanımının insancıl hukuka aykırı olup olmadığını anlayabilmek açısından Uluslararası Adalet Divanı'nın 1996 Danışma Görüşü oldukça önemlidir.²⁸⁹ Fakat önemli olan Divan'ın nükleer silahların her koşulda kullanımına dair kesin bir sonuca varması gerektiği değil, diğer kitle imha silahlarının (örneğin, kimyasal ve biyolojik silahlar) kullanımının hukukiliğidir. Başka bir ifadeyle, nükleer silah kullanımının gayri meşruluğuna karar verilmesi diğer kitle imha silahlarının kullanımının hukuki statüsünü de etkileyecektir.

Divan 1996 tarihli Danışma Görüşü'nün 105. paragrafın 2/E bendinin ikinci fıkrasında meşru müdafaaya başvuran taraf ve ona karşı silahlı saldırı düzenleyen taraf arasında ayırım yapmıştır. Divan'ın bu tartışmalı ayırımına hiçbir insancıl hukuk belgesinde yer verilmemiştir. Ayrıca, belirtilen ayırımın yapılmamasını savunan birçok görüş vardır. Örneğin, Theodor Meron'a göre, *“Orta Çağ uluslararası savaş hukukuna rağmen yeni savaş kuralları - örneğin silahlı çatışmalar hukukunu oluşturan savaş tutukluları, siviller ve müsadere edilen malvarlıklara ilişkin kurallar*

²⁸⁹ Uluslararası Adalet Divanı'nın Danışma Görüşü'nün değerlendirilmesi hakkında bkz. Gökçen ALPKAYA, *Nükleer Silahlar ve Uluslararası Adalet Divanı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 1, 1997, ss. 105-115.

- silahlı saldırıda bulun taraf ve meşru müdafaaya başvuran taraf için eşit olarak uygulanmaktadır. Savaş sonucu kazanılan toprakların ilhak edilememesi ilkesi Orta Çağ doktrini olarak bilinen ‘haklı savaş’tan doğan bir sonuçtur”.²⁹⁰

Ancak bahsi geçen tespitin de kuvvet kullanma hukukuna ilişkin bir tespit olduğu iddia edilmektedir. Yoram Dinstein’e göre, doğal mantık (*natural logic*) savaşan tarafların eşitliğine hükmetmektedir. Dolayısıyla, saldırgan tarfla saldırıya uğrayan taraf arasında ayırım yapılmasını savunan savların kabul edilmesi silahlı çatışmalar hukukunun parçalanması ve çöküşüne neden olacaktır.²⁹¹ Uluslararası Hukuk Enstitüsü’nün 1963 tarihli Kararı da silahlı çatışmaların bütün taraflarını eşit bir şekilde insancıl hukuk kurallarına uymakla yükümlü kılmıştır.²⁹² Bu durumda olağanüstü meşru müdafaanın - “devletin bekası”nın tehlikede olduğu durumlarda - hukuksal olarak ne kadar önemli olduğu tartışılmalıdır. Aslında Divan’ın Danışma Görüşü’nden, Divan’ın, meşru müdafa hakkının insancıl hukuka önceliğini ve üstünlüğünü kabullendiği anlaşılmaktadır. İnsancıl hukuku, isabetli bir adlandırmayla “New York Hukuku”na (BM Andlaşması ve BM kapsamında kabul edilen sözleşmeler bütünü) tabi kılan bu yaklaşım, savaşan tarafların eşitliği ilkesini de geçersiz hale getirir.²⁹³

Divan, Danışma Görüşü’nün 105. paragrafının 2/E bendinin ilk paragrafında konuya bu şekilde vurgu yapmıştır:

*“Nükleer silah kullanımı veya kullanma tehdidi uluslararası
hukukun silahlı çatışmalara ilişkin düzenlemeleri, özellikle insancıl*

²⁹⁰ Theodor MERON, *Shakespeare’s Henry the Fifth and the Law of War*, AJIL, No. 86, 1992, p. 12.

²⁹¹ Yoram DINSTEIN, **War, Aggression and Self-Defence**, 2nd Edition, Cambridge University Press, 1995, p.156.

²⁹² **Resolution on Equality of Application of the Rules of the Law of War to Parties to an Armed Conflict**, Institute of International Law, Brussels Session, September 1963, Resolutions adopted by the Institute, Geneva, 1963. Bkz. Institute of International Law, **Annuaire de l’Institut de Droit International**, Vol. 50, No. II, Brussel, 1963, p. 376.

²⁹³ Luigi CONDORELLI, *Nuclear Weapons: A Weighty Matter for the International Court of Justice*, IIRC, No. 316, 1997, p. 16.

hukuk kurallarına ve nükleer silahlara ilişkin diğer özel andlaşmalardan doğan taahhütlere uygun olarak yapılmalıdır”.

Görünen şu ki, bahsi geçen kurallar, nükleer silah kullanımının uluslararası hukukun bazı ilkelerine aykırılık oluşturmadığı sürece mümkün olacağı sonucuna yol açmaktadır. Bu nedenle Divan, nükleer silahların kullanımını ve kullanma tehdidinin genellikle insancıl hukuka aykırı olduğu sonucuna varmıştır. Fakat belirtilen aykırı durumların bazı istisnaları da vardır. İstisnalar, uluslararası hukukun diğer alanlarına ilişkin değil, insancıl hukuka ilişkin istisnalardır. Bu şekilde bir yorum yapılması mümkün olsa da çok sorun yaratabilecektir. Ayrıca Divan’ın da aynı görüşte olduğunu iddia etmek kolay değildir. Diğer bir yoruma göre, olağanüstü meşru müdafaa durumunda - devletin bekasının tehlikede olduğu durumlar - silahlı saldırıya uğrayan taraf ve müttefikleri, insancıl hukuka aykırı olsa da nükleer silah kullanma hakkına sahiptir. Bu konuda Yargıç *Fleischhauer* muhalif görüşünü bu şekilde ifade etmiştir: “Sonuçta nükleer silahların kullanımının silahlı çatışmalar sırasında uygulanan uluslararası hukuk ve özellikle insancıl hukuk kuralllarına aykırı olacağına vurgu yapılmıştır. Başka bir ifadeyle, silahlı çatışmalar hukuku, özellikle insancıl hukuk devletlerin egemen eşitliğinden doğan ve BM Andlaşması’nın 51. maddesinde açıkça ifade edilen bireysel ve kolektif “meşru müdafaa hakkı”na üstündür”.²⁹⁴

Yargıç *Fleischhauer*’a göre, “51. madde uyarınca, silahlı saldırıya uğrayan tarafın nükleer silah kullanmaktan başka seçeneğinin bulunmadığı takdirde, her koşulda nükleer silah kullanımı veya kullanma tehdidinin meşru bir seçenek olduğunun inkar edilmesi aslında BM Andlaşması’nın öngördüğü meşru müdafaa hakkının inkarı anlamına gelecektir”.²⁹⁵

Kanaatimizce *Fleischhauer* muhalif görüşünün ikinci paragrafında, “nükleer silahların ayırt etme gücüne sahip olamadığı”, “gereksiz acılara neden olacağı” ve

²⁹⁴ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Separate Opinion of Judge Fleischhauer, I.C.J. Reports 1996*, para. 3, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7513.pdf> [15.12.2014].

²⁹⁵ Ibid.

“söz konusu silahlardan yayınlanan radyasyonların tarafsız devletlerin ülke bütünlüğünü ihlal edeceği”²⁹⁶ ifadelerini kullanarak dolaylı bir şekilde nükleer silahların her türlü kullanımının insancıl hukuka aykırı olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Belirtilen iki ibareyi dikkate aldığımızda, *Fleischhauer*’ın kuvvet kullanma hukuku çerçevesinde insancıl hukukun ihlaline gerekçe bulma çabasında olduğunu görebiliriz. Ancak bu yorum da problemler yaratabilecektir. Örneğin, burada olağanüstü durumlarda meşru müdafaaya vurgu yapılması nükleer silahları caydırıcı askeri bir güç aracı olarak gören devletleri nükleer silahları elde etmeye teşvik edecektir. Yani, 51. maddedeki meşru müdafa sadece nükleer güçlere özel değildir. Dolayısıyla, diğer devletler de savunma amaçlı olarak nükleer silahları elde etme hakkına sahip olacaklardır. Ayrıca, “nükleer silah sahibi devletlerin bekası” nükleer silah kullanımı veya kullanma tehdidine bağlı değildir. Zira anılan devletler nükleer silah kullanımına gerek kalmadan hemen hemen kendi varlığını ve bekasını sürdürme gücüne sahiptir. Aksine, bahsi geçen devletlerin nükleer silahları kullanmadığı takdirde bile, onlara komşu olan nükleer silah sahibi devletler askeri güçleri arasında oluşan bu dengesizliği düzeltmek için halen bulundurduğu nükleer silahtan başka bir güce ihtiyaç duymayacaktır.

Bir diğer önemli mesele ise, devletin bekasının tüm diğer değerlere, özellikle insancıl hukuk derğerlerine üstün olup olmadığı meselesidir. Bu konuda Uluslararası Adalet Divanı’nın Danışma Görüşü ve Yargıç *Fleischhauer*’ın muhalif görüşünün “devlet merkezli” (*state - centric*) bir görüş olduğunu söyleyebiliriz. Devletin bekası göz ardı edilemez, ancak, Yargıç *Bedjaoui*’nin de ifade ettiği gibi, “*devletin bekası ve uluslararası toplumun bekası ilişkisine bakıldığında şüphesiz uluslararası toplumun bekası devletin bekasına önceliği vardır*”.²⁹⁷ Fakat uluslararası hukukta hiçbir kural her koşulda olursa olsun devletin bekasını uluslararası toplumun bekasına feda etmemiştir. Oysa hakimiyetlerin hukuku uluslararası hukukun koruması altındadır. Ayrıca, bazı durumlarda saldırgan tarafın da bekası tehlikeye düşebilir. Örneğin,

²⁹⁶ Ibid., para. 2.

²⁹⁷ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Declaration of President Bedjaoui, I.C.J. Reports 1996*, para. 22, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7499.pdf> [15.12.2014].

İkinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'a karşı uzun menzilli füzeler kullanan Almanya, kendi varlığını ve bekasını tehlikeye sokmuştur. Dolayısıyla, eğer olağanüstü meşru müdafaa durumlarında bir devletin varlığını sürdürme temel hakkı, var olan en korkunç ve insanlık dışı silahın dahi kullanılmasını meşrulaştırabiliyorsa, bir devletin aynı hakka dayanarak insancıl hukukun daha az vahim gördüğü ihlallerini meşrulaştırmasına herhangi bir engel kalmamaktadır.²⁹⁸

“Varlığını sürdürme hakkı” ve “orantılılık” gibi ifadeler ile kuvvet kullanma hukuku ve silahlı çatışmalar hukuku arasındaki bağlantının kurulması mümkündür. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı, *“her devletin varlığını sürdürme temel hakkı ve buna dayanarak, BM Andlaşması'nın 51. maddesine göre meşru müdafaaaya başvurma hakkı göz ardı edilemez”* ifadesini kullanmıştır.²⁹⁹ Kuvvet kullanma hukukunda, meşru müdafaa hakkı varlığını sürdürme hakkını ifade etmektedir. Halbuki silahlı çatışmalar hukukunda, varlığını sürdürme hakkı bir savaş gerekçesi olarak kabul edilmektedir. Yargıç *Higgins* muhalif görüşünde bu konuyu şöyle değerlendirmiştir:

*“Sivil kayıplar askeri menfaatlere göre aşırı olacaksa, askeri hedeflere saldırılamaması gerekir. Bu kurala uyulması için, askeri menfaatler devletin bekası ve sivillere gereksiz acı verilmemesine - nükleer silahlar veya diğer kitle imha silahları aracılığıyla - ilişkin olmalı ve askeri hedeflerin imha edilmesi için başka bir yöntemin mevcut olmaması gerekir”.*³⁰⁰

Uluslararası Adalet Divanı sadece bir kez nükleer silah konusunu uluslararası hukuk açısından değerlendirme fırsatı bulmuştur ve bu değerlendirme esnasında meşru müdafaa hakkından bahsetmiştir. Genel olarak Divan'ın Danışma Görüşü nükleer silahların kolektif güvenlik sisteminde kullanılmasının hukuki perspektifini

²⁹⁸ CONDORELLI, p. 19.

²⁹⁹ 1996 Danışma Görüşü, para. 96.

³⁰⁰ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Judge Higgins, I.C.J. Reports 1996*, para. 21, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7525.pdf> [15.12.2014].

ortaya koymuştur. Divan’a göre, BM Andlaşması’nın madde 2/4’nde yer alan kuvvet kullanma yasağı Andlaşma’nın diğer ilgili hükümleri ışığında yorumlanmalıdır. Andlaşma’nın 51. maddesi devletlere silahlı saldırılara karşı bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkı tanımıştır. Hukuka uygun bir başka kuvvet kullanma yöntemi ise Andlaşmanın 7. bölümünde yer alan 42. madde çerçevesinde öngörülmüştür. Belirtien madde çerçevesinde Güvenlik Konseyi gereken askeri tedbirleri alabilmektedir. Divan’ın belirttiği gibi, bu hükümler kullanılan silah türüne bakılmaksızın her türlü kuvvet kullanımına uygulanır.³⁰¹ BM Andlaşması belirli bir silah kullanımını açıkça ne yasaklamıştır, ne de kullanılmasına izin vermiştir. Doğal olarak bir andlaşma veya örf ve adet hukuk kuralına - insancıl hukuk kuralları - göre bir silahın kullanılması hukuki değilse, Andlaşma’nın amacı doğrultusunda kullanılması söz konusu silahlara meşruiyet kazandırmaz.³⁰²

Meşru müdafaa hakkına göre orantılı şekilde kullanılan kuvvetin hukuki ve meşru sayılması için silahlı çatışmalarda uygulanen kurallara, özellikle insancıl hukuk kurallarına aykırı olmamalıdır. Dolayısıyla, her türlü silahlı şiddet insani muamelenin standart asgari kurallarına uygun olmalıdır ve bu hüküm 42. madde için de geçerlidir.³⁰³ Bu açıdan kolektif güvenliğin temini de insancıl hukuka riayet edilerek yapılmalıdır. Ayrıca, devletler Güvenlik Konseyi’ni insani muamelenin standart asgari kurallarına riayet ederek uluslararası barış ve gveliğe yneilk tehditleri engellemesi için yetkilendirmiştir. Divan, Güvenlik Konseyi’nin izni ile nükleer silah kullanımı konusunu değerlendirmemiştir.

³⁰¹ 1996 Danışma Görüşü, para. 38.

³⁰² Ibid., para. 39.

³⁰³ Ibid., para. 42.

1. Uygulanabilir Hukuk

Uluslararası Adalet Divanı, nükleer silah tehdidi ya da kullanımına uygulanabilir uluslararası hukuk kurallarına ilişkin önce sırasıyla yaşam hakkını, soykırım yasağını ve çevre hukukuna ilişkin kuralları incelemiş ve farklı gerekçelerle anılan hukuk kurallarının hiçbirini uygulanabilir hukuk olarak kabul etmemiştir.

Divan, konuyu *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*'nin³⁰⁴ 6/1 maddesinde güvence altına alınan yaşam hakkını değerlendirerek ele almıştır. Ancak daha sonra anılan Sözleşme'nin nükleer silahların kullanımı veya kullanma tehdidi ile bağlantılı olmadığını açıklamıştır.³⁰⁵ Divan, *BM İnsan Hakları Komitesi*'nin 23/14 sayılı Genel Yorumuna ilişkin hiçbir açıklama yapmamıştır. Komite, *1966 Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Misakı*'nın 6. maddesine ilişkin 1984 tarihli Genel Yorum'un 4. paragrafında nükleer silah üretimi, denemeleri ve çoğalmasının yaşam hakkına büyük tehdit oluşturacağını ifade ederek bu faaliyetlerin yasaklanması ve söz konusu silahların kullanımının insanlığa karşı bir suç olarak tanınması talebinde bulunmuştur.³⁰⁶

Nükleer silahların kullanımının tamamen yasaklanması ile yaşam hakkının bağlantısı Divan tarafından açık bir şekilde incelenmesi gerekiyordu. Zira nükleer silahların kullanılması hem insan hakları hem de insancıl hukuka aykırıdır. Burada insan hakları ve uluslararası insancıl hukuk büyük ölçüde örtüşmektedir.

³⁰⁴ Türkçe'ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz Sözleşme'nin (**International Covenant on Civil and Political Rights**, adopted by the UN General Assembly on 19 December 1966) original metni için bkz. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf> [15.12.2014]. Sözleşme'nin Türkçe'ye resmi çevirisi için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0589.pdf> [15.12.2014].

³⁰⁵ 1996 Danışma Görüşü, para. 25.

³⁰⁶ **Human Rights Committee, General Comment 14, Article 6 (Twenty-third Session, 1984), Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies**, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 18, 1994, erişim için bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom14.htm> [15.12.2014].

Divan kısca soykırım suçunun yasaklanmasının bazı durumlarda - bir grubun yok edilmesi - nükleer silahlarla bağlantılı olabileceğine de değinmiştir.³⁰⁷

Divan Danışma Görüşü'nde ayrıntılı olarak nükleer silah kullanımı ve çevre korunmasının ilişkisine yer vermiştir. Divan'a göre, uluslararası hukukun çevre korunmasına ilişkin kuralları açık ve net bir şekilde nükleer silah kullanımını yasaklamamış olsa da insancıl hukuk uygulanırken en önemli çevresel faktörlere dikkat edilmelidir.³⁰⁸ Bunun en önemli nedeni ise, nükleer patlamaların doğal çevreye yaygın, uzun süreli ve şiddetli zararlar verebileceği meselesidir.³⁰⁹ Divan bir şekilde çevrenin korunması ve "nükleer silahların benzersiz özellikleri" arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Nükleer silahların felaket yaratabilen ve yok edici potansiyel güce sahip olması, söz konusu silahları benzersiz özelliklere sahip kılmaktadır. Divan'a göre, tüm nükleer silah türleri uygarlığı ve yerkürenin tüm ekosistemini yok edebilecek güce sahiptir.³¹⁰ Bu açıdan nükleer silahların benzersiz özellikleri uygulanabilir hukuk ışığında değerlendirilir. Bu yüzden Divan, incelemeler sonucunda uygulanabilir hukukun BM Andlaşması'nın kuvvet kullanmaya ilişkin hükümleri, silahlı çatışmalara uygulanabilir hukuk ve ilgili olduğu ölçüde, nükleer silahlara ilişkin özgül andlaşmalar olduğu sonucuna varmıştır.³¹¹

³⁰⁷ 1996 Danışma Görüşü, para. 26.

³⁰⁸ Ibid., para. 26, 33.

³⁰⁹ 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek 1977 tarihli I No'lu Protokol, mad. 35. Bu maddenin 3. fıkrası uyarınca, "*Doğal çevreye, geniş alanda etkili, kalıcı ve ciddi hasar vermesi amaçlanan, ya da vereceği tahmin edilen savaş yöntemlerini ve araçlarını kullanmak yasaktır*".

³¹⁰ 1996 Danışma Görüşü, para. 35.

³¹¹ Ibid., para. 36.

2. Nükleer Silahlar ve Meşru Müdafaa

1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek I No'lu Protokol'ün (1977) 3/1 maddesi uyarınca, *“Her zaman uygulanabilir nitelikte hükümlere halel gelmeksizin: a) Sözleşmeler ve bu Protokol, bu Protokol'e ait madde 1'de belirtilen herhangi bir durumun başlangıcından itibaren uygulanacaktır”*. Başka bir deyişle, insancıl hukuk kuralları silahlı çatışmaların herhangi bir durumunda uygulanmalıdır. Dolayısıyla, silahlı çatışma taraflarının hak ve yükümlülükleri Sözleşmeler ve Protokollerde de vurgulandığı gibi, saldırgan ve saldırıya uğrayan tafaın kim olduğuna bakılmaksızın uygulanacaktır.

Uluslararası Adalet Divanı bahsi geçen hükmü meşru müdafaa hakkına dayanarak nükleer silah kullanımı konusunda ele almıştır. Divan'a göre, genel olarak silahlı çatışma tarafları - saldırgan taraf ve saldırıya uğrayan taraf - silahlı çatışmalar hukuku kurallarına uymakla yükümlüdür.³¹² Dolayısıyla hiç kimse meşru müdafaa hakkını gerekçe göstererek insancıl hukuk kurallarını ihlal edemez.³¹³

Nükleer silah bulundurma hakkı sırf insancıl hukuk kurallarının ve hatta meşru müdafaa hakkının uygulanmasına bir engel oluşturmaz. Ancak devletlerin eşitliğini ve meşru müdafaanın temel amacını etkileyebilir. Uluslararası Adalet Divanı Danışma Görüşü kapsamında BM Andlaşması'nın 51. maddesini yorumlarken savunma aracını; savunma koşulları, yani orantılılık ve gereklilik koşulları ışığında değerlendirmiştir. Divan'a göre, 51. madde belli bir silahı kasdetmemektedir. Ancak Divan, istisnai bir şekilde meşru müdafaa durumunda nükleer silah kullanılmasının orantılılık ve gereklilik ilkelerine aykırı olduğunu ifade etmiştir.³¹⁴ Bu halde de nükleer silah sahibi devletler böyle bir güce sahip oldukları için söz konusu silahların kullanımı ve kullnama tehdidinde bulunma imkanına sahiplerdir. O halde ki, diğer

³¹² Bkz. 1996 Danışma Görüşü, para. 78-79.

³¹³ GREENWOOD, p. 74.

³¹⁴ 1996 Danışma Görüşü, para. 48.

devletler - nükleer silah edinmemeyi tahhaüt ettikleri için - aynı silahlarla karşılık verme gücüne sahip değildir. Dolayısıyla bu mesele BM Andlaşması'nın 56. maddesinde³¹⁵ de belirtildiği gibi, doğal meşru müdafaa hakkının koşullarına aykırıdır ve meşru müdafaa kapsamında nükleer güçlere özel ayrıcalıklar yaratmaktadır.

Yargıç *Shahabuddeen* Divan'ın Danışma Görüşü'ne ilişkin muhalif görüşünde, nükleer silah geliştirmeme, üretmeme ya da başka yollardan edinmeme taahhüdü ile nükleer silah kullanmama taahhüdü arasında ayırım yaparak NPT'nin "kullanma" konusunu kapsamadığını ifade etmiştir. Yargıç *Shahabuddeen*, meşru müdafaa hakkının hiçbir devletin - nükleer silah sahibi olan ve olmayan - nükleer silah kullanabilmesi için bir gerekçe oluşturmadığını savunarak, her türlü çatışma sırasında nükleer güçlerin bu silahları kullanamayacaklarını vurgulamıştır. Yargıç *Shahabuddeen*'e göre, *"mantıksal olarak nükleer silah sahibi olmayan NPT üyelerinin Andlaşma'ya taraf olarak meşru müdafaa haklarının bir kısmından vazgeçtiği söylenemez. Aksine, belirtilen devletler sadece nükleer silah edinmemeyi taahhüt etmişlerdir. Meşru müdafaa hakkı genellikle nükleer silah kullanımını kapsamamaktadır. Dolayısıyla eğer nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer silah kullanma hakkını doğal meşru müdafaa hakkının ayrılmaz bir parçası olarak kabullendiği varsayılırsa, bu, söz konusu silahların sadece birkaç devlet tarafından kullanılacağını kabullenmiş oldukları anlamına gelmez"*.³¹⁶

Meşru müdafaaya başvurulması insancıl hukuk kurallarının ihlalini haklı kılmaz ve dolayısıyla nükleer silahların her durumda kullanımı sırasında da meşru müdafaa koşulları ve insancıl hukuk kurallarına riayet edilmelidir. Ancak bütün bunlara rağmen, Uluslararası Adalet Divanı Danışma Görüşü'nde, meşru müdafaa kapsamında nükleer silahların kullanımının uluslararası hukuka aykırı olduğunu

³¹⁵ BM Andlaşması'nın 56. maddesi uyarınca, "Üyeler, 55. maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için, gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, Örgütte işbirliği içinde hareket etmeyi yükümlenirler".

³¹⁶ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Judg Mohamed Shahabuddeen, I.C.J. Reports 1996, p. 419, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7519.pdf> [15.12.2014].*

karara bağlamamıştır. Bu durumda, eğer çağdaş uluslararası hukuk nükleer meşru müdafaayı yasaklamamış ise, tüm devletlerin - nükleer silah sahibi olan ve olmayan devletler - BM Andlaşması'nın 51. maddesine uygun olarak meşru müdafaa durumunda nükleer silah kullanma hakkına sahip olduğu savunulabilir. Ancak pratik olarak NPT rejimi nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer silahlara sahip olmasını engellemiştir. Bu açıdan NPT rejimindeki ayrımcılık BM Andlaşması'nın 51. maddesi esasında nükleer meşru müdafaa hakkının talebi konusunda da eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaktadır.

Uluslararası hukukun genel bir ilkesine göre, “*bir devletin uluslararası hukuku ihlal eden haksız ve hukuka uygun olmayan fiilleri bu devlet için bir hak yaratmaz*” (*ex injuria jus non oritur / law does not arise from injustice*).³¹⁷ Fakat bahsi geçen genel ilke silahlı çatışmalar hukukundan doğan hak ve yükümlülüklerin savaşı taraflara eşit olarak uygulamasını engelleyemez.³¹⁸ Aslında, meşru müdafaa gerekçesiyle emredici kurallar içeren insancıl hukuk kuralları ihlal edilemez. Hiçbir devlet meşru müdafaa kapsamında veya BM'nin zorlayıcı önlemlerine karşılık olarak insancıl hukuk kurallarını göz ardı edemez. Dolayısıyla devletlerin haksız fiillerini - insancıl hukuk ihlalleri - kuvvet kullanma hukukuna dayandırarak haklı göstermesi, uluslararası sorumluluklarını ortadan kaldırmaz.

Divan incelemelerinin devamında BM Andlaşması'nın 51. maddesi esasında bireysel ve kolektif meşru müdafaayı dikkate alarak, söz konusu maddede belirli bir silahın kullanılmasını ne açıkça yasaklandığı, ne de buna izin verildiğine değinmiştir. Divan meşru müdafaa hakkını değerlendirerek, bu hakkın kullanılmasının, uluslararası örf ve adet hukuku uyarınca, orantılılık ve gereklilik ilkelerine tabi olduğunu belirtmiştir. Divan'a göre, meşru müdafaa silahlı saldırıyla orantılı ve ona yanıt vermek için gerekli önlemleri haklı kılar. Belirtilen kural uyarınca, meşru müdafaa durumunda nükleer silah kullanımı her koşulda dışlanmış değildir. Ancak

³¹⁷ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sherman L. COHN, *Ex Injuria Jus Non Oritur: A Principle Misapplied*, Santa Clara Law Review, Vol. 3, No. 1, pp. 23-42.

³¹⁸ Hersch LAUTERPACHT, *The Limits of the Operation of the Law of War*, British Yearbook of International Law, No. 30, 1953, p. 218.

meşru müdafaa hakkı uyarınca orantılı olan bir kuvvet kullanımının hukuka uygun olması için aynı zamanda silahlı çatışmalara uygulanabilir hukuk, özellikle insancıl hukuk ilkelerine uygun olmalıdır.³¹⁹

Divan ayrıca kuvvet kullanma niyetinin ve buna hazır olunduğunun açığa vurulması anlamına gelen tehdidin de hukuka aykırı olacağı ve BM Andlaşması'nın madde 2/4'ünde yasaklandığını ifade etmiştir. Nükleer silahların elde edilmesi kullanıma hazır olma anlamına gelse de, bunun madde 2/4'e aykırı olup olmadığı, tasarlanan kuvvet kullanımının söz konusu maddeye aykırı olup olmadığı ve orantılılık ve gereklilik ilkelerine uygun olup olmadığına bağlıdır.³²⁰

Divan incelemelerine devam ederek nükleer silah kullanımının hukuka uygunluğunu ya da aykırılığını düzenleyen kesin kuralların bulunup bulunmadığını araştırmıştır. Bu bağlamda, önce devletlerin pratiğinin belirli bir silahın kullanılmasına ilişkin olarak yasaklama içerdiğini saptayarak, nükleer silah kullanımına ilişkin belli bir yasağın mevcut olup olmadığını aramıştır.³²¹ Divan, bu amaçla incelediği sözleşmelerden hiçbirinin kapsamlı ve evrensel bir yasaklama getirmediğini tespit etmiştir. Sonuç itibarıyla Divan, örf ve adet hukukunda da bu tür bir yasağın bulunmadığını beyan etmiştir. Dolayısıyla ne “caydırıcılık politikası”³²², ne de BM Genel Kurulu'nun kararları bu tür bir örf ve adet hukuku kuralına ilişkin *opinio juris*'in varlığını kanıtlamaya yeterlidir.³²³

³¹⁹ Ibid., para. 41-42.

³²⁰ Ibid., para. 47.

³²¹ Ibid., para. 64.

³²² Caydırıcılık, karşı tarafın, kendisine silahla ve kabul edemeyeceği ölçüde sert bir şekilde cevap verileceğine inandırılarak, istenmeyen bir tür davranıştan vazgeçmesini sağlamaktır. Caydırıcılıkta amaç, karşı tarafı, siyasal veya ekonomik kazanımlar elde etmek için girişebileceği bir savaşta, bu davranışının sonuçlarının çok ağır olabileceği konusunda ikna etmektir. Sonuçların ağır olmasını temsil eden olgu nükleer yok etme tehdidi olduğunda ise nükleer caydırıcılıktan bahsetmiş oluruz. Bu durumda nükleer caydırıcılığın temel fonksiyonu, nükleer yok etme tehdidi ile karşı tarafı kontrol altında tutmaktır. Detaylı bilgi için Bkz. Leon SIGAL, **Nuclear Forces in Europe**, Washington: Brookings Institution, 1989, p. 7.

³²³ 1996 Danışma Görüşü, para. 67.

Divan nükleer silahların kullanımı ve kaullanma tehdidini yasaklayan kurallar bulamayınca, sorunu silahlı çatışmalara uygulanabilir insancıl hukuk ve tarafsızlık hukuku kuralları ışığında incelemeye gayret etmiştir.³²⁴ Divan, sivil halkın korunması ve sivil hedeflerle askeri hedefler arasında ayırım yapamayan silahların kullanılmamasını, savaşınlara gereksiz acı verilmemesini ve bu tür acılara neden olacak silahların kullanılmasının yasaklanmasını insancıl hukukun temel ilkeleri olarak nitelendirmiştir. Divan, insancıl hukukun temel ilkelerinin uluslararası örf ve adet hukukunun ihlal edilemez ilkelerini oluşturduğunu ve bütün devletler tarafından uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Fakat Divan, nükleer silah kullanımının silahlı çatışmalarda uygulanabilir hukuk kurallarına mutlaka her koşulda aykırı olacağına kesin olarak karar vermeye yetecek verilere sahip olmadığı kanısına varmıştır. Ayrıca Divan, her devletin varlığını sürdürme temel hakkını ve buna dayanarak, BM Andlaşması'nın 51. maddesi uyarınca meşru müdafaaya başvurma hakkını göz ardı etmemiştir.³²⁵

Divan, bir devletin varlığını sürdürme hakkının tehlikede olduğu olağanüstü bir meşru müdafa durumunda nükleer silah kullanılmasının hukuka uygun olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca varamamıştır. Fakat Divan, NPT'nin 6. maddesine vurgu yaparak nükleer silahsızlanmayı gerçekleştirmek üzere görüşmelerin iyi niyetle yürütülmesinin, uluslararası topluluğun tamamı bakımından yaşamsal önemde bir hedef oluşturduğnun altını çizmiştir.³²⁶

³²⁴ Ibid., para. 90.

³²⁵ Ibid., para. 95-96.

³²⁶ Ibid., para. 99.

3. Genel Yasak

Divan, BM Genel Kurulu’nun 1961 tarih ve 1653 (XVI) sayılı Kararı’yla ilan edilen “Nükleer ve Thermo-Nükleer Silahların Kullanımının Yasaklanması Deklarasyonu”³²⁷ esasında nükleer silahları hukuka aykırı ilan ederek Saint Petersburg Bildirisi’nden 1925 Cenevre Protokolü’ne kadar birçok belgeye atıfta bulunmuş ve andlaşmalarda veya örf ve adet hukukunda nükleer silahları özünde yasaklayan bir kural olmadığı sonucuna varmıştır.³²⁸ Ancak *Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması (CTBT) (1996)*, *Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine Dair Andlaşma (NPT)* ve nükleer silahlardan arındırılmış bölgelere ilişkin andlaşmalar, uluslararası toplumun nükleer silahlardan kaygı duyduğunu ve bu silahların gelecekte kullanımına ilişkin genel yasak anlayışını yansıtmaktadır. CTBT bu sürecin gerçekleştirilmesi için atılan en önemli adımlardan biridir. Burada amaç nükleer silahsızlanma, yani NPT’nin 6. maddesi uyarınca nükleer silahların tamamen yok edilmesidir. Uluslararası Adalet Divanı’na göre, söz konusu yükümlülük kesin bir sonucun elde edilmesi - nükleer silahsızlanma - için bir zorunluluktur. Bu durumda nükleer silahsızlanma için görüşmelerin iyi niyetle yapılması gerekmektedir. Divan, bütün yönleriyle nükleer silahsızlanmanın gerçekleştirilmesinin uluslararası bir yükümlülük olduğunu ifade etmiştir.³²⁹

Bu doğrultuda, BM Genel Kurulu CTBT’nin yapılması için yıllardır çaba sarfetmektedir. Ancak Genel Kurul’un bu girişimleri sadece bu yönde atılan ön adım olarak değerlendirilebilir. Her halükarda, belirtilen Andlaşam mevcut uluslararası andlaşmaları güçlendirecektir. Uluslararası Adalet Divanı’nın Danışma Görüşü,

³²⁷ Türkçe’ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz 24.11.1961 tarihli ve 1653 sayılı Karar ile kabul edilen Deklarasyon (UN General Assembly, “**Declaration on the Prohibition of the Use of Nuclear and Thermo-Nuclear Weapons**”, A/RES/1653 (XVI), 1067th Plenary Meeting, 28.11.1961) metni için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0167/06/IMG/NR016706.pdf?OpenElement> [15.12.2014].

³²⁸ 1996 Danışma Görüşü, para. 72,74.

³²⁹ Ibid., para. 62, 99, 105/2/F.

uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının bu yöndeki çabalarını daha da arttıracaktır.

Yukarıda anlatıldığı gibi, Divan, örf ve adet hukukunun nükleer silahları yasaklamadığını vurgulamıştır. Divan, BM Genel Kurulu’nun 1653 (XVI) sayılı Kararı’nı hatırlatarak, Genel Kurul’un nükleer silahların kullanımını tamamen yasaklayan bir andlaşmanın yapılması için gösterdiği çabaları genellikle uluslararası toplumun büyük bir çoğunluğunun bu yöndeki taleplerinin yansıması olarak nitelendirmiştir. Ancak opinio juris ve caydırıcılık politikasına bağlılık arasındaki gerilim nükleer silah kullanımını yasaklayan bir örf ve adet hukuku kuralının ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu nedenlerle Divan, nükleer silahların kullanımı veya kullanma tehdidini koşulsuz olarak yasaklamaya hükmetmek açısından kendi yetersizliğini açıklamıştır.³³⁰

4. Uluslararası İnsancıl Hukuk

Uluslararası Adalet Divanı’nın Danışma Görüşü’nün ağırlık noktası insancıl hukuk ışığındadır. Divan, sivillerin korunması, askeri ve sivil hedeflerin ayırt edilmesi, muhariplere gereksiz acı vermeme, ayırım gözetmeksizin vuran silahların kullanılmaması ve gereksiz acıya neden olan savaş araç ya da yöntemlerinin kullanılması yasağını insancıl hukukun temel ilkeleri olarak nitelendirmiştir.³³¹

Divan’a göre, 1949 ve 1974-1977 Diplomatik Konferanslar’da³³² nükleer silahlar konusunun ele alınmaması insancıl hukukun temel ilkelerinin söz konusu silahlara

³³⁰ Ibid., para. 73, 105/2/E.

³³¹ Detaylı bilgi için bkz. Ibid., para. 61, 434.

³³² 1974-1977 yıllarında Cenevre’de gerçekleştirilen konferansta insancıl hukukunun geliştirilmesine ilişkin olarak ortaya çıkan heyecanın ağırlıklı olarak 1968’de Tahran’da yapılan İnsan Hakları Konferansı’nda vurgulanan ve BM Genel Kurulu’nda daha sonra benimsenen “silahlı çatışmalarda

uygulanamayacağı anlamına gelmez. Divan’a göre, insancıl hukuk ilkesi niteliğinde olan “tarafsızlık ilkesi” uluslararası silahlı çatışmalarda - kullanılan silah türü ne olursa olsun - uygulanabilir bir uluslararası hukuk ilkesidir. Fakat tarafsızlık ve insancıl hukuk ilkelerinin nükleer silahlara uygulanabilirliği ve bu uygulanabilirlikten çıkarılabilecek sonuçlar tartışılmalı bir konudur.³³³

Dolayısıyla Divan belirtilen ilkeleri göz önüne alarak aşağıdaki tutarsız sonuçlara varmıştır:

“1. Nükleer silahların benzersiz nitelikleri dikkate alınarak, bu silahların kullanımı nadiren uluslararası insancıl hukuk ilkeleri ile uyumludur.

*2. Bununla birlikte, Divan, nükleer silahların kullanımının her durumda ve her koşulda insancıl hukuk kurallarına aykırılığı konusunda kesin bir sonuca varamamaktadır. Ancak devletler BM Andlaşması’nın 51. maddesi esasında meşru müdafaa ve varlığını sürdürme hakkına sahiptir. İşte bu, uluslararası toplumun kayda değer bir kısmı yıllarca dayandığı caydırıcılık politikasıdır”.*³³⁴

Divan Danışam Görüşü’nün 105/2 paragrafında nükleer silahların kullanımının meşruiyetinin mümkün olacağını bir şekilde onaylamıştır. Zira nükleer silah sahibi devletlere ayrıcalık tanımış ve nükleer caydırıcılık politikasını teyit etmiştir. Daha sonra Divan, orantılılık ve insancıl hukuk sınırlamalarını nükleer veya diğer

insan haklarının korunması” iradesinden ileri geldiği görülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. **UN General Assembly, “Respect for Human Rights in Armed Conflicts”, A/RES/2444 (XXIII): 1748th Plenary Meeting, 19.12.1968**, erişim için bkz. [https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/72C6025818313E24C12574E30054381C/\\$file/A+RES+2444+XXIII.pdf](https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/72C6025818313E24C12574E30054381C/$file/A+RES+2444+XXIII.pdf) [15.12.2014]; Ayrıca, 1974-1977 Diplomatik Konferansı’nın resmi kayıtları için bkz. **Official Records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts (1974 -1977/ Geneva, Bern: Federal Political Department, Vol. XVII, 1978**, erişim için bkz. http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RC-records_Vol-17.pdf [15.12.2014].

³³³ 1996 Danışma Görüşü, para. 86, 89, 90.

³³⁴ Ibid., para. 96, 105/2/E.

silahların kullanımına uygulanabilirliğini vurgulamıştır. Oysa insancıl hukukun gayesi - savaşın hangi koşullarda ve kimin tarafından başlatıldığına bakılmaksızın - silahlı şiddetin etkilerini kısıtlamak ve en aza indirmektir. Ancak Divan'ın Danışma Görüşü bahsi geçen bazı istisnai durumlarda kuvvet kullanma hakkının insancıl hukuku geçersiz kılabileceğine yol açmıştır.

Şüphesiz devletin “bekası” veya “hayati güvenlik çıkarlarının” tehlikede olduğu zaman zehirli gazların kullanımı kabul edilemez. Bu tür istisnai durumlar, meşru müdafaayı gerektiren silahlı çatışmalar, özellikle nükleer silahların hukuki olarak kullanılmasının söz konusu olduğu zaman ortaya çıkmaktadır. Aslında, bir devlet kendi varlığını ve bekasını düşünürken, bir an önce nükleer silah kullanmaktan vazgeçmelidir.³³⁵

Dolayısıyla Divan, yediye karşı yedi ve Başkan'ın ağırlıklı oyu ile uluslararası hukukun bugünkü durumunu ve elindeki olgusal verileri göz önüne aldığı anda, doğrudan doğruya bir devletin varlığını sürdürmesinin tehlikede olduğu meşru müdafaanın olağanüstü durumlarında nükleer silah kullanımı ya da kullanma tehdidinin hukuka uygun ya da aykırı olup olmadığı konusunda kesin bir sonuca varamamış ve “kaçış yolunu” benimsemiştir.³³⁶

Genelde yargıçların görüşleri ve bildirimleri Divan'ın Danışma Görüşü'nün 105. paragrafının 2/E bendine ilişkindir.³³⁷ Yargıç *Weeramantry*, *Shahabuddeen* ve *Koroma* Divan'ın “kaçış yolu”nu izlemesini açıkça eleştirmişlerdir. Yargıç *Fleischhauer*, 2/E bendinin hükmünü meşru müdafa ve insancıl hukuk ilkeleri arasındaki küçük ortak payda olarak görmektedir.³³⁸ Keza, nükleer silah sahibi

³³⁵ Manfred MOHR, *Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Legality of the Use of Nuclear Weapons under International law: A Few Thoughts on its Strengths and Weaknesses*, IRRC, No. 316, 1997, p. 100.

³³⁶ Ibid., p. 100.

³³⁷ Uluslararası Adalet Divanı'nın 1996 Danışma Görüşü'nün 105/2/E paragrafı çalışmanın Dördüncü Bölümü altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

³³⁸ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Separate Opinion of Judge Fleischhauer, I.C.J. Reports 1996*, para. 4.

devletler (örneğin, Birleşik Krallık) Divan'ın Danışma Görüşü'ne ilişkin yorumlarında nükleer silah kullanımının uluslararası hukuka aykırı olmadığını ve Danışma Görüşü'nün onların nükleer politikalarını etkilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Böylece Divan'ın Danışma Görüşü'nün 105. paragrafının 2/E bendinde izlediği “kaçış yolu”ndan faydalanarak Divan'ın söz konusu hükmünü kendi lehine yorumlamaktan kaçınmamışlardır.³³⁹

Uluslararası Adalet Divanı'nın danışma görüşlerinin bağlayıcılığı yoktur, ancak hukuki açıdan önemli bir konuma sahiplerdir. Buna örnek olarak, Divan'ın “Soykırım Sözleşmesi'ne Konulabilecek Çekinceler Üzerine Danışma Görüşü” (*Advisory Opinion Concerning Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide/1951*) ve “BM'nin Bazı Harcamalarına Dair Danışma Görüşü”nü (*Advisory Opinion Concerning Certain Expenses of the United Nations/1962*) söyleyebiliriz. Divan'ın nükleer silahlara ilişkin 1996 tarihli Danışma Görüşü ise uluslararası hukukun gelişimini etkilemiştir. Fakat bu gelişmeler amaç ve gaye değildir ve mevcut kurallara riayet edilmesinin önceliğini ortadan kaldırmaz. Uygulanan hukuka göre, Divan, devletler ve diğer uluslararası hukuk kişileri tarafından oluşturulan veya kabul edilen uluslararası hukuku uygulamla görevlidir. Bu yüzden, Divan bir uygulama mekanizması olarak verdiği görüşler ve sergilediği tutumlar uluslararası hukuktaki mevcut hukuk olarak nitelendirilemez.³⁴⁰

³³⁹ Franklin C. MILLER, *The Future of the United Kingdom's Nuclear Deterrent*, RUSI Journal, 2010, Vol. 155, No. 2, pp. 34-39.

³⁴⁰ MOHR, p. 102.

D. BM GÜVENLİK KONSEYİ KARARIYLA KUVVET KULLANILMASI HALİNDE UYGULANACAK HUKUK

Kitle imha silahlarının en tehlikelisi olan nükleer silahlar büyük yıkıcı güce sahip olduğundan uluslararası hukukun devletler arasındaki ilişkiler düzenlemesini zorlaştırmış ve birçok soruna neden olmuştur. Örneğin, nükleer silahların silahlı çatışmalarda kullanımı konusunda iki hukuk alanının - kuvvet kullanma (*jud ad bellum*) ve insancıl hukuk (*jus in bello*) - ilişkisidir.

Aslında, nükleer silahlar bir taraftan devletlerin güvenlik çıkarılarını güvence altına alarak, diğer taraftan ise kullanılmasının hiçbir şekilde onarılmayacak sonuçlarına dair uluslararası inanç, kuvvet kullanma hukuku ile insancıl hukuk arasında çözülmeyecek bir bağ oluşturmuştur. Kuvvet kullanma yasağı sadece devletler egemenliğinin garantörü olma açısından değil, çatışmaların ortaya çıkışının engellenmesi ve insanlığa karşı tehdit oluşturan durumların ortaya çıkma ihtimalinin azalması açısından da önem taşımaktadır. Bu bağlamda, olağanüstü meşru müdafaa durumlarında ve devletin varlığının sürdürülmesi için nükleer silahların kullanımı - insancıl hukuk kurallarına ve “gereklilik kanun tanımaz” (*necessity knows no law*)³⁴¹ teorisine bakılmaksızın - meşru ve hukuki ise, BM Andlaşması’nın 42. madesinin kolektif güvenlik sistemi bu meşruiyetin kapsamında yer alıp almaması tartışılmalıdır. Başka bir ifadeyle, BM Güvenlik Konseyi barış ve güvenlik ve saldırganlık tehdidini engellemek için devletlerin nükleer silah kullanmasına - nükleer tehdide veya uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturan eylemlere karşı - izin verip veremeyeceği oldukça önemli ve hassas bir konudur.

³⁴¹ Bu teoriye göre, güvenlik tehlikesinin kaçınılmaz olduğu durumlarda söz konusu tehlikeyi engellemek için insancıl hukuk kuralları göz ardı edilebilir. Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi’nde Peleus, Milch and Krupp davaları sırasında öne sürülen bu teori Mahkeme tarafından reddedilmiştir. Bkz. Louise D. BECK, *International Humanitarian Law and the Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, IRRC, No. 316, 1997, p. 54.

Belirtilen konu doğrudan kuvvet kullanma ile ilgilidir, fakat Güvenlik Konseyi BM Andlaşması'nın 7. bölümünü uygulamakta insancıl hukuk kurallarına uymakla yükümlüdür.³⁴² Dolayısıyla Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması adı altında insancıl hukuka aykırı davranışlarını haklı gösteremez. Sonuç itibariyle, devletler BM Andlaşması'nın 25. maddesi uyarınca, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını uygulamak için nükleer silah kullanarak insancıl hukuk kurallarını ihlal edemezler.

Uluslararası Adalet Divanı 1996 Danışma Görüşü'nde genellikle nükleer silahların kullanımının hukukiliğini kuvvet kullanma hukuku kapsamında incelerken sadece devletlerin doğal meşru müdafaa hakkını değerlendirmiş ve Güvenlik Konseyi'nin BM Andlaşması'nın 7. bölümü çerçevesinde verdiği kararların uygulanması doğrultusunda nükleer silah kullanımının hukukiliğinden bahsetmemiştir. Aynı şekilde doktrinde de, Güvenlik Konseyi'nin - uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla barışın uğrayacağı tehditleri önlemek için - uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden eylemleri bastırmasında nükleer silahların rolü, özellikle söz konusu silahların kullanılmasının hukuka aykırı olup olmadığı konusu ele alınmamıştır. Bu konu, ele alacağımız bu bölüm altında detaylı şekilde incelenecektir.

1. Güvenlik Konseyi'nin Yetkileri ve Nükleer Silahların Uluslararası Barış ve Güvenliğe Etkisi

Barış ve insan severlik düşüncesi uygulamada savaşı engelleyememiştir. Kimilerine göre bu mesele uluslararası ilişkilerin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır ve nükleer bir savaşın ortaya çıkmaması için hiçbir güvence yoktur.

³⁴² Bkz. BM Andlaşması, mad. 1/3 ve 24/2.

Her halükarda, barışın tehdit edilmesinin nükleer silahlar ile gerçekleşebilmesi imkansız değildir.

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması için kolektif güvenlik sisteminin uygulanması sırasında nükleer silah kullanımına ilişkin iki varsayım vardır³⁴³:

“1. Nükleer silah sahibi devletlerin söz konusu silahları kullanarak uluslararası barış ve güvenliğı tehdit etmesi sonucu BM Güvenlik Konseyi devreye girerek “Barış için Birlik Kararı”³⁴⁴ esasında karar vermesi;

2. Aynı tehdidi diğer devletlerin nükleer silah elde ederek - NPT’ye taraf olmayarak veya NPT hükümlerini ihlal ederek - gerçekleştirmesi. Bu durumda ‘fiilen nükleer silah sahibi veya nükleer güç olma yolunda ilerleyen devletlerin varlığı da Güvenlik Konseyi’nin tepkisine neden olabilecek nükleer tehdit olasılığını artmıştır’³⁴⁵.

Bugüne değin BM Andlaşması’nın 42. maddesinin uygulanmasında nükleer silah kullanımı gerçekleştirilmemiştir, ancak bu konuya ilişkin birçok soru yanıtız kalmıştır. Örneğın, Güvenlik Konseyi’nin BM Andlaşması’nın 7. bölümünün uygulanmasını karara bağlaması ve dolayısıyla kuvvet kullanımına izin vermesi nükleer silah kullanımını da kapsayıp kapsamadığı tartışılmalıdır.

Kanaatimizce BM Andlaşması’nı hazırlayanlar bu niyette değıl ve BM kolektif güvenliğın korunması için bu konuda devletleri doğrudan doğruya

³⁴³ DINSTEIN, pp. 270-273.

³⁴⁴ “Barış için Birlik Kararı” olarak bilinen 377 sayılı BM Genel Kurulu’nun Kararı, 3 Kasım 1950 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Karar çerçevesinde, BM Genel Kurulu, BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesinin uluslararası barış ve güvenliğı tehdit eden veya ihlal eden olayları önlemek için etkin bir şekilde harekete geçmeyerek veto yetkisini kötüye kullanmasını engellemk amacıyla harekete geçebilmektedir. Türkçe’ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz Karar (**UN General Assembly, “Uniting for Peace”, RES/377/V, 302nd Plenary Meeting, 03.11.1950**) metni için bkz. <http://www.un.org/Depts/dhl/landmark/pdf/ares377e.pdf> [15.12.2014].

³⁴⁵ DINSTEIN, pp. 270-273.

yetkilendirmemiştir. Ayrıca, bugün itibarıyla Güvenlik Konseyi'nin prosedürüne bakıldığında, 7. bölüm çerçevesinde verdiği kararlarda “*gerekli tüm araçlar*”³⁴⁶ ibaresini kullanarak uluslararası topluma veya bazı devletlere kuvvet kullanma izni vermiştir, fakat söz konusu devletlerin kullanacağı “silah türünden” bahsetmemiştir. Ancak nükleer silahların kullanımının olumsuz ve onarılmaz sonuçlara neden olabileceği için devletler kendi başına Güvenlik Konseyi'nin kararını yorumlayarak 42. maddenin hükmünü uygulamak amacıyla nükleer silah kullanamazlar. Zira Güvenlik Konseyi'nin kararlarının uygulanması insancıl hukuk kurallarına tabidir. Bu yüzden Güvenlik Konseyi esasen insancıl hukuk gerekçeleri nedeniyle devletlere bu tür silah kullanmaları için izin veremez. Konsey'in bir devletin veya bazı devletlerin kuvvet kullanabilmesine ilişkin verdiği kararlar ve silahlı çatışmalara ilişkin diğer insancıl hukuk kuralları çatışmanın tüm taraflarına uygulanacaktır.³⁴⁷

BM Andlaşması'nın 42. maddesi çerçevesinde kuvvet kullanma 51. maddede olduğu gibi insancıl hukuk kurallarına tabidir ve Güvenlik Konseyi bu kuralları göz ardı edemez. Aslında Konsey, insancıl hukukun uluslararası toplumda uygulanmasını güçlendirmek ve güvence altına almakla görevlidir.³⁴⁸ Diğer taraftan, Andlaşma'nın 25. maddesine³⁴⁹ istinaden insancıl hukuk kurallarına aykırı zorlayıcı önlemler uygulamasına katılan devletler uygulama sonucu ortaya çıkan uluslararası sorumluluktan kaçamazlar. Bu durumda Andlaşma'nın 103. maddesi³⁵⁰ insancıl

³⁴⁶ Thomas FRANCK, *Recourse to Force, State Action Against Threat and Armed Attacks*, Cambridge University Press, 2004, p. 26.

³⁴⁷ **San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, article 9, 12 June 1994**, erişim için bkz. http://assets.cambridge.org/97805215/58648/excerpt/9780521558648_excerpt.pdf [15.12.2014].

³⁴⁸ Georg ALDRICH, *Improving Compliance with the Laws Applicable in Armed Conflict: A Work in Progress*, in: L. Chand VOHREN (ed.), **Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese**, Hague: Kluwer Law International, 2003, p. 8.

³⁴⁹ BM Andlaşması'nın 25. maddesine göre, “BM üyeleri, işbu Andlaşma uyarınca, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etme ve uygulama konusunda görüş birliğine varmışlardır”.

³⁵⁰ Andlaşma'nın 103. maddesi uyarınca, “BM üyelerinin işbu Andlaşma'dan doğan yükümlülükleri ile başka herhangi bir uluslararası andlaşmadan doğan yükümlülüklerinin çatışması durumunda, işbu Andlaşma'dan doğan yükümlülükler üstün gelecektir”.

hukuk andlaşmalarında yer alan örf ve adet hukuku kurallarından kaynaklanan taahhütlere üstün değildir.

2. Meşru Müdafaa ve Kolektif Güvenlik Sistemi

Nikaragua Davası'nın Uluslararası Adalet Divanı nezdinde incelendiği dönem Divan'ın başkanlığını yapan Yargıç *Nagendra Singh* kuvvet kullanımına ilişkin olarak, “*kuvvet kullanma yasağı, kargaşa dolu bir dünyada yapılan tüm barış çabalarının temelini oluşturmaktadır*”³⁵¹ ifadesini kullanmıştır. *Singh*'e göre, uluslararası örf ve adet hukuku kuralı niteliğinde olan “kuvvet kullanma yasağı” İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emredici kurallar (*jus cogens*) kapsamına girmiştir.³⁵²

Yargıç *Singh*'e göre, Güvenlik Konseyi BM Andlaşması'nın 42. maddesi çerçevesinde sadece uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Sonuç itibarıyla, ilk saldırı olarak nükleer silah kullanımı ister Konsey tarafından, ister devletlerce gerçekleştirilmiş olsun, Andlaşma'nın 2/4 maddesine aykırı ve yasaktır.³⁵³ Dolayısıyla, Güvenlik Konseyi'nin tüm eylemleri tehdide karşı yapılmalıdır. Ne var ki yeni uluslararası andlaşmalar 21. yüzyılda tahmin edilebilir durumları dikkate alarak, Güvenlik Konseyi'nin yetkilerini geniş anlamda yorumlamaktadır. 2004'te BM Genel Sekreteri'nin kurduğu “Üst Düzey Panel” (*High-Level Panel on Threats, Challenges and Change*) raporuna göre, “BM Andlaşması'nın 7. bölümü, Güvenlik

³⁵¹ Nagendra SINGH, *Nuclear Weapons and Contemporary International Law*, Dordrecht: Matrinus Nijhoff Pub., 1989, p. 156.

³⁵² Ibid., p. 153.

³⁵³ Ibid., p. 166.

Konseyi'nin barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptaması ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunup veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırabilmesi için yeterince geniş anlamda yorumlanmıştır.³⁵⁴ Aslında, Güvenlik Konseyi'nin 7. bölüm kapsamındaki eylemleri önleyici (*preventive action*) ve tepkili (*reactive action*) eylemlerdir. Başka bir ifadeyle, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden eylem gerçekleşmeden, belirtilen tehdide karşı kuvvet kullanılmasına izin verebilir (önleyici eylem); veya barış ve güvenliğin ihlal edildiğini engelleyerek söz konusu tehdidin barış ve güvenliğe bırakabileceği olumsuz etkileri ortadan kaldırabilir (tepkili eylem).³⁵⁵

21. yüzyılda uluslararası toplum artık zorlama eylemlerinin yapılmasını gerektiren terör eylemleri ve kitle imha silahlarının kullanılabileceğinden kaygı duymalıdır. “Uluslararası toplumun kolektif güvenlik sesi” (*the international community's collective security voice*) olarak nitelendirilen önleyici veya tepkili eylemler BM Güvenlik Konseyi tarafından uluslararası barış ve güvenliği korumak için yapılabilir.³⁵⁶

Meşru müdafaa ve kolektif güvenlik sistemi arasındaki bağlantı dikkate alındığında, kolektif güvenliğin önceliğe sahip olduğunu görüyoruz. Aslında, BM Hukuku dış politikanın uygulama aracı olarak nitelendirilen ‘savaş’ı yasaklayarak, “doğal meşru müdafaa hakkı”ndan kolektif güvenlik sisteminin bir istisnası olarak bahsetmiştir. Başka bir deyişle, BM Andlaşması'nın 42. maddesindeki kolektif güvenlik sistemi veya Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanma hakkına sahip olması madde 2/4'ün güçlü bir istisnasını oluşturmaktadır. Bu durumda sadece Güvenlik Konseyi hukuki bir şekilde kuvvet kullanabilmektedir. Dolayısıyla, Güvenlik Konseyi Andlaşma'nın 7. bölümü çerçevesinde harekete geçerse, meşru müdafaaya

³⁵⁴ **Report of the High-Level Panel on Treaties, Challenges and Change: A More Secure World: Our Shared Responsibility**, UN General Assembly, New York, UNDPI, 2002, p. 64, para. 196, erişim için bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/report.pdf> [15.12.2014].

³⁵⁵ Ibid.

³⁵⁶ Ibid., p. 64, para. 196,

başvurulması imkansız olacaktır. Kolektif güvenlik sisteminin kilitlendiği ve sistemin işlemediği zaman ise meşru müdafaa bulunan taraf meşru müdafaa hakkını kullanırken aldığı önlemleri hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirmek zorundadır.³⁵⁷ Güvenlik Konseyi, çatışmayı sona erdirecek ve barışı yeniden sağlayacak tedbirler aldığı takdirde devletler artık meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanamazlar.³⁵⁸ Taraflar, Konsey'in almış olduğu kararlara uymak zorundadır. Ancak Güvenlik Konseyi sorunla ilgili olarak etkili bir önlem alamaz ya da Konsey'in uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için aldığı kararlar etkisiz kalırsa, bu durumda saldırıya uğrayan devletin meşru müdafaa hakkı da devam eder.³⁵⁹ Bu nedenle kolektif güvenliğin temin edilmesi ve devletlerin kolektif çıkarlarını tehdit eden eylemlerin etkisiz hale getirilmesi Güvenlik Konseyi'nin BM Andlaşması'nın 24. maddesi - uluslararası barış ve güvenliği koruma sorumluluğu - doğrultusunda 7. bölüm hükümlerine göre harekete geçmesi gerekmektedir. Bu durumda, eğer Uluslararası Adalet Divanı'nın 1996 Danışma Görüşü doğrultusunda nükleer silah kullanımı meşru müdafaa hukuku açısından hukuka uygun görülürse, söz konusu silahların kolektif güvenlik sisteminin uygulanması sırasında kullanılabilmesinin mümkün olup olmadığı tartışılmalıdır. Bu huhsusta iki varsayım vardır:

1. Meşru müdafaa hakkı devletlerin örf ve adet hukuku kapsamında sahip oldukları doğal bir haktır. Aksine, kolektif güvenlik sistemi BM'nin bir mekanizmasıdır. Bu nedenle, meşru müdafaaya başvurulduğunda nükleer silah kullanımının meşruiyeti bu hakkı kolektif güvenlik sistemi için geçerli kılmaz. Başka bir ifadeyle, nükleer silah kullanımı sadece meşru müdafaa hakkının bir uzantısıdır. Güvenlik Konseyi hem 41. maddeyi (ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir

³⁵⁷ 1996 Danışma Görüşü, para. 44.

³⁵⁸ Michael J. GLENNON, *The Fog of Law: Self-Defence, Inherence, and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter*, Harvard Journal of Law and Public Policy, Vol. 25, No. 2, 2002, p. 553.

³⁵⁹ Rein MÜLLERSON, *Self-Defense in the Contemporary World*, in: Lori F. DAMROSCH & David J. SCHEFFER (eds.), **Law and Force in the New International Order**, San Francisco: Westview Press, 1991, p. 23.

bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesi gibi silahlı kuvvet kullanımını içermeyen önlemler alması) hem de 42. maddeyi (uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunması) uygularken insancıl hukuk kurallarına riayet etmelidir. Sonuç itibariyle, uluslararası barış ve güvenliği korumakla görevli olan Güvenlik Konseyi belirli bir tehdidi engellemek için nükleer silah kullanımına izin veremez. BM çatısı altında işbirliğine ve diyaloga dayalı kolektif güvenlik sisteminin potansiyel gücünü göz önünde bulundurduğumuz zaman, aslında ihlalci bir devlete karşı mevcut hukukun göz ardı edilmesi ve nükleer silah kullanılmasına gerek kalmaz.³⁶⁰

2. Meşru müdafaa alternatif ve geçici bir sistemdir ve sadece kolektif güvenlik sisteminin işlemediği durumlarda gerçekleştirilir. Bu nedenle devletlerin meşru müdafaa kapsamında nükleer silah kullanması aslında Güvenlik Konseyi'nin bu tür silah kullanılmasını onayladığı anlamını taşımaktadır. Zira Konsey tehditleri engellemek için uygun gördüğü şekilde önlem alabilir ve en azından kitleleri imha edebilecek ağırlıkta olan tehditleri - nükleer saldırı - engellemek için kolektif hareket edilmesine karar verebilir. Ayrıca, Güvenlik Konseyi 25. madde esasında devletleri temsil etmektedir. Dolayısıyla uluslararası barış ve güvenliği korumak için gerektiğinde nükleer silah kullanımına da izin verebilir. Devletler doğal meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gerektiğinde her türlü silah kullanma hakkına sahiptir ve 25. madde doğrultusunda bu hakkın bir kısmını - nükleer silah kullanma konusunda - Güvenlik Konseyi'ne devretmiştir.³⁶¹

Her iki varsayımı değerlendirdiğimizde, ikinci varsayımın nükleer silahların kullanımının tamamen yasaklanmasına engel oluşturduğunu görüyoruz. İnsancıl hukuk bir eksen olarak ele alınırsa, Güvenlik Konseyi BM Andlaşması'nın 7. bölümü çerçevesinde bu silahların kullanımına kesinlikle izin veremez. Ayrıca BM'nin

³⁶⁰ SINGH (1989), p. 166.

³⁶¹ Christine GRAY, **International Law and Use of Force**, Oxford: Foundation of Public International Law, 2000, p. 92.

zorlayıcı eylemlerine katılan devletler Konsey'in kararlarını gerekçe göstererek insancıl hukuk ve örf ve adet hukuku kurallarının ihlalinden doğan uluslararası sorumluluktan kaçamazlar. Başka bir ifadeyle, insancıl hukuk ihlallerinin Güvenlik Konseyi'nin emri ile gerçekleşmesi kesinlikle bu ihlalleri haklı kılmaz. Dolayısıyla, ne Güvenlik Konseyi, ne de devletler nükleer silahların yaratacağı insani felaketler ve uluslararası güvenliğe tehdit oluşturacağını göz ardı edemezler. Aksine, bütün devletler Güvenlik Konseyi'nin kararlarını uluslararası hukukun emredici kuralları, özellikle insancıl hukuk kuralları ışığında uygulamak zorundadır. Ayrıca tüm devletler Konsey'in insancıl hukuka aykırılık oluşturan kararlarını uygulamaktan kaçınma hakkına sahiptir. Başka bir ifadeyle, Güvenlik Konseyi gibi bir organ *jus cogens* kurallara aykırı bir karar aldığı zaman bile devletlerin belirtilen kurallara bağlılık yükümlülükleri devam edecektir. Zira söz konusu kurallar ihlal edilemez ve Güvenlik Konseyi'nin *jus cogens* kurallara aykırı her bir kararı, Konsey'in yetki dışına çıkması anlamına gelir.³⁶²

3. Güvenlik Konseyi'nin Nükleer Silah Kullanımına İzin Vermesi

Nükleer silahların kullanımı insancıl hukukun temel ilkelerine - askeri gereklilik, gereksiz acılara neden olamama ve ayırt etme ilkesi - aykırıdır. BM Güvenlik Konseyi'nin kararı ile - gereklilik ve orantılılık ilkesine riayet edilerek - nükleer bir tehdide karşı nükleer silah kullanılabilirliğinden bahsedebilmek için, barış ve güvenliği korumakla sorumlu olan Güvenlik Konseyi bu sorumluluğu yerine getirirken barış ve güvenliğe yönelik tehdidin içeriğine ve uluslararası toplumun vereceği tepkinin gerçekleşen tehdit ile orantılı olmasına dikkat etmelidir. Gerçekleşen tehdit nükleer bir tehdit ise, nükleer silahlarla karşılık verilmelidir. Şüphesiz konvansiyonel tehditlere karşı nükleer silah kullanımına izin verilmesinin

³⁶² ORAKHELASHVILI, p. 83.

hiçbir nedeni yoktur. Dolayısıyla, askeri gereklilik ve orantılılık ilkesi devletlerin ulusal çıkarlarına değil, insalığın çıkarlarına - insancıl hukuk gerekçeleri - dayanılarak yorumlanmalıdır. Bu durumda nükleer silahların her türlü kullanımının yaratacağı insani felaketlerin tüm insanları etkileyeceği için, söz konusu silahların kullanımı insancıl hukukun ihlali olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla Güvenlik Konseyi'nin nükleer silahların kullanılabileceğine dair vereceği herhangi bir karar insancıl hukuk kurallarına aykırılık oluşturduğu için meşru ve hukuki değildir.

Kolektif güvenlik hukuku açısından Güvenlik Konseyi tehditleri tanımlayarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması için her türlü tedbir alma hakkına sahiptir. Devletler ise Konsey'e güvendikleri için “*Güvenlik Konseyi, bu görevleri yerine getirirken BM'nin amaç ve ilkelerine uygun hareket eder*” (mad. 24/2) ifadesine yetinmişlerdir. Andlaşma'nın 24. maddesi Güvenlik Konseyi'nin, Andlaşma'nın hükümlerine riayet etmesi gerektiğini vurgulamıştır, fakat belirtilen hüküm Andlaşma'nın kapsamadığı genel kurallara riayet edilmeyeceği anlamına gelmemektedir. *Jus cogens* kurallar, özellikle insancıl hukuk kuralları anılan genel kurallar kapsamında yer almaktadır. İnsancıl hukuk gerekçeleri Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanımına ilişkin kararlarını etkileyerek Konsey'in yetkisi altında alınan zorlayıcı önlemlerin yürütülmesine katılan devletlerin yetki kapsamını belirler. Güvenlik Konseyi çok taraflı düzeyde kabul edilen zorlayıcı önlemlerin uygulamaya geçirilmesinde katılımcı devletleri insan hakları standartlarına ve insancıl hukuk kurallarına saygı göstermeye davet eder. Nitekim devletlerin de katılacağı zorlayıcı önlemler insancıl hukuk kurallarının ihlaline neden olacak ise, sorunun başka yollarla çözülmesi gerekecektir.³⁶³

Hiçbir devlet - saldırıda veya müdafaada bulunan devlet olsun - kendi bekası için insan onurunu ve insanlık ilkesini ihlal edemez. Bu konuda, BM İnsan Hakları Komitesi 29 sayılı Genel Yorumunda, “*Sözleşme'ye taraf devletler hiçbir koşulda*

³⁶³ Marco ROSCINI, *The United Nations Security Council and the Enforcement of International Humanitarian Law*, Israel Law Review, Vol. 43, No. 2, 2010, p. 352, erişim için bkz. <http://law.huji.ac.il/upload/Roscini.pdf> [15.12.2014].

Sözleşme'nin 4. maddesine dayanarak insancıl hukuku ihlal edemezler”³⁶⁴ ifadesini kullanmıştır.

İnsanları koruma özelliğine sahip olan insancıl hukukun, silahlı çatışmaların olağanüstü durumlarında bile askıya alınması söz konusu olamaz. Güvenlik Konseyi ise, barış ve güvelliğe yönelik tehditlere karşı şiddetli ve orantısız tedbirler alamaz ve devletlerin nükleer tehditlere karşı nükleer silah kullanmasına izin veremez. Zira uluslararası hukuk kuvvet kullanma hukukunun orantılı saydığı tepkileri - insancıl hukukun emredici kurallarına, özellikle ayırt etme, orantılılık, tarafsızlık ve gereksiz acıya neden olmamak ilkeleri - desteklemektedir. Dolayısıyla, BM Andlaşması'nın 7. bölümünü uygulamak amacıyla gerçekleştirilen eylemler kolektif güvenlik sistemi açısından hukuki ve Andlaşma'ya uygun olsa da, belirtilen eylemlere katılan devletlerin insancıl hukuk ihlalinin dolayısı uluslararası sorumluluğuna yol açacaktır.³⁶⁵ Zira Güvenlik Konseyi esasen bu tür silahların kullanımına izin verme yetkisine sahip değildir. Aksine, Güvenlik Konseyi BM'nin zorlayıcı önlemlerini uygulayan devletlerin uluslararası hukukun ötesine geçerek yetkilerini kötüye kullanmasına sessiz kalamaz.

4. Güvenlik Konseyi'nin Yetki Kullanması

Uluslararası örgütlerin sahip olduğu yetkiler üye devletlerden devraldığı yetkililerdir.³⁶⁶ Devletler genelde insancıl hukuk kuralları gereği nükleer silahlara başvurama hakkına sahip olmadıkları için söz konusu kuralları göz ardı ederek

³⁶⁴ **Human Rights Committee, General Comment 29, States of Emergency (article 4)**, U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 2001, para. 11, erişim için bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrc29.html> [15.12.2014].

³⁶⁵ Detaylı bilgi için bkz. SASSOLI, pp. 430-431.

³⁶⁶ Bu konu hakkında bkz. PAZARCI (2005), ss. 124-127.

Güvenlik Konseyi’ni söz konusu silahları kullanabilmesi için yetkilendirmezler. Güvenlik Konseyi ise bu yetkiye sahip olmadığı için kendi başına 7. bölüm çerçevesinde hiçbir devleti nükleer silah kullanması için yetkilendiremez. Zira Konsey dünya düzenini bozmak için değil, uluslararası barış ve güvenliği korumak için kurulmuştur.³⁶⁷

Yukarıda anlatılanlara rağmen, devletlerin yetkilerini dikkate alarak Güvenlik Konseyi’nin yetkisinin sınırlı olduğunun ölçülmesi Konsey’in belirli bir uygulamayı karara bağlamasına tamamen engel olamayacaktır. Zira Divan’ın Danışma Görüşü’ne göre devletler olağanüstü meşru müdafaa durumunda ve kendi varlığını sürdürmek için “insancıl hukuk kurallarına aykırılık oluşturmayan nükleer silahları” kullanabilecek ve bu tür silahların kullanımı ne meşru müdafaa hakkını ne de insancıl hukuk kurallarını ihlal etmeyecektir. Fakat uluslararası hukukun mevcut durumunda nükleer silah kullanımının hukukiliği artık Uluslararası Adalet Divanı’nın 1996 tarihli Danışma Görüşü’ne tabi değildir. Aksine, nükleer silahların istisnai durumlarda kullanımının hukukiliğine ilişkin temel değişiklikler yapılmış ve söz konusu silahların tamamen yasaklanması, meşru müdafaa istisnasının kapsamının daraltılması ve insancıl hukukun tamamen uygulanması doğrultusunda gelişmeler olmuştur. Başka bir ifadeyle, Hiroşima ve Nagazaki olaylarından sonra çeşitli olaylar ortaya çıkmış ve uluslararası güvenlik ciddi şekilde tehditlere uğramıştır. Buna rağmen nükleer silah sahibi devletler bir daha nükleer silah kullanma yoluna gitmemiştir. Hukuksal açıdan nükleer silahların kullanılmamasının söz konusu silahların her koşulda kullanımının gayri meşruluğu veya silahlı çatışmalardaki insancıl hukuk kurallarına aykırılık oluşturduğu yönünde oluşmuş algılardan kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı sebeplerden dolayı insancıl hukuk ve hatta meşru müdafaa hakkı açısından nükleer silahların tamamen

³⁶⁷ *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, I.C.J. Reports 1971, Dissenting Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice, para. 115, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/53/10789.pdf> [15.12.2014].

yasaklanmasına ilişkin örf ve adet niteliğinde bir normun oluştuğuna dair iddialar bulunmaktadır.³⁶⁸

Dolayısıyla, insancıl hukuk her koşulda uygulanmalı ve Güvenlik Konseyi uluslararası toplumun diğer üyeleri gibi tüm kararlarında, özellikle 42. maddede yer alan zorlama eylemleri konusunda insancıl hukuk kurallarına riayet etmelidir. Güvenlik Konseyi'nin uluslararası hukuk ihlalcisi olarak ilan edilen bir devlete karşı nükleer silah kullanımına izin vermesi belirtilen devletin varlığına, vatandaşlarının ve komşu devletlerin temel haklarının ihlaline neden olacaktır. Esasen Güvenlik Konseyi *jus cogens* kurallara riayet etmekle mükellef olduğu için kararlarının meşruiyeti ve hukukiliği sadece bu kurallara riayet etmekle gerçekleşecektir.

İnsan hakları, silahlı çatışmalar sırasında insancıl hukukun tamamlayıcı unsuru ve *jus cogens* kurallar niteliğindedir. Nükleer silahların kullanılması sonucunda insan haklarının birçoğunun kaçınılmaz ihlalleri Güvenlik Konseyi'nin meşru eylemleriyle bağdaşmamaktadır. Bu durumda uluslararası barış ve güvenlik tanınan hukuki çerçeve dışında gerçekleşmeyecektir. Zira uluslararası toplumda düzensizliğe teşvik edilmesi uluslararası hukukun ihlaline neden olacak ve bu ihlallerden dolayı barış ve güvenlik sağlanamayacaktır. Dolayısıyla Güvenlik Konseyi belirtilen hukuki çerçeveyi göz ardı edemez. Başka bir ifadeyle, insan haklarına riayet edilmesi barışın önkoşulu ve ayrılmaz bir parçası olduğu için³⁶⁹, Güvenlik Konseyi insan haklarını ihlal ederek barışı koruma sorumluluğunu yerine getiremez.

Nükleer silahların bir devlete karşı kullanılması o devletin sınırları içerisinde bulunan insanların temel haklarının ihlaline neden olacaktır. Nükleer silah kullanıldığında yaşam hakkı, sağlık ve refah hakkı, beslenme hakkı, yaşam için temel ihtiyaçlar ve sağlıklı çevreden yararlanma hakkından bahsedilemez. Dolayısıyla, bir devlet barış ve güvenliğe yönelik ciddi tehdit - örneğin, nükleer silah kullanma

³⁶⁸ Bu konu bir sonraki bölümde “Nükleer Silahların Kullanımının Tamamen Yasaklanması Kuramı” başlığı altında incelenecektir.

³⁶⁹ Vojin DIMITRIJEVIC, *Human Rights and Peace*, in: Janusz SYMONIDES (ed.), **Human Rights: New Dimensions and Challenges: Manual on Human Rights, Vol. 1**, UNESCO Publishing, 1998, pp. 47-70.

tehdidinde bulunarak - oluştursa bile nükleer silah kullanarak karşılık verilmesi anılan devletin sınırları içerisindeki insanların varlığını ve uluslararası hukukun *jus cogens* kurallarının bir parçası olan temel insan haklarını tehlikeye sokacaktır.³⁷⁰

Gelişmekte olan devletlerin büyüyen gücü ve etkisi kuvvetle muhtemel evrensel insan hakları rejiminin gelecekteki gelişimine ve huzurlu ve kalıcı uluslararası düzenin güvence altına alınmasına yön vereceği tartışılmamalıdır.³⁷¹ Şüphesiz böyle bir durumda Güvenlik Konseyi'nin insan onuruna dayanan bu düzene öncelik vermesi ve 7. bölüm çerçevesinde gerçekleştirdiği eylemlerde insanların temel haklarına riayet etmesi gerekir. Bu yüzden insanların temel haklarının ihlaline neden olacak nükleer silah kullanılmasına karar verilmesi meşru ve hukuka uygun olmayacaktır.

5. Kitle İmha Silahlarına İlişkin Andlaşmalarda Güvenlik Konseyi'ne Tanınan Yetkiler

1972 *Biyolojik Silahlar Sözleşmesi*'nin 6. maddesi, 1993 *Kimyasal Silahlar Sözleşmesi*'nin 12/4 maddesi ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Statüsü'nün 12. maddesine göre, “Sözleşmeye taraf herhangi bir devlet, diğer bir taraf devletin işbu Sözleşme'nin hükümlerinden doğan yükümlülükleri ciddi şekilde ihlal ettiğini görürse BM Güvenlik Konseyi'ne şikayette bulunabilir”. Anılan Sözleşmelerde yer alan “ciddi ihlaller” kavramının ne anlama geldiği belli değildir, ancak kimyasal ve biyolojik silahların üretimi, geliştirilmesi, kullanımı ve NPT'nin 1. ve 2. maddelerinde yer alan taahhütlerin ihlalinin bu ciddi ihaller kapsamında yer aldığını

³⁷⁰ ORAKHELASHVILI, p. 66.

³⁷¹ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Par ENGSTROM, *The Future of Human Rights in a Global Order of Change and Continuity*, in: Simon BENNETT & Eadaoin O'BRIEN (eds.), **What Future of Human Rights in a Non-Western World?**, London: School of Advanced Study, 2011, pp. 161-170.

söyleyebiliriz. Ne var ki bahsi geçen Sözleşmeler belirtilen ihlallere karşı nükleer silah kullanılması için Konsey'e yetki tanımamıştır. Dolayısıyla Konsey söz konusu ihlalleri engellemek için durumu BM Hukuku'na dayanarak değerlendirip ve harekete geçecektir. Fakat bu doğrultuda Konsey'in nükleer silah kullanabilme yetkisinin BM Andlaşması'ndan kaynaklandığı iddiası kabul edilemez. Ayrıca silahsızlanma andlaşmaları da kesinlikle söz konusu ihlallerin engellenmesi için Konsey'e kitle imha silahı kullanma yetkisi tanımamıştır. Eğer nükleer silahların kullanımının uluslararası hukuka aykırılık oluşturarak Güvenlik Konseyi'nin tepkisini gerektiriyorsa, bu hiçbir uluslararası örgütün söz konusu ihlali engellemesi ve barışı koruması için aynı ihlal yöntemine başvurabilmesi anlamına gelmemektedir. Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlere karşı nükleer silah kullanamaması Konsey'in aldığı tedbirler ile tehdit arasındaki orantılılık gerekçesine dayanmaktadır. Ayrıca, Konsey'in 7. bölüm çerçevesindeki uygulamaları devletlerin ve milletlerin uluslararası toplumda bir arada yaşama kararlılığı gerekçesine uygun olmalıdır.³⁷²

II. TERÖRİZME KARŞI NÜKLEER SİLAHLARIN KULLANIMI

11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezine'e yapılan saldırılardan sonra hukuki metinlerin birçoğunda terör ve terörle mücadele konusu sık sık ele alınarak, incelenmiştir. Bu olaylar sonucunda, uluslararası insancıl hukuk ilkeleri çerçevesinde devletlerin kuvvet kullanarak terörizme karşılık vermesi ve terör eylemlerine karşı nükleer silah kullanma hakkına sahip olup olmadığı konusu tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda ilk önce teröre karşı kuvvet kullanmanın koşulları ve daha

³⁷² M. REISMAN & D. STEVICK, *The Applicability of International Law Standards to United Nations Economic Sanctions Programmes*, EJIL, Vol. 9, No. 1, p. 141.

sonra terörle mücadelede nükleer silah kullanımının gayri meşruluğunu değerlendirmeye çalışacağız.

A. TERÖRİZME KARŞI KUVVET KULLANMANIN ŞARTLARI

Meşru müdafaa hakkıyla ilgili örf ve adet hukuku kuralları büyük ölçüde Caroline olayı ile şekillenmiştir.³⁷³ Meşru müdafaa hakkının kullanımına ilişkin Caroline olayında belirlenen “gereklilik” ve “orantılılık” koşulları, zamanla bu hakkın temel unsurlarını belirleyen ölçüler olarak kabul edilmiş ve bu durum Nuremberg Mahkemesi’nde³⁷⁴, Nikaragua Davası’nda³⁷⁵ ve Uluslararası Adalet Divanı’nın 1996 Danışma Görüşü’nde³⁷⁶ de teyit edilmiştir. Uluslararası Adalet Divan’a göre, gereklilik ve orantılılık ilkelerinin kuvvet kullanımında mutlak surette dikkate alınması gerekmektedir.³⁷⁷

Uluslararası örf ve adet hukukunun düşüncesiz ve fevri şekilde kuvvet kullanılmasını önlemek için öngördüğü gereklilik ve orantılılık koşulları terör eylemlerine karşı kuvvet kullanmayı zorlaştırabilecek bir nitelik taşımaktadır. Belirtilen koşulların ihlal edilmesi durumunda meşru müdafaa uygulaması haksız

³⁷³ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. James DEVER and John P. DEVER, *Making Waves: Refitting the Caroline Doctrine for the Twenty-First Century*, Quinnipiac Law Review, Vol. 31, 2013, pp. 165-193, erişim için bkz. [http://www.quinnipiac.edu/prebuilt/pdf/SchoolLaw/LawReviewLibrary/06_31QuinnipiacLRev165\(2013\).pdf](http://www.quinnipiac.edu/prebuilt/pdf/SchoolLaw/LawReviewLibrary/06_31QuinnipiacLRev165(2013).pdf) [15.12.2014].

³⁷⁴ Nuremberg Kararı’nın metnine erişim için bkz. http://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf [15.12.2014]. Karar’ın değerlendirilmesi için bkz. George A. FINCH, *The Nuremberg Trial and International Law*, AJIL, Vol. 41, No. 1, 1947, pp. 20- 37.

³⁷⁵ *Military and Puramilitary Activities in und against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, para. 176, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf> [15.12.2014].

³⁷⁶ 1996 Danışma Görüşü, para. 41.

³⁷⁷ Ibid.

hale gelerek uluslararası hukukta yasaklanan saldırı veya zararlar karşılık fiiline dönüşebilecektir.³⁷⁸ Gereklik ve orantılılık koşulları meşru müdafaa hakkını uluslararası hukukta yasaklanan “zararla karşılık”tan ayırmaktadır ve bu konuda önemli bir rol üstlenmektedir. Meşru müdafaa hakkı cezalandırıcı değil, önleyici nitelikte olup ve söz konusu hakkın amacı saldırgan eylemi önlemek ve devletin çıkarlarını korumaktır.³⁷⁹ Seçilen hedefler başta olmak üzere meşru müdafaa kapsamında alınan tedbirler söz konusu amacı gerçekleştirmeyi hedefleyerek orantılı olmalı, savaşanlarla sivililer arasında ayırım gözetmeli, silahlı saldırıdan sorumlu olanları hedef almalı ve bu durum açık ve inandırıcı delillerle kanıtlanmalıdır. Saldırılması planlanan hedefin uygun bir hedef olduğu ve tehdidin ciddiyeti kanıtlanmaksızın gerçekleştirilecek bir hareket meşruiyetten yoksun olacaktır. Nitekim geçmişte terör örgütlerine ve onları destekleyen devletlere karşı gerçekleştirildiği iddia edilen birçok askeri eylem gereklik ve orantılılık koşullarını taşımadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.³⁸⁰ Örneğin, ABD’nin 1986’da Libya saldırıları, 1998’de Sudan ve Afganistan saldırıları ve İsrail’in 1985 yılında Tunus saldırılarının gereklik ve orantılılık koşullarını taşımadığı için “zararla karşılık” niteliğinde olduğu ve savunma amaçlı olmaktan çok cezalandırıcı amaçlar taşıdığı ileri sürülmüştür.³⁸¹ Bu yüzden kuvvete başvuran mağdur devlet öngörülen koşulların gerçekleştiğini ikna edici delillerle açık bir şekilde ortaya koymalıdır.

Dolayısıyla, devletler amaçlarına ulaşmak için bütün araçlara başvuramamaktadır. Aksine, sivilleri savaşanlardan ayırarak kendini savunmalıdırlar. Bu açıdan devletlerin uluslararası terörizme karşı nükleer silah kullanması da söz konusu koşullara ve dolayısıyla temel uluslararası hukuk kurallarına aykırı bir davranış olarak değerlendirilebilir. Ayrıca devletlerin insancıl

³⁷⁸ James F. GRAVELLE, *The Falkland (Malvinas) Islands: An International Law Analysis of the Dispute Between Argentina and Great Britain*, Military Law Review, Vol. 107, 1985, p. 56.

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Leah M. CAMPBELL, *Defending Against Terrorism: A Legal Analysis of the Decision to Strike Sudan and Afghanistan*, Tulane Law Review, Vol. 74, 1999-2000, pp. 1067-1096.

³⁸¹ Ibid., pp. 1079-1080.

hukuk kurallarının uygulanmasındaki başarı derecesi, terör örgütünün toplumda taban ve destek bulmasını önleyecek ve azaltacak, toplum üzerindeki gereksiz baskıyı kaldıracak çok önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir.

B. TERÖRLE MÜCADELEDE NÜKLEER SİLAH KULLANIMININ GAYRİ MEŞRULUĞU

Fransa yönetimi genellikle açıklamalarında nükleer silahların devletlerin egemenliği ile bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür.³⁸² Bu politikanın devamı olarak dönemin Cumhurbaşkanı Jacques Chirac 19 Ocak 2006 tarihinde, Fransa'nın terörist eylemler tehdidine karşı uygulayacağı stratejisini şöyle açıklamıştır: *“Bize karşı terör eylemlerine başvurma niyetinde olan devletlerin liderleri ve kitle imha silahları kullanmayı planlayan herkes, bizim uygun ve nükleer yanıtımızla karşılaşacaklarını bilmelidirler”*.³⁸³

Chirac'ın terörist eylemler tehdidine nükleer silahlarla karşılık verme hakkına sahip olduğuna dair ifadelerine hiçbir devlet tarafından tepki verilmemiştir. Fransa yönetiminin politikası gerçek anlamda terörle mücadele ise, bu konuda ABD ile aynı yöntemi izlemektedir demektir. Fransa, ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutta insan hakları standartlarının gelişmesinde önemli rol oynayan bir devlet olarak bugün terörizmle mücadelede gereklilik doktrini ve ulusal çıkarlarını koruması için her tür yönetime başvuracağından bahsetmektedir. Böyle bir tehdidin varlığı uluslararası boyutta insan hakları ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesine engel oluşturmaktadır.

³⁸² Andy BUTFOY, *Nuclear Strategy*, in: Craig A. SNYDER (ed.), **Contemporary Security and Strategy**, 2nd Edition, New York: Palgrave Macmillan, 2008, p. 144.

³⁸³ MOORE (2006).

ABD'nin terörle mücadele bağlamındaki tutumu da oldukça dikkat çekicidir. ABD'nin Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı (Pentagon) söz konusu silahların kullanımının terörizme karşı uzun vadeli bir savaş seçeneği olmasını önermiştir.³⁸⁴ Ancak, nükleer silah kullanarak terör örgütlerini ortadan kaldırmak kolay değildir. Zira bu tür örgütler, personelinin ve askeri teçhizatının yoğunlaştığı bir coğrafi bölgeye sahip değildir. Terör örgütleri aslında dünya çapında kentsel ve kırsal yerlerde serpiştirilmiş hücrelerde yer alırlar. Örneğin, 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'ne karşı gerçekleştirilen saldırılarda teröristlerin çoğu ABD şehirlerinde yaşayarak faaliyetlerini sürdürmekteydi.³⁸⁵

Terör örgütlerine karşı nükleer silah kullanma tehdidi veya doğrudan söz konusu silahların ve diğer kitle imha silahlarının terörizmi caydırmak amacıyla kullanılması olumsuz ve ters bir etki bırakabilir. Terörizme karşı nükleer silah kullanma tehdidi teröristlerin mücadele algısını güçlendirerek devlet tarafından gerçekleştirilen saldırılara aynı şekilde karşılık vermelerine bir gerekçe oluşturabilecektir.

Devletlerin teröre karşı nükleer silah kullanması, teröristlerin bu operasyonlara karşılık olarak aynı silahları kullanmasının çok daha olumsuz sonuçlar yaratabileceği ihtimaline dikkat edilmelidir. Teröristlerin nükleer silah edinmesi korkutucu derecede gerçek bir olasılık olsa da, nükleer silah sahibi devletlerin ilgiyi - terörizmle mücadelede hiçbir askeri anlamı olmayan - kendi nükleer silahlarından kaçırmak ve nükleer silahsızlanmayı geriye atmak için kullandığı bir olanak olacaktır. Temel sorun, nükleer silahların kimin elinde olduğundan bağımsız olarak, söz konusu silahların tehlike arz etmesidir.³⁸⁶ Dolayısıyla, devletler kuvvet kullanma sırasında sınırsız bir şekilde davranamazlar. Aksine, uluslararası hukukun etik ve insani gereksinimlere dayanarak kuvvet kullanmaya ilişkin öngördüğü sınırlara riayet

³⁸⁴ Julian COMAN, **Pentagon Wants 'Mini-Nukes' to Fight Terrorists**, Washington, 26.10.2013, erişim için bkz. <http://www.rense.com/general43/mini.htm> [15.12.2014].

³⁸⁵ Alyn WARE, *Terrorism and Nuclear Disarmament*, 11 September 2001, erişim için bkz. <http://lcn.org/disarmament/index.htm> [15.12.2014].

³⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz. Evan Braden MONTGOMERY, **Nuclear Terrorism: Assessing the Threat, Developing a Response**, Washington DC: Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2009, pp. 29-34.

etmelidirler. Bu bağlamda, Uluslararası Adalet Divanı 1996 tarihli Danışma Görüşü’nde şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Devletlerin sivillere karşı saldırı gerçekleştirmesi ve sivill ve muharip hedefler arasında ayırım gözetmeyen silahlar kullanması yasaktır. Devletlerin savaş yöntemleri ve araçları seçme hakkı sınırsız değildir”.*³⁸⁷

Bu konyla ilgili olarak *Nükleer Terörizmin Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme*’nin³⁸⁸ madde 4/4’ünün hükmü de oldukça önemlidir. Belirtilen madde uyarınca, *“Bu Sözleşme, devletler tarafından nükleer silah kullanımı veya kullanma tehdidinin meşruluğu hususlarına hiçbir şekilde temas etmez ve temas ettiği şeklinde yorumlanamaz”.*

Ölümci kitle imha silahları olarak tanınan nükleer silahların etkileri belli bir zaman ve mekanla sınırlı değildir. Söz konusu silahların en önemli özelliği, çok geniş bir bölgede canlı - cansız her şeyi tümünden yok etme kapasitesine sahip olması ve zararlı etkilerini çok uzun bir zaman dilimi içerisinde gösterebilmesidir.³⁸⁹ Uluslararası Adalet Divanı’nın 1996 tarihli Danışma Görüşü’ne muhalif görüş bildiren Yargıç *Weeramantry*; doğrudan insan yaşamını tehdit etmenin dışında, çevreye, ekosisteme ve gelecek nesillere ciddi zararları olduğu tespitiyle birlikte, kabaca insancıl hukuk başlığı altında ele aldığı gerekçelerle Divan’ın hükmettiği gibi “açıkça” yasaklanmamış olsa da nükleer silahların uygulanan uluslararası hukuka aykırı olduğunu göstermeye çalışmıştır.³⁹⁰

³⁸⁷ 1996 Danışma Görüşü, para. 78.

³⁸⁸ New York’ta, 13.02.2005 tarihinde imzalanan, Türkçe’ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz Sözleşmenin (**International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism**, New York, 13.04.2005) Türkçe resmi çevirisi için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120508-1.htm> [15.12.2014], Sözleşmenin orijinal metnine erişim için bkz. <http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-15.pdf> [15.12.2014].

³⁸⁹ 1996 Danışma Görüşü, para. 36.

³⁹⁰ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Judge Weeramantry, I.C.J. Reports 1996*, p. 230, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7525.pdf> [15.12.

Yargıç *Weeramantry*'ye göre, nükleer silahların kullanımı, insancıl hukukun savaş sırasında sivillerle savaşırları bir birinden ayırt etme, gereksiz acılardan kaçınma, sivillerin korunması, çevreye kalıcı zararlar veren savaş araç ve yöntemlerinin kullanılmaması ve tarafsızlık gibi temel ilkelerine aykırıdır.³⁹¹ Dolayısıyla teröre karşı mücadele, anılan ilkelere aykırılık oluşturan nükleer silahların kullanımını haklı ve meşru kılamayacaktır.³⁹²

Teröristlerin bulunduğu mekan ve saldıracakları zamanın tespit edilmesi amacıyla devletlerin bir diğer devletin ülkesine girerek ülkesel bütünlüğünü ihlal etmesi aynı zamanda kuvvet kullanma yasağına da aykırı bir girişimdir. İnsancıl hukuk açısından ise, BM Güvenlik Konseyi'nin 1368 sayılı Kararı'nda³⁹³ devletlerin askeri eylemlerinin meşru ve haklı kılındığı durumlarda dahi terör eylemlerine karşı mücadelede insancıl hukukun sınırlayıcı düzenlemeleri göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden terörizme karşı mücadelede ulusal bir tedbir olarak nükleer silahların kullanımı (Fransa yönetiminin izlediği politika) insancıl hukuk kurallarını ihlal edecektir.

11 Eylül 2001 saldırıları, devlet dışı aktörlerin de kuvvet kullanabildiğinin bir göstergesidir. Söz konusu saldırılar, BM Andlaşması'nın 51. maddesinin yorumunu etkilemiş ve meşru müdafaa hakkı devlet dışı aktörlerin terör eylemlerine karşı kullanılabilir bir hak olarak görülmeye başlamıştır.³⁹⁴ 11 Eylül olaylarından sonra devletlerin (başta ABD olmak üzere) terörizme karşı uygulamaları, özellikle kuvvet

2014]. Uluslararası Adalet Divanı'nın 1996 tarihli Danışma Görüşü'ne ilişkin diğer muhalif görüşler için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=e1&p3=4&case=95> [15.12.2014].

³⁹¹ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Judge Weeramantry, I.C.J. Reports 1996*, p. 212.

³⁹² Jim MC CLUSKEY, *The Nuclear Threat: Intolerable and Avoidable*, Russell Press Ltd, 2009, p. 7.

³⁹³ UN Security Council, "Threats to International Peace and Security Caused by Terrorist Acts", S/RES/1368 (2001), 12.09.2001, erişim için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1368\(2001\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1368(2001)) [15.12.2014].

³⁹⁴ Ülkü HALATÇI, *11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi*, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 2, Sayı 7, 2006, s. 81.

kullanmaları insancıl hukuk kurallarının ciddi anlamda ihlaline neden olmuştur. Ayırt etme ilkesi ihlal edilerek, teröre karşı gerçekleşen saldırıların kurbanları daha çok siviller olmuşlardır. Ne var ki teröre karşı nefret duygusundan dolayı bu eylemler uluslararası toplum tarafından uygun bir şekilde araştırılmamış ve takipsiz kalmıştır. Bu doğrultuda, devletlerin temel insancıl hukuk kurallarından doğan yükümlülüklerini yerine getirmesi hukukun her durumda üstünlüğünü güçlendirecektir.

İnsancıl hukukun amacı silahlı çatışmalar mağdurlarını korumak, onlara yardımcı olmak ve her birinin saygınlıklarını sürdürmektir. 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve diğer uluslararası andlaşmalar terörle mücadele araçlarını belirlememiştir. Terörün neden ortaya çıktığının belli olmadığı için uluslararası hukukun diğer dalları gibi, insancıl hukuk da terörizmi tamamen yok edememektedir. Ancak teröre karşı mücadelede, teröristlerin bir silahlı çatışma tarafı - savaşçı statüsünde - olmamasına rağmen, insancıl hukuk kuralları göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, teröre ilişkin uluslararası sözleşmelerde (örneğin, 2002 tarihli *Terörizme Karşı Inter-Amerikan Sözleşmesi*³⁹⁵, mad. 15/2 ve 1999 tarihli *Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme*³⁹⁶, mad. 21) “Sözleşme’nin hiçbir hükmünün başta uluslararası insancıl hukuk, BM Andlaşması ve ilgili diğer sözleşmelerin amaçları olmak üzere, devletlerin ve bireylerin uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer hak, yükümlülük ve sorumluluklarını etkilemeyeceği” belirtilmiştir.³⁹⁷ Dolayısıyla terörle

³⁹⁵ Barbados’ta 06.03.2002 tarihinde kabul edilen ve 07.10.2003 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme (**Inter-American Convention against Terrorism**, Bridgetown, Barbados, 06/03/2002) metni için bkz. <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-66.html> [15.12.2014].

³⁹⁶ New York’ta, 09.12.1999 tarihinde kabul edilen ve 10.04.2002 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme (**International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism**, New York, 9 December 1999) metni için bkz. <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XVIII/XVIII-11.en.pdf> [15.12.2014]. Sözleşme’nin Türkçe resmi çevirisi için bkz. Resmi Gazete tarihi: 16.02.2013, Resmi Gazete sayısı: 28561, erişim için bkz. <http://www.edam.org.tr/disarmament/TR/belgeler/NPT.pdf> [15.12.2014].

³⁹⁷ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Silia VONKEY, *The Fight against Terrorism and the Rules of the Law of Warfare*, in: Christian WALTER et al. (eds.), **Terrorism as a Challenge for National and International Law: Security versus Liberty?**, Berlin: Springer, 2003, pp. 925-950.

mücadelede teröristlerin bir “silahlı çatışma”nın tarafı olmaması ve kısaca savaşçı statüsü taşıması temel insancıl hukuk kurallarının ihlaline gerekçe oluşturamaz.

Terörle mücadele yöntemlerinden şiddeti öncelikli araç olarak kabul eden kimi devletler mücadelede başarısız olsalar dahi benimsedikleri bu yöntemi ısrarla uygulamaktadırlar. Ancak bazı devletler terörle mücadelede terör nedenlerini ortadan kaldırmaya öncelik vererek insan haklarına ve hukuk devleti ilkelerine dayalı mücadele yöntemini benimseme eğiliminde olmuşlardır.³⁹⁸

1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri³⁹⁹, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Ek Protokolleri, genel kabul görmüş örf ve adet hukuku kurallarını kapsamaktadır. Belirtilen kurallar aslında devletlerin “*erga omnes*” yükümlülükleri niteliğindedir. Bu kurallara göre, taraflar askeri operasyonlarını kesinlikle sivillerle savaşanlar arasında ve sivil ve askeri hedefler arasında ayırım yaparak gerçekleştirmelidir. Gerçi terörizm barışa karşı tehdit oluşturan ve uluslararası hukuka aykırı bir şiddet eylemidir, ancak bu tür eylemleri engellemek devletlerin uluslararası hukuka aykırı davranışlarını haklı kılmaz. Özetle, terörle mücadelede kuvvet kullanılması, insan hakları ve insancıl hukuk kurallarına uygun bir şekilde yapılmalıdır. Nitekim nükleer silahların kullanımının meşru müdafaa amacıyla olsa dahi insancıl hukuk kurallarına aykırılığını dikkate alarak, her türlü saldırıya karşı kuvvet kullanılması sırasında nükleer silahların kullanımı uluslararası hukuk çerçevesinde meşruiyetten yoksun olacağını söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle, devletler terörle mücadele sürecinde uluslararası hukukun onlara tanıdığı hukuku kötüye kullanamazlar. Uluslararası Adalet Divanı’nın 1996 Danışma Görüşü’nü göz önüne alarak, devletlerin ülke bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına ve uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir

³⁹⁸ Abdulkadir BAHARÇİÇEK ve Gökhan TUNCEL, *Terörle Mücadelenin Zorlukları ve Bu Zorlukları Aşmada Farklı Bir Yaklaşım: Demokratik Mücadele Yöntemi*, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2001, s. 10.

³⁹⁹ 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri’nin metni için bkz. http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/lawwar.asp [15.12.2014].

tehdidin oluşmadığı takdirde nükleer silahların kullanımı BM Andlaşması'nın 2/4 maddesindeki *jus cogens* kurallara aykırı ve aynı zamanda saldırı niteliğindedir.⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ Richard BILDER, *Nuclear Weapons and International Law*, in: Arthur SELWYN & Martin FEINRIDERS (eds.), **Nuclear Weapons and Law**, Westport: Greenwood Press, 1984, p. 4.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKTA NÜKLEER SİLAH KULLANMA YASAĞI

I. NPT VE İNSANCIL HUKUK

A. GENEL OLARAK ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK TAAHHÜTLERİ

İnsancıl hukuk taahhütleri 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda tartışma konusu olmuştur. Bu yüzden konuyu kavrayabilmek ve değerlendirebilmek açısından öncelikle 2010 Gözden Geçirme Konferansı'na kısaca bakmamız gerekecektir.

NPT Gözden Geçirme Konferansları aslında Andlaşma'nın hedefleri doğrultusunda elde edilen başarıların değerlendirilmesi ve bu hedeflere ulaşılması için daha fazla faaliyetin yapılması doğrultusunda işbirliği ile gerçekleştirilen bir işlemdir. Bahsi geçen işlem sadece taraf devletlerin ortak hedeflere ulaşması için “iyi niyet ilkesi”⁴⁰¹ çerçevesinde hareket etmesi suretiyle başarılı olacaktır. Devletlerin iyi niyetliliği ise birlikte kararlaştırdığı faaliyetlerin uygulamaya geçirildiği zaman söz konusu olur. Esasen, iyi niyet ilkesi ortak hedeflere ulaşmak için yapılan andlaşmalara riayet edilmesi ve bu bağlamda içtenlikle görüşmeler ve işbirliği

⁴⁰¹ “İyi niyet” (*good faith*) ilkesi, devletlerin yükümlülüklerinin oluşumunu ve yerine getirilmesini yöneten temel ilkelerden biridir. Uluslararası Adalet Divanı'nın eski Başkanı Mohammed Bedjaoui, iyi niyet ilkesinin uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olduğunu ve onsuz tüm uluslararası hukukun çökeceğini ifade etmiştir. Bedjaoui'ye göre, “iyi niyet ilkesi uluslararası istikrarın garantörüdür, zira devletlerin birbirlerine karşı davranışlarını tahmin edebilmelerini sağlar. Bu durumda her devlet kendini karşısındaki devletin davranışlarına göre ayarlayacaktır. Aslında, devletler iyi niyetle hareket etmekle birlikte diğer devletlerin meşru beklentilerini göz önünde bulundurmuş olurlar”. Bkz. Mohammed BEDJAOUI, *Good Faith, International Law, and Elimination of Nuclear Weapons*, Keynote Address, May 2008, pp. 18-20, erişim için bkz. http://www.lcn.org/disarmament/2008_May01eventBedjaoui.pdf [15.12.2014].

yapılması anlamına gelmektedir”.⁴⁰² İyi niyet ilkesinin kilit noktalarından biri 1969 *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*’nin 26. maddesinde kodlandırılmıştır. Belirtilen madde uyarınca, “*yürürlükteki her andlaşma taraf devletleri bağlar ve tarafların andlaşmayı iyi niyetle icra etmesi gerekir*”.

Devltelerin insancıl hukuk taahhütlerinin 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı’nda tartışılması nükleer silahlar açısından oldukça önemlidir. Konferans NPT’nin 6. maddesine ilişkin hükümlerinde, nükleer silahların muhtemel kullanımından doğabilecek insani sonuçlara ilişkin ciddi kaygılar duyduğunu şöyle ifade etmiştir: “*Konferans nükleer silahların kullanımının yaratacağı insani felaketlerden dolayı derin kaygılar duyduğunu ve bütün devletlerin **her zaman** insancıl hukuka uyması gerektiğini tekrar vurgular*”.⁴⁰³ İlk olarak, kapalı görüşmelerde Fransa, belirtilen hükmün kaldırılmasını ve Birleşik Krallık ise bu konuda şüpheler duyduğunu beyan etmişlerdir. Fransa ayrıca 1995 yılında Uluslararası Adalet Divanı’nda öne sürdüğü kanıtlarla, “*insancıl hukukun nükleer silahlara uygulanması konusunda sessiz kalarak, bu konuda kesin bir yasağın yokluğunu ve bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkının kullanımı sırasında nükleer silahların kullanımına izin verildiğini*”⁴⁰⁴ ifade etmiştir. Ancak 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı “ilke ve hedefler” başlığı altında anılan hükmün ikinci kısmına tekrar vurgu yaparak, devletlerin insancıl hukuk taahhütlerini şöyle ifade

⁴⁰² John BURROUGHS, *The Imperative of Good Faith*, Civil Society Presentation to the 2009 Preparatory Committee Meeting for the 2010 NPT Review, May 2009, erişim için bkz. <http://www.reachingcriticalwill.org/legal/npt/prepcom09/ngostatements/goodfaith.pdf> [15.12.2014].

⁴⁰³ **2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document**, p. 12, para. 80, erişim için bkz. [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2010/50\(VOL.I\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2010/50(VOL.I)) [15.12.2014].

⁴⁰⁴ **President Bedjaoui presiding in the case in Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict (Request for Advisory Opinion Submitted by the World Health Organization) and in Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Request for Advisory Opinion Submitted by the General Assembly of the United Nations)**, Verbatim Record, November 1, 1995, p. 66, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/5943.pdf> [15.12.2014].

etmiştir: “ ... Konferans, insancıl hukuk dahil olmak üzere bütün devletlerin her zaman **uygulanabilir uluslararası hukuka** uyması gerektiğini vurgular”.⁴⁰⁵

Konferans belirtilen hükümle “uygulanabilir uluslararası hukuk”a atıf yapmış, ancak ilk başta ifade ettiği “her zaman” ifadesinde değişiklik yaparak endişeler yaratmıştır. Aslında uygulanabilir uluslararası hukuka atıf yapılması üzücü bir durumdur. Zira bu durumda meşru müdafaa, misilleme ve “insancıl hukuk barış zamanında uygulanmaz” tartışmalarına zemin hazırlayarak, “doktrinlerde genellikle nükleer silahların kullanımının insancıl hukuka aykırı olduğu” anlayışını zedeleyecektir. Ancak, insancıl hukuk caydırıcılık doktrinlerinin hukukiliğine ilişkin tartışmalara bir temel oluşturmamaktadır. Ne var ki, Uluslararası Adalet Divanı insancıl hukukun caydırıcılık doktrinlerine uygulanabilirliğinin olası olduğunun temelini atmıştır.⁴⁰⁶ Şüphesiz BM Andlaşması’nın 2/4 maddesindeki kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi yasağı silahlı çatışma yürürlükte olsa da olmasa da geçerlidir. Nükleer silahların her türlü kullanımının meydana getireceği insani felaketlere atıf yapılması doğrudan doğruya “her zaman” hukuka uyma çağrısı ile bağlantılıdır ve nükleer silahların kullanımının her koşulda yasadışı olduğu savını doğrular. Daha önemlisi, “her zaman” uygulanabilir uluslararası hukuka uyma zorunluluğu insancıl hukuk kurallarına bağlılık ağırlığındadır. Dolayısıyla Fransa gibi devletlerin ileri sürdüğü meşru müdafaa türü - olası saldırılara nükleer silahlarla karşılık vereceği tehdidi - ise BM Andlaşması’nın madde 2/4’üne aykırıdır.⁴⁰⁷

Yukarıda anlatılanlar ışığında, 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı çerçevesinde kabul edilen insancıl hukuk hükmü nükleer silah kullanmama normunu geliştirir. Nitekim ABD’nin Hiroşima ve Nagazaki üzerinde nükleer bomba kullandığı tarihten bu yana, bahsi geçen hüküm nükleer silah kullanmama yükümlülüğü ile birleştiğinde koşulsuzca kullanmamayı emreden örf ve adet hukuku

⁴⁰⁵ 2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document, p. 19.

⁴⁰⁶ 1996 Danışma Görüşü, para. 67.

⁴⁰⁷ Ibid., para. 48,

kuralı niteliğindeki yükümlülüğü güçlendirir. Bu bağlamda, ABD'nin 2010 tarihli *Nükleer Duruş Gözden Geçirme Raporu* dikkat çekicidir. Söz konusu Rapor'a göre, “yaklaşık altmış beş yıl nükleer silahların kullanılmaması ve bunun uzatılabilmesi ABD'nin ve diğer tüm devletlerin yararına olacaktır”.⁴⁰⁸ Bir süre sonra Başkan Obama ve Hindistan Başbakanı Singh'in nükleer silah kullanmama normunun altmış yıllık bir süre için güçlendirilmesini destekleyecekleri ifadesi bu açıklamaya güç kazandırmıştır.⁴⁰⁹

Bu doğrultuda, Uluslararası Adalet Divanı'nın eski yargıçları ve uluslararası hukuk ve diplomasi uzmanlarının 2011'de imzaladıkları bir bildirgede, “nükleer silah kullanma ve kullanma tehdidi her koşulda yasaktır ve bu kural örf ve adet hukuku kuralı haline gelmiştir” ifadesi de oldukça önemlidir.⁴¹⁰

B. NPT ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKA BAĞLILIK TAAHHÜDÜ

NPT çerçevesinde insancıl hukuka bağlılık taahhüdünün değerlendirilmesi 2010 NPT Gözden Geçirme Konferans'ının Nihai Senedi'nin incelenmesini gerektirmektedir.

⁴⁰⁸ **Nuclear Posture Review Report**, United States Department of Defence, April 2010, , p. İx, erişim için bkz. <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf> [15.12.2014].

⁴⁰⁹ **Joint Statement by President Obama and Prime Minister Singh of India**, 19 November 2010, erişim için bkz. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2010/11/08/joint-statement-president-obama-and-prime-minister-singh-india> [15.12.2014].

⁴¹⁰ **Vancouver Declaration: Law's Imperative for the Urgent Achievement of A Nuclear-Weapon-Free World**, Vancouver: The Simons Foundation and the International Association of Lawyers Against Nuclear Arms (IALANA) 10-1 February 2011, erişim için bkz. http://www.cpdnp.jp/pdf/Vancouver_Declaration.pdf [15.12.2014].

2010'da New York'ta düzenlenen NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda⁴¹¹ kabul edilen Nihai Senet'te, "nükleer silahların kullanımının yaratacağı sonuçlar ve bu konuda devletlerin insancıl hukuka riayet etmesi gerektiği" önemle vurgulanmıştır. Belirtilen hüküm, Nihai Senet'in Birinci Bölümü'nün "*Sonuçlar ve Takip İşlemleri için Öneriler*" başlığını taşıyan kısmın ilk bölümünü oluşturan 'Silahsızlanma/İlkeler ve Hedefler'de yer almıştır. Sonuçlar ve takip işlemleri için önerilerin ilk bölümünde şu ifadeler kullanılmıştır:

"NPT'nin 6. maddesi ve "1995 Silahsızlanma ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemek için İlkeler ve Amaçlar"⁴¹² olarak anılan kararın 3. ve 4. paragrafının (c) bendinin ciddi ve etkili bir şekilde uygulanmasını takiben ve 2000 NPT Gözden Geçirme Konferansı'nın Nihai Senedi'ne uygun olarak somut adımların atılmasıyla birlikte, Konferans, nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılması için nükleer silahsızlanmaya ilişkin somut adımlar içeren aşağıdaki işlemleri kabul eder".⁴¹³

İnsancıl hukuka bağlılık NPT'nin başlangıç hükmünün gerçekleşmesini sağlar, çünkü bu hukuk kurallarına bağlılık ve uygulamaya geçirilmesi nükleer silahların kullanılmamasını güçlü bir şekilde destekler. "*NPT'yi akteden ve bundan böyle "Andlaşma'ya taraf" olarak anılacak devletler, nükleer bir savaşın bütün insanlığı uğratabileceği yıkıntıyı ve böyle bir savaş tehlikesini önlemek için her türlü çaba harcamayı ve halkların güvenliğini korumayı amaçlayan önlemlerin alınması gerektiğini göz önünde tutarak*" Andlaşma hükümleri üzerinde anlaşmışlardır.⁴¹⁴

⁴¹¹ NPT çerçevesinde, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000, 2005 ve 2010 yılında toplam sekiz Gözden Geçirme Konferansı düzenlenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT_Review_Conferences.shtml [15.12.2014].

⁴¹² Türkçe'ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz Karar (**Principles and Objectives for Nuclear Non-Proliferation and Disarmament**, NPT/CONF.1995/32/DEC.2, New York, 17 April-12 May 1995) metni için bkz. http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/prin_obj.htm [15.12.2014].

⁴¹³ **2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons**, p. 19.

⁴¹⁴ 1968 Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Andlaşma (NPT), Giriş kısmı.

Nükleer silahların kullanılmamasına ilişkin hukuki şartlar ve taahhütlerin kabulü, nükleer silahların gayri meşruluğunu pekiştirerek nükleer silahsızlanmaya ve nükleer silahsızlanma müzakerelerinin başarılı olacağı güvenli bir ortamın oluşumunu sağlayacaktır. Bu amaçla, Andlaşma'nın başlangıcında ve 6. maddesinde nükleer silahsızlanmaya ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Silahsızlanma hükmü, 2000 NPT Gözden Geçirme Konferansı çerçevesinde yapılan şu taahhütten anlaşılır: “*Nükleer silahların güvenlik politikasındaki rolünü azaltmak, bu silahların kullanma riskini en aza indirerek ortadan kaldırılması sürecini kolaylaştırır*”.⁴¹⁵

Bahsi geçen insani taahhüt ve 2000 NPT Gözden Geçirme Konferansı çerçevesindeki diğer taahhütler, 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda teyit edilmiştir.⁴¹⁶ Ayrıca 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı'nın Nihai Senedi'nin içerdiği ‘Nükleer Silahsızlanma için Takip İşlemleri’nden beş numaralı eylem, nükleer silah sahibi devletleri nükleer silahların politikalarda ve doktrinlerdeki rolü ve önemini azaltacaklarına dair taahhüt vermeye davet etmiştir.⁴¹⁷ Silahsızlanma ve nükleer silah kullanmama arasındaki bağlantının kökeni NPT’de aranmalıdır. 1 Temmuz 1968’de NPT’nin imzaya açılmasından sonra, ABD ve SSCB NPT müzakereleri yapıldığı halde bugünkü On Sekiz Uluslu Silahsızlanma Komitesi’nde özel önlemlerin alınması gerektiğini beyan etmişlerdir. İki devlet Andlaşma’nın 6. maddesi altında, “*nükleer denemelerin durdurulması, nükleer silahların kullanılmaması, çekirdeği bölünebilir nükleer maddelerin ve nükleer silah üretiminin durdurulması ve nükleer stoklarının tamamen yok edilmesi*”⁴¹⁸ gibi görüşülecek önemli konuları gündeme getirmişlerdir.

⁴¹⁵ **2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document**, Vol I, Part I, p. 15. NPT 1995 ve 2000 Gözden Geçirme Konferanslarının analizi için bkz. Jonathan GRANOFF, *The Nuclear Nonproliferation Treaty and its 2005 Review Conference: A Legal and Political Analysis*, International Law and Politics, Vol. 39, 2007, pp. 995-1006.

⁴¹⁶ **2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document**, p. 19.

⁴¹⁷ Ibid., p. 21.

⁴¹⁸ **Final Verbatim Record of the Conference of the Eighteen-Nation Committee on Disarmament, Meeting 390, ENDC/PV. 390**, UN Eighteen-Nation Committee on Disarmament,

Beş numaralı eylemdeki nükleer silahsızlanma ve içinde yer alan insancıl hukuk taahhüdü hukuki olarak bağlayıcı değildir. 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 11. maddesi gereğince, bu çalışma planı devletlerin birlikte katıldığı bir konferans kapsamında yapılmış bir andlaşmanın sonucu olsa da, prosedür gereği “imza” ve “onay” gerektirmeyen bir andlaşmanın sonucudur.⁴¹⁹ Ancak söz konusu çalışma planı, Andlaşma'nın öngördüğü güçlendirilmiş bir gözden geçirme sürecinin bir parçası olarak bağlayıcılığı olan “1995 Silahsızlanma ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemek için İlkeler ve Amaçlar” Kararı bağlamında süresiz bir andlaşmayı uzatmak için yapılan bir anlaşmadır. Bu da tarafların 6. maddenin uygulanması için uygun araçlar üzerindeki ortak anlayışının bir yansımasıdır. Sonuç itibariyle, anılan taahhütlerin uygulanması taraf devletlerin NPT ve 6. maddesine uymasının kanıtıdır.⁴²⁰ Bu husus, insancıl hukuk ile doğrudan bağlantılıdır. Nükleer silahsızlanma, nükleer savaşın önlenmesi ve NPT'nin temel amaçlarının gerçekleştirilmesi insancıl hukuk taahhütleri kapsamında yer almaktadır. NPT'nin temel 6. maddesindeki silahsızlanma taahhüdü aslında insancıl hukuk gerekçeleri doğrultusunda getirilen bir taahhüttür. Dolayısıyla, NPT metninde insancıl hukuka yer verilmemesi, Andlaşma'nın insancıl hukuk kurallarıyla bağlantısız olduğu anlamına gelmez. Nitekim nükleer silah sahibi devletlerin söz konusu silahları bırakması gerektiğine hükmeden 6. madde söz konusu silahların doğrudan insan yaşamını tehdit etmesinin dışında, çevreye, ekosisteme ve gelecek nesillere verebileceği ciddi zararları engellemek açısından oldukça önemli ve doğrudan insancıl hukuk ile bağlantılıdır.

Geneva, 15.08.1968, p. 30, para. 93, erişim için bkz. <http://quod.lib.umich.edu/e/endc/4918260.0390.001?rgn=main;view=fulltext> [15.12. 2014].

⁴¹⁹ Viyana Andlaşmalar Hukuk Sözleşmesi'nin 11. maddesi uyarınca, “Bir andlaşma ile bağlanma rızasını açıklama yolları: Bir Devletin bir andlaşma ile bağlanma rızası imza, bir andlaşma teşkil eden belgelerin teatisi, onay, kabul, tasvip veya katılma veya üzerinde mutabık kalındıysa diğer herhangi bir araçla açıklanabilir”.

⁴²⁰ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Christopher A. FORD, *Debating Disarmament: Interpreting Article VI of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, Non-proliferation Review, Vol. 14, No. 3, 2007, pp. 401-428.

C. ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUKA BAĞLILIK TAAHHÜDÜNÜN YERİNE GETİRİLMESİ

Nükleer silah sahibi NPT üyeleri için, nükleer silahlara ilişkin uluslararası hukuk ve insancıl hukuk taahhütlerinin iyi niyetle yerine getirilmesi mevcut doktrinlerin bu konudaki uyumsuzluğunun giderilmesi ve devletlerin insancıl hukuk şartlarına uygun olarak politikalarını değişmesi ile gerçekleşecektir. İnsancıl hukuk taahhütlerinin yerine getirilmesi ayrıca nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılması için iyi niyetle müzakereler yapılmasını gerektirmektedir. İnsancıl hukuk kuralları doğrultusunda silahsızlanma ayrıca msket bombaları ve anti-personel mayınlara uygulanan “insani silahsızlanma” (*humanitarian disarmament*) - insancıl hukuka bağlı kalmak amacıyla insanlık dışı silahların ortadan kaldırılması - ve uluslararası bir andlaşmanın biyolojik ve kimyasal silah bulundurma ve kullanma yasağı mantığının etkin boyutudur.⁴²¹

Uluslararası Kızılhaç Komitesi dönem Başkanı Jakob Kellenberger, Nisan 2010 tarihli açıklamasında, “nükleer silahların her türlü kullanımı uluslararası insancıl hukuk kurallarına uygun olmalıdır” ifadesini kullanmıştır. Kellenberger’a göre, “bir insani yardım örgütü olarak Uluslararası Kızılhaç Komitesi’nin konumu sadece hukuki bir değerlendirme yapmanın ötesindedir. Nükleer silahların eşsiz yıkıcı gücü, meydana getireceği insani felaketleri, etkilerinin mekan ve zaman içinde kontrol edilemezliği, üretiminin artması riski, çevreye ve gelecek nesillere ve aslında insanlığın hayatta kalmasına yönelik tehditleri benzersizdir. Bu nedenle Komite bütün devletleri, nükleer silah kullanımının hukukiliğine ilişkin görüşlerini dikkate almadan, söz konusu silahları bir daha asla kullanmayacaklarına dair güvence vermeye davet etmektedir”.⁴²² Kızılhaç Komitesi’nin görüşüne göre, “nükleer

⁴²¹ Ken BERRY et al., (eds.), **Delegitimizing Nuclear Weapons Examining: The Validity of Nuclear Deterrence**, Monterey, United States: James Martin Center for Nonproliferation Studies (CNS), 2010, pp. 37-39.

⁴²² Jacob KELLENBERGER, *President of the International Committee of the Red Cross, Statement: Bringing the Era of Nuclear Weapons to an End*, 20 April 2010, erişim için bkz.

*silahların kullanımının engellenmesi ve tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlayan bağlayıcı bir uluslararası andlaşmanın yapılması için müzakerelerin sürdürülmesi gerekir. Bu, aynı zamanda nükleer silahların üretimi ve yayılması için kullanılan teknolojinin engellenmesi anlamına da gelmektedir”.*⁴²³

Konumuz açısından Uluslararası Adalet Divanı’nın 1996 Danışma Görüşü oldukça önemlidir. Divan, BM Genel Kurulu’nun “*Herhangi bir durumda nükleer silahların tehdidi veya kullanımına uluslararası hukuk uyarınca izin verilmiş midir?*” sorusunu yanıtlamak için NPT’nin 6. maddesindeki “silahsızlanma taahhüdünün” yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. Divan, oybirliği ile tüm yönleriyle nükleer silahsızlanma müzakerelerinden ortaya çıkan sonuçların uluslararası denetim altında takip edilmesi ve iyi niyetle yerine getirilmesi yükümlülüğünün var olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁴

Divan, ayrıca kitle imha silahlarını yasaklayan *Kimyasal Silahlar Sözleşmesi* ve *Biyolojik Silahlar Sözleşmesi*’ne atıf yaparak nükleer silahları aynı grupta yer alan kimyasal ve biyolojik silahlarla kıyaslama yoluna gitmiştir.⁴²⁵

Silahsızlanma yükümlülüğünün iyi niyetle yerine getirilmesi konusu geniş çaplı bir çalışmayı gerektirse de 2000 ve 2010 Gözden Geçirme Konferanslarında kabul edilen NPT taahhütlerinin yerine getirilmesi - 1996 *Nükleer Denemeler Yasağı Andlaşması*’nın yürürlüğe girmesi, *Çekirdeği Bölünebilir Nükleer Maddelerin Üretimini Yasaklama Andlaşması*’nın yapılmasına ilişkin müzakerelerin sürdürülmesi ve geri dönülmez reaksiyonlar gerçekleştirilerek nükleer silahların ortadan kaldırılması - devletlerin bu yöndeki iyi niyetliliğini kanıtlayacaktır. İyi

<http://www.icrc.org/eng/resources/documents/statement/nuclear-weapons-statement-200410.htm> [15. 12.2014].

⁴²³ Ibid.

⁴²⁴ 1996 Danışma Görüşü, para. 105/2/F.

⁴²⁵ Ibid., para. 57.

niyet, ayrıca silahsızlanma amacına ulaşılmasını zedeleyen faaliyetlerden kaçınılmasını gerektirir.⁴²⁶

Atılan adımların ötesinde çok taraflı bir andlaşma ile nükleer silahların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla müzakerelerin başlatılması devletlerin bu yöndeki iyi niyetliliğini kanıtlar.⁴²⁷ BM Genel Kurulu ve NPT Gözden Geçirme Konferanslarında devletlerin büyük bir çoğunluğu bu sürecin gerçekleşmesi için çağrıda bulunmuştur. Ancak bu talep, Çin hariç, NPT'ye taraf olan tüm nükleer silah sahibi devletler tarafından reddedilmiştir.⁴²⁸

2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı, nükleer silah sahibi devletlerin silahsızlanma çabalarını gerçekleştireceğine dair taahhüt vermesi ve nükleer silahlardan arındırılmış bir dünyanın elde edilmesi ve korunması için gerekli zeminin hazırlanması amacıyla bütün devletlerin özel çabalarının gerektiğini vurgulamıştır. Konferans ayrıca BM Genel Sekreteri'nin nükleer silahsızlanmaya ilişkin beş maddelik önerisini de dikkate almıştır. Söz konusu maddelerde, Nükleer Silahlar Andlaşması müzakereleri veyahut Andlaşma'yı güçlendiren diğer belgeler üzerinde anlaşma yapılmasının güçlü bir doğrulama sistemi tarafından desteklenmesi önerilmiştir.⁴²⁹

⁴²⁶ “İyi niyet, tasarlanan Silahsızlanma Andlaşması'nın 6. maddesi gereği nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılmasını imkansız kılacak her türlü girişimi yasaklamaktadır”. Kanaatimizce bu yasak, ABD ve diğer nükleer silah sahibi devletlerin nükleer cephanelerle nükleer güçlerini ve savunma sistemlerini yenileştirmeleri, özellikle nükleer silahsızlanma müzakerelerinde çok yanlı çabalarda bulunulmamasını da kapsamaktadır. Bu konuyla ilgili olarak bkz. BEDJAOUI, p. 22.

⁴²⁷ Christopher G. WEERAMANTRY, **Good Faith Negotiations Leading to the Total Elimination of Nuclear Weapons: Request for an Advisory Opinion from the International Court of Justice**, Harvard: International Association of Lawyers Against Nuclear Arms and International Human Rights Clinic at Harvard Law School, 2009, pp. 31-32, erişim için bkz. <http://lcnp.org/disarmament/2009.07.ICJbooklet.pdf> [15.12.2014].

⁴²⁸ UN General Assembly, “Follow-up to the Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons”, A/RES/64/55, Sixty-fourth Session, 02.12.2010, erişim için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/55 [15.12.2014].

⁴²⁹ 2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document, p. 20.

Konferans ayrıca, nükleer silah sahibi olmayan devletlerin meşru çıkarlarının nükleer silah sahibi devletler tarafından - nükleer silah geliştirerek - kısıtlandığını vurgulayarak, bahsi geçen devletler yeni nesil nükleer silah üretimi ve geliştirmesine son vermeye davet etmiştir.⁴³⁰

Devletlerin nükleer silahsızlanma için iyi niyetle bir araya gelmesi, uzlaşma isteği, gecikmelerden kaçınması ve genellikle olumlu sonuçlar elde etmek için gerçekten niyetli olması, gerçekleşen müzakereleri anlamlı hale getirecektir.⁴³¹ Uluslararası Adalet Divanı'na göre, silahsızlanma yükümlülüğü hem hareketi hem sonucu kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle, devletler nükleer silahsızlanma amacına ulaşmak için ciddi şekilde müzakereler yapmakla birlikte, silahsızlanma için gayret göstermelidirler.⁴³² BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'un 28 Ekim 2008 tarihli beş maddelik önerisinin bu konuda yeterince açıklayıcı olduğu kanaatindeyiz.⁴³³

⁴³⁰ Ibid.

⁴³¹ WEERAMANTRY (2009), pp. 30-31.

⁴³² 1996 Danışma Görüşü, para. 99.

⁴³³ BM Genel Sekreteri'nin beş maddelik önerisini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

1) NPT'ye taraf tüm devletlerin, özellikle nükleer silah sahibi devletlerin nükleer silahsızlanma yönünde iyi niyetli müzakere yapma taahhüdünü yerine getirmesi; 2) Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin, nükleer silahsızlanma sürecinde güvenlik konuları üzerine - Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin Kurmay Başkanları'ndan veya temsilcilerinden oluşan Askeri Kurmay Komitesi'nde - görüşmeler gerçekleştirmesi; 3) CTBT'nin yürürlüğe girmesi ve Çekirdeği Bölünebilir Nükleer Maddelerin Üretimini Yasaklama Andlaşması müzakerelerinin Silahsızlanma Komitesi'nde başlatılması; nükleer silah sahibi devletlerin tüm bölgesel andlaşmalara taraf olması ve NPT tarafları ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı arasında güvenlik kontrolü andlaşması yapılması; 4) Nükleer silah sahibi devletlerin nükleer faaliyetleri konusunda BM Genel Sekreterliği'ne bilgi vermesi; silahsızlanma yönünde elde edilen başarılarla ilişkin bilgileri tüm devletlerle paylaşması ve nükleer silahların sayısı konusunda şeffaf olması, 5) Tamamlayıcı önlemler olarak, nükleer silahların ortadan kaldırılması; nükleer terörizme karşı mücadele edilmesi; konvansiyonel silahların üretimi ve ticaretinin sınırlandırılması ve BM Genel Kurulu'nun silahsızlanma, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve teröristlerin kitle imha silah kullanmasına ilişkin dünya zirvesini gerçekleştirmesi". Bkz. **Address to the East-West Institute: The United Nations and Security in a Nuclear-Weapon-Free World**, Secretary General Ban Ki-Moon, 24 October 2008, erişim için bkz. http://www.un.org/apps/news/infocus/speeches/search_full.asp?statID=351 [15.12.2014].

II. NÜKLEER SİLAHLARIN KULLANIMININ TAMAMEN YASAKLANMASI KURAMI

Nükleer silahların kullanımının tamamen yasaklanmasını ve yok edilmesini mümkün kılacak bir çerçeve oluşturulmalıdır. Başka bir ifadeyle, nükleer silahların kullanımı ve yerleştirilmesini tamamen yasaklayan ve mevcut silahların süreç içinde ortadan kaldırılmasını öngören bir çerçevenin (Nükleer Silahlar Andlaşması) oluşturulması nükleer silahsızlanmanın gerçekleşmesi yönünde atılabilecek en önemli adım olacaktır. Konuyu daha detaylı anlayabilmek açısından nükleer silahların tamamen yasaklanmasının üç farklı boyutunun (hukuki boyut, teknolojik boyut ve siyasi boyut) incelenmesi faydalı olacaktır.

A. HUKUKİ BOYUT: ÇAĞDAŞ ULUSLARARASI HUKUK VE ULUSLARARASI GÜVENLİK

Bazı analistler nükleer caydırıcılık politikasına dayanarak nükleer silahların varlığını uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasının en önemli nedeni olarak kabul etmektedirler.⁴³⁴ Ancak anılan kitlenin bu yaklaşımı kabul edilemez bir yaklaşımdır. Kitle imha silahları konvansiyonel silahlara göre daha az kullanıldığı caydırıcılık politikasıyla bağlantılı değildir. Bugüne değin Üçüncü Dünya Savaşı teorisi gerçekleşmemiş, ama İkinci Dünya Savaşı'nın son erdiği tarihten bu yana da gerçek barışın varlığından söz etmek kolay değildir. Zira uluslararası toplum çeşitli tehditler ve güvensizliklere tanık olmuştur. Dolayısıyla hukuki anlamda “barış”, sadece silahlı çatışmaların ortaya çıkmaması ile sınırlı kalmamaktır. Dolayısıyla nükleer silahların

⁴³⁴ T. Varkey PAUL, Patrick MORGAN and James WIRTZ, **Complex Deterrence: Strategy in the Global Age**, Chicago: University of Chicago Press, 2009, p. 10.

barışın korunmasıyla bağlantılı olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira söz konusu yıkıcı silahların Dünya Savaşı'nda kullanılmadığına rağmen çok daha ağır sonuçlar ortaya çıkmıştır.⁴³⁵

Kimi zaman nükleer silah sahibi devletlerin doğrudan müdahalesi ile ulusal veya uluslararası silahlı çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Ancak çeşitli alanlarda mücadele yetenekleri değişmiş ve daha verimli olan ekonomik, siyasal, kültürel ve askeri unsurların varlığına rağmen askeri eylemler, özellikle kitle imha silahlarının kullanılması en son sırada yer almıştır. Bu nedenle esasen kitle imha silahlarının kullanımına gerek kalmamıştır, fakat bu gereksizlik caydırıcılık politikasına değil, diğer sebeplere dayanmaktadır. Şüphesiz uluslararası toplumun varlığı ve bekası devletin varlığına nazaran daha önemli ve üstündür.⁴³⁶ Fakat ilgili devletler devletin bekasının söz konusu olduğu durumlarda nükleer silah kullanma ihtimalini son seçenek olarak göz ardı etmemişlerdir ve diğer çözümlere öncelik vererek bugüne değin nükleer silah kullanma yoluna gitmemişlerdir.

Güvenliğin tamamen temin edilmesi her devletin amacıdır. Fakat, eğer güvenlik nükleer silahların elde edilmesiyle sağlanacaksa, mevcut hukuk düzeni evrensel değil, düzen bozucu güvenliğe karşı bir nitelik kazanacak ve devletler bu imajı düzeltmek için mevcut hukuk düzenini bir kenara bırakmak zorunda kalacaklardır. Bu durumda, nükleer silah kullanılarak uluslararası hukukun ihlali meşru bir eylem olarak nitelendirilecektir. Nükleer silahların güvenlik sağlayıcı olduğu iddia edilirken, nükleer silah sahibi devletler itibar aracı olarak kendi nükleer cephanelerini korumaya devam edeceklerdir. Dolayısıyla nükleer silahları bulundurmamak söz konusu devletlere büyük güç statüsünü kazandıracaktır. Böylece nükleer silah bulundurma ve büyük güç statüsü kazanma arasında bağlantı kurulması tüm devletleri nükleer

⁴³⁵ Joseph M. SIRACUSA, **Nuclear Weapons: A Very Short Introduction**, Oxford University Press, 2008, p. 61.

⁴³⁶ Bu konuyla ilgili olarak detaylı bilgi için bkz. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Declaration of President Bedjaoui, I.C.J. Reports 1996*, para. 27.

silah elde etmeye teşvik ederek, NPT'nin "tüm dünyanın nükleer silahlardan tamamen arındırılması" amacına aykırı düşecektir.⁴³⁷

Silahsızlanma rejimi ve silahların kontrolüne ilişkin andlaşmalardaki gelişmeler kitle imha silahları, özellikle nükleer silahların doğurabileceği insani sonuçlardan duyulan endişeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan nükleer silahsızlanma insani bir eylem olarak kabul edilmektedir.⁴³⁸ Fakat bugüne değin gerçekleşen silahsızlanma konferanslarından olumlu sonuçlar çıkmamıştır. Dolayısıyla NPT'nin 6. maddesinin hedeflediği nükleer silahsızlanma gerçekleşmemiştir. Sonuç itibariyle, nükleer silah sahibi devletlerin bulundurduğu silahları bırakmamakta kararlı olduğu herkese kanıtlanmıştır. Nitekim nükleer silahların getirebileceği insani felaketlerden ciddi endişeler duyulduğuna rağmen, halen silahsızlanma rejiminin başarısızlığının nedeni yönündeki sorular yanıtlanmamış değildir.

Nükleer silah sahibi devletlerin caydırıcılık politikasını izleyerek söz konusu silahları caydırıcı faktör olarak benimsedikleri sürece nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılması mümkün olamayacaktır. Nükleer silahsızlanma rejiminin etkili bir şekilde uygulamaya geçirilmesi için denetim rejiminin yapısı gözden geçirilmelidir.⁴³⁹

Nükleer silahsız bir dünyaya ulaşılması yönünde çok taraflı müzakereleri ileriye götürmek amacıyla, BM Genel Kurulu'nun oluşturduğu Çalışma Grubu; devlet temsilcilerinin, ilgili uluslararası örgütlerin, özellikle BM ve ilgili organlarının ve sivil toplum kuruluşlarının söz konusu müzakerelerin ilerlemesi yönündeki rolüne

⁴³⁷ Paul QUILES, *Nuclear Deterrence: Not Suitable for the 21st Century*, in: Rob V. RIET (ed.), **Moving Beyond Nuclear Deterrence to a Nuclear Weapons Free World**, Nuclear Abolition Forum, Issue No. 2, London: World Future Council, 2013, p. 8.

⁴³⁸ Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. **Disarmament as Humanitarian Action**, A Discussion on the Occasion of the 20th Anniversary of the United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), UNIDIR/2001/23, Geneva, Switzerland, 2001, erişim için bkz. <http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/145055/ipublicationdocumentsingledocument/1e743b4a-07f6-494a-8710-f23977863be9/en/Full-text.pdf> [15.12.2014].

⁴³⁹ John BURROUGHS, *The NPT: Problems and Solutions*, 5 March 2010, p. 2, erişim için bkz. <http://www.lcn.org/pubs/40yearsonfinal.pdf> [15.12.2014].

dikkat çekmiştir.⁴⁴⁰ Çalışma Grubu, nükleer silahların insan güvenliğine ilişkin bir mesele olduğunun altını çizerek devletlerin bu yelpazede ortak hareket etmesi gerektiğini tartışmıştır.⁴⁴¹ Gerçekleşen müzakereler sonucunda bir uluslararası silahsızlanma andlaşmasının yapılması bu yönde atılabilecek en önemli adım olabilecektir.

B. TEKNOLOJİK BOYUT: SİLAHLARIN MODERNLEŞTİRİLMESİ

Caydırıcılığın en önemli şartlarından biri karşı tarafa ciddi zararlar verme yeteneğidir. Caydırıcı gücünü kullanan bir devlet potansiyel saldırganların potansiyel çıkarlarını değerlendirme yeteneğine ve saldırgan tarafa vereceği zararların onun potansiyel çıkarlarından daha ağır olacağı yönünde tehditte bulunma gücüne sahip olmalıdır.⁴⁴² Caydırıcılık politikasını kullanan taraf ayrıca silahlanma yarışında aktif olarak en gelişmiş askeri teknolojiye sahip olmak ve askeri açıdan karşı tarafa üstün gelmek için çaba sarfetmelidir.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz. John BORRIE, *Rethinking Multilateral Negotiations: Disarmament as Humanitarian Action*, in: John BORRIE & V. Martin RANDIN (eds.), **Alternative Approaches in Multilateral Decision Making: Disarmament as Humanitarian Action**, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), 2005, pp. 7-37, erişim için bkz. <http://www.unidir.org/files/me dias/pdfs/rethinking-multilateral-negotiations-disarmament-as-humanitarian-action-eng-0-65.pdf> [15.12.2014].

⁴⁴¹ **United Nations General Assembly, “Proposals to Take Forward Multilateral Nuclear Disarmament Negotiations for the Achievement and Maintenance of a World Without Nuclear Weapons”, A/RES/68/514, Sixty-Eighth Session, 9.10.2013, para. 43, erişim için bkz. [https://disarmament-library.un.org/UNODA/Library.nsf/a45bed59c24a1b6085257b100050103a/82cb5e94fd7a3f2e85257bab0067ef80/\\$FILE/A%2068%20514.pdf](https://disarmament-library.un.org/UNODA/Library.nsf/a45bed59c24a1b6085257b100050103a/82cb5e94fd7a3f2e85257bab0067ef80/$FILE/A%2068%20514.pdf)** [15.12.2014].

⁴⁴² Stephen J. CIMBALA, **Nuclear Weapons and Strategy: US Nuclear Policy for the Twnty-First Century**, New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2005, p. 10.

⁴⁴³ Ibid.

Etkili caydırıcılık silah teknolojisinde sürekli gelişmelere ve bu alandaki yeniliklere bağlıdır. Bu nedenle süper güçler arasında silahların kontrolüne ilişkin anlaşmaların yapılması söz konusu teknolojinin modernleşmesi ve gelişimine engel oluşturmamaktadır. Aynı zamanda, bu alanda ortak çıkarları olan nükleer silah sahibi devletler uluslararası stratejik istikrarın diğer devletler tarafından bozulması ve nükleer silah sahibi devletlerin güvenliğinin tehlikeye düşmesinin engellenmesi amacıyla önemli politikalar izlemeyi tercih etmişlerdir. Buna göre, nükleer silah sahibi devletler söz konusu silahların dikey yayılmasını (*nükleer silah sahibi devletlerin mevcut silahlarının artması / vertical proliferation*), yatay yayılmasını (*nükleer silah sahibi olmayan devletler veya devlet dışı aktörlerin silahlanması / horizontal proliferation*) ve dağıtım sistemlerinin diğer devletlere transfer edilmesini engellemek amacıyla karşılıklı olarak açık veya üstü kapalı bir biçimde işbirliği yapmaya devam etmişlerdir.⁴⁴⁴ Ayrıca, bahse konu devletler, son yıllarda kimyasal silahları yasaklamak amacıyla - uluslararası denetim rejiminde ortaya çıkan sorunların bu silahların üretimi ve elde edilmesinin tamamen yasaklanmasına ilişkin zorluklar yaratmasına rağmen - diplomatik çabalarını artmışlardır.⁴⁴⁵

Özetle, caydırıcılık politikası bazı devletlerin kitle imha silahları geliştirmesini sağlayacak ve nükleer silahların dikey yayılmasını haklı kılacaktır. Bu açıdan caydırıcılık politikası, nükleer silah sahibi devletlerin uluslararası güvenlik ve insanlık gerekçelerini göz ardı etmesine ve diğer devletlerin egemenliğini zayıflatarak nükleer silah sahibi devletlerin ulusal egemenliğini güçlendirecektir.

⁴⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bob GRAHAM et al. (eds.), **World at Risk: The Report of the Commission on the Prevention of WMD Proliferation and Terrorism**, New York: Vintage Books, 2008, pp. 56-61.

⁴⁴⁵ Paul K. KERR, **Nuclear, Biological, and Chemical Weapons and Missiles: Status and Trends**, Congressional Research Service, United States Library of Congress, 2008, p. 23, erişim için bkz. http://assets.opencrs.com/rpts/RL30699_20080220.pdf [15.12.2014].

C. SİYASİ BOYUT: CAYDIRICILIK POLİTİKASI VE SİLAHSIZLANMA SÜRECİ

Nükleer silahların kullanımının engellenmesi söz konusu silahların kontrolü açısından oldukça önemlidir. Ne var ki yeni nesil silahların ortaya çıkışı ile caydırıcılık politikası daha da önem kazanmıştır.⁴⁴⁶ Nükleer caydırıcılık politikasına göre devletlerin nükleer silah bulundurması barışı sağlar, fakat bu barış nitelikli ve şartlara bağlı bir barıştır. Aslında, caydırıcılık karşılıklı olmalı ve devletlerin arasındaki güç dengesini sağlamalıdır. Mutlak ve karşılıklı nükleer caydırıcılık “*korku dengesi*” olarak nitelendirilen koşulların sağlanmasıyla gerçekleşir. Başka bir ifadeyle, devletler diğer bir devletin ülkesine silahlı saldırı planlayarak mağdur tarafın bu saldırılara karşılık vereceğini ve dolayısıyla ağır ve onarılamaz zararlar göreceğini bildiği takdirde kesinlikle diğerinin ülkesine saldıramayacaktır.⁴⁴⁷

Devletlerin karşılıklı olarak nükleer güce sahip olması diğer devletlerin nükleer tehditlerde bulunma riskini en aza indirecektir. Ancak NPT rejimi devletleri iki gruba - nükleer silah sahibi devletler ve nükleer silah sahibi olmayan devletler - ayırmış, ikinci grubu - nükleer silah sahibi olmayan devletler - nükleer silah sahibi olmaktan menederek korku dengesinin oluşumunu engellemiştir. Aksine, nükleer silah sahibi devletlere önemli ayrıcalıklar tanıyarak mutlak nükleer caydırıcılığı söz konusu devletlerin lehine olarak kısmi ve sınırlı hale getirmiştir. Aslında nükleer caydırıcılık nükleer yarışın ve silahsızlanmaya doğru hareket edilmesinin engellenmesi için geliştirilmiş bir teoridir.⁴⁴⁸

NPT’nin 6. maddesi - nükleer silah yarışının durdurulması ve genel ve tam silahsızlanmaya ilişkin bir andlaşma yapılması - sert bir kanun olarak nitelendirilse

⁴⁴⁶ Dan CALDWELL & Robert E. WILLIAMS JR., **Seeking Security in an Insecure World**, Lanham, Maryland: Published by Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2012, p. 54.

⁴⁴⁷ GOLDBLAT (1990), p. 53.

⁴⁴⁸ Sheel Kant SHARMA, *The Future of Nuclear Disarmament*, in: Rob V. RIET (ed.), **Moving Beyond Nuclear Deterrence to a Nuclear Weapons Free World**, Nuclear Abolition Forum, Issue No. 2, London: World Future Council, 2013, p. 18.

de, Andlaşma'nın nükleer caydırıcılığa ciddi şekilde önem verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle, Andlaşma bir taraftan nükleer silah sahibi devletlere ayrıcalıklar tanıırken, diğer taraftan 6. maddede kalıcı barışın sağlanması için nükleer silahsızlanma, yani nükleer caydırıcılığın tamamen ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Ne var ki, daimi ve kalıcı barışın sağlanması nükleer caydırıcılığın tamamen ortadan kaldırılması ile gerçekleşecektir. Böylece nükleer silah sahibi devletlerin ayrıcalıkları sona erecek, uluslararası hukuk gerekçelerine istinaden nükleer cephanelerin imha edilmesi imkanı sağlanacak ve sonuç olarak insan hayatında yeni bir dönem başlayacaktır.

Uygulamada nükleer silah sahibi devletlerin savunduğu nükleer caydırıcılık doktrini uluslararası barış ve güvenliği olumsuz etkilemiştir. Belirtilen doktrine ısrar edilmesinden sadece nükleer silah sahibi devletler ve müttefikleri faydalanmıştır. Anılan devletler bu durumdan yararlanarak nükleer cephanelerini korumuş ve güvenliğin gerektirdiği takdirde meşru müdafaa hakkı çerçevesinde “nükleer silah kullanma tehdidi” (caydırıcılık) yerine “nükleer silah kullanımı”nı gerçekleştirme hakkı oluşturmuşlardır.⁴⁴⁹

Bundan önce nükleer silahların kontrolü, Doğu ve Batı Blokları arasında denge sağlamaya çaba gösteren iradeyi temsil ettiği için nükleer silahların stratejik önemi düşünebilirdi. Ancak bugün söz konusu denge ve stratejik özellikten bahsetmek mümkün değildir. Soğuk Savaş döneminin tehditleri geçmişin korkuları olarak varsayılmaktadır. Dolayısıyla nükleer caydırıcılık doktrini 21. yüzyılın gelişen dünyasına uygun değildir. Bugün paradoksal olarak nükleer silahların varlığı ve çoğalması ile nükleer terörizm riski birleştiğinde ciddi tehditlerin ortaya çıkacağı kaçınılmaz olacaktır.⁴⁵⁰

Caydırıcılık politikası savaşın ortaya çıkmasını engellese de, sadece geleneksel bir görüntüye sahiptir ve kitle imha silahları konusunda bu teoriye istinat edilmesi

⁴⁴⁹ Bkz. yukarıda dipnot 251.

⁴⁵⁰ QUILES, pp. 8-12.

söz konusu silahları yasaklayan bütün kuralları etkisiz hale getirecektir. Kitle imha silahlarının yasaklanması uluslararası örf ve adet hukuku kuralı olarak kabul edilirse, nükleer silahların bulundurulmasını haklı kılacak hiçbir neden kabul edilemeyecektir. Bu durumda, potansiyel bir saldırıya uğrayacağı tahmin edilen bir devletin bu saldırıya karşılık verebilmesi, toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığını koruyabilmesi ve karşı tarafı daha ağır zararlarla tehdit edebilmesi nükleer silah bulundurmasını haklı kılamayacaktır. Ancak, Uluslararası Adalet Divanı devletin varlığının söz konusu olduğu durumlarda meşru müdafaa hakkı kapsamında nükleer silah kullanmasını örf ve adet hukukuna aykırı bulmamıştır. Ne var ki Divan'ın belirtilen görüşü biyolojik silahlar konusunda da geçerli olabilmektedir. Başka bir ifadeyle, nükleer silahların kullanımının meşru sayılması ile, yıkıcı etkisinin nükleer silahlara göre daha az olan biyolojik ve kimyasal silahların kullanımının engellenmesi için hiçbir neden kalmayacaktır.⁴⁵¹

Kanaatimizce NPT müzakerecileri (başta ABD ve SSCB olmak üzere) nükleer caydırıcılık politikası ile nükleer silahsızlanmanın gerçekleşmesine karşı çıkarak NPT rejiminin temelini atmışlardır. Bu açıdan NPT kapsamında nükleer silahların dikey yayılmasının engellenmesi rejiminin oluşumunun nükleer silah sahibi devletlerin caydırıcılık politikasının sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

Uluslararası Adalet Divanı'na göre, *“devletlerin birçoğu Soğuk Savaş döneminde ‘caydırıcılık politikası’ olarak bilinen uygulamaya katılarak halen bu uygulamaya uymaktadırlar. Ayrıca, uluslararası toplum üyeleri arasında son elli yılda nükleer silahların kullanılmamasına ilişkin hukuki bir inanç olduğu yönünde görüş birliği (opinion juris) mevcut değildir. Bu durumda Divan böyle bir inancın var olduğunu saptamak için kendini yetersiz bulmaktadır”*.⁴⁵² Ayrıca, Divan, uluslararası toplumun

⁴⁵¹ Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. David P. FOLDER, *International Law and Weapons of Mass Destruction: End of the Arms Control Approach?*, Duke Journal of Comparative & International Law, Vol. 14, No. 39, 2004, pp. 39-88.

⁴⁵² 1996 Danışma Görüşü, para. 67

“kaydadeğer bir bölümü”nün yıllardır katıldığı bu uygulamayı - caydırıcılık politikası - göz ardı edmez.⁴⁵³

Divan’ın Danışma Görüşü’ne karşı muhalif görüş bilidiren Yargıç *Shi Jiuyong*, caydırıcılık politikasını uluslararası hukukuun kapsamı dışında ve tamamen siyasal bir mesele olarak nitelendirmiştir.⁴⁵⁴ Yargıç *Shi* Uluslararası Adalet Divanı’nın Danışma Görüşü’nün 67. paragrafını - nükleer silahların kullanılmamasına dair opinion juris oluşmadığı - dikkate alarak Divan’ın Görüşü’nü üç farklı açıdan eleştirmiştir:

İlk olarak, caydırıcılık politikasının siyasal niteliği ağır basmaktadır. Bu nedenle bir örf ve adet hukuku kuralının var olup olmadığının değerlendirmesi sırasında caydırıcılık politikasına atıf yapılamaz.⁴⁵⁵

İkinci olarak, caydırıcılık politikasına hukuki bir nitelik kazandırma söz konusu olsa dahi bu uygulama sadece birkaç devlet arasında uygulanmaktadır. Bu açıdan caydırıcılık politikası ne nükleer silaha başvurma hakkının var olduğunun değerlendirilmesi için “genel bir uygulama” niteliğindedir, ne de söz konusu silahların yasaklanması yönündeki genel uygulamanın kırılma noktasıdır. Uluslararası Adalet Divanı örf ve adet hukuku kuralını oluşturan unsurlara ilişkin en çok caydırıcılık politikasını savunan devletlerin nicel ve nitel yapısını dikkate almıştır. Divan, uluslararası uygulama ve özellikle BM Genel Kurulu’nun kararları esasında örf ve adet niteliğindeki “nükleer silah kullanımını tamamen yasaklayan kural”ı ayırt etmesi gerekiyordu.⁴⁵⁶

⁴⁵³ Ibid., para. 96.

⁴⁵⁴ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Declaration of Judge Shi, I.C.J. Reports 1996*, pp. 277-278, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7503.pdf> [15.12.2014].

⁴⁵⁵ Ibid., p. 277.

⁴⁵⁶ Ibid.

Üçüncü olarak da, caydırıcılık politikasının yerine uluslararası hukuka yer verilmelidir, zira caydırıcılığı hukukileştiren en önemli etken uluslararası hukuktur.⁴⁵⁷

Yargıç *Shi*'ye göre, nükleer caydırıcılık nükleer silah sahibi devletlerin diğer devletlerle kurduğu ilişkilerde yararlandığı bir politikadır. Bazı nükleer güçlerin söz konusu politikası uluslararası hukuk kapsamında değil, uluslararası siyaset kapsamında yer alır. Ayrıca bu uygulama örf ve adet hukuku kuralı niteliğinde olan nükleer silah kullanımının tamamen yasaklanması kuralının oluşumu açısından hukuksal bir değer taşımamaktadır.⁴⁵⁸ Yargıç *Shi* ayrıca uluslararası hukukun caydırıcılık politikası karşısında tamamen aktif olduğunu şu ifade ile açıklamıştır: *“Genellikle nükleer caydırıcılık politikası hukukla düzenlenmiş bir nesnedir ve bunun aksi söz konusu değildir. Divan nükleer silahlara ilişkin mevcut hukuku belirlerken kolaylıkla bu uygulamayı ele alamaz. Aksi halde, caydırıcılık politikası gerekçesiyle kanun yapmış olacaktır. Divan siyasetle hukuku karıştıramaz. Dolayısıyla Divan’ın nükleer caydırıcılık politikası hususunda hukuki bir tavır olarak uluslararası siyasetle uğraşması yargı işlevine uygun olmaz”*.⁴⁵⁹

Uluslararası toplumda caydırıcılık politikasını savunanların “kaydadeğer bir bölümü” nükleer silah sahibi devletler ve bu devletlerin korumasından faydalanan bazı devletler bütününden oluşmaktadır. Genellikle nükleer silah sahibi olan Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesi caydırıcılık politikasının gelecekte büyük bir güç savaşının ortaya çıkmasını engelleyeceği inancındadır. Dolayısıyla caydırıcılık barışın sağlanmasında önemli rol oynamaktadır.⁴⁶⁰ Uluslararası siyasetin oluşumunda önemli rol oynayan bu devletler caydırıcılığı siyasal anlamda değerlendirmektedirler.

⁴⁵⁷ Ibid.

⁴⁵⁸ Ibid.

⁴⁵⁹ Ibid.

⁴⁶⁰ Alyn WARE and Teresa BERGMAN, *Dinosaur, Dragon or Durable Defence: Deterrence in the 21st Century: A summary of Perspectives on Nuclear Deterrence*, in: Rob V. RIET (ed.), **Moving Beyond Nuclear Deterrence to a Nuclear Weapons Free World**, Nuclear Abolition Forum, Issue No. 2, London: World Future Council, 2013, p. 64.

Ancak Uluslararası Adalet Divanı caydırıcılığı siyasal açıdan değil, sadece uluslararası hukuk açısından değerlendirebilir. Uluslararası toplumun yapısı devletlerin eşitliği ilkesine dayanmaktadır. Bu yüzden Divan'ın Danışma Görüşü'nde “*kaydadeğer bir bölüm*” ifadesine vurgu yapılması bu ilkeye aykırılık oluşturmaktadır.⁴⁶¹

Divan'ın Danışma Görüşü'ne muhalif görüş bildiren Yargıç *Fleischhauer*, nükleer caydırıcılığın devletlerin eylemlerinin bir diğer örneği ve hukuksal anlamıyla ‘devlet uygulaması’ının belirgin bir sembolü olduğunu ve nükleer silah kullanımına ilişkin her türlü kuralın ortaya çıkışını etkileyeceğini vurgulamıştır.⁴⁶² *Fleischhauer*'a göre, “*nükleer caydırıcılık politikasında yer alan uygulama bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkına dayanmaktadır. Aslında caydırıcılığın güvenliğin temini için ön koşul olduğu söz konusu politikayı destekleyen veya faydalanan devletlerin uygulaması ile kanıtlanmıştır. Dolayısıyla, caydırıcılık politikasının uygulanması hukuksal anlamıyla ‘devlet uygulaması’ olarak kabul edilmelidir*”.⁴⁶³ Devlet uygulaması ise, örf ve adet hukuku kuralının vazgeçilmez bir unsurunu oluşturur. Fakat örf ve adet hukuku kuralının oluşumunda egemenlik ve hegemonya izleri bulunsa da bu tür kuralların oluşumunu bir zorunluluk olarak büyük güçlerin isteği ve uzlaşımına bağlamak imkansıdır. Zira bu durumda büyük güçlerin onayı olmadan hiçbir örf ve adet hukuku kuralı oluşamayacaktır.⁴⁶⁴ Bu yüzden, bahse konu “genel uygulama” hukuksal olarak nükleer silah sahibi devletler ittifakında veya nükleer silah sahibi devletlerle müttefikleri arasındaki ittifakta değil, eşit olarak tüm

⁴⁶¹ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Declaration of Judge Shi, I.C.J. Reports 1996, p. 278.*

⁴⁶² *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Separate Opinion of Judge Fleischhauer, I.C.J. Reports 1996, p. 309, para. 5.*

⁴⁶³ *Ibid.* “*Uluslararası örf ve adet hukuku kuralının varlığından bahsedebilmek için, devletlerin yaptıklarını, hukuk kuralı olduğuna inanarak yapmaları gereklidir*”. Bkz. Sertaç Hami BAŞEREN, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 70. Ayrıca bkz. Hugh THIRLWAY, **International Customary Law and Codification: An Examination of the Continuing Role of Custom in the Present Period of Codification of International Law**, Leiden: Sijthoff Press, 1972, pp. 46-60.

⁴⁶⁴ Christiana OCHOA, *The Individual and Customary International Law Formation*, Virginia Journal of International Law, Vol. 48, No. 1, 2007, pp. 119, 132.

devletlerden oluşan uluslararası toplumda tespit edilemelidir. Dolayısıyla nükleer silah sahibi devletlerin yokluğunda veya söz konusu devletlerin muhalefetine rağmen “genel uygulama”nın oluşumu gerçekleşebilmektedir.

Uluslararası Adalet Divanı 1969 tarihli Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davaları’na ilişkin Kararı’nda devletler arası uygulamaların sıklığı ve alışkanlık hali kazanmış olmasının yeterli olmadığına ve uygulamanın, “*bir hukuk kuralının bu uygulamaya riayet etmeyi mecbur kıldığı şeklinde bir inancın kanıtı olması ve o şekilde icra edilmesi gerektiğine ve devletlerin bir hukuki yükümlülüğe uyduğunu hissetmesi gerektiğine*” işaret etmiştir.⁴⁶⁵ Bu açıdan BM Genel Kurulu’nun faaliyetinin ilk yıllarından itibaren aldığı kararlar uluslararası toplumun büyük bir kısmının nükleer silah kullanma yasağına inandığını tasdik etmektedir. Silahsızlanma ve NPT Gözden Geçirme Konferanslarının nihai Senetleri de bunun kanıtlamıştır.⁴⁶⁶ Ancak Divan, uluslararası toplumun “kaydadeğer bir bölümü”nün nükleer silah kullanımının mutlak bir yasak olduğuna dair bir inancın olduğunu kabul etmiş olsa da caydırıcılık politikasının bu inancı geçersiz kıldığı için örf ve adet hukuku kuralını tanımaktan kaçınmıştır.

Nükleer silah kullanımını tamamen yasaklayan örf ve adet hukuku kuralının tespiti uluslararası toplumun çıkarlarını kapsamaktadır. Bir görüşe göre, nükleer silah kullanımının tamamen yasaklanması kuralının örf ve adet hukuku kuralına dönüştürülmesi sadece bir teori olarak geliştirilebilir. Zira uygulamada nükleer silah kullanma yasağının örf ve adet hukuku kuralı niteliği kazanmasını engelleyen birçok faktör bulunmaktadır. 1945’ten bu yana nükleer silah kullanılmamıştır. Nükleer faaliyetler konusunda uluslararası ahdi hukukun gelişimi için birçok girişimlerde bulunulmuştur. Ancak nükleer silahların kullanımı hala askeri stratejiler kapsamında

⁴⁶⁵ *North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969*, para. 77, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/51/5535.pdf> [15.12.2014].

⁴⁶⁶ NPT Gözden Geçirme Konferanslarının Nihai Senetleri için bkz. http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT_Review_Conferences.shtml [15.12.2014].

sınırlı kalmış ve bu nedenle uluslararası hukukta konuya ilişkin kesin ve net bir yanıt verilmemiştir.⁴⁶⁷

Genel olarak nükleer silahların kullanımını yasaklayan örf ve adet hukuku kuralına ilişkin üç farklı görüş bulunmaktadır:

1. Hiroşima ve Nagazaki olaylarından sonra nükleer silah kullanımını yasaklayan hiçbir ahdi ve örfi kural oluşmamıştır. Aksine, ilk nükleer güç olarak bilinen ABD söz konusu olaylardan sonra defalarca nükleer silah kullanacağını açıklamış ve bu mesele Küba Füze Krizi sıralarında az kalsın gerçekleşiyordu.⁴⁶⁸ Ayrıca, 1950'lerin sonu ve 1960'ların başı, nükleer caydırıcılığın altın çağı - Soğuk Savaş dönemi - sayılır. Hiroşima ve Nagazaki olaylarından hemen sonra uluslararası kamuoyunda nükleer silahların kullanımına karşı ciddi muhalefet oluşmuştur. Dolayısıyla 1945 olaylarından sonra nükleer silah kullanımı yasağına ilişkin bir örf ve adet hukuku kuralı oluşmuştur. Fakat devletlerin nükleer silahları 20. yüzyıl savaşlarında belirleyici bir faktör olarak koruması bu kuralı zedelemiştir. Böylece NPT kapsamında devletlerin nükleer silah elde etme ve bulundurma hakkının sınırlandırılması için çok çaba sarfedilmiştir. Bu yüzden örf ve adet hukuku kuralı olarak nitelendirilen bu genel uygulama, nükleer silah kullanma yasağı değil, en azından meşru müdafaa durumunda söz konusu silahların kullanımının meşruiyeti meselesidir.⁴⁶⁹

2. Soğuk Savaş sonrası BM'nin gerçekleştirdiği eylemler, Bağlantısızlar Hareketi ve bölgesel örgütlerin belirli bölgelerin nükleer silahlardan arındırılmasına odaklanması nükleer silahların tamamen yasaklanması yönünde örf ve adet hukuku kuralının oluştuğunun en önemli göstergesidir. Nükleer silah sahibi devletlerin

⁴⁶⁷ Robert BLEDSOE & Boleslaw A. BOCZEK, , **The International Law Dictionary**, Oxford: Clio Press Ltd, 1987, p. 394.

⁴⁶⁸ Graham ALLISON, *The Cuban Missile Crisis at 50 Lessons for U.S. Foreign Policy Today*, Foreign Affairs, Vol. 91, No. 4, 2012, p. 11.

⁴⁶⁹ Ole WAEVER & Bary BUZAN, *After the Return to Theory: The Past, Present, and Future of Security Studies*, in: Craig A. SNYDER (ed.), **Contemporary Security and fStrategy**, 2nd Edition, New York: Palgrave Macmillan, 2008, pp. 396-397.

muhalefeti ise bahse konu kuralın oluşumuna engel oluşturmamıştır, ancak uygulama kapsamının sınırlandırılmasına neden olmuştur.⁴⁷⁰

3. Nükleer silah sahibi devletlerin uygulaması, özellikle tek taraflı olarak güvenlik güvencesi vermesi nükleer silahları tamamen yasaklayan örf ve adet hukuku kuralı olarak nükleer silah sahibi devletleri de kapsamaktadır.⁴⁷¹

Uluslararası Adalet Divanı ise hem BM Genel Kurulu'nun 1653 sayılı Kararı'nda yer alan nükleer silahların kullanımının gayri meşruluğu inancını hem de devletlerin caydırıcılık uygulamasını kabul etmiştir.⁴⁷² Fakat Divan, nükleer silah sahibi devletler ve müttefiklerinin muhalefetini örf ve adet hukuku kuralının oluşumuna hukuksal bir engel olarak görmüştür. Divan'a göre, Genel Kurul'un kararları uluslararası toplumun bu yönde hukuki inancının olduğu anlamına gelmemektedir.⁴⁷³ Kabul edilen kararlar bir örf ve adet hukuku kuralının tespiti için yeterli değilse, şüphesiz nükleer silah sahibi devletlerin nükleer silah kullanmaması bu yönde örf ve adet hukuku kuralının oluştuğunu ispatlayamaz, zira nükleer silah sahibi devletlerin tutumu buna engel olacaktır.

Kanaatimizce, söz konusu uygulamalar (Genel Kurul kararları) örf ve adet hukuku kuralının oluşumuna bir engel olarak değil, sadece kuralın kapsamının sınırlandırıcısı olarak kabul edilirse, nükleer silah kullanımını tamamen yasaklayan örf ve adet hukuku kuralı nükleer silah sahibi olmayan devletlere karşı atılmış bir adım olacaktır. Zira nükleer silah sahibi devletlerin söz konusu silahları bulundurduğu ve kullanma hakkına sahip olduğu bir durumda nükleer silahları tamamen yasaklayan örf ve adet hukuku kuralının kabul edilmesi diğer devletlerin çıkarlarına karşı gerçekleşen bir tehdit niteliğinde olacaktır. Örf ve adet hukuku kuralının etkili olabilmesi için devletlerin uygulaması dikkate alınmalıdır.

⁴⁷⁰ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Judge Mohamed Shahabuddeen, I.C.J. Reports 1996, Part V.*

⁴⁷¹ *Ibid.*, Part V.

⁴⁷² Bkz. yukarıda dipnot 324.

⁴⁷³ 1996 Danışma Görüşü, para. 73.

Dolayısıyla, nükleer silahlarla meşru müdafaa hakkı söz konusu ise, bu hak bütün devletler için geçerli olmalıdır. Uluslararası Adalet Divanı da Danışma Görüşü'nde doğal meşru müdafaa hakkını kullanan devletler için bir sınırlama getirmemiştir. Fakat insancıl hukuk açısından söz konusu silahlar meşru müdafaa durumunda dahi kullanılmamalı ve bu yönde alınması gereken herhangi bir karar tüm devletler için geçerli olmalıdır.

Nükleer silahların tamamen yasaklanmasının kabul edilmesi uluslararası toplumun büyük bir kısmı tarafından arzu edilen bir durum ve muhtemel çatışmalarda insancıl hukukun gelişimi için olumlu ve oldukça önemli bir seçenektir. Fakat bu hususta tutarlı ve düzgün bir uygulama mevcut değildir. Ne var ki bu hususta bir örf ve adet hukuku kuralının oluşumu için gerekli olan unsurlar yetersizdir ve mevcut hukuk sistemi uygun bir hukuk sistemine dönüşmemiştir. Yargıç *Vereshchetin* muhalif görüşünde bu durumu şu ibarelerle değerlendirmiştir:

“Nükleer silahların tamamen yasaklanması için katı bir yapının inşaatı henüz tamamlanmış değildir. Bunun nedeni ise, yapı malzemesinin eksikliği değil, inşaatçıların oldukça büyük bir kısmının isteksizliği ve itirazlarıdır. Eğer söz konusu yapı zaman testi ve uluslararası şartlara karşı dayanıklı olacaksa, bu inşaat yükünü Divan değil, devletlerin kendisi üstlenmelidir. Aynı zamanda, Divan açıkça nükleer silah kullanma veya kullanma tehdidinin tamamen yasaklanması için bir yapının inşa edilmekte olduğunu ve bu yönde daha önceden bir anlaşmaya varıldığını kanıtlamıştır”.⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Declaration of Judge Vereshchetin, I.C.J. Reports 1996*, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7505.pdf> [15.12.2014].

III. MUHTEMEL, GENEL VE KAPSAMLI SİLAHSIZLANMANIN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

NPT'nin 6. maddesi silahsızlanma taahhüdünü şöyle ifade etmiştir:

“Andlaşma’ya taraf devletlerin her biri, nükleer silah yarışının yakın tarihte durdurulması ve nükleer silahsızlanmaya ilişkin etkili önlemler ile sıkı ve etkili uluslararası denetim altında genel ve tam silahsızlanmaya ilişkin bir andlaşma akdi için görüşmeleri iyi niyetle yürütmeyi üstlenir”.

Uluslararası içtihatla nükleer silah kullanımının gayri meşruluğuna dair bir hüküm mevcut değildir. NPT dışındaki nükleer silahlara ilişkin diğer andlaşmalar genellikle NPT'nin 6. maddesine benzer hükümler içermektedir ve tüm taraf devletlere nükleer silah yarışının durdurulması için iyi niyetle görüşmeler yapma yükümlülüğü getirmiştir. Bir görüşe göre, NPT'nin 6. maddesinde yer alan taahhülden “andlaşma yapma taahhüdü” (*pactum de contrahendo*) kastedilmektedir.⁴⁷⁵ Andlaşma yapılmasından amaç nükleer silahsızlanma görüşmelerinin başarılı bir sonuca varmasıdır. Dolayısıyla 6. maddenin hükmü hem görüşmelerin iyi niyetle yürütülmesi hem de önemli bir sonuca varılması, yani bir nükleer silahsızlanma andlaşmasının yapılması açısından önem taşımaktadır. Uluslararası denetim altında gerçekleşen nükleer silahsızlanma BM Genel Kurulu'nun birçok kararının da nihai amacı olarak kabul edilmektedir. Uluslararası Adalet Divanı ise, NPT'nin 6. maddesindeki taahhüdü “*kesin bir sonuca - sıkı ve etkili uluslararası denetim altında tüm yönleriyle nükleer silahsızlanmanın gerçekleşmesi -*

⁴⁷⁵ Bkz. David SIMON, *Article VI of the Non-Proliferation Treaty Is a Pactum De Contrahendo and Has Serious Legal Obligation by Implication*, pp. 7-16, erişim için bkz. https://www.law.upenn.edu/journals/jilp/articles/2-1_Simon_David.pdf [15.12.2014].

varılması için görüşmelerin iyi niyetle yapılması taahhüdü” olarak nitelendirmiştir.⁴⁷⁶

BM Genel Kurulu 10 Ocak 1997 tarihli ve 51/45 (O) sayılı Kararı’nda aynı görüşü benimsemiştir.⁴⁷⁷ Ayrıca, Avrupa Parlamentosu 1995 NPT Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı’na İlişkin Kararı⁴⁷⁸ ve 2005 NPT Gözden Geçirme Konferansı’na İlişkin Kararı’nda⁴⁷⁹ NPT’nin 6. maddesinin nihai amacı olarak devletlerin silahsızlanma taahhüdüne bağlı kalması ve nükleer silahsızlanma andlaşmasının yapılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ne var ki NPT’ye taraf nükleer silah sahibi devletler nükleer silahsızlanmadan bahsediyor olmasına rağmen uygulamada tamamen farklı davranmışlardır. Nükleer silah sahibi beş devlet (ABD, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa ve Çin) sadece diğer devletlerin nükleer silah geliştirmesini engellemek için BM Güvenlik Konseyi’ni kullanmışlardır.⁴⁸⁰

Uluslararası Adalet Divanı Danışma Görüşü’nde olağanüstü durumlarda meşru müdafaa kapsamında nükleer silah kullanımı veya kullanma tehdidinin - koşullu olarak - hukuka uygun olduğunu kabul etmiş olsa da, nükleer silahsızlanmanın tamamen gerçekleşmesiyle olağanüstü meşru müdafaa durumunda söz konusu silahların kullanımının hukukiliği de ortadan kalkacaktır. Nükleer silah üretmeme,

⁴⁷⁶ 1996 Danışma Görüşü, para. 105/2/F. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Hisakazu FUJITA, *The Advisory Opinion of the International Court of Justice on Legality of Nuclear Weapons*, IRRC, No. 316, 1997, pp. 63-64.

⁴⁷⁷ UN General Assembly, “General and Complete Disarmament”, A/RES/51/45, Fifty-first Session, 10.01.1997, Karar metni için bkz. <http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r045.htm> [15.12.2014].

⁴⁷⁸ Resolution on the Conference on the Extension of the Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) in New York from 17 April to 12 May 1995, A4-0054/1995, para. 6, erişim için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51995IP0054:EN:HTML> [15.12.2014].

⁴⁷⁹ European Parliament Resolution on Nuclear Disarmament: Non-proliferation Treaty Review Conference in 2005 - EU Preparation of Third NPT PrepCom (New York, 26 April - 7 May 2004), para. G, erişim için bkz. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=P5-RC-2004-0101&language=BG> [15.12.2014].

⁴⁸⁰ Ramesh THAKUR, *Nuclear Nonproliferation and Disarmament: Can the Power of Ideas Tame the Power of the State?*, International Studies Review, Vol. 13, Issue 1, 2011, p. 37.

geliştirmeme ve stoklamama taahhüdü silahsızlanmanın temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan mevcut stokların ortadan kalkması genel ve tam nükleer silahsızlanmaya yol açacaktır.⁴⁸¹

Nükleer silahlardan arındırılmış bir dünyaya ulaşmak için bütün şartlar hazırken belirtilen amaca varmak için pratik adımlar atılmalıdır. Bu bağlamda, BM Genel Kurulu öncelikle mümkün olan en kısa zamanda tamamen ortadan kaldırılması amacıyla nükleer silahların ve fırlatma platformlarının dengeli bir şekilde azaltılması gerektiğini vurgulamıştır. Genel Kurul ayrıca kitle imha silahlarının, özellikle nükleer silahların terörist eylemlerde kullanılması tehlikesi ve söz konusu silahların kontrol altına alınması için uluslararası adımlar atılması gerektiğini de göz ardı etmemiştir. Genel Kurul nükleer silah sahibi devletlerin nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılması için etkili tedbirler alması gerektiğini ve bu bağlamda zaman diliminin elverişli olduğu kanaatindedir. Bu yüzden, nükleer silah sahibi devletlerin bir an önce nükleer silah geliştirmeyi, üretmeyi, nükleer savaş başlıklarını stoklamayı ve dağıtım sistemlerini durdurması gerekmektedir.⁴⁸²

Uluslararası Adalet Divanı Genel Kurul'un nükleer silah kullanımı veya kullanma tehdidinin hukukiliğine ilişkin sorusunu sadece insancıl hukuk ve kuvvet kullanma hakkı açısından incelememiştir. Divan ayrıca nükleer silahlara "uygulanabilir hukuk"u da dikkate alarak konuyu "silahsızlanma hukuku" açısından da değerlendirmiştir. Ayrıca, Divan, geçici bir biçimde değil, daimi ve kalıcı silahsızlanmanın gerçekleşmesi için bir yol çizmiştir. Bu yüzden nükleer silahsızlanmanın hukuki bir taahhüt olarak işleme tabi tutulması oldukça doğru bir karardır.

Silahsızlanma süreci nükleer silahların elde edilmesi için yapılan tüm faaliyetleri sonlandıracaktır. Dolayısıyla, nükleer silahsızlanma söz konusu silahların sadece üretimi, geliştirilmesi ve stoklanmasının engellenmesi ile değil, mevcut stokların

⁴⁸¹ FUJITA, p. 63.

⁴⁸² **United Nations General Assembly, Sixty-eighth Session, A/RES/68/47, 10.12.2013**, para. 6, erişim için bkz. <http://www.un.org/en/ga/search/viewdoc.asp?symbol=A/RES/68/47> [15.12.2014].

tamamen imha edilmesi ile gerçekleşecektir. Nükleer silahsızlanmanın gerçekleşmesi ise devletlerin her koşulda nükleer silah kullanmayacaklarına dair taahhüt vermediği sürece mümkün olmayacaktır. Sırf balistik füzelerin azaltılması nükleer silahların azalması anlamına gelmez. BM Genel Kurulu silahsızlanma sürecinin gerçekleştirilmesi amacıyla nükleer silah sahibi devletleri, söz konusu silahların tamamen ortadan kaldırılması için “ilk nükleer silah kullanan taraf” olmayacaklarına ve söz konusu silahları kullanmayacaklarına dair güvence vermesini düzenleyen bağlayıcı bir uluslararası düzenlemeye taraf olmaya davet etmiştir.⁴⁸³

Mevcut uluslararası hukuk insancıl hukuk ve meşru müdafaa hakkı açısından nükleer silahların tamamen yasaklanmasına doğru hareket etmektedir. Uluslararası alanda gerçekleşen birçok gelişmeye rağmen nükleer silah sahibi devletlerin Hiroşima ve Nagazaki olaylarından sonra bir daha nükleer silah kullanmamasının birçok nedeni vardır. Hukuksal açıdan, nükleer silahların bir daha kullanılmaması söz konusu silahların her türlü kullanımının gayri meşruluğu - doğuracağı insani felaketleri göz önünde bulundurarak - yönündeki inancın varlığına dayandırılabilir. Dolayısıyla, nükleer silah sahibi devletler silahlı çatışmalara uygulanan insancıl hukuk kurallarına uygun hareket ederek bir daha nükleer silah kullanma yoluna gitmemişlerdir. Nitekim insancıl hukuk açısından nükleer silahların tamamen yasaklanması yönünde bir örf ve adet hukuku kuralının oluştuğunu söyleyebiliriz. Nükleer silahların tamamen yasaklanması umudunu güçlendiren en önemli gelişmelerden biri ise Norveç hükümetinin çağrısı üzerine 4-5 Mart 2013 tarihlerinde Oslo’da yapılan *Nükleer Silahların İnsani Sonuçlarına İlişkin Uluslararası Konferans* olmuştur. Konferans’ın amacı nükleer silah patlamasıyla özdeşleştirilen bir dizi insani ve gelişimsel sonuçların gerçeklere dayalı bir biçimde tartışılması için bir platform meydana getirmektir.⁴⁸⁴

⁴⁸³ Ibid., para. 9.

⁴⁸⁴ Türkçe’ye yukarıdaki gibi çevirebileceğimiz Konferans (**International Conference on Humanitarian Impact of Nuclear Weapons in Oslo**, 4-5 March 2013) sonucu *Nükleer Silahların Tamamen Ortadan Kaldırılması İçin Uluslararası Kampanya’nın (International Campaign to Abolish Nuclear Weapons: ICAN)* açıkladığı nihai bildiri için bkz. **ICAN Final Statement to Oslo Conference on Humanitarian Impact of Nuclear Weapons**, March 2013, erişim için bkz.

Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında genellikle nükleer silahlar nicelik ve nitelik açısından birçok iniş çıkışlara tanık olmuştur. Kimi zaman ikili anlaşmalarla dönemin sosyalist blok devletleri nükleer cephanelerini azaltarak, kimi zaman yeni denemeler yapılarak yeni silahlar üretilmiştir. Ancak her iki durumda da söz konusu silahlar ne savaş zamanında ne de barış zamanında kullanılmıştır. Siyasi faktörlerden ziyade hedefteki devletin yıkımına ve saldırgan devletin vatandaşlarının yaşam hakkının ihlaline neden olacağı inancı devletlerin nükleer silah kullanmamasının en önemli nedenlerinden biridir. Nükleer silah sahibi devletlerin Nagazaki ve Hiroşima olaylarından sonra bir daha nükleer silahlara başvurmaması aslında insanlık, insanlık çıkarlarını ve insancıl hukuk kurallarını ihlal edeceği inancından kaynaklanmaktadır.⁴⁸⁵ Başka bir ifadeyle, nükleer silah sahibi devletler bulundurduğu silahları kendine yönelik tehditleri engellemek için veya diğer devletlere karşı temel bir tehdit aracı olarak - caydırıcı amaçlı - kullanmış olsalar da söz konusu silahların yıkıcı etkilerini göz önünde bulundurarak kullanma yoluna gitmemişlerdir. Dolayısıyla, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1996 Danışma Görüşü'nden sonra halen nükleer silahların kullanılmaması söz konusu silahların kullanımının tamamen - meşru müdafaa durumları dahil olmak üzere - yasaklanması yönünde bir uluslararası örf ve adet hukuku kuralı oluşturmuştur.⁴⁸⁶ Nitekim uluslararası toplumun bu husustaki inancının 'nükleer silah kullanılmaması' yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Bu algının uluslararası toplumun yararına ve meşru bir şekilde nükleer silah kullanma ihtimalinin ortadan kaldırılması yönünde olduğu bir

<http://www.acronym.org.uk/articles-and-analyses/ican-final-statement-oslo-conference-humanitarian-impact-nuclear-weapons-march-2013> [15.12.2014].

⁴⁸⁵ Tüm devletler - insancıl hukuk sözleşmelerine taraf olsun olmasın - silahlı çatışmalara uygulanabilir ve örf ve adet niteliğinde olan insancıl hukuk kurallarına uymak zorundadır. Bkz. 1996 Danışma Görüşü, para. 79.

⁴⁸⁶ Jasjit SINGH, *Re-examining the 1996 ICJ Advisory Opinion: Concerning the Legality of Nuclear Weapons*, Cadmus Journal, Vol. 1, Issue 5, Part 3, 2012, p. 160, erişim için bkz. http://www.cadmusjournal.org/files/pdfreprints/vol1issue5/Reprint_CJ-I5_Legality_of_Nuclear_Weapons_JS.pdf [15.12.2014].

gerçekdir, fakat bu bir idealdir ve uluslararası hukuk düzeninde gerçekleşmemiştir.⁴⁸⁷ Zira bugüne değin nükleer silahsızlanma tam anlamıyla gerçekleşmemiştir.

Yukarıd anlatılanlara rağmen, son yetmiş yılda nükleer silahların kullanılmaması söz konusu silahların tamamen yasak olduğu anlamına gelmez. Zira nükleer silah sahibi devletler nükleer silah kullanma hakkına sahip olduğunu defalarca devletlere bildirmişlerdir.⁴⁸⁸ Nükleer silah sahibi devletler negatif güvenlik güvencesine ilişkin bildirilerinde mutlak veya koşullu olarak NPT'ye taraf nükleer silah sahibi olmayan devletlere karşı nükleer silah kullanma hakkından vazgeçmişlerdir. Nükleer silahların kullanılmaması ise sadece bahsi geçen şartlarda huuksal bir tahhüde dayanır. Ancak hukusal bir taahhüdün mevcut olmadığı için ABD ve SSCB'nin "Küba Füze Krizi"⁴⁸⁹ ve "Çöl Fırtınası Operasyonu"⁴⁹⁰ sırasında nükleer silah kullanabileceği riski ciddi endişeler yaratmıştır.⁴⁹¹

Uluslararası Adalet Divanı insancıl hukuk açısından bazı istisnai durumlarda nükleer silah kullanımına karşı çıkmamış olsa da, nükleer silahların içeriğinin

⁴⁸⁷ Ibid., p. 160.

⁴⁸⁸ CALDWELL & WILLIAMS JR., p. 60.

⁴⁸⁹ 1962 yılında ABD'nin Küba topraklarına SSCB tarafından orta menzilli nükleer başlık taşıyan füzeler yerleştirildiğini saptamasıyla 16 Ekim 1962'de patlak veren Küba Füze Krizi, tarafları ilk kez nükleer savaşın eşğine getirmiş ve Soğuk Savaş döneminin önemli krizlerinden biri olmuştur. Bkz. ALLISON, p. 11.

⁴⁹⁰ 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan krizin sonucunda gerçekleşen, ABD öncülüğünde, Birleşik Krallık, Fransa, Suudi Arabistan, Suriye ve Mısır başta olmak üzere yirmi sekiz devletin askeri koalisyonuyla Irak arasında bir uluslararası çatışma ortaya çıkmıştır (Körfez Savaşı veya Birinci Körfez Savaşı). Barışçıl bir çözüm için çabaların başarısız kalması ve Irak'ın 15 Ocak tarihine kadar verilmiş olan süre içerisinde koalisyon taleplerini karşılamaması üzerine, ABD'nin dönem Başkanı Bush, müttefik kuvvetler komutanı General Norman Schwarzkopf'a "Çöl Fırtınası Operasyonu"na başlanması emrini vermiştir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Robert E. LEE, *Technology's Child: Schwarzkopf and Operation Desert Storm*, in: Carl H. BUILDER, Steven C. BANKES & Richard NORDIN (eds.), **Command Concepts: A Theory Derived from the Practice of Command and Control**, California: RAND Corporation, 1999, pp. 55-71.

⁴⁹¹ SINGH (2012), p. 162. Uluslararası Adalet Divanı'nın Başkan Yardımcısı Yargıç *Schwebel*'a göre, koalisyon hükümetleri Irak'ın kimyasal ve biyolojik silah kullanma tehdidine karşı nükleer silah kullanma hakkına sahip olması Irak'ın daha önce sivillere karşı kimyasal ve biyolojik silah kullanmış olduğu meselesinden kaynaklanmaktadır. Bkz. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Vice-President Schwebel, I.C.J. Reports 1996*, p. 328, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7515.pdf> [15.12.2014].

sınırlandırılması ve kontrolü hemen hemen imkansızdır. Bu açıdan nükleer silahların kullanımının tamamen yasaklanması genellikle silahlı çatışmalara uygulanan insancıl hukuk kurallarının ihlalinin - gereksiz acılara sebep olması, sivillerle muharipleri ayırt edemesi, doğal çevreye yaygın, uzun süreli ve şiddetli zarar vermesi, tarafsız devletlere onarılamaz hasarlar vermesi - engellenmesi açısından oldukça önemli ve hassas bir konudur.⁴⁹²

Başta ABD olmak üzere nükleer silah sahibi devletler modern nükleer silahların dağıtım sistemlerinin askeri hedefleri ayırt etme yeteneğine sahip olduğu ve dolayısıyla insancıl hukuka uygun nükleer silahlar olduğunu iddia etseler de, bugüne değin bahsi geçen silahların varlığı kanıtlanmamıştır.⁴⁹³

Sonuç itibarıyla, nükleer silah kullanma veya kullanma tehdidinin temel insancıl hukuk kurallarına aykırılığına dair devletler arasında - evrensel boyutta - görüş birliği vardır ve BM'nin çeşitli kararları da bunu kanıtlamaktadır.⁴⁹⁴ BM Genel Kurulu ise 1653 sayılı ve 1961 tarihli Kararı'nda nükleer ve termonükleer silahların kullanımının BM'nin amaç ve gayesine ve genel olarak BM Andlaşması'na aykırı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁵

Nükleer silah sahibi devletlerin durumunu göz önünde bulundurarak, bugün nükleer silah kullanma veya kullanma tehdidinin tamamen ortadan kalkmasının yegane garantisi söz konusu silahların tamamen ortadan kaldırılmasıdır (nükleer silahsızlanma). Bu yüzden, 2000 NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda karara bağlanan 'nükleer silahsızlanma için "On Üç Pratik Adım"'ın tam ve etkin bir şekilde uygulanması, *Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Andlaşması*'nın en kısa

⁴⁹² BILDER, p. 4.

⁴⁹³ *I.C.J. Hearing for the Nuclear Weapons Advisory Opinion*, 15 November 1995, p. 71, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/5947.pdf> [15.12.2014].

⁴⁹⁴ Elliot L. MEYROWITZ, *The Laws of War and Nuclear Weapons*, Brooklyn Journal of International Law, Vol. IX, No. 2, 1983, pp. 227, 255.

⁴⁹⁵ BM Genel Kurulu'nun nükleer silah kullanımını kınadığı diğer kararlarıyla ilgili olarak bkz. Martin FEINRIDER, *International Law as Law of the Land.- Another Constitutional Constraint on Use of Nuclear Weapons*, Nova Law Journal, Vol. 7, 1982, pp. 103-126.

zamanda yürürlüğe geçirilmesi ve nükleer silah sahibi olmayan devletlere koşulsuz ve şartsız güvenlik güvencesini veren uluslararası düzenleme veya düzenlemelerin sonuçlandırılması gerekmektedir.⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ **United Nations General Assembly, Sixty-eighth Session, A/RES/68/47, 10.12.2013, para. 12-19.**

SONUÇ

Hukuk, toplumsal değerlerin yansıması olarak uluslararası toplumda şekillenerek uygulanır. Uluslararası toplum ise yerküremizde yaşamakta olan tüm insanlardan oluşmaktadır. Savaş ve çatışmanın tarih boyunca insan topluluklarının ortak özelliğini oluşturduğu göz önüne alınırsa, uluslararası hukuk sistemi bu tür çatışmalara düzen vermeli ve sistematize etmelidir. İnsancıl hukuk bu yönde - savaş kurbanlarının sayısının en aza indirilmesi için - oluşmuş, uluslararası andlaşmalar ve örf ve adet hukuku kapsamında önümüze çıkmış, daha sonra uluslararası içtihat ve özellikle Uluslararası Adalet Divanı'nın kararları ile daha da güçlü hale gelmiştir.

Hukukun üstünlüğüne dayalı barış ve güvenliğin sürdürülmesi, herhangi bir toplum için gereklidir. Savaşı sınırlayan ve örf ve adet hukuku kuralı niteliğinde olan insancıl hukuk kuralları ise barış ve güvenliğin korunmasında önemli role sahiptir. Bu açıdan söz konusu hukuk kuralları kitle imha yeteneğine sahip nükleer silahlara da uygulanmalıdır. Nitekim nükleer silahların insancıl hukuka aykırılık oluşturmadığına dair hiçbir iddia kabul edilemez.

Uluslararası insancıl hukuk andlaşmalarında, özellikle Lahey ve Cenevre Hukukunda açıkça nükleer silahların kullanımından bahsedilmemiştir. Buna rağmen, insancıl hukukun nükleer silahlara uygulanmasına ilişkin tüm analizlerde insancıl hukuka ilişkin uluslararası andlaşmaların bütünlüğüne, özellikle söz konusu hukuk sisteminin genel kurallarına - ayırt etme, orantılılık, gereksiz acılara neden olmama, tarafsızlık ilkeleri - dayanılarak nükleer silahların kullanımının meşru olup olmadığı diğer silahlarda olduğu gibi değerlendirilmiştir. Bu durumda, “Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli Ek Protokollerinin nükleer silahlara uygulanabilirliği” meselesi ön plana çıkmıştır. Ek Protokollerde nükleer silahlara ilişkin herhangi bir hükmün bulunmadığını görüyoruz. Aksine, nükleer silahlara uygulanmayacağı kaydıyla andlaşma niteliği kazanmışlardır. Aslında, örf ve adet hukuku kuralı niteliğinde olan insancıl hukuk kuralları uluslararası andlaşma niteliğinde olan protokollere değil, devletlerin uygulaması ve hukuksal inançlarına dayanarak yorumlanmaktadır. Ayrıca, nükleer silah sahibi devletlerin 1974-1977 tarihli Cenevre Diplomatik

Konferansı'nda 1977 Ek Protokollerin nükleer silahlara uygulanmasına karşı çıkmışlardır. Ancak Protokoller yapıldıktan sonra, özellikle 1990'ların başında insancıl hukuk kurallarının - Ek Protokoller dahil - nükleer silahlar dahil olmak üzere her türlü eski ve yeni nesil silahların kullanımına uygulanması konusunda bir hukuksal inancın oluştuğunu görmekteyiz. Keza Uluslararası Adalet Divanı 08.07.1996 tarihli *Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Uluslararası Hukuka Uygunluğu ile İlgili Danışma Görüşü*'nde bu yönde bir örf ve adet hukuku kuralının oluştuğunu doğrulamıştır.

Nükleer silahların yıkıcı etkiler bırakacağını göz önünde bulundurarak, devletlerin ülkesel bütünlüğü, siyasal bağımsızlığı, uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmediği sürece ve BM Güvenlik Konseyi'nin izni olmadan söz konusu silahların kullanımı BM Andlaşması'nın jus cogens kuralı niteliğini taşıyan 2/4 maddesine (kuvvet kullanma yasağı) aykırıdır. Bu husus Uluslararası Adalet Divanı'nın Danışma Görüşü'nde teyit edilmiştir. Fakat bahsi geçen hüküm sadece nükleer silahlar için değil, bütün kitle imha silahları için geçerlidir. Bir başka ifadeyle, kuvvet kullanımının gayri meşruluğu aslında kullanılan silah türüne göre değişmemektedir. Bu açıdan Divan Danışma Görüşü ile uluslararası hukukun nükleer silahlara ilişkin tamamen belirgin bir ilkesine değinmiştir, ancak Divan'ın Danışma Görüşü'nden "bazı istisnai durumlarda nükleer silahların kullanımının insancıl hukuka uygun olabileceği" gibi bir anlam çıkarılamaz. Bu açıdan nükleer silahların yıkıcı ve imha edici etkileri göz önüne alınarak, Divan'ın söz konusu silahların kullanımına ilişkin "genel ve mutlak bir yasak" getirmemesi eleştirilebilmektedir.

Savunma amaçlı olarak nükleer silah kullanma hakkı varsayılırsa, söz konusu haktan hangi devletlerin yararlanabileceği konusu da tartışma konusudur. Şüphesiz, Uluslararası Adalet Divanı'nın Danışma Görüşü'ndeki savunma amaçlı olarak nükleer silahların kullanımı bütün devletleri kapsamı altına almaktadır. Fakat sadece bazı devletlerin söz konusu silahlara sahip olduğu için diğer devletlerin bu haktan yararlanması pek mümkün olmayacaktır. Nükleer silah sahibi olmayan devletler NPT taahhütlerini ihlal edip veya NPT'den çekilerek nükleer silah edinirlerse, böylece gayri meşru bir şekilde silah edinmeleri savunma amaçlı kullanımlarına engel olup olmayacağı da tartışılır bir konudur. Nükleer silahların kullanımının meşruiyeti

konusunda farklı görüşler olsa da, Uluslararası Adalet Divanı'nın benimsediği görüş daha çok kabul görmektedir. Divan öncelikle mevcut nükleer silahların insancıl hukuk açısından yasak olduğuna dair karar vermiştir. Daha sonra söz konusu silahlara ilişkin eldeki bilgilerin yeterli olmadığı için tamamen insancıl hukuk kurallarına aykırı olup olmadığı konusunda emin olmadığını belirtmiştir. Netice itibariyle, Divan, belirtilen yasağın kapsamı dışında kalabileceğini, fakat ispatlanması gereken bazı istisnai durumlardan bahsetmiştir (devletin varlığının söz konusu olduğu durumlar).

Uluslararası Adalet Divanı nükleer silah kullanımı ve kullanma tehdidinin bağlantılı olduğuna değinerek özel bir durum yaratmış ve nükleer caydırıcılığa hukuksal bir değer tanınmasını imkansız kılmıştır. Zira esasen nükleer silah sahibi devletlerin bulundurduğu nükleer silahlar insancıl hukuk kuralları ile barışık değildir. Dolayısıyla söz konusu silahlar Divan'ın bahsettiği genel yasağın kapsamı altındadır. Bu açıdan nükleer silahların kullanımının insancıl hukuka aykırı olduğu için nükleer caydırıcılığın temelini oluşturan kullanma tehdidi de tartışmasız insancıl hukuka aykırı olacaktır.

Genel olarak NPT rejiminin dış odağı nükleer silahların üçüncü dünya devletlerince, özellikle ABD'nin desteklediği ve uluslararası istikrarı bozma potansiyeline sahip olan bazı devletlerce ele geçirilmesi üzerinedir. Aslında NPT rejimi, "nükleer silahlarla ilgili en büyük tehlikenin yüzlerce nükleer savaş başlığı barındıran cephaneler ve bunları büyük uzaklıklara gönderebilecek teknik imkanlara sahip olan devletlerden değil, bahsi geçen imkanlardan yoksun ya da küçük bir cephaneye sahip olan devletlerden gelmekte olduğu" anlayışına dayanmaktadır. Dolayısıyla nükleer silah sahibi devletlerin nükleer silahlara yaklaşımı, dünya düzeninin yapısı ile yakından alakalı olan meşruiyet tesisini temel açılardan zayıflatmaktadır. Anılan devletlerin nükleer silahların yayılmasının engellenmesi ve kitle imha silahlarına ilişkin değişik politikalar izlediği ortadadır. Nitekim İsrail'in nükleer silah sahibi devletlerden hiçbir muhalefet görmeden nükleer silah kapasitesine ulaştığı halde İran ve Kuzey Kore'nin nükleer silah geliştirdiği yönündeki şüpheler neticesinde temel açılardan egemenlik haklarının tehdit edilmesi uluslararası hukukun temel ilkesi niteliğini taşıyan devletlerin egemen eşitliği

ilkesine aykırıdır. Ne var ki bu ayrımcı jeopolitik cebri uygulama modeli, teoride algılanan “kullanma tehdidi ya da saldırganlığa referansla” akla yatkın hale getirilebilmektedir.

NPT rejiminin hedeflediği nükleer silahsızlanmanın gerçekleşmemiş olmasının nedeni ise nükleer silah sahibi devletlerin NPT’nin içerdiği pazarlıkta kendi paylarına düşeni yerine getirmemiş olmasıdır. Nükleer silahlara sahip olmayan devletlerin söz konusu silahları elde etme seçeneğinden vazgeçmesine rağmen, nükleer silah sahibi devletler Andlaşma’nın 6. maddesinden kaynaklanan silahsızlanma taahhütlerini hiçbir zaman yerine getirmemişlerdir.

Bugüne değin nükleer silah sahibi devletlerin söz konusu silahların yok edilmesi yönünde iyi niyetle görüşmeler yapma veya nükleer silah kullanma seçeneği üzerinde kesin sınırlamalar kabul etmesi doğrultusunda herhangi bir eğilimi olmamıştır. Kısaca, silahsızlanma ve silahların azaltılması yönünde yapılan Anlaşmalar (örneğin, START Andlaşmaları) silahsızlanma yolunda ne kadar olumlu adımlar olsa da, nükleer silahsızlanmaya giden yol uzun yoldur. Bu durumda, nükleer silahların yayılmasının önlenmesine ilişkin düzenlemelerin meşruiyet bakımından çok düşük bir statüye sahip olduğu söylenebilir. Nükleer silahlar, söz konusu silahlara sahip olan devletleri uluslararası hiyerarşinin en üst seviyesine ulaştırmıştır. Ne var ki bu durum nükleer silahlara sahip olma çabasını tehlikeli olarak damgalamış ve çaba sahiplerine müdahale edilmesine, hatta onlara karşı önleyici savaş başlatılmasına zemin hazırlamıştır. Bu açıdan, nükleer silah sahibi devletlerin nükleer silah bulundurma ve nükleer silahsızlanma üzerinde anlaşmaya yönelik inandırıcı girişimlerde bulunmaması; yaygın normların, görüş akımlarının ve uluslararası hukukun ihlali olarak algılanabilir. Hukuk ve uygulama arasındaki bu gerilim, 1996 yılında Uluslararası Adalet Divanı’nın Danışma Görüşü’nde çarpıcı bir biçimde dile getirilmiştir. Divan’ın çoğunlukla kabul ettiği Görüş, aslında uluslararası hukukun asgari bir yorumunu - “devletin bekasının söz konusu olduğu meşru müdafaa durumu hariç, nükleer silahların kullanımı ve kullanma tehdidi genel olarak hukuka aykırıdır” - benimsemiştir.

Nükleer silah sahibi devletlerin uluslararası hukuka dayanarak diğer devletlerle kendi aralarında ayırım yapmaları ve gerçekleşen ayırımı koruma arzusunda olması,

nükleer silah sahibi olmayan devletlerin aynı uluslararası hukuk standartlarına dayanarak “devletlerin egemenliği ilkesi”ni kendi amaçları ve menfaatleri doğrultusunda kullanmasını gerektirecektir.

Yukarıda anlatılanlar ışığında, bugün artık nükleer silah sahibi olmayan devletlerin nükleer silahsızlanma ve barışçıl nükleer enerjiye - sınırsız erişim - ilişkin talepleri göz ardı edilemez. 2010 NPT Gözden Geçirme Konferansı ve Nükleer Tedarikçiler Grubu’nun gerçekleştirdiği son görüşmeler ise bunun bir göstergesidir. Bu açıdan gelişmekte olan devletlerin taleplerinin karşılanması ve nükleer enerji denetimi için ortak bir zemin aranması doğru bir yöntem ve yerinde olacaktır. Sonuç itibariyle, nükleer enerjinin doğruları ve yanlışları hususunda yeni bir uzlaşmaya varılması 21. yüzyıldaki nükleer düzenin daha adil olmasına yönelik atılan en önemli adım olacaktır.

Nükleer silah sahibi devletlerin uluslararası barış ve güvenliği ve ulusal çıkarlarını korumak amacıyla nükleer silahları caydırıcı amaçlı olarak bulundurduğu ve diğer devletlerin güç savaşının dengeleyicisi olarak nükleer silahları elde etme çabasında olduğu sürece, insan hayatının tehdidi devam edecektir. Bugün dünya liderlerinin uluslararası barış ve güvenliğin korunması için nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya amacını gütmesinin hukuki dayanağı, nükleer enerjinin yayılması tehlikesidir. Bu durumda devletlerin insancıl hukuk kapsamında hareket etmesi ve denetleme sistemlerinin uygulanması, etkin bir tehlikeyi engellemek - nükleer silahların kontrolü ve diğer silahların ortadan kaldırılması - açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla nükleer silahların kullanımı ve kullanma tehdidinin ortadan kaldırılması için belirleyici bir çalışma planının hazırlanması gerektiği söylenebilir.

Sonuç olarak; biyolojik ve kimyasal silahların kitle imha silahı olarak yasaklandığı gibi, nükleer silahları yasa dışı kabul edecek bir sürecin başlatılması gerekmektedir. Devletlerin, bir yandan nükleer silahsızlanma taahhüdü verirken diğer yandan yeni nesil silahlar geliştirmeye devam etmesi sonucunda oluşan kısır döngünün kırılması imkansız değildir. Bu amaçla, nükleer silahsızlanma amacının gerçekleşmesi yönünde Nükleer Silahlar Andlaşması’nın yapılması ve

etkin bir uygulama mekanizmasının oluşturulması silahsızlanma sürecine büyük bir avantaj sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKİPEK, Ömer İlhan, **Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinen Örnekler**, Ankara: AÜHF Yayınları, 1966.

AKİPEK, Serap, **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Malları**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1999.

BAŞEREN, Sertaç Hami, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003.

BUGNION, François, **Red Cross, Red Crescent, Red Crystal**, Geneva: ICRC Press, 2007.

De MULINEN, Frederic, **Handbook on the Law of War for Armed Forces**, Geneva: ICRC Publication, 1987.

BALL, Howard, **Prosecuting War Crimes and Genocide. The Twentieth Century Experience**, Kanadas University Press, 1999.

BERGKVIST, Olov and FERM, Ragnhild, **Nuclear Explosions 1945-1998**, Stockholm: Swedish Defence Research Establishment (FOA) and the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), 2000.

BLEDSON, Robert & BOCZEK, Boleslaw A., **The International Law Dictionary**, Oxford: Clio Press Ltd, 1987.

BERRY, Ken et al (eds.), **Delegitimizing Nuclear Weapons Examining: The Validity of Nuclear Deterrence**, Monterey, United States: James Martin Center for Nonproliferation Studies (CNS), 2010.

BOZKURT, Enver, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara: Nobel Yayınevi, 2003.

- BROWN, Michael E. et al. (eds.), **Going Nuclear: Nuclear Proliferation and International Security in the 21st Century**, Cambridge: MIT Press, 2010.
- BULL, Hedley, **The Control of the Arms Race: Disarmament and Arms Control in the Missile Age**, New York: Frederick A. Praeger Publishers, 1961.
- CALDWELL, Dan & E. WILLIAMS JR., Robert, **Seeking Security in an Insecure World**, Lanham, Maryland: Published by Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2012.
- CARUS, W. Seth, **Defining “Weapons of Mass Destruction”**, Washington: National Defense University (Center for the Study of Weapons of Mass Destruction), 2006.
- CHAO, Pierre & NIBLETT, Robin, **Trusted Partners: Sharing Technology within the US – UK Security Relationship**, Center for Strategic and International Studies, 2006.
- CIMBALA, Stephen J., **Nuclear Weapons and Strategy: US Nuclear Policy for the Twnty-First Century**, New York: Routlege Taylor and Francis Group, 2005.
- COHEN, Avner, **Israel and the Bomb**, New York, NY: Columbia University Press, 1998.
- CRAIG, P. Paul & JUNGGERMAN, A. John, **Nuclear Arms Race: Technology and Society**, 2nd Edition, New York: McGraw-Hill Pub. Co., 1990.
- ÇAYCI, Sadi, **Silahlı Kuvvet Kullanılması**, Ankara: Genelkurmay Yayınevi, 1995.
- ÇELİK, F. Edip, **Milletlerarası Hukuk, II. Cilt**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1982.
- DIEHL, J. Sarah & MOLTZ, C. James, **Nuclear Weapons and Non-proliferation: A Reference Handbook**, Second Edition, Santa Barbara: ABC-Clio Information Services, 2008.

DINSTEIN, Yoram, **War, Aggression and Self-Defence**, 2nd ed., Cambridge University Press, 1995.

DİNÇ, Güney, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008.

ELLIOT, J. & REGINDD, R., **The Arms Control Disarmament and Military Security Dictionary**, Oxford: Cil PressLtd., 1989.

EVANS, Gareth & SAHNOUN, Mohamed, **The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty**, Ottawa: International Development Research Centre, 2001.

FISCHER, David, **History of the International Atomic Energy Agency: The First Forty Years**, Vienna: A Fortieth Anniversary Publication, 1997.

FISCHER, Georges, **La Non-Prolifération Des Armes Nucléaires**, Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1969.

FRANCK, Thomas, **Recourse to Force, State Action Against Threat and Armed Attacks**, Cambridge University Press, 2004.

FRIEDMANN, Wolfgang, **The Changing Structure of International Law**, New York: Columbia University Press, 1964.

GIANNOU, Christos & BALDAN, Marco, **Savaş Cerrahisi: Silahlı Çatışmalar ve Şiddet İçeren Diğer Tüm Koşullarda Kısıtlı Olanaklarla Çalışmak**, I. Cilt, (Çev: Mehmet ERYILMAZ), Ankara: Tuna Matbaacılık, 2010.

GOLDBLAT, Jozef, **Agreements for Arms Control: A Critical Survey**, London: Jaylor and Francis, 1982.

-----, **Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements**, Whitshire: Sage Publications, 2002.

-----, **International Law of Arms Control and Disarmament**, Geneva: Clarendon Press, 1990.

- GRAHAM, Bob et al. (eds.), **World at Risk: The Report of the Commission on the Prevention of WMD Proliferation and Terrorism**, New York: Vintage Books, 2008.
- GRAY, Christine, **International Law and Use of Force**, Oxford: Foundation of Public International Law, 2000.
- GROTIUS, Hugo, **The Rights of War and Peace, Book I**, Edited and With an Introduction by Richard Tuck, Indiana: Liberty Fund, 2005.
- HANNIKAINEN, L., **Peremptory Norms (Jus Cogens) in International Law**, Helsinki: Finnish Lawyers Pub. Co., 1988.
- HENKIN, Louis, **How Nations Behave: Law and Foreign Policy**, Second Edition, New York: Columbia University Press, 1979.
- HENCKAERTS, Jean Marie & DOSWALD-BECK, Louise, **Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules**, Cambridge University Press, 2009.
- HILL, Felicity, SCHEFFRAN, Jurgen & W.M. DATAN, Alyn, **Securing our Survival (SOS): The Case for a Nuclear Weapons Convention**, Cambridge: International Association of Lawyers Against Nuclear Arms, 2007.
- International Committee of the Red Cross (ed.), **International Law Concerning the Conduct of Hostilities: Collection of Hague Conventions and Some Other International Instruments**, Geneva: ICRC, 1989.
- ISHOY, Rikke, **Handbook on the Practical Use of International Humanitarian Law**, Copenhagen: Danish Red Cross Publications, 2008.
- JOHNSON, Rebecca, **Unfinished Business: The Negotiation of the CTBT and the End of Nuclear Testing**, New York and Geneva: United Nations Institute for Disarmament Research Geneva, 2009.

- KERR, K. Paul, **Nuclear, Biological, and Chemical Weapons and Missiles: Status and Trends**, Congressional Research Service, United States Library of Congress, 2008.
- KESARIS, Paul, **Committee on Disarmament, 1962 -1984: Meetings and Documents**, University Publications of America, Inc., 1985.
- LÜTEM, İlhan, **Harp Suçları ve Devletlerarası Hukuk**, Ankara: AÜHF Yayınları, 1951.
- MARGULIES, Phillip, **Global Issues: Nuclear Nonproliferation**, New York: Facts on File, 2008.
- MARVAH, Onkar & SCHULZ, Ann, **Nuclear Proliferation and the Near-Nuclear Countries**, Cambridge: Ballinger Press, 1975.
- MC CLUSKEY, Jim, **The Nuclear Threat: Intolerable and Avoidable**, Russell Press Ltd, 2009.
- MONTGOMERY, Evan Braden, **Nuclear Terrorism: Assessing the Threat, Developing a Response**, Washington DC: Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2009, pp. 29-34.
- MOYLAND, V. Suzanna, **Verification Matters the IAEA's Programme '93+2'**, London: Verification Technology Information Centre, 1997.
- MÜLLER, Harald, **The 2005 NPT Review Conference: Reasons and Consequences of Failure and Options for Repair**, Stockholm: Weapons of Mass Destruction Commission, 2005.
- ÖZGÜR, Salih, **Geleceğe Yönelen Tehdit: Kitle İmha Silahları**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2006.
- PICTET, Jean, **Fundamental Principles of International Humanitarian Law**, Dordrecht: Martinus Nijhof Press, 1985.

PAUL, T. Varkey, MORGAN, Patrick & WIRTZ, James, **Complex Deterrence: Strategy in the Global Age**, Chicago: University of Chicago Press, 2009.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri, IV. Kitap**, 4. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2000.

-----, **Uluslararası Hukuk Dersleri, II. Kitap**, 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.

-----, **Uluslararası Hukuk**, 6. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2008.

QUESTER, H. George, **Nuclear Monopoly**, New Jersey: Transaction Publishers, 2000.

QUILES, Paul, *Nuclear Deterrence: Not Suitable for the 21st Century*, in: RIET, Rob V. (ed.), **Moving Beyond Nuclear Deterrence to a Nuclear Weapons Free World**, Nuclear Abolition Forum, Issue No. 2, London: World Future Council, 2013.

ROGERS, Anthony, MALHERBE, Paul & DOPPLER, Bruno, **Fight it Right: Model Manual on the Law of Armed Conflict for Armed Forces**, Geneva: ICRC Press, 2000.

SASSOU, Marco & A. BOUVIER, Antoine, **How Does Law Protect in War? Cases, Documents and Teaching Materials on Contemporary Practice in International Humanitarian Law, Volume I**, Second Ed., Geneva: ICRC Press, 2006.

SCHWARZENBERGER, Georg, **The Legality of Nuclear Weapons**, London: Stevens & Sons, 1958.

SHAW, Malcolm N., **International Law**, 5th Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2003. SIGAL, Leon, **Nuclear Forces in Europe**, Washington: Brookings Institution, 1989.

SINGH, Nagendra, **Nuclear Weapons and Contemporary International Law**, Dordrecht: Matrinus Nijhoff Pub., 1989.

SIPRI Yearbook 1986: World Armaments and Disarmament, Stockholm International Peace Research Institute, 1986.

SIRACUSA, M. Joseph, **Nuclear Weapons: A Very Short Introduction**, Oxford University Press, 2008.

SZASZ, F. Morton, **The Day the Sun Rose Twice: The Story of the Trinity Site Nuclear Explosion, July 16, 1945**, Albuquerque: University of New Mexico Press, 1984.

TANNENWALD, Nina, **The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945**, New York: Cambridge University Press, 2007.

TAŞDEMİR, Fatma, **Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku**, Ankara: Adalet Yayınevi, 2009.

TAY, Kim, **Test Ban Verification Matters: Entry into Force**, London: Verification Technology Information Centre, September 1994.

T.C Genel Kurmay Başkanlığı (ed.), **Silahlı Çatışma Hukuku ile İlgili Uluslararası Metinler**, Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, 2010.

TELLİ AKİPEK, Serap, AKİPEK, Ömer İlhan ve AKDOĞAN, Erkan, **Devletler Hukuku Sistemik Dizini (Nomenclature)**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2014.

TEZCAN, Ercüment ve TAŞDEMİR, Fatma, **Silahlı Çatışmalar Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Suriye İç Savaşının Analizi**, 1. Baskı, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, 2010.

THIRLWAY, Hugh, **International Customary Law and Codification: An Examination of the Continuing Role of Custom in the Present Period of Codification of International Law**, Leiden: Sijthoff Press, 1972, pp. 46-60.

TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur, **İnsancıl Hukuka Giriş**, İstanbul: Beta Yayınları, 2006.

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, **International Legal Protection of Human Rights in Armed Conflict**, New York & Geneva: United Nations Publication, 2011.

U.S. Arms Control and Disarmament Agency (ed.), **Arms Control and Disarmament Agreements**, New Branwwick, N. J. Transation Books, 1984.

WEERAMANTRY, G. Christopher, **Good Faith Negotiations Leading to the Total Elimination of Nuclear Weapons: Request for an Advisory Opinion from the International Court of Justice**, Harvard: International Human Rights Clinic, 2009.

WOOLF Amy F., KERR, Paul K. and NIKITIN, Mary B., **Arms Control and Nonproliferation: A Catalog of Treaties and Agreements**, Washington DC: Congressional Research Service (CRS), 2014, erişim için bkz. <http://fas.org/sgp/crs/nuke/RL33865.pdf> [15.12.2014].

YUNHUA, Zou, **China and the CTBT Negotiations**, California: Center for International Security and Cooperation, Stanford University Press, Septemeber 1998.

Makaleler

ALLISON, Graham, *The Cuban Missile Crisis at 50 Lessons for U.S. Foreign Policy Today*, Foreign Affairs, Vol. 91, No. 4, 2012, pp. 11-16.

ALPKAYA, Gökçen, *Nükleer Silahlar ve Uluslararası Adalet Divanı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 1, 1997, ss. 105-115.

ARBATOV, Alexei, *Horizontal Proliferation: New Challenges*, Russia in Global Affairs, Vol. 2, No. 2, 2004, pp. 136-156.

BAHARÇİÇEK, Abdulkadir ve TUNCEL, Gökhan, *Terörle Mücadelenin Zorlukları ve Bu Zorlukları Aşmada Farklı Bir Yaklaşım: Demokratik Mücadele Yöntemi*, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2001, ss. 1-15.

BAŞLAR, Kemal, *Antarktika Andlaşmalar Sistemi (1961-2001): 40 Yılın Ardından Antarktika'nın Hukuki Rejimi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 2, 2003, ss.77-99.

BECK, Louise D., *International Humanitarian Law and the Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, IRRC, No. 316, 1997, pp. 35-55.

BEDJAOUI, Mohammed, *Good Faith, International Law, and Elimination of Nuclear Weapons*, Keynote Address, May 2008, pp. 18-20, erişim için bkz. <http://www.lcnp.org/disarmament/2008May01eventBedjaoui.pdf> [15.12.2014].

BERDA, Mats R., *Lessons Not Learned: The Use of Force in 'Peace Operations' in the 1990s*, International peacekeeping, Vol. 7, Issue 4, 2000, pp. 9-19, erişim için bkz. <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/99737/FS0400.pdf?sequence=1> [15.12.2014].

- BLEEK, C. Philipp, *Nuclear Posture Review Leaks; Outlines Targets, Contingencies*, Arms Control Today, Vol. 32, April 2002, erişim için bkz. http://www.armscontrol.org/act/2002_04/nprapril02 [15.12.2014].
- BUNN, George, *The Legal Status of U.S. Negative Security Assurances to Non-Nuclear Weapon States*, The Non-Proliferation Review, Vol. 4, No. 1, 1997, pp. 1-17.
- , *The Nuclear Nonproliferation Treaty: History and Current Problems*, Arms Control Association, 2009, pp. 1-9, erişim için bkz. http://iis-db.stanford.edu/pubs/20875/bunn_the_nuclear_nonproliferation_treaty_history_and_current_problems.pdf [15.12. 2014].
- BUNN, George & TIMERBAEV, Roland, *The Right to Withdraw from the Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT): The Views of Two NPT Negotiators*, Yaderny Kontrol (Nuclear Control) Digest, Vol. 10, No.1-2, 2005, pp. 20-29.
- BUNN, George & B. RHINELANDER, John, *Looking Back: The Nuclear Non-Proliferation Treaty Then and Now*, Arms Control Today, Vol. 38, 2008, pp. 50-56, erişim için bkz. http://fsi.stanford.edu/sites/default/files/Bunn_Looking_Back.pdf [15.12.2014].
- BURROUGHS, John, *The Imperative of Good Faith*, Civil Society Presentation to the 2009 Preparatory Committee Meeting for the 2010 NPT Review, May 2009, erişim için bkz. <http://www.reachingcriticalwill.org/legal/npt/prepcom09/ngostatements/goodfaith.pdf> [15.12.2014].
- , *The NPT: Problems and Solutions*, 5 March 2010, pp. 1-3, erişim için bkz. <http://www.lcnp.org/pubs/40yearsonfinal.pdf> [15.12.2014].
- BUTLER, Nicola, *Chirac Reasserts French Nuclear Weapons Policy*, Disarmament Diplomacy, Issue No. 82, Spring 2006, erişim için bkz. <http://www.acronym.org.uk/dd/dd82/82chirac.htm> [15.12.2014].

- CAMPBELL, M. Leah, *Defending Against Terrorism: A Legal Analysis of the Decision to Strike Sudan and Afghanistan*, Tulane Law Review, Vol. 74, 1999-2000, pp. 1080-1096.
- CHINKIN, Christine and SINGH, Rabinder, *UK Trident Replacement a 'Material Breach' of the NPT*, Disarmament Diplomacy, Issue No. 81, Winter 2005, erişim için bkz. <http://www.acronym.org.uk/dd/dd81/81news01.htm> [12.2014].
- COHN, L. Sherman, *Ex Injuria Jus Non Oritur: A Principle Misapplied*, Santa Clara Law Review, Vol. 3, No. 1, pp. 23-42.
- CONDORELLI, Luigi, *Nuclear Weapons: A Weighty Matter for the International Court of Justice*, IRRC, No. 316, 1997, pp. 9-20.
- COUSTEAU, Jacques-Yves, *Civil Nuclear Power and Nuclear Weapons Proliferation*, 2007, pp. 1-8, erişim için bkz. http://www.no2nuclearpower.org.uk/reports/Civil_Nukes_Proliferation.pdf [15.12.2014].
- CULLEN, Anthony, *Key Developments Affecting the Scope of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law*, Military Law Review, Vol. 183, 2005, pp. 66-109.
- DAVIS, Ian, *The UK Trident Vote Explained*, British American Security Information Council, erişim için bkz. http://www.basicint.org/sites/default/files/BN070315_1.pdf [15.12.2014].
- DAYDAY, Necmi, *Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 10, 2007, ss. 32-39.
- DENK, Erdem, *Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 66, Sayı 3, 2011, ss. 93-136.
- DEVER, James and DEVER, John P., *Making Waves: Refitting the Caroline Doctrine for the Twenty-First Century*, Quinnipiac Law Review, Vol. 31,

2013, pp. 165-193, erişim için bkz. [http://www.quinnipiac.edu/prebuilt/pdf/SchoolLaw/LawReviewLibrary/06_31QuinnipiacLRev165\(2013\).pdf](http://www.quinnipiac.edu/prebuilt/pdf/SchoolLaw/LawReviewLibrary/06_31QuinnipiacLRev165(2013).pdf) [15.12.2014].

ELBARADEI, Mohamed, *Saving Ourselves from Self-Destruction*, New York Times, 12 February 2004, erişim için bkz. <http://www.nytimes.com/2004/02/12/opinion/saving-ourselves-from-self-destruction.html> [15.12.2014].

ELBARADEI, Mohamed, *Preserving the Non-Proliferation Treaty*, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR): Disarmament Forum, December 2004, erişim için bkz. <http://www.unidir.org/files/publications/pdfs/the-2005-npt-review-conference-en-345.pdf> [15.12.2014].

FALK, Richard, *The Illegitimacy of the Non-Proliferation Regime*, The Brown Journal of World Affairs, Vol. IV, Issue 1, 1997, pp. 73-82.

FEINRIDER, Martin, *International Law as Law of the Land.- Another Constitutional Constraint on Use of Nuclear Weapons*, Nova Law Journal, Vol. 7, 1982, pp. 103-126.

FILDER, P. David, *International Law and Weapons of Mass Destruction: End of the Arms Control Approach?*, Duke Journal of Comparative & International Law, Vol. 14, No. 39, 2004, pp. 39-88.

FINCH, A. George, *The Nuremberg Trial and International Law*, AJIL, Vol. 41, No. 1, 1947, pp. 20- 37.

FORD, A. Christopher, *Debating Disarmament: Interpreting Article VI of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, Non-proliferation Review, Vol. 14, No. 3, 2007, pp. 401-428.

FUJITA, Hisakazu, *The Advisory Opinion of the International Court of Justice on Legality of Nuclear Weapons*, IRRC, No. 316, 1997, pp. 56-64.

- GLENNON, J. Michael, *The Fog of Law: Self-Defence, Inherence, and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter*, Harvard Journal of Law and Public Policy, Vol. 25, No. 2, 2002, pp. 539-558.
- GOLDSCHMIDT, Bertrand, *The Negotiation of the Non-Proliferation Treaty (NPT)*, IAEA Bulletin, Vol. 22, No. 3/4, 1980, pp. 73-80.
- GRAVELLE, F. James, *The Falkland (Malvinas) Islands: An International Law Analysis of the Dispute Between Argentina and Great Britain*, Military Law Review, Vol. 107, 1985, pp. 5-69.
- GRANOFF, Jonathan, *The Nuclear Nonproliferation Treaty and its 2005 Review Conference: A Legal and Political Analysis*, International Law and Politics, Vol. 39, 2007, pp. 995-1006.
- GREENWOOD, Christofer, *The Advisory Opinion on Nuclear Weapons and the Contribution of the International Court to International Humanitarian Law*, IRRRC, No. 316, 1997, pp. 65-75.
- HALATÇI, Ülkü, *11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi*, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 2, Sayı 7, 2006, ss. 80-98.
- HIGGINS, Noelle, *The Regulation of Armed Non-State Actors: Promoting the Application of the Laws of War to Conflicts Involving National Liberation Movements*, Human Rights Brief, Vol. 17, Issue 1, 2009, pp.12-18.
- HIRSCH, Theodore, *The IAEA Additional Protocol: What It Is and Why It Matters?*, The Nonproliferation Review, Fall-Winter 2004, pp. 140-166, erişim için bkz. <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/113hirsch.pdf> [15.12.2014].
- HOOVER, Rich, *The IAEA's Additional Protocol*, Disarmament Forum, No. 3, 1999, pp. 7-16.
- HORNER, Daniel and MEIER, Oliver, *Talks on Fuel Bank Stalled at IAEA*, Arms Control Today, Vol. 39, Issue 8, 2009, pp. 24-26, erişim için bkz.

http://www.armscontrol.org/files/October_2009_Digital_Issue_Final.pdf [15.12.2014].

JAWORSKI, Eric, *Military Necessity & Civilian Immunity: Where is the Balance?*, Chinese Journal of International Law, Vol. 2, No. 1, 2003, pp. 175-206.

JOHNSON, Rebecca, *Is the NPT up to the Challenge of Proliferation?*, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR): Disarmament Forum, December 2004, erişim için bkz. http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/48053/ichaptersection_singledocument/9a37319d-8c7b-4670-9f3c-a171f899899c/en/03_+NPT+and+Proliferation.pdf [15.12.2014].

KELLENBERGER, Jacob, *President of the International Committee of the Red Cross, Statement: Bringing the Era of Nuclear Weapons to an End*, 20 April 2010, erişim için bkz. <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/statement/nuclear-weapons-statement-200410.htm> [15.12.2014].

KILE, Shannon N., FEDCHENKO, Vitaly, GOPALASWAMY, Bharath and KRISTENSE, Hans M., *World Nuclear Forces*, SIPRI Yearbook, Stockholm International Peace Research Institute, 2011, pp. 319-359, erişim için bkz. <http://www.sipri.org/yearbook/2011/files/SIPRIYB1107-07A.pdf> [15.12.2014].

KING, Brandon, *The Nuclear Suppliers Group (NSG) at a Glance*, Arms Control Association, October 2002, erişim için bkz. <http://www.armscontrol.org/system/files/NSG.pdf> [15.12.2014].

KRIEGER, David and FALK, Richard, *President Obama and a Nuclear Weapons-Free World: A Dialogue*, Peace & Conflict Review, Vol. 4, Issue 1, 2009, pp. 1-12.

LAUB, Zachary, *The Group of Eight (G8) Industrialized Nations*, The Council on Foreign Relations, 3 March 2004, erişim için bkz. <http://www.cfr.org/international-organizations-and-alliances/group-eight-g8-industrialized-nations/p10647> [15.12.2014].

- LAUTERPACHT, Hersch, *The Limits of the Operation of the Law of War*, British Yearbook of International Law, No. 30, 1953, pp. 206-243.
- LAVOY, R. Peter, *The Enduring Effects of Atoms for Peace*, Arms Control Today, Vol. 33, December 2003, erişim için bkz. http://www.armscontrol.org/act/2003_12/Lavoy#topofpage [15.12.2014].
- MACKBY, Jenifer, *Nonproliferation Verification and the Nuclear Test Ban Treaty*, Fordham International Law Journal, Vol. 34, Issue 34, pp. 697-733.
- MCCORMACK, L.H. Timothy, *A Non-liquet on Nuclear Weapons- The ICJ Avoids the Application of General Principles of International Humanitarian Law*, IRRC, No. 316, 1997, pp. 76-91.
- MEYROWITZ, L. Elliot, *The Laws of War and Nuclear Weapons*, Brooklyn Journal of International Law, Vol. IX, No. 2, 1983, pp. 227-258.
- MILLER, Franklin C., *The Future of the United Kingdom's Nuclear Deterrent*, RUSI Journal, 2010, Vol. 155, No. 2, pp. 34-39.
- MOHR, Manfred, *Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Legality of the Use of Nuclear Weapons under International law: A Few Thoughts on its Strengths and Weaknesses*, IRRC, No. 316, 1997, pp. 92-102.
- MOORE, Molly, *Chirac: Nuclear Response to Terrorism Is Possible*, Washington Post Foreign Service, 2006, erişim için bkz. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/19/AR2006011903311.html> [15.12.2014].
- MOUSSA, Jasmine, *Can Jus ad Bellum Override Jus in Bello? Reaffirming the Separation of the Two Bodies of Law*, IRRC, Vol. 90, No. 872, December 2008, pp. 963-960.
- NIKSCH, Larry A., *North Korea's Nuclear Weapons Program*, Library of Congress Washington DC Congressional Research Service, 2005, pp. 1-14, erişim için bkz. <http://fpc.state.gov/documents/organization/74904.pdf> [15.12.20 14].

- OCHOA, Christiana, *The Individual and Customary International Law Formation*, Virginia Journal of International Law, Vol. 48, No. 1, 2007, pp. 119-186.
- ONOBUE, E. Eineje, *Statement to the 2002 NPT Preparatory Committee*, First Session of the Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the States Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 8-19 April 2002, bkz. http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmamentfora/npt/prepcom02/statements/8April_Nigeria.pdf [15.12.2014].
- ORAKHELASHVILI, Alexander, *The Impact of Peremptory Norms on the Interpretation and Application of UN Security Council Resolutions*, EJIL, Vol. 16, No.1, 2005, pp. 59-88.
- PARRISH, Scott & POTTER, William, *Central Asian States Establish Nuclear-Weapon-Free-Zone Despite U.S. Opposition*, James Martin Center for Nonproliferation Studies, 2006, erişim için bkz. <http://cns.miis.edu/stories/060905.htm> [15.12.2014].
- PENA, Charles V., *Mini-Nukes and Preemptive Policy a Dangerous Combination*, Policy Analysis, No. 499, 2003, pp. 2-16, erişim için bkz. <http://www.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa499.pdf> [15.12.2014].
- PODVIK, Pavel, *Big Bank Theory - A New Approach to Nuclear Fuel Provision*, Jane's Intelligence Review, 2011, pp. 1-8, erişim için bkz. http://russianforces.org/podvig/pdf/JIR_18_Feb_2011_Podvig_Fuel_banks.pdf [15.12.2014].
- PRIBAN, Jiri, *Multiple Sovereignty: On Europe's Self-Constitutionalization and Legal Self-Reference*, Ratio Juris, Vol. 23, No.1, March 2010, pp. 41-64.
- RAUF, Tariq & JOHNSON, Rebecca, *After the NPT's Indefinite Extension: The Future of The Global Nonproliferation Regime*, Non-proliferation Review, Vol. 3, 1995, pp. 28-42.

- REISS, B. Mitchell, *The Nuclear Tipping Point: Prospects for a World of Many Nuclear Weapons States*, erişim için bkz. http://www.brookings.edu/~media/press/books/2004/nucleartippingpoint/nucleartippingpoint_chapter.pdf [15.11.2014].
- REISMAN M. and STEVICK, D., *The Applicability of International Law Standards to United Nations Economic Sanctions Programmes*, EJIL, Vol. 9, No. 1, pp.86-141.
- ROBERTS, Adam, *Implementation of the Laws of War in Late 20th Century Conflicts, Part I*, Security Dialogue, Oslo: SAGE Publications, Vol. 29, No. 2, 1998, pp. 137-152.
- , *The Laws of War: Problems of Implementation In Contemporary Conflicts*, Duke Journal of Comparative & International Law, Vol. 6, No. 11, 1995, pp. 11-78.
- ROSCINI, Marco, *The United Nations Security Council and the Enforcement of International Humanitarian Law*, Israel Law Review, Vol. 43, No. 2, 2010, pp. 330-359, erişim için bkz. <http://law.huji.ac.il/upload/Roscini.pdf> [15.12.2014].
- SASSOLI, Marco, *State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law*, IRRC, Vol. 84, No. 846, pp. 401-434.
- SHEINMAN, Lawrence, *Comprehensive Test Ban Treaty*, 1 April 2003, erişim için bkz. <http://www.nti.org/analysis/articles/comprehensive-test-ban-treaty/> [15.12.2014].
- SIMON, David, *Article VI of the Non-Proliferation Treaty Is a Pactum De Contrahendo and Has Serious Legal Obligation by Implication*, pp. 7-16, erişim için bkz. https://www.law.upenn.edu/journals/jil/jilp/articles/2-1_Simon_David.pdf [15.12.2014].
- SINGH, Jasjit, *Re-examining the 1996 ICJ Advisory Opinion: Concerning the Legality of Nuclear Weapons*, Cadmus Journal, Vol. 1, Issue 5, Part 3, 2012,

pp. 158-165, erişim için bkz. [http://www.cadmusjournal.org/files/pdfreprints/vol1issue5/Reprint CJ-I5 Legality of Nuclear Weapons JS.pdf](http://www.cadmusjournal.org/files/pdfreprints/vol1issue5/Reprint_CJ-I5_Legality_of_Nuclear_Weapons_JS.pdf) [15.12.2014].

SOKOV, Nikolai, *Russia Sees Gains From Creation of Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone*, WMD Insights, Issue 9, 2006, pp. 38-40, erişim için bkz. http://cns.miis.edu/wmd_insights/WMDInsights_2006_10.pdf [15.12.2014].

SQUASSONI, Sharon, *Grading Progress on 13 Steps Toward Disarmament*, Carnegie Endowment for International Peace, Policy Outlook, 2009, pp. 1-10, erişim için bkz. http://carnegieendowment.org/files/13_steps.pdf [15.12.2014].

TANNENWALD, Nina, *Justice and Fairness in the Nuclear Nonproliferation Regime*, International Affairs, Vol. 27, No. 3, 2013, pp. 299-317.

THAKUR, Ramesh, *Nuclear Nonproliferation and Disarmament: Can the Power of Ideas Tame the Power of the State?*, International Studies Review, Vol. 13, Issue 1, 2011, pp. 34-45.

THEODOR, Meron, *Shakespeare's Henry the Fifth and the Law of War*, AJIL, No. 86, 1992, pp. 1-45.

WARE, Alyn, *Terrorism and Nuclear Disarmament*, 11 September 2001, erişim için bkz. <http://lcn.org/disarmament/index.htm> [15.12.2014].

WOOLF, Amy F., *Nonstrategic Nuclear Weapons*, Congressional Research Service, 2014, pp. 5-6, erişim için bkz. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL32572.pdf> [15.12.2014].

YOST, S. David, *France's New Nuclear Doctrine*, International Affairs, Vol. 82, No. 4, 2006, pp. 701-721.

YOUNG, Stephen and GRONLUND, Lisbeth, *A Review of the 2002 US Nuclear Posture Review*, Union of Concerned Scientists Working Paper, May 14,

2002, erişim için bkz. http://www.ucsusa.org/assets/documents/nwgs/npr_review.pdf [15.12.2014].

(Yazarı Yok), *Nuclear Materials Transfers*, CQ Almanac 1976, 32nd ed., Washington DC: Congressional Quarterly, 1977, pp. 318-320, erişim için bkz. <http://library.cqpress.com/cqalmanac/cqal76-1189879> [15.12.2014].

Kitap Bölümleri

ALDRICH, Georg, *Improving Compliance with the Laws Applicable in Armed Conflict: A Work in Progress*, in: VOHREN, L. Chand (ed.), **Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese**, Hague: Kluwer Law International, 2003, pp. 1-9.

BAŞEREN, Sertaç Hami, *Uluslararası Hukuk Açısından Terörizm*, Dünyada ve Türkiye'de Terör, Ed. Ali TARHAN, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, 1. Baskı, 2002, ss. 183-205.

BORRIE, John, *Rethinking Multilateral Negotiations: Disarmament as Humanitarian Action*, in: John BORRIE & V. Martin RANDIN (eds.), **Alternative Approaches in Multilateral Decision Making: Disarmament as Humanitarian Action**, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), 2005, pp. 7-37, erişim için bkz. <http://www.unidir.org/files/medias/pdfs/rethinking-multilateral-negotiations-disarmament-as-humanitarian-action-en-g-0-65.pdf> [15.12.2014].

BILDER, Richard, *Nuclear Weapons and International Law*, in: SELVYN, Arthur and FEINRIDERS, Martin (eds.), **Nuclear Weapons and Law**, Westport: Greenwood Press, 1984, pp. 3-11.

BUCHAN, Glenn, *Nuclear Weapons and U.S. National Security Strategy for a New Century*, in: KHALILZAD, Zalmay & SHAPIRO, Jeremy (eds.), **Strategic**

Appraisal: United States Air and Space Power in the 21st Century, Santa Monica: Rand Publications, 2002, pp. 225-282.

BUTFOY, Andy, *Nuclear Strategy*, in: A. SNYDER, Craig (ed.), **Contemporary Security and Strategy**, 2nd Edition, New York: Palgrave Macmillan, 2008, pp. 136-152.

DIMITRIJEVIC, Vojin, *Human Rights and Peace*, in: SYMONIDES, Janusz (ed.), **Human Rights: New Dimensions and Challenges: Manual on Human Rights, Vol. 1**, UNESCO Publishing, 1998, pp. 47-70.

ENGSTROM, Par, *The Future of Human Rights in a Global Order of Change and Continuity*, in: BENNETT, Simon & O'BRIEN, Eadaoin (eds.), **What Future of Human Rights in a Non-Western World?**, London: School of Advanced Study, 2011, pp. 161-170.

ERKSMAN, Jacob and KHALASTCHI, Ruth, *Nuclear Weapons and Jus Cogens: Peremptory Norms and Justice Pre-empted?*, in: DE CHAZOURNES, L. Boisson & SANDS, Philippe (eds.), **International Law, the International Court of Justice and Nuclear Weapons**, Cambridge University Press, 1999, pp. 181-198.

FORAN, I. Virginia, *Preventing the Spread of Arms: Nuclear Weapons*, in: A. LARSEN, Jeffrey & J. RATTRAY, Gregory, **Arms Control Toward the 21st Century** Boulder, Co: Lynne Rienner, 2002, pp. 175-200.

JAENICKE, Gunther, *International Public Order*, in: BERNHARDT, Rudolf (ed.), **Encyclopedia of public international law, Vol. 7**, North-Holland, 1995, pp. 1348-1351.

KADELBACH, Stefan, *Jus Cogens, Obligations Erga Omnes and other Rules - The Identification of Fundamental Norms*, in: TOMUSCHAT, Christian and THOUVENIN, Jean-Marc (eds.), **The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus Cogens and Obligations Erga Omnes**, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2005, pp. 21-40.

- KOLB, Robert, *Human Rights and Humanitarian Law*, in: WOLFRUM, Rüdiger, **The Max Planck Encyclopaedia of Public International Law**, Vol. IV. Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 1041-1053.
- LEE, E. Robert, *Technology's Child: Schwarzkopf and Operation Desert Storm*, in: H. BUILDER, Carl, C. BANKES, Steven & NORDIN, Richard (eds.), **Command Concepts: A Theory Derived from the Practice of Command and Control**, California: RAND Corporation, 1999, pp. 55-71.
- MÜLLERSON, Rein, *Self-Defense in the Contemporary World*, in: DAMROSCH, Lori F. & J. SCHEFFER David (eds.), **Law and Force in the New International Order**, San Francisco: Westview Press, 1991, pp. 13-25.
- PRICE, Richard & TANNENWALD, Nina, *Norms and Deterrence: The Nuclear and Chemical Weapons Taboos*, in: KATZENSTEIN, Peter (ed.), **The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics**, New York: Columbia University Press, 1996, pp. 114-152.
- RAUF, Tariq, *The Future of the Non-Proliferation Treaty*, in: BARLETTA, Michael & SANDS, Amy (eds.), **Nonproliferation Regimes at Risk: Occasional Paper, No. 3**, Monterey/California: Monterey Institute of International Studies, 1999, pp. 8-12.
- SHARMA, Sheel Kant, *The Future of Nuclear Disarmament*, in: Rob V. RIET (ed.), **Moving Beyond Nuclear Deterrence to a Nuclear Weapons Free World**, Nuclear Abolition Forum, Issue No. 2, London: World Future Council, 2013, pp. 18-22.
- WAEVER, Ole & BUZAN, Bary, *After the Return to Theory: The Past, Present, and Future of Security Studies*, in: Craig A. SNYDER (ed.), **Contemporary Security and Strategy**, 2nd Edition, New York: Palgrave Macmillan, 2008, pp. 383-402.
- Alyn WARE and Teresa BERGMAN, *Dinosaur, Dragon or Durable Defence: Deterrence in the 21st Century: A summary of Perspectives on Nuclear*

Neterrence, in: Rob V. RIET (ed.), **Moving Beyond Nuclear Deterrence to a Nuclear Weapons Free World**, Nuclear Abolition Forum, Issue No. 2, London: World Future Council, 2013, pp. 63-72.

ZARATE, Robert, *The NPT, IAEA Safeguards and Peaceful Nuclear Energy: An "Inalienable Right" But Precisely to What?*, in: Henry D. SOKOLSKI (ed.), **Falling Behind: International Scrutiny of the Peaceful Atom**, Carlisle, Pensilvanya: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2008, pp. 221-290.

VONKEY, Silia, *The Fight against Terrorism and the Rules of the Law of Warfare*, in: Christian WALTER et al. (eds.), **Terrorism as a Chalange for National and International Law: Security versus Liberty?**, Berlin: Springer, 2003, pp. 925-950.

Tezler

AKDOĞAN, Erkan, **21. Yüzyılda Yeni Silah Teknolojileri, Silahların Kontrolü ve Uluslararası Hukuk**, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2010.

Belgeler ve Raporlar

1954 Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Protocols, Hague, 14 May 1954), 14 Mayıs 1954 tarihli Birinci Protokolü ve 26 March 1999 tarihli İkinci Protokolü için bkz. https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/cultural_property.pdf [15.12.2014].

1995 Review and Extension Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document, Part I, NPT/CONF.1995/32 (Part I), 11.05.1995, erişim için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/178/16/PDF/N9517816.pdf?OpenElement> [15.12.2014].

1995 Review and Extension Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, Report of Main Committee III, NPT/CONF.1995/MC.III/1, 05.05.1995, erişim için bkz. <http://www.un.org/Depts/ddar/nptconf/21d6.htm> [15.12.2014].

2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document, Vol. I Part I Review of the Operation of the Treaty, Taking into Account the Decisions and the Resolution adopted by the 1995 Review, NPT/CONF.2000/28, Vol. 1, Part I, 2000, için bkz. <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/pdf/finaldocs/2000%20-%20NY%20%20NPT%20Review%20Conference%20%20Final%20Document%20Parts%20I%20and%20II.pdf> [15.12.2014].

2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document, Vol. III Part III Documents Issued at the Conference: Preparatory Committee for the 2000 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, NPT/CONF.2000/PC. III/39, 19 May 1999, erişim için bkz. [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2000/28%20\(Part%20III\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2000/28%20(Part%20III)). [15.12.2014].

2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Final Document, Vol. I Part I Review of the Operation of the Treaty, as provided for in its article VIII(3), taking into account the decisions and the resolution adopted by the 1995 Review and Extension Conference and the Final Document of the 2000 Review Conference, NPT/CONF.2010/50 (Vol.I), 28.05.2010, erişim için bkz.

[http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2010/50\(VOL.I\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2010/50(VOL.I)) [15.12.2014].

A Fissile Material Cut-off Treaty: Understanding the Critical Issues, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), Geneva: United Nations Publications, 2010, erişim için bkz. <http://www.unidir.org/files/publications/pdfs/a-fissile-material-cut-off-treaty-understanding-the-critical-issues-139.pdf> [15.12.2014].

Address to the East-West Institute: The United Nations and Security in a Nuclear-Weapon-Free World, Secretary-General Ban Ki-Moon, 24 October 2008, erişim için bkz. http://www.un.org/apps/news/infocus/sgspeeches/search_full.asp?statID=351 [15.12.2014].

Additional Protocol I to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean, Mexico City, 14.02.1967, erişim için bkz. http://disarmament.un.org/treaties/t/tlateloco_p1/text [15.12.2014].

Additional Protocol II to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean, Mexico City, 14.02.1967), erişim için bkz. http://disarmament.un.org/treaties/t/tlateloco_p2/text [15.12.2014].

Agreed Measures for the Conservation of Antarctic Fauna and Flora, Brussels, 13.06.1964, erişim için bkz. <http://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/AgreedMeasuresfortheConservationofAntarcticFaunaandFlora.pdf> [15.12.2014].

Antarctic Treaty, United States of America / Washington, 1 December 1959, erişim için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/antarctic/text> [15.12.2014].

Argentina Submarine Claim ‘Baseless’, Says Nick Clegg, BBC News, 27 March 2012, erişim için bkz. <http://www.bbc.co.uk/news/ukpolitics-17524714>. [15.12.2014].

Banning Anti-Personnel Mines: The Ottawa Treaty Explained, ICRC, Geneva, 1998, erişim için bkz. http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/380834FEEED60AC9C125742C004AF42B-icrc_dec1998.pdf [15.12.2014].

BUSH, Georg W., **State of the Union Address**, Washington DC, 29 January 2002, erişim için bkz. <http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/01.29.02.html> [15.12.2014].

Comprehensive Report of the Special Advisor to the DCI on Iraq's WMD (Duelfer Report), Central Intelligence Agency, September 30, 2004, Vol. III, "Glossary and Acronyms", erişim için bkz. <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-DUELFERREPORT/pdf/GPO-DUELFERREPORT-3.pdf> [15.12.2014].

Chirac: Nuclear Response to Terrorism Is Possible, Washington Post Foreign Service, January 20, 2006, erişim için bkz. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/19/AR2006011903311.html> [15.12.2014].

Chirac Reasserts French Nuclear Weapons Policy, Disarmament Diplomacy, Issue No. 82, Spring 2006, erişim için bkz. <http://www.acronym.org.uk/dd/dd82/82chirac.htm> [15.12.2014].

COMAN, Julian, **Pentagon Wants 'Mini-Nukes' to Fight Terrorists**, Washington, 26.10.2013, erişim için bkz. <http://www.rense.com/general43/mini.htm> [15.12.2014].

Comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty, New York, 24.09.1996, erişim için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/ctbt/text> [15.12.2014].

Conference on Disarmament, Decision on Agenda Item 1 "Nuclear Test Ban", Adopted by the Conference on Disarmament, U.N. Doc. CD/1212 (August 10, 1993), erişim için bkz. <http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/Archive/1993.pdf> [15.12.2014].

Convention on Nuclear Safety, Vienna, 20.09.1994, erişim için bkz. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/inf449.shtml> [15.12.2014].

Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction, Paris, 13.01.1993, erişim için bkz. http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/1993_chemical_weapons.pdf [15.12.2014].

Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects, Geneva, 10.10.1980, erişim için bkz. <http://www.icrc.org/ihl/INTRO/500?OpenDocument> [15.12.2014].

Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction, Oslo, 18 September 1997, erişim için bkz. http://untreaty.un.org/cod/avl/pdf/ha/cpusptam/cpusptam_e.pdf [15.12.2014].

Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight, Saint Petersburg, 11.12.1868, erişim için bkz. <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=568842C2B90F4A29C12563CD0051547C> [15.12.2014].

Development, Testing, Production, Stockpiling, Transfer, Use and Threat of Use of Nuclear Weapons and on Their Elimination, United Nations General Assembly, Sixty-second Session, A/62/650, 18 January 2008, United Nations Document A/C.1/52/7, April 2007, erişim için bkz. http://inesap.org/sites/default/files/inesap_old/mNWC_2007_Unversion_English_N0821377.pdf [15.11.2014].

Disarmament as Humanitarian Action, A Discussion on the Occasion of the 20th Anniversary of the United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), UNIDIR/2001/23, Geneva, Switzerland, 2001, erişim için bkz. <http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/145055/ipublicationdocument/singledocument/1e743b4a-07f6-494a-8710-f23977863be9/en/Full-text.pdf> [15.12.2014].

Disarmament Treaties Database, United Nations Office for Disarmament Affairs, erişim için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/> [15.12.2014].

Draft Decision for the Establishment of a Programme of Work for the 2009 Session, (CD 1863), Conference of Disarmament, 19 May 2009, erişim için bkz. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3CF6E4F-F96FF9%7D/Disarm%20CD1863.pdf> [15.12.2014].

Eliminating Nuclear Threats: A Practical Agenda for Global Policymakers, International Commission on Nuclear Non-proliferation and Disarmament (Gareth Evans & Yoriko Kawaguchi Co-chairs), Canberra & Tokyo: ICNND, 2009, erişim için bkz. www.icnnd.org/reference/.../icnnd_report-eliminating_nuclearthreats.pdf [15.12.2014].

European Parliament Resolution on Nuclear Disarmament: Non-proliferation Treaty Review Conference in 2005 - EU Preparation of Third NPT PrepCom, New York, 26 April - 7 May 2004, erişim için bkz. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=P5RC-2004-0101&language=BG> [15.12.2014].

Final Verbatim Record of the Conference of the Eighteen-Nation Committee on Disarmament, Meeting 359, ENDC/PV.359, Conference of the Eighteen-Nation Committee on Disarmament (United Nations), Geneva, 25.01.1968, <http://quod.lib.umich.edu/g/genpub/4918260.0359.001/6> [15.12.2014].

Final Verbatim Record of the Conference of the Eighteen-Nation Committee on Disarmament, Meeting 360, ENDC/PV.360, Conference of the Eighteen-Nation Committee on Disarmament (United Nations), Geneva, 30.01.1968, erişim için bkz. <http://quod.lib.umich.edu/e/endc/4918260.0360.001/7?page=root;size=100;view=image> [15.12.2014].

Final Verbatim Record of the Conference of the Eighteen-Nation Committee on Disarmament, Meeting 390, ENDC/PV. 390, UN Eighteen-Nation Committee on Disarmament, Geneva, 15.08.1968, erişim için bkz.

<http://quod.lib.umich.edu/e/encd/4918260.0390.001?rgn=main;view=fulltext>
[15.12.2014].

G-8 Action Plan on Nonproliferation, Sea Island Summit, 4 June 2004, erişim için bkz. <http://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2004/action-2.pdf> [15.12.2014].

General Orders No. 100: The Lieber Code: Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field, Washington: 24 April 1863, erişim için bkz. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/lieber.asp [15.12.2014].

Guidelines and Principles for the Nuclear-Weapon-Free Zones, United Nations Office for Disarmament Affairs erişim için bkz. <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NWFZ.shtml> [15.12.2014].

Human Rights Committee, General Comment 14, Article 6 (Twenty-third session, 1984), Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 18, 1994, erişim için bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom14.htm> [15.12.2014].

Human Rights Committee, General Comment 29, States of Emergency, U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 2001, erişim için bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrc29.html> [15.12.2014].

IAEA Safeguards Overview: Comprehensive Safeguards Agreements and Additional Protocols, International Atomic Energy Agency, 14.10.2014, erişim için bkz. http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/sg_overview.html [15.12.2014].

ICAN Final Statement to Oslo Conference on Humanitarian Impact of Nuclear Weapons, March 2013, erişim için bkz. <http://www.acronym.org.uk/articles-and-analyses/ican-final-statement-oslo-conference-humanitarian-impact-nuclear-weapons-march-2013> [15.12.2014].

Inter-American Convention against Terrorism, Bridgetown, Barbados, 06/03/2002) metni için bkz. <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-66.html> [15.12.2014].

International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, New York, 9 December 1999) metni için bkz. <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XVIII/XVIII-11.en.pdf> [15.12.2014].

International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, New York, 13.04.2005, erişim için bkz. <http://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-15.pdf> [15.12.2014].

International Covenant on Civil and Political Rights, adopted by the United Nations General Assembly on 19 December 1966, erişim için bkz. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf> [15.12.2014].

Joint Statement on the Humanitarian Dimension of Nuclear Disarmament, UN General Assembly First Committee, 67th session, New York: 22 October 2012, erişim için bkz. <http://www.psr.org/resources/un-humanitarian-statement-on.pdf> [15.12.2014].

Joint Statement by President Obama and Prime Minister Singh of India, 19 November 2010, erişim için bkz. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2010/11/08/joint-statement-president-obama-and-prime-ministersingh-india> [15.12.2014].

KERR, Paul and POMPER, Miles, **Tackling the Nuclear Dilemma: An Interview With IAEA Director-General Mohamed ElBaradei**, Arms Control Today, Vol. 35, 2005, erişim için bkz. http://legacy.armscontrol.org/act/2005_03/ElBaradei [15.12.2014].

Latin America Nuclear Weapons Free Zone Treaty (Treaty of Tlatelolco), Mexico City, 14.02.1967, erişim için bkz. <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/tlat.pdf> [12.2014].

Model Nuclear Weapons Convention: Convention on the Prohibition of the Development, Testing, Production, Stockpiling, Transfer, Use and Threat of Use of Nuclear Weapons and on Their Elimination) metni için bkz. http://inesap.org/sites/default/files/inesap_old/mNWC_2007_Unversion_English_N0821377.pdf [15.12.2014].

Model Protocol Additional to the Agreement(s) between State(s) and the International Atomic Energy Agency for the Application of Safeguards (INFCIRC/540), International Atomic Energy Agency, 1997, erişim için bkz. <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/1997/infcirc0540.pdf> [15.12.2014].

Multilateral Approaches to the Nuclear Fuel Cycle: Expert Group Report Submitted to the Director General of the International Atomic Energy Agency, International Atomic Energy Agency, INFCIRC/640, 22 February 2005, erişim için bkz. <https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/documents/infcircs/2005/infcirc640.pdf> [15.12.2014].

New Agenda Coalition, Global Security Newswire, erişim için bkz. <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/new-agenda-coalition/> [15.12.2014].

National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction, White House, 11 December 2002, erişim için bkz. <http://www.state.gov/documents/organization/16092.pdf> [15.12.2014].

NPT Comprehensive Safeguards Agreements: Overview of Status, International Atomic Energy Agency, 21.05.2014, erişim için bkz. http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/nptstatus_overview.htm [15.12.2014].

Nuclear Weapon Free Zones and the Middle East (A Report of the Monterey Nonproliferation Strategy Group), Monterey: James Martin Center for

Non-Proliferation Studies, August 2009, erişim için bkz. http://cns.miis.edu/mnsg/pdfs/0908_mnsg_mideast_nwfz.pdf [15.12.2014].

Nuclear Posture Review Report, United States Department of Defence, April 2010, erişim için bkz. <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf> [15.12.2014].

Official Records of the Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts (1974 -1977/ Geneva), Bern: Federal Political Department, Vol. XVII, 1978, erişim için bkz. http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RC-records_Vol-17.pdf [15.12.2014].

Preparatory Committee for the 2015 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: Chairman's Factual Summary (Working Paper), Vienna, NPT/CONF.2015/PC.I/WP.53, 30 April–11 May 2012, erişim için bkz. <http://www.acronym.org.uk/sites/default/files/2012%20PrepCom%20Chairman%27s%20Factual%20Summary%20%28Working%20Paper%29.pdf> [15.12.2014].

Preparatory Committee for the 2005 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, NPT/CONF.2005/PC.II/16, Second Session, Geneva, 28 April–9 May 2003, erişim için bkz. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=NPT/CONF.2005/PC.II/16 [15.12.2014].

President Bedjaoui presiding in the case in Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict (Request for Advisory Opinion Submitted by the World Health Organization) and in Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Request for Advisory Opinion Submitted by the General Assembly of the United Nations), Verbatim Record, November 1, 1995, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/5943.pdf> [15.12.2014].

Principles and Objectives for Nuclear Non-Proliferation and Disarmament, NPT/CONF.1995/32/DEC.2, New York, 17 April-12 May 1995, erişim için bkz. http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/prin_obj.htm [15.12.2014].

Project of an International Declaration Concerning the Laws and Customs of War, Brussels, 27 August 1874, erişim için kz. <http://www.icrc.org/ihl/INTRO/135> [15.12.2014].

Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, Resolutionsof the 1974-77 Diplomatic Conference, Extracts from the Final Act of the 1974-77 Diplomatic Conference, Geneva: ICRC, 1977, erişim için bkz. http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf [15.12.2014].

Protocol II to the Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May be Deemed to be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects, New York: 10 April 1981, erişim için bkz. http://disarmament.un.org/treaties/t/ccwc_p2/text [15.12.2014].

Protocol No. III on the Control of Armaments and its Annexes, Paris, October 23, 1954, erişim için bkz. http://avalon.law.yale.edu/20th_century/we_005.asp [15.12.2014].

Rationale and Requirements for U.S. Nuclear Forces and Arms Control, Executive Report, National Institute for Public Policy, Volume I, January 2001, erişim için bkz. <http://www.nipp.org/National%20Institute%20Press/Archives/Publication%20Archive%20PDF/volume%201%20complete.pdf> [15.11.2014].

Remarks by President Bush on National Missile Defense, The Rose Garden, Washington, DC, December 13, 2001, erişim için bkz. <http://2001-2009.state.gov/t/ac/rls/rm/2001/6847.htm> [15.12.2014].

Remarks by President Bush on Weapons of Mass Destruction Proliferation, National Defense University, 11 February 2004, erişim için bkz. <http://www.cfr.org/weapons-of-mass-destruction/remarks-weapons-mass-destruction-proliferation/p6762> [15.12.2014].

Remarks by President Obama in Prague, White House, April 5, 2009, erişim için bkz. http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered [15.12.2014].

Report by the Director General on the Implementation of the NPT Safeguards Agreement Between the Agency and the Democratic People's Republic of Korea, International Atomic Energy Agency: Board of Governors, GOV/2002/60, 29 November 2002, erişim için bkz. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2002/gov2002-60.pdf> [15.11.2014].

Report of the Conference on Disarmament to the General Assembly of the United Nations, 3 September 1993, erişim için bkz. <http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/Archive/1993.pdf> [15.12.2014].

Report of the High-Level Panel on Treaties, Challenges and Change: A More Secure World: Our Shared Responsibility, UN General Assembly, New York, UNDP, 2002, erişim için bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/instatee/report.pdf> [15.12.2014].

Resolution 1 of the 27th International Conference of the Red Cross and Red Crescent, Geneva, 1999, with annexed declaration “The Power of Humanity” and “Plan of Action for the Years 2000-2003”, ICRC, Resource Centre, December 1999, erişim için bkz. <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/resolution/27-international-conference-resolution-1-1999.htm> [15.12.2014].

Resolution on Equality of Application of the Rules of the Law of War to Parties to an Armed Conflict, Institute of International Law, Brussels Session,

September 1963, Resolutions adopted by the Institute, Geneva, 1963, erişim için bkz. Institute of International Law, *Annuaire de l'Institut de Droit International*, Vol. 50, No. II, Brussel, 1963.

Resolution on the Conference on the Extension of the Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) in New York from 17 April to 12 May 1995, A4-0054/1995, para. 6, erişim için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51995IP0054:EN:HTML> [15.12.2014].

San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, 12 June 1994, erişim için bkz. http://assets.cambridge.org/97805215/58648/excerpt/9780521558648_excerpt.pdf [15.12.2014].

Southeast Asia Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty (SEANWFZ), 15 December 1995, Bangkok, Thailand, erişim için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/bangkok/text> [15.12.2014].

South Pacific Nuclear-Free Zone (SPNFZ) Treaty of Rarotonga, Rarotonga, 6 August 1985, erişim için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/rarotonga/text> [15.12.2014].

Statute of the IAEA, Geneva, 23.10.1956, erişim için bkz. <http://www.iaea.org/sites/default/files/statute.pdf> [15.12.2014].

Steps toward the Abolition of Nuclear Weapons: The Evolution of Nuclear Weapons, Types of Nuclear Weapons (2013), erişim için bkz. http://www.pcf.city.hiroshima.jp/Peace/E/pNuclear4_2.html# [15.12.2014].

Tez Yazım Yönergesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, erişim için bkz. <http://sosbilens.ankara.edu.tr/files/2013/03/tezyazimyonergesi.pdf> [29.11.2010].

The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations, Department of the Navy, Office of the Chief of Naval Operations and Headquarters, U.S. Marine Corps, and Department of Transportation, Washington: U.S. Coast Guard, Chapter 5: Principles and Sources of the Law of Armed

Conflict, 2007, erişim için bkz. http://www.ficbl.org/uploads/media/US_Navy_Commander_s_Handbook_1995.pdf [15.12.2014].

The Laws of War on Land, Manual Published by the Institute of International Law, Oxford Manual Adopted by the Institute of International Law at Oxford, September 9, 1880, erişim için bkz. <http://www1.umn.edu/humanrts/institute/1880a.htm> [15.12.2014].

Treaty of Pelindaba on the African Nuclear-Weapon-Free Zone (ANWFZ), Pelindaba, Africa, 24.04.1996, erişim için bkz. http://www.opanal.org/NWFZ/Pelindaba/pelindaba_en.htm [15.12.2014].

Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia (CANWFZ), Kyrgyzstan /Semipalatinsk, 8 September 2006, erişim için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/canwzf/text> [15.12.2014].

Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water/ Partial Test Ban Treaty, Moscow, 05.08.1963, erişim için bkz. http://disarmament.un.org/treaties/t/test_ban/text [15.12.2014].

Treaty between the United States and other Powers providing for the Renunciation of War as an Instrument of National Policy, Signed at Paris, August 27, 1928; Ratification Advised by the Senate, January 16, 1929; Ratified by the President, January 17, 1929, erişim için bkz. <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/kbpact.htm> [15.12.2014].

Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms, Moscow, 31.07.1991, erişim için bkz. <http://www.state.gov/documents/organization/140035.pdf> [15.12.2014].

Treaty between the United States of America and the Russian Federation on Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms, Moscow, 03.01.1993, erişim için bkz. <http://www.state.gov/t/avc/trty/102887.htm#treatytext> [15.12.2014].

Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems, Moscow, 26.05.1972, erişim için bkz. <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/aptabm.pdf> [15.12.2014].

Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Underground Nuclear Weapon Tests, Moscow, 03.07.1974, erişim için bkz. <http://www.state.gov/t/isn/5204.htm> [15.12.2014].

Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Underground Nuclear Explosions for Peaceful Purposes, Washington and Moscow, 28.05.1976, erişim için bkz. <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/pne1.html#2> [15.12.2014].

Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, 19 November 1990, erişim için bkz. <http://www.osce.org/library/14087> [15.12.2014].

Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), Washington, London, Moscow, 01.07.1968, erişim için bkz. <http://disarmament.un.org/treaties/t/npt/text> [15.12.2014].

UN General Assembly, “General and Complete Disarmament”, A/RES/49/75, 90th Plenary Meeting, 15.12.1994, erişim için bkz. <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r075.htm> [15.12.2014].

UN General Assembly, “Prevention of the Wider Dissemination of Nuclear Weapons”, A/RES/1665 (XVI), 1070th Plenary Meeting, 04.12.1961, erişim için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/167/18/IMG/NR016718.pdf?OpenElement> [15.12.2014].

UN General Assembly, “Declaraion on the Prohibition of the Use of Nuclear and Thermo-Nuclear Weapons”, A/RES/1653 (XVI), 1067th Plenary Meeting, 28.11.1961, erişim için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/167/06/IMG/NR016706.pdf?OpenElement> [15.12.2014].

UN General Assembly, “Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, A/RES/2028 (XX), 1384th Plenary Meeting, 20.11.1965, erişim için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/217/91/IMG/NR021791.pdf?OpenElement> [15.12.2014].

UN General Assembly, “Respect for Human Rights in Armed Conflicts”, A/RES/2444 (XXIII): 1748th Plenary Meeting, 19.12.1968, erişim için bkz. [https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/72C6025818313E24C12574E30054381C/\\$file/A+RES+2444+XXIII.pdf](https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/72C6025818313E24C12574E30054381C/$file/A+RES+2444+XXIII.pdf) [15.12.2014].

UN General Assembly, “Uniting for Peace”, A/RES/377/V, 302nd Plenary Meeting, 03.11.1950, erişim için bkz. <http://www.un.org/Depts/dhl/landmark/pdf/ares377e.pdf> [15.12.2014].

UN General Assembly, “General and Complete Disarmament”, A/RES/51/45, Fifty-first Session, 10.01.1997, erişim için bkz. <http://www.un.org/documents/ga/res/51/ares51-45.htm> [15.12.2014].

UN General Assembly, “Follow-up to the Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons”, A/RES/64/55, Sixty-fourth Session, 02.12.2010, erişim için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/55 [15.12.2014].

United Nations General Assembly, “Proposals to Take Forward Multilateral Nuclear Disarmament Negotiations for the Achievement and Maintenance of a World Without Nuclear Weapons”, A/RES/68/514, Sixty-Eighth Session, 9.10.2013, erişim için bkz. [https://disarmament-library.un.org/UNODA/Library.nsf/a45bed59c24a1b6085257b100050103a/82cb5e94fd7a3f2e85257bab0067ef80/\\$FILE/A%2068%20514.pdf](https://disarmament-library.un.org/UNODA/Library.nsf/a45bed59c24a1b6085257b100050103a/82cb5e94fd7a3f2e85257bab0067ef80/$FILE/A%2068%20514.pdf) [15.12.2014].

UN Security Council, S/RES/255 (1968), 19.06.1968, Karar metni için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/255\(1968\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/255(1968)) [15.11.2014].

UN Security Council, S/RES/564 (1985), 31.05.1985, Karar metin için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/564\(1985\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/564(1985)) [15.11.2014].

UN Security Council, S/RES/771 (1992), 13.08.1992, Karar metni için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/771\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/771(1992)) [15.11.2014].

UN Security Council, “International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY)”, S/RES/808, 22.02.1993, p. 2, erişim için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/808\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/808(1993)) [15.12.2014].

UN Security Council, S/RES/913 (1994), 22.04.1994, Karar metni için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/913\(1994\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/913(1994)) [15.12.2014].

UN Security Council, S/RES/984 (1995), 11.04.1995, Karar metni için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/984\(1995\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/984(1995)) [15.11.2014].

UN Security Council, “Threats to International Peace and Security Caused by Terrorist Acts”, S/RES/1368 (2001), 12.09.2001, Karar metni için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1368\(2001\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1368(2001)) [15.11.2014].

UN Security Council, “Non-proliferation of Weapons of Mass Destruction”, S/RES/1540 (2004), 28.04.2004, Karar metni için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1540\(2004\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1540(2004)) [15.11.2014].

United States of America: Ratification of Additional Protocol II to the Treaty of Tlatelolco, 12 Mayıs 1971, erişim için bkz. http://disarmament.un.org/treaties/a/tlateloco_p2/unitedstatesofamerica/rat/mexico+city [15.12.2014].

Vancouver Declaration: Law’s Imperative for the Urgent Achievement of A Nuclear-Weapon-Free World, Vancouver: The Simons Foundation and the

International Association of Lawyers Against Nuclear Arms (IALANA) 10-1 February 2011, erişim için bkz. http://www.cpdnp.jp/pdf/Vancouver_Declaration.pdf [15.12.2014].

Vienna Convention on the Law of Treaties, Vienna, 23 May 1969, erişim için bkz. <http://legal.un.org/avl/pdf/ha/vclt/vclt-e.pdf> [15.12.2014].

What Is International Humanitarian Law?, ICRC Resource Centre, 31-10-2002, erişim için bkz. <http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/5kzf5n.htm> [15.12.2014].

Uluslararası Yargı Kararları

I.C.J. Hearing for the Nuclear Weapons Advisory Opinion, 15 November 1995, p. 71, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/5947.pdf> [15.12.2014].

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Dissenting Opinion of Judge Sir Gerald Fitzmaurice, I.C.J. Reports 1971, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/53/10789.pdf> [15.12.2014].

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, erişim için bkz. http://www.icj-cij.org/docket/files/95/74_95.pdf [15.12.2014].

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Declaration of Judge Shi, I.C.J. Reports 1996, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7503.pdf> [15.12.2014].

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Vice-President Schwebel, I.C.J. Reports 1996, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7515.pdf> [15.12.2014].

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Declaration of Judge Vereshchetin, I.C.J. Reports 1996, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7505.pdf> [15.12.2014].

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Separate Opinion of Judge Fleischhauer, I.C.J. Reports 1996, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7513.pdf> [15.12.2014].

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Judge Mohamed Shahabuddeen, I.C.J. Reports 1996, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7519.pdf> [15.12.2014].

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Declaration of President Bedjaoui, I.C.J. Reports 1996, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7499.pdf> [15.12.2014].

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Judge Higgins, I.C.J. Reports 1996, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7525.pdf> [15.12.2014].

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Dissenting Opinion of Judge Weeramantry, I.C.J. Reports 1996, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7521.pdf> [15.12.2014].

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf> [15.12.2014].

North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, para. 77, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/files/51/5535.pdf> [15.12.2014].

The Republic of the Marshall Islands Files Applications Against Nine States for Their Alleged Failure to Fulfil Their Obligations with Respect to the Cessation of the Nuclear Arms Race at an Early Date and to Nuclear Disarmament, I.C.J., 25 April 2014, erişim için bkz. <http://www.icj-cij.org/presscom/files/0/18300.pdf> [15.12.2014].

ÖZET

Son yirmi yıl içinde, nükleer silahlara dair birçok tartışma yapılmıştır. Yalnız bu tartışmalar, kimyasal ve bakteriyolojik silahlara dair olanlarla aynı nitelikte, genel bir yasaklanma kuralı ile sonuçlandırılmamıştır. Ancak, birkaç sınırlama amaçlı andlaşma yapılabilmektedir. Özellikle nükleer silahların elde edilmesi, üretimi, elde bulundurulması, yerleştirilmesi ve denenmesine ilişkin bu andlaşmalar, uluslararası toplumun kesinlikle bu silahların tehlikeli olduğu hususunda giderek artan bir bilinçlenme süreci yaşadığına işaret etmektedir. Bu durum, söz konusu silahların kullanımının gelecekteki genel yasaklanmasına dair bir dokundurma olarak görülebilmesine rağmen, genel bir yasak getirememiştir. Bu bağlamda, nükleer silah tehdidi veya kullanılmasının hukuka, özellikle uluslararası insancıl hukuk kurallarına uygunluğu meselesi tartışılmaktadır. Çalışmamızın esasında bahsi geçen sorunların çözümüne ilişkin, özel olarak uluslararası insancıl hukukun nükleer silahlara uygulanabilirliği meselesine ilişkin teorileri ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası insancıl hukuk, nükleer silahlar, nükleer silah sahibi devletler, nükleer silah sahibi olmayan devletler, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Andlaşması.

ABSTRACT

In last twenty years, multiple discussions are done on nuclear weapons. But these discussions have the same characteristics as those on chemical and bacteriological weapons and could not be concluded with a general prohibition rule. However, very few limiting treaties have been made. In particular, treaties on the acquisition, obtaining, production, placement and testing of nuclear weapons, indicate that the international community has a growing awareness of these weapons' dangers. This status, despite the use of nuclear weapons seen as an allusion to the general prohibition in the future, has not made a general ban. In this context, the compliance of the threat or use of nuclear weapons with international law and particularly with humanitarian law is discussed. In tihs study, it has been tried to put forward theories about the solution methods of mentioned problems and particularly the applicability of international humanitarian law to nuclear weapons.

Keywords: International humanitarian law, nuclear weapons, nuclear weapon states, non-nuclear weapon states, Non-Proliferation Treaty.